

ИСТОРИЈСКА БАШТИНА
Број 17

HISTORICAL ARCHIVES OF UŽICE

HISTORICAL HERITAGE

**HISTORIOGRAPHY AND ARCHIVES
RESEARCH REVIEW**

17

**Užice
2008**

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ УЖИЦЕ

ИСТОРИЈСКА БАШТИНА

**ЧАСОПИС ЗА ИСТОРИОГРАФИЈУ
И АРХИВИСТИКУ**

17

**Ужице
2008**

ИСТОРИЈСКА БАШТИНА
Часопис за историографију и архивистику
Број 17
HISTORICAL HERITAGE
Historiography and Archives Research Review
Number 17

Издавач/Publisher
ИСТОРИЈСКИ АРХИВ УЖИЦЕ

Одговорни уредник/Editor-in-chief
Мирослав ДУЧИЋ

Главни уредник/Editor
Александар В. САВИЋ

Технички уредник, коректор и компјутерска припрема
Technical editor, proof-reader and computer preparation
Драган КНЕЖЕВИЋ

Секретар редакције/Editorial Secretary
Весна ПРЉЕВИЋ

Редакција/Editorial Board
Др Момчило МИТРОВИЋ, мр Татјана РАКИЋ, Јубица МАЦУРА, Весна ЛУЧИЋ,
Мирослав ДУЧИЋ, Весна ПРЉЕВИЋ, Миле ЧАРАПИЋ, Жељко МАРКОВИЋ,
Александар В. САВИЋ

Рецензенти/Reviewers
Др Љубодраг ДИМИЋ, др Живота МАРКОВИЋ, Драгица МАТИЋ,
Александар В. САВИЋ

Лектор/Reader
Драгица МАТИЋ

UDK класификација/UDC classification
Драгослава РОДАЉЕВИЋ

Превод на енглески/ Translation into English
Даница ШОСТАР

Ликовно решење насловне стране/ Covers designed by
Звонко ШОСТАР

Тираж: 300 комада/Printing: 300 copies

Штампа/Printed by
Штампарија ГРАФОПЛАСТ Ужице

САДРЖАЈ
CONTENTS

ЈУБИЛЕЈ
ANNIVERSARY

1. Мирослав ДУЧИЋ, Шездесет година рада Историјског архива у Ужицу
Miroslav DUCIC, 60 years of the Historical Archives of Uzice 9

ЧЛАНЦИ
ARTICLES

2. Салих СЕЛИМОВИЋ, Зорнићи у Кладници 15
Salih SELIMOVIC, Zornics in Kladnica 23
3. Љубица МАЦУРА, Ужичка женска подружина 25
Ljubica MACURA, Uzice's Women' Branch 1878 – 1941 58

ИЗ АРХИВСКИХ ФОНДОВА
FROM THE ARHIVES FUNDS

4. Др Недељко РАДОСАВЉЕВИЋ, Синђелије ужичко-ваљевског митрополи-
та Јоакима из 1785. и 1792. године 59
Dr Nedeljko RADOSAVLJEVIC, Certificates of Uzice – Valjevo's Archbishop
Joakim from 1785 to 1792 70
5. Др Живота МАРКОВИЋ, Руска штампа о Јаворском фронту 1876 – 1878.
године 71
Dr Zivota MARKOVIC, Russian Press on the Javor Front 1876 – 1878 94
6. Мр Маја НИКОЛОВА, Дечачка школа у Бокоњану на Корзици – сећања
Драгомира Ђоковића 95
Mr Maja NIKOLOVA, Boys' School in Bokonjan, Korzika Memoirs of Dragomir
Djokovic, a teacher 110

7. Милош ТИМОТИЈЕВИЋ, Епископ Николај Велимировић у посети Жичкој епархији (ужички и чачански крај) 1919. године	111
Milos TIMOTIJEVIC, Bishop Nikolaj Velimirovic on the Visit to the Eparchy of Zica (the region of Uzice and Casak) 1919	116
8. Александар В. САВИЋ, Погинули, умрли и нестали Ужичани од 1912. до 1920, према листу „Ратник“ 1921–1926.	117
Aleksandar V. SAVIC, Killed, Dead and Disappeared People from Uzice from 1912 to 1920, According to <i>Ratnik</i> (Warrior) Paper 1921–1926	154
9. Зорица ЦАКОВИЋ, Миодраг Д. ГЛУШЧЕВИЋ, Архивска грађа ужичких новчаних завода у фонду Дринске бановине	155
Zorica DZAKOVIC, Miodrag D. GLUSCEVIC, Archival material of Financial Institutions of Uzice in the Fund Royal Banovina's Administration of the Drina Banovina	172
10. Мр Слободан РАДОВИЋ, О аутографу и предавању професора Благоја Живковића о ужичкој културној баштини	173
Mr Slobodan RADOVIC, On Autograph and Lecture of Professor Blagoje Zivkovic on Uzice's Cultural Heritage	178
АРХИВИСТИКА	
ARCHIVES RESEARCH	
11. Милева МИЛОШЕВИЋ, Научно-информативна средства о архивској грађи Историјског архива у Ужицу	179
Mileva MILOSEVIC, Finding Aids on Archival Material of the Historical Archive of Uzice	190
12. Жељко МАРКОВИЋ, Стручни профил радника службе за заштиту архивске грађе ван архива у Републици Србији	191
Zeljko MARKOVIC, Professional Profile of the Employees in Registry Offices Inspection Service in the Archives of the Republic of Serbia.....	211
13. Јован П. ПОПОВИЋ, Коришћење архивске грађе која се односи на заробљенике и логораше из Другог светског рата (морална и правна заштита њихових личности)	213
Jovan P. POPOVIC, Use and Publication of Archival Material, which Refers to the Prisoners-of-War, Confined in Concentration Camps During the Second World War – Moral and Legal Protection of Their Personalities	228

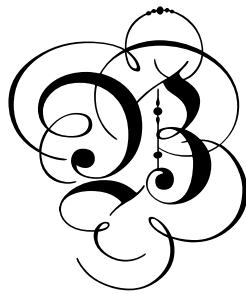
14. Јован П. ПОПОВИЋ, Преглед прописа о заштити архивске грађе на просторима југословенске државе од 1918. године до распадања СФРЈ и прописи који су донети у новоствореним државама, ранијим републикама Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, до 2007. године 229
Jovan P. POPOVIC, Review of the Acts and Regulations Relative to the Preservation of the Archival Material That Were in Force on the Territory of the Former Yugoslavia, i.e. Since 1918 Through the Dissolution of SFRJ (Socialist Federal Republic of Yugoslavia) and Regulations Brought in Newly Founded States, Former Republics of SFRJ, up to 2007 246

**ПРИКАЗИ
REVEIWS**

15. Dr Ljubomir PETROVIC, Peter Fritzsche, Stranded in the Present Modern Time and the Melancholy of History, Harvard University Press, Cambridge and London 2004, 268 pp. 247
16. Весна ЛУЧИЋ, Издања Историјског архива у Ужицу у 2007. години
Vesna LUCIC, Editions of the Historical Archives of Uzice in 2007 251

**ИЗ ЛЕТОПИСА АРХИВА
FROM THE ANNALS OF THE HISTORICAL ARCHIVES OF UŽICE**

17. Весна ПРЉЕВИЋ, Летопис ИАУ за 2007. годину
Vesna PRLJEVIC, The Annals of the Historical Archives of Uzice for 2007 263

ЈУБИЛЕЈ

Мирослав ДУЧИЋ

ПОВОДОМ 60 ГОДИНА ОД ОСНИВАЊА ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА У УЖИЦУ

Систем организоване заштите архивске грађе, као културног добра, у Србији није дуг. Протекло је мало више од једног века како је Народна скупштина Краљевине Србије 1898. усвојила Закон о Државној архиви у Београду (садашњи Архив Србије), који је почело са радом 1900. године и до 1926, до оснивања Државне архиве у Новом Саду, био једина архивска установа на територији данашње Србије. У ратним вихорима који су потресали наше крајеве све до 1945, а нажалост, присутни су још увек, страдали су бројни и вредни писани споменици. Освајачи и окупатори су у оба светска рата однели и уништили значајан део архивске грађе. Али не може се негирати и сопствена небрига према документима као најпоузданијим сведоцима прошлости и нашег постојања на овим просторима.

Од 1928. започео је нов и организованији приступ заштити архивске грађе. Већ по завршетку Другог светског рата у Социјалистичкој Југославији осетила се потреба да се заштити архивска грађе и на ужим територијалним подручјима. Влада ФНРЈ је 12. марта 1948. издала Наредбу о привременом обезбеђивању архива. Спроведећи наредбу Владе, Министарство просвете НР Србије је расписом обавезало среске и градске одборе да прикупе податке о архивама бивших установа ради њиховог сакупљања и обезбеђења. Када је Министарство просвете НР Србије 24. априла 1948. именовало Предрага Гордића, професора историје у Ужичкој гимназији, за првог руководиоца архивског средишта „као органа Државне архиве НР Србије“, започео је организован рад на прикупљању и заштити архивске грађе на подручју садашњег Златиборског управног округа. Од свог оснивања Историјски архив је на овом подручју једина установа законом обавезна да штити интерес друштва, заједнице и појединца у области заштите архивске заоставштине.

У динамичном развоју града Историјски архив је опстајао и развијао се настојањем да се прикупи и сачува што више архивске грађе упркос чињеници да за та настојања није никада имао довољно простора. Дуго се у

Архиву радило у непримерним условима, а ипак су испуњаване планиране програмске и законске обавезе. Свакодневни послови, иако сложени, а понекад тешки и прљави, имали су свој пуни смисао. За протеклих 60 година, 55 радника вредно је радило и на хиљаде докумената сачувало и средило, знајући да ће упорни корисници архивског материјала моћи да причају неку занимљиву причу или реконструишу значајне догађаје из прошлости, јер једино писани документ поуздано чува истину и спречава заборав.

2008. април, Колектив Историјског архива на тераси нове зграде Архива

Од свог оснивања до 1967, када је Архив пресељен у приземље северног крила зграде општине Ужице, Архив је променио три локације. Скоро 50 година у Ужицу се тражило решење за Архив, али се до почетка градње зграде на Ракијској пијаци није могла наћи зграда за смештај ове установе. Данас се чини да није било ни довољно разумевања за проблем, посебно оних који су били дужни да брину о овој изузетно важној институцији у

друштвеном и културном животу града. Тренутна ситуација је таква да се пред архиве постављају сложени послови, пре свега они који се тичу преузимања и заштите незбринуте архивске грађе, као и потребе појединаца, установа, привредних друштава, медија и других за брзом и потпуном информацијом из архивске грађе. После пуних 60 година, 2008. је на помолу дефинитивно решење овог дугогодишњег проблема Историјског архива. На радост архивских посленика и корисника архивског материјала као и грађана, не само Ужица већ и околних места, Архив ће ускоро бити смештен у једну од најсавременијих зграда овог типа на простору бивше Југославије.

2008. јул, Нова зграда Архива

У години јубилеја Архива ваљало би се подсетити досадашњег рада и сумирати неке од резултата у протеклом периоду. Историјски архив обавља заштиту архивске грађе као културног добра на подручју десет општина Златиборског управног округа на чијем простору живи око 340.000

становника различитих конфесија. На основу Закона о културним добрима, архив је обавезан да врши надзор над свим ствараоцима архивске грађе и то од општина, установа, приватних и државних предузећа, друштвених и спортских организација и других. Дужан да преузима грађу од стваралаца, да створа услове за физичку заштиту преузете грађе, да је сређује, издаје заинтересованим на коришћење, као и податке о чињеницама из документације у складу са Законом о управном поступку и да грађу објављује и публикује. Све ове послове Архив је до сада са мање или више успеха обављао, али о томе јавност треба да да оцену.

У својим депоима Архив тренутно чува близу 3000 метара дужних архивске грађе, још увек преузима документацију, а последње две до три године, преузимање грађе је интензивирано због тога што се велики број предузеће у поступку приватизације, након банкротства брише из привредних регистара а о њиховој архивској документацији осим Архива нема ко да брине. Садржај фондова и збирки је богат и односи се на све области људског стваралаштва. Архив тренутно користи непуних 500 м² радног и смештајног простора од чега 350 м² отпада на депое. Услови за чување грађе су веома лоши, поготову простор школских учионица у Севојну и Волујцу које су привремено претворене у архивске депое. Од 1952. Архив издаје грађанима на њихов захтев различита уверења којим остварују неко од својих права. Од 1953. почела су истраживања за научни рад, иако није било читаонице – основног услова за рад истраживача. Све до 1997. истраживачи су користили канцеларије службеника Архива. Услови су се унеколико побољшали када је од улазног хола и дела ходника једног од три улаза у зграду општине, адаптиран простор за читаоницу. Према евиденцијама које се воде у Архиву, од почетка издавања уверења, до сада је издато преко 17.000 уверења из разних архивских фондова за потребе грађана.

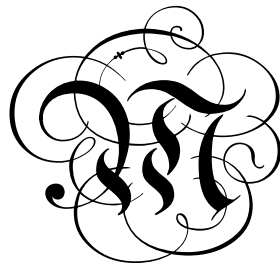
Архивска библиотека има преко 12.000 библиотечких јединица од којих су неке старе преко 200 година. То је специјална библиотека којом се служе истраживачи архивске грађе и радници Архива при сређивању архивских фондова, те се библиотечки материјал користи искључиво у читаоници Архива.

Публиковање архивске грађе у раду Архива заузима значајно место. Активности на овом пољу почео је професор Благоје Живковић, управник Архива (1948–1959) публикацијом Старо Ужице према необјављеној мемоарској грађи. Седамдесетих година Народна библиотека, Народни музеј и Историјски архив покренули су годишњак *Ужички зборник*, који објављује радове из политичке, културне и економске историје ужичког краја.

До данас је изашао 31 број. Од 1983, када је Архив навршио 35 година рада, покренут је нови часопис Историјска баштина који је у почетку објављивао архивску грађу и изворе, али је у задњих неколико бројева променио концепцију и поред великог броја научних радника из Србије објављује и прилоге колега из архивских установа других држава нашег окружења. Часопис је регистрован у Министарству за науку. Поред ових часописа објављено је до сада близу 30 наслова. Само у 2006. и 2007. објављено 12 вредних књига из области локалне историје: Марко Поповић, *Ужички жраг*; Новак Живковић, *Маџистраји ужички* и *Ужички округ*; др Недељко Радосављевић, *Књажевска канцеларија* и *Ужички суд*; др Ратомир Цвијетић, *Уздрезице* (проте Смиљанића) и *Узимање Ужица*; мр Татјана Ракић, *Живошћис Максима Евџеновића*; (у сарадњи са Архивом Сарајева) *Народно благо*, фототипско издање из 1888; Миле Чарапић, *Коло јахача „Кнез Михаило“ за округ ужички*, и др.

Историјски архив је обновио изузетно плодну сарадњу са архивским установама из нама суседне Босне и Херцеговине и то са Архивом БиХ, Архивом Републике Српске, Архивом Кантона Сарајево, Кантона Тузла и Мостара. Са Покрајинским архивом Марибора где нас редовно позивају на традиционално архивско саветовање у Раденцима и архивском установом из Цеља. Имамо контакте и са неким архивима из Хрватске и многи су спремни да своје стручне радове из архивске праксе и историографије објављују у нашој *Историјској баштини*.

И, на крају, слободни смо да констатујемо да се Архив, иако је у досадашњем раду скромно животарио, можда у сенци других установа културе, ипак се наметнуо и постао је важан чинилац друштвеног и културног живота ужичког краја. Мало где је у оваквој мери сачувано искуство генерација прошлих времена. Средине које успеју да препознају вредност оваквих установа, и учине напоре да унапреде њихов рад, имаће вишеструку корист. Архив се не може више посматрати као неко складиште старог папира, он мора бити место које ће будити интерес грађана за упознавање историје, јер народ који заборави своју историју у опасности је да је понови.

ЧЛАНЦИ

929.52 Зорнићи

Салих СЕЛИМОВИЋ

ЗОРНИЋИ У КЛАДНИЦИ

САЖЕТАК: Овај рад је посвећен најбројнијем и најстаријем роду на подручју Кладнице, а за чији се део може рећи да није пореклом од Куча. И овај рад је, као и неки ранији, део ауторових широк истраживања порекла и миграционих кретања становништва Сјеничке пештерске висоравни. Зорнићи су старинци у Кладници, али и у Старом Влаху заједно са Тарићима, Тугићима, Балтићима. Ови српски родови су пре исламизирања живели у нововарошком селу Буковику. Радикалнија исламизација је настала после аустро-турских ратова 1683–1699. и 1737–1739. године. На тај процес деловало је више узрока. Исламизирања је било и после Карађорђевог брзог повлачења из тадашњег Новопазарског санџака, односно Старе Рашке. После исламизирања Зорнићи и Тарићи прешли су у село Кладницу, а Балтићи у село Урсуде.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Зорнићи, Кладница, Урсуде, Буковик, Кошани, Тарићи, Балтићи, муслимани, православни, становништво, исламизација, миграција.

До административно-управних реформи у Босанском вилајету (пашалуку) 1865–1867. године, за време везировања Топал Осман-паше, подручје Кладнице налазило се у нововарошкој кази. Милан Борисављевић у свом „Житију породице Борисављевић“ пише да је то било 1870. године¹. У време тих реформи кладничка села су издвојена из нововарошке и припојена сјеничкој кази. Тако је остало до ослобођења 1912. године, изузев насеља Боровиће које ће припасти Сјеници тек после Другог св. рата.

Подручје Кладнице чине села: Кладница, Урсуде, Понорац, Папиће, Сугубине, Боровиће, Јевик и Калипоље. На том простору, као и на простору целог Старог Влаха, миграције су увек биле динамичне, али су се некада претварале у праве сеобе за време или непосредно после аустро-турских ратова, као и после повлачења Карађорђа 1809. и Калипољске битке 1876. године. Мигрирали су и православни и муслимани. Православни Срби учествовали су у ратовима на страни Аустрије, а муслимани на страни

¹ Милан Борисављевић, *Житије породице Борисављевић* (рукопис), Историјски архив Ужице, 1923., 22.

Турске. Муслимани су се борили за очување Османске Империје која је била актуелни окупатор, а Срби православни уз Хабзбуршку Монархију, која је била кратко време освајач, али и потенцијални окупатор.

У тим нашим трагичним раздеобама највише су се међусобно уништавали Срби православни и Срби муслимани. Једни другима су рушили и палили куће, цела села и градове, па чак и богомоље. Ипак, највећа зла и злочине починили су Черкези и Арнаути (исламизирани Албанци) као турски војници. „Живи су завидели мртвима“, како је негде остало записано.

Муслимани су за време напредовања аустријске војске и успешних борби српских устаника гинули бранећи Турску, или су се повлачили са турском војском према југоистоку Балканског полуострва и Цариграду. Када је аустријска војска после пораза код Качаника 1689. године почела да одступа према северу, и српски устаници и велика маса народа су се повукли преко Саве и Дунава у данашњу Војводину, Славонију, па и даље до Будима и Пеште, румунског дела Баната, Украјине и руских степа. Све је било предато „огњу и мачу“, а чак су и збегови немоћних крволочно ликвидирани. У Бечком рату се као највећи крволоч истакао Јигит-паша, којег је скадарски везир Худаверди Махмутбеговић морао осудити и ликвидирати. Иначе, паша Худаверди Махмутбеговић је био пореклом од чувених Црнојевића.

У опустеле крајеве Старог Влаха и Сјеничко-пештерске висоравни (Сјеничко-пештерска висораван се сматра делом Старог Влаха у ширем смислу) после тих наших трагедија насељаваће се ново српско становништво, међу којима је било и већ исламизираних из Куча, Дробњака и Колашина². На подручју Кладнице се ново српско становништво постепено исламизирало, а они који то нису хтели, морали су да наставе „своје путовање“ преко планине Јавора у Моравицу, Драгачево, Лепеницу, Јасеницу, Качер, па чак и у Тимочку Крајину³. Етапне миграције са овог простора су биле скоро непрекидне све до Карађорђевог повлачења из Новопазарског санџака, односно Рашке области. У току XVIII и почетком XIX

---

² С. Селимовић, *Исламизирани Кучи на подручју Кладнице*, Историјска баштина бр. 15, Историјски архив, Ужице 2006., 50.

³ Ј. Цвијић, *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Завод за издавање уџбеника, Београд 1966, 175; М. Недељковић, *Сеобе становништва из новопазарског краја у Шумадију током XVIII и XIX века*, Новопазарски зборник бр. 25, Музеј „Рас“, Нови Пазар 2001, 122; С. Селимовић, *Кладница – становништво*, Новопазарски зборник бр. 14, Музеј „Рас“ Нови Пазар 1990, 124 (Опширније видети: М. Лутовац, *Етничке промене у области Старе Рашке*; Ј. Ердељановић, *Етнологија грађа о Шумадинцима*; М. С. Филиповић, *Таково и Качер*; М. Пауновић, *Бердај и Тимочка Крајина*; Р. Маринковић – Т. Протић – Ј. Марјановић, *Драгачево*; М. Јаћимовић, *Качер*).

столећа из овог краја су мигрирали Богдановићи, Петровићи, Недовићи⁴, Нешовићи, Кулизићи, Јаћимовићи, Недељковићи, Стевановићи, Глибићи, Старчевићи, Ерићи, Вишњићи, Балтићи⁵, Савићи, Зорнићи⁶. И сада на подручју Кладнице постоје остаци некадашњих кућа и насеља, као и бројних хришћанских гробаља и црквина. Бројни су и топоними као Старчевина, Нешовина, Арсовина, Петрово брдо, Петров крш, Кулизино брдо, Бобино брдо, Шуковина, Недовића врх, Ћирковина, Бојовина, Шуитића гробље и др⁷.

После одласка поменутих српских родова, на њихова напуштена имања населиће се Зорнићи, Балтићи и Тарићи из суседног Буковика који су већ били исламизирани и други исламизирани Срби као и у мањем броју исламизирани Клименте и Шаље са Пештери⁸. Највећи број Муслимана у кладничким селима задржао је своја стара презимена. Тако се и данас многи Муслимани презивају Зорнићи, Тарићи, Балтићи, Папићи, Вишњићи, Прашовићи, Курговићи⁹.

Као што је већ речено, Зорнићи су најбројнији род на простору Кладнице, али, по свој прилици, и најстарији. На основу казивања најстаријих Кладничана и могућег смештања у временске и просторне одреднице, односно ситуирања у могуће временске и просторне локације, може се са сигурношћу рећи да су исламизирани Зорнићи први дошли у Кладницу, а после њих Тарићи и Балтићи који су отишли у Урсуде¹⁰.

О пореклу Зорнића постоји више предања. Прота Јевстатије Караматијевић из Нове Вароши, у свом чланку Иселавање становништва (Из историје Старог Влаха) о Зорнићима пише следеће: „Зорнићи у Урсудима и Кладници воде порекло од Хаци Зорне. Ибровићи у Кладници тврде да се и данас (тј. пред II светски рат, оп. С. С.) чувају свечарски лонци старих

⁴ Прота Јевстатије Караматијевић, *Кроз Стари Влах* (приредио Добрило Аранитовић), Нова Варош, 2007, 46.

⁵ В. Суботић, *Нововарошки крај од неолита до 1941*, Нова Варош 1991, 98; Прота Караматијевић, 46.

⁶ С. Селимовић, *Насеља, порекло и миграциона динамика становништва Кладнице*, Ужички зборник бр. 28/2002, 206, 207; Прота Караматијевић, цитирано, 48.

⁷ Топониме записао аутор приликом теренских истраживања; *Карта Сјеница 1: 50000*, Војно-географски институт, Београд 1954. допуњено 1956.

⁸ Опширније видети: С. Селимовић, *Исламизирани Кучи на подручју Кладнице*, Историјска баштина бр. 15, Историјски архив, Ужице 2006, 50, 51.

⁹ С. Селимовић, *Сјеница*, Епоха, Пожега 2004, 49.

¹⁰ Ејуп Мушовић, *Етнички процеси и етничка структура становништва Новој Пазара*, Етнографски институт САНУ, Београд 1979, 277; С. Селимовић, *Социогеографске карактеристике Кладнице*, Ужички зборник бр. 22, Ужице 1993, 270; Казивања Љуба и Миша Зорнића из Урсуда и Ејупа Зорнића из Кладнице.

Зорнића. У време исламизирања Зорнића неки од ових одселили су се у срез моравички или Крагујевац и Кнић. Од ових је г. др. Драгутин Којић, бивши министар (министар просвете у влади Краљевине Југославије, оп. С. С.). У Урсулама данас постоје свега две православне куће Зорнића, а остале прешле су у ислам. Зорнићи су вазда знали за своје међусобне племенске везе и зато још у турско доба муслимани Зорнићи бранили су своје православне рођаке од сваког насиља¹¹.

У Кладници, код Муслимана Зорнића постоји предање по којем је њихов родоначелник био Сава Зорна. Доселио се у село Буковик код Нове Вароши. Имао је четири сина. Један од његових синова прешао је у ислам и он се са породицом населио у Кладницу између Врела и Клисуре (врело и поток који настаје од тог врела сада се назива Зорнића или Ејупово врело и Зорнића поток). Други син Сава Зорне одселио се у село Луке (Моравица – Ивањица, оп. С. С.). Трећи син је отишао у Урсуле и остао је у православљу (то су данашњи Срби Зорнићи, оп. С. С.)¹². За четвртог сина Сава Зорне нису знали ништа да кажу (вероватно је тај четврти син отишао у Крагујевац или Кнић).

Код неких Муслимана Зорнића постоји и предање да су они на ове просторе дошли од Бијелог Поља, да су род са бјелопољским Зоранићима и да су пореклом Васојевићи¹³. Има мишљења да су кладничким Зорнићима род и православни Зорнићи.

Миле Недељковић на основу својих истраживања и истраживања других етнолога и историчара повезује кладничке и урсуљанске Зорниће (и муслимане и православне) са великим и познатим српским братством Кошана који живе у Липници код Крагујевца, где су се доселили за време Карађорђа. Доселила су се браћа Теодор и Недељко. По М. Драгићу, род су им Зорићи (Кошани), затим Мијатовићи, Милутиновићи у Книћу и Ђокићи (Максимовићи). Иста су фамилија са Колашинцима од којих су Којићи, Гајевићи и Бачовићи који живе у селу Закути. Недељковић даље наводи, према Михаилу Драгићу, да су Зорнићи у Љубићу и Милаковцу, као и Ђоновићи у Бечевици, Зарићи у Трешњевици (Јасеница), Чумићи у Вучковици, Радаковићи у Гледићу и Косовчевићи у Страгарима, такође од Кошана. Сви славе Св. Петку као и православни Зорнићи у Урсулама и Буковику¹⁴. Преслава им је, такође, заједничка, тј. Петка Трновска.

---

¹¹ Прота Караматијевић, цитирано, 49; С. Селимовић, *Кладница – сџановништво*, 130.

¹² М. Недељковић, цитирано, 129, 138; Казивања Меда и Реца Зорнића (Јемића) из Понорца и Ејупа Зорнића (Факовића) из Кладнице.

¹³ Према казивању Мушана Зорнића (Гацића) и Ејупа Зорнића из Кладнице.

¹⁴ М. Недељковић, 131.

Према ономе што је написао Миле Недељковић о Зорнићима, у Љубић су дошли за време Карађорђа (највероватније 1809. оп. С. С.) из Кладнице преко Драгачева. Претходно су живели у Гошеву, јужно од Сјенице. Спахија их је прогонио па су због тога напустили Кладницу. Род су им Ђокићи (Максимовићи), Мијатовићи и Милутиновићи у Книћу. Они су од Зорнића којих има у Книћу, само су променили презимена¹⁵.

Село Кош код Истока на Косову и Метохији је матица великог братства Кошана из којег потичу тако бројни српски родови. Етнолог и неуморни истраживач Милисав Лутовац је у Ибарском Колашину пронашао бројне Кошане који су знали да су даљим пореклом из села Кос (Прекобрђе) у Морачи одакле су се пре нешто више од 300 година иселили. И данас у том крају постоје Кошка планина и Кошко гробље. У Ибарском Колашину Кошана има у Газиводама, Бањи, Тушићима (ту се називају Алексићи и Димитријевићи), Вукосављевићима (Миловићи и Вукомановићи), Виткојевићима (Миленковићи и Јанићијевићи), Тобаљима (Добросављевићи и Луковићи). Има Кошана и у Великој Шотри у Топлици, Врачеву и Доњем Ибру. И ови кошански родови сачували су славу Св. Петку¹⁶.

Постоји и мишљење да муслимани Зорнићи на Понорцу, у народу познати као Ордагићи, потичу од васојевићких Ђукића који су се били населили на Понорац и у заселак Кукавице. Према том предању, један од Ђукића се исламизирао и остао на Понорцу¹⁷. Неки други Ђукићи су се доселили у Богути код Сјенице и у Тузиње на Пештер (могуће је да су и муслимани Тајићи у Рацагињи од Ђукића оп. С. С.). Ти Ђукићи у Богутима, Тузињу, Новом Пазару и Сјеници презивају се Богућани¹⁸. Сада Муслимана Ђукића има 5 домаћинстава на Дубињу код Сјенице.

Многи каснији досељеници у Кладницу узимали су презиме Зорнић јер је то било веома јако стариначко братство, а то је тада било веома важно због заштите од Турака, крвне освете, или неке друге невоље. Више предања о пореклу Зорнића, за неке кажу да су и Херцеговци – Ере, говори о слојевитости етничких, етнолошких и миграционих процеса на овим и ширим нашим просторима, поготово у последња три столећа другог миленија. Тако су и многи Кучи, Васојевићи и Колашинци постали Зорнићи у Кладници и њеним селима. На подручју Кладнице има 14 кућа Зорнића ко-

¹⁵ Исто, 129, 131.

¹⁶ М. Лутовац, *Ибарски Колашин*, СЕЗ, Књ. LXVII, *Насеља и порекло сџановништва*, књ. 34, Београд 1954, 57–188.

¹⁷ С. Селимовић, *Исламизирани Кучи на подручју Кладнице*, 56.

¹⁸ Е. Мушовић, *Етнички процеси и етничка сџруктура сџановништва Новоџ Пазара*, 143.

ји су пореклом Кучи¹⁹. Пореклом од Куча су и Бајровићи, Балтићи, Ђеркарци, Куртовићи, Никшићи (Љуце оп. С. С.), Рожајци (Понорац, Сјеница), Халиловићи (Рецовићи, Бошковићи, Шунте)²⁰.

У подручје Rogozne и највећег дела Старог Влаха, па тако и на простор Кладнице, највише се српских православних родова и нешто мало муслимана населило после „похара“ Васојевића 1737. и Куча 1774. године. Према једном запису из 1767, или 1768. године пише „тада бист преселение Белопавлића многием ва Нову Пазарску нахију под Смаил-пашу“²¹. Православни Зорнићи на подручју Кладнице, заправо у селу Урсуне, славе Св. Петку, а то је племенска слава Бјелопавлића. Дешавало се, мада ретко, да православни Срби мењају породичне или племенске славе. То се чинило углавном само тада када се радило о опстанку или егзистенцији породице и целог рода. Муслимани Зорнићи не знају, или неће да кажу коју су славу славили пре исламизирања. Они који су пореклом Кучи славили су сигурно Св. Николу, а они који су пореклом Васојевићи и Бјелопавлићи Св. Андрију и Св. Петку (преслава Петка Трновска).

У кладничком селу Урсуне сада имају 3 куће православних Зорнића који знају да су рођаци са муслиманима Зорнићима у Кладници. Муслимани су штитили православне, а православни муслимане. Тако је и данас. У нашим трагичним збивањима и у даљој и у ближој прошлости за праве људе је увек важило: „Брат је мио које вере био“ и „Крв није вода“. Од ових Зорнића из Урсуне неки су отишли у Чачак где их имају 4 куће, а на подручју Чачка, посебно у Љубићу, има још 10 кућа Зорнића који су род са овим у Урсулама, па и осталим Зорнићима који славе Св. Петку, заправо свим Кошанима и онима који су од Кошана, о чему је већ било речи. У Крушевцу има 12 кућа Зорнића православних, у Крагујевцу 6, Краљеву 21, Книћу 8, Ивањици, посебно у Лукама 15, Новој Вароши 3, Сјеници 3.

Међу муслиманима Зорнићима који нису пореклом Кучи најближи рођаци су тзв. Мацгаљи. Мацгаља има на подручју Бијелог Поља. Ови Зорнићи знају за претка који се звао Зеко. Зекови потомци се деле на Лемиче, Вељовиче и Гачиће. Знају да је Зеко имао четири сина: Ферхат, Нуман, Јахо и Медо. Од Ферхатовог унука Мурата су Гачићи по мајци Гачи, удовици Муратовој. Та Гаца је била кћерка Ђор Шабана, а њена мајка је била кћерка неког попа од Колашина. Било јој је име Стана, а када се удала за Ђор Шабана, добила је име Наза. У Кладници их има 5 кућа. Од другог Зековог сина Нумана су Вељовићи (наводно тако су названи по неком свом побра-

---

¹⁹ Селимовић, цитирано, 56.

²⁰ С. Селимовић, *Сјеница*, Епоха, 113.

²¹ Љубомир Стојановић, *Стари српски записи и нађиписи II*, бр. 3355.

тиму Вељу). Јахови потомци су узели презиме Зековићи по Зеку и живе у Сјеници. То им је сада званично презиме. У Сјеници има 6 кућа Зековића, од ових у Новом Пазару 5 кућа и у Сарајеву 3 куће. Од четвртог Зековог сина Меда су Лемићи, тако у народу названи по мајци Леми, удовици Амира Зорнића који је био Зеков унук. Од другог Ферхатовог сина Малића синови су Јунуз, Шемсо и Рушо, чије потомство је сада стигло до праунука као што је случај и код Лемића, Гацића и Вељовића.

Лемићи живе на Понорцу, у засеоку Јохе. Ту су се доселили из насеља Кладнице 1907. године. Сада их има 6 кућа. У Скопљу од Лемића имају три куће, у Сарајеву 2, Данској 1, Словенији 1, Београду 1 и Сјеници 2.

Вељовићи такође живе на Понорцу, у засеоку Гаџбановина. И они су се из Кладнице населили у Гаџбановину почетком XX века. Сада их има у Гаџбановини 5 кућа и 1 у Кладници. У Вапи код Сјенице има 1 кућа, Сјеници 4, Дубници код Сјенице 1, Сарајеву 3, Холандији 2, Немачкој 1, Крушевцу 3, Новом Пазару 2, Пријепољу и Прибоју по 2 куће.

Гацићи и данас живе у насељу Кладници, у засеоку Клисуре или Гацићи. Има их 5 кућа. У Сарајеву Гацића имају 4 куће.

Малићевих потомака више нема у Кладници. У Сјеници његових потомака имају 3 куће, Сарајеву 3 куће и Француској 1.

Потомци Бећа Зорнића у Кладници називали су се по његовим синовима Јуковићи, Насуфовићи, Зековићи. Насуфовића и Зековића више нема на подручју Кладнице. Једна кућа Насуфовића има у Новој Вароши. Иселили су се у Нови Пазар, Македонију (Житоше, Г. Оризаре), Турску (Цариград). Јуковића у Кладници има 6 кућа, Сјеници 2, Скопљу 2, Новој Вароши 2, Сарајеву 5, Немачкој 1, Француској 1 и Швајцарској 1.

Зорнићи који потичу од Реџа Зорнића у народу су познати као Факовићи, или Качамаковићи, или Бахтићи. Иселили су се у Македонију (Житоше, Лажане, Г. Оризаре), Турску (Цариград), Сарајево, Нови Пазар, Тутин. У Кладници има сада 1 кућа чији домаћин борави само лети, а зими је у Сарајеву. Зорнића Факовића је у Сарајеву 6 кућа, у Турској 3.

Од Хасана Зорнића, званог Хасан Бајрактар у Кладници сада имају само две куће. Народ их назива Голубовима. Углавном су се иселили у Сарајево, где их има 9 кућа. У Немачкој имају 2 куће, у САД 1 и у Шведској 1.

Занимљиво је да у Новом Пазару сада има 20 кућа Кладничана²² од којих је највећи број Зорнића, а оних који се и даље презивају Зорнић је 15 кућа. Зорнића који нису пореклом Кучи у Сарајеву има 35 кућа. У бившим

²² Мушовић, цитирано, 198.

југословенским републикама и у иностранству има 20 кућа према непотпуним подацима.

Према казивањима најстаријих Кладничана, од Зорнића Маџгаља издвојили су се као посебне фамилије Ибровићи, Чаркацићи и Исовићи²³. После Другог светског рата две куће Зорнића Вељовића одселиле су се у сјеничко село Вапу (Горња Вапа) и од тада су узели презиме Нуховић.

Ни Зорнићи ни Ибровићи не знају од када се Ибровићи тако презивају. Ибровићи су до почетка XX века живели у насељу Кладница. Тада су се раздвојили и три куће су се стално настаниле на Понорац у засеоку Блато, где су Ибровићима били станови (катуни). Шездесетих година XX века из насеља Кладнице две куће су се иселиле у Турску, једна у Македонију, једна у Метохију (Витомирица), а само је једна остала у Кладници. И та једна се угасила смрћу домаћина, јер су и мушка и женска деца отишла у Сарајево. Са Понорца (Блато) једна породица се иселила у Турску, једна у Прибој, једна у Крагујевац, једна у Београд и три у Сарајево. У Немачкој и Аустрији је 5 домаћинстава, а сада у Цариграду су 4 куће Ибровића. У Сјеници сада има 1 кућа, а на Јевуку 3. На Блату сада има 11 кућа Ибровића, а у Новом Пазару 30, али нису сви рођаци.

Чаркацићи су добили презиме по надимку. Један од Зорнића Маџгаља био је познат као кавгација. На турском чаркација је човек који започиње кавгу (у ратовима припадник јединице која започиње битку). Ни за њих се не зна од када су узели то презиме. Сада их у насељу Кладници има 6 кућа. У Сарајеву има 8 кућа, Београду 4 куће Чаркацића.

Исовићи су се населили почетком XX века на Кањевину, заселак Чадор. Сада их и на Чадору има две куће. У Сјеници има 7 кућа, Сарајеву 3, Варешу 1, Новом Пазару 21, али нису сви рођаци, јер су неки дошли у Нови Пазар са Пештери, као што је случај и са Ибровићима.

Осим две куће Нуховића у Вапи, и у Сјеници сада имају две њихове куће.

На крају треба рећи да сада у Сарајеву има 20 домаћинстава Ибровића, Чаркацића 10 и Исовића 5 домаћинстава. Зорнића, који су се такође много исељавали у Сарајево, има 50 домаћинстава. Иначе је миграциони правац Кладничана од друге половине шездесетих година XX века био окренут према Босни, односно Сарајеву.

---

²³ Казивања најстаријих Кладничана Меда, Ејупа и Хилма Зорнића, Љуба и Влајка Зорнића, Алије, Емра и Мумина Тарића.

Salih SELIMOVIC

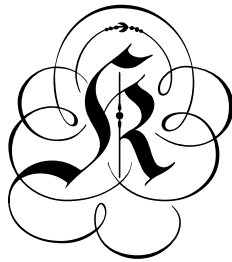
Zornics in Kladnica

Summary

The area of Kladnica that encircle 8 villages, as the part of Stari Vlah, was exposed to migration processes and islamization of native and immigrated population. Cattle-rising population of Vlasi was more mobile than plowmen, but there were real migrations on this area. Christian population was always longing for liberation from the Osmans. So, they always took part in the Austro-Turkish wars by rising up the rebellions. Because of these events, there were hard consequences during the Austro-Turkish wars 1683 – 1699 and 1737 – 1739. The majority of native population together with their dukes Raskovics, had to leave Stari Vlah and the area of Kladnica, because of the massive participation in those wars. The same thing happened after Karadjordje defeated in 1809.

Even though some of the famous native families stayed on these areas, as were Raskovics (those who didn't expose themselves too much), Zornics, Baltics, Tarics, Tugics, Kostics – Perosevics. But, some of them had to be islamized in order to survive on these areas. So, those who were islamized moved from Bukovik to Kladnica and Ursule, but they kept their old Serbian surnames. That was happened with Zornics, who were the most numerous Christians as well as Muslims, then with Baltics and Tarics.

Even today on the area of Kladnica there are several Orthodox Zornics homes, while there are about 40 Muslim Zornics homes. They know that they are relatives, so during hard times they were keeping and protecting each others. There are Orthodox Zornics in the neighboring Bukovik, in Luke near Ivanjica and all of them originate from the same ancestor Hadzi Sava Zorna. The Orthodox Zornics in Kragujevac, Kraljevo, Cacak (Ljubic), Krusevac also originates from these Zornics. The Muslim Zornics are the Zornics and Kladnica's in Novi Pazar, Sjenica, Sarajevo, Skoplje, Zitose and Gornji Orizari in Macedonia, and some of them moved to Turkey.

Љубица МАЦУРА

УЖИЧКА ЖЕНСКА ПОДРУЖИНА 1878 -1941.

САЖЕТАК: Рад је посвећен најстаријем хуманитарном женском друштву у Ужицу, Ужичкој женској подружини. Подружина је основана 2. фебруара 1878. као огранак Београдског женског друштва. Својим организованим хуманитарним радом, узевши у обзир време у којем су живеле и патријархалну средину, какво је било Ужице последњих деценија 19. и прве половине 20. века, постизале су велике резултате којим су стекле углед и поштовање у граду и округу. Пожртвовани и несебични рад у Подружини им је омогућио укључивање у живот ван њихових кућа, а да при том не занемаре своје традиционалне послове – вођење домаћинства и васпитање деце. Намера ауторке била је да што верније прикаже разноврсну делатност Подружине.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Ужичка женска подружина, Београдско женско друштво, *Домаћинца*, Женска раденичка школа, Женска занатска школа, Даница Г. Поповића, Стана А. Поповића, Анка Росић – Мићић

Најстарије хуманитарно женско друштво у Ужицу – Ужичка женска подружина основана је 1878. као огранак Београдског женског друштва. Њено оснивање наметнули су и убрзали историјски догађаји у Србији 80-их година 19. века, пре свега борба за независност (српско-турски ратови 1876 - 1878) и међународно признање независности Србије.

Устанак српског народа, који је 1875. избио у Босни и Херцеговини и новопазарском крају, снажно је одјекнуо у српском народу. У Ужицу је на предлог проте Гаврила Поповића¹ и проте Милана Ђ. Ђурића² основан Устанички одбор са циљем да се пружи војна и материјална помоћ српским устаницима у крајевима захваћеним устанком.

После слома Босанскохерцеговачког устанка и Бабинске буне, која је захватила околину Пријепоља, Прибоја и Нове Вароши, у Ужице и околна места избегло је „преко 40.000 душа. Народ се највише сместио на зимов-

¹ Прота Гаврило Поповић (1823–1881), истакнута политичка личност ужичког краја, учесник Светоандрејске скупштине 1858. Највећи део своје имовине завештао је „на добровољне цели“.

² Прота Милан Ђ. Ђурић (1844–1917), једна од најзначајнијих личности ужичког краја друге половине 19. и почетка 20. века. Као свештеник, народни посланик и учесник ратова својим радом је много допринео друштвеном, политичком, привредном и културном развоју ужичког округа.

ник у граду Ужицу, у округу ужичком по селима, окрузима: Ваљевском, Рудничком и срезу Азбуковачком до Љубовије, и свуда је био гостољубиво примљен од народа из Србије“.³

Устанички одбор је заједно са Женским друштвом преузео старање над српским „пребеглицама“. Требало је пронаћи смештај за тако велики број људи, побринуте се за њихову исхрану, огрев, лекове, а рањене и болесне сместити у болницу.

Поштујући традицију српског народа, да се људима у невољи пружи помоћ, Женско друштво је, равноправно са мушкарцима, пожртвовано радило на њиховом збрињавању, сматрајући да је то њихова патриотска дужност.

У току Српско-турских ратова 1876–1878. године, њихов хуманитарни рад се наставља и проширује. Радиле су на уклањању последица рата помажући удовице, ратну сирочад, ратне инвалиде, сиромашне војнике и сиротињу.

Женско друштво је добровољно, без материјалне надокнаде, обављало свој хуманитарни рад. Чланице су биле свесне да у граду не постоји одговарајућа институција која би обављала ту врсту делатности. Имале су за тадашње време довољно знања и храбрости, па су несебично пружале помоћ где год је то било потребно, поред свих обавеза које су имале у својим породицама.

Потребу за женским друштвом, које би имало своја правила и организацију и које би омогућило организованије обављање хумане делатности на корист заједнице, осећале су и саме жене.

Велики значај и неопходност њиховог хуманитарног рада истакао је тадашњи окружни начелник Сим. Б. Мијајловић у писму које је 29. јануара 1878. упутио Женском друштву у Ужицу: „Пошто је вашег Друштва доста тежак задатак, а не мали посао, то ћу настати, да вам се увећа број чланица из часних и поштених особа, а вас молим да изволите да одговорите потпуно свом задатку, и да задовољите потребу која је у овом акту изложена и колико се од вас очекује. У исто време имам част извести женско овд. Друштво, да ми је г. Министар наложио, да вам саопштим, да се ваша дружина сматра као саставни део Београдског женског друштва, које стоји под покровитељством њене светлости наше кнегиње Наталије“.⁴

---

³ НМУ, Фонд проте Милана Ђ. Ђурића, Споменица проте Милана Ђурића, У-31029.

⁴ ИАУ, УЖП, Акт начелника округа ужичког од 29. јануара 1878, кут. 1

По приватним обавештењима, Подружина је основана на предлог Данице, супруге проте Гаврила Ђ. Поповића. Породице проте Гаврила и његовог брата Алексе Ђ. Поповића, адвоката, биле су расадници свега што је подизало културу и напредак у овом крају. Проти Гаврилу Ђ. Поповићу била је упућена молба Београдског женског друштва да подејствује код ужичких госпођа да се у Ужицу оснује Подружина, као саставни део Београдског женског друштва. Прота је видео Правила Женског друштва у Београду, а био је свестан велике потребе овакве установе у Ужицу, које је имало много сиротиње због минулих ратова и престанка трговачких веза с Босном, па се свесрдно заложиио за оснивање Подружине у граду. Његова супруга Даница позвала је виђене госпође, изложила им потребу за постојањем овакве установе и Подружина је основана⁵. Ужичка женска подружина основана је 2. фебруара 1878. г. у „целји да тежи усавршавању женског пола и да дејствује, да се кад буде могуће оснује школа, у којој би се женска деца спремала и упућивала за добре и ваљане раденице“⁶.

Подружина жена у Ужицу била је саставни део Београдског женског друштва, најстаријег хуманитарног женског удружења у Београду, основаног 1875. године.

„Увиђајући да је предвиђене задатке тешко остварити уколико делује само у Београду, упутило је позив свим Српкињама да оснивају подружине у својим местима“⁷.

По Правилима Београдског женског друштва, да би се могла основати Женска подружина, било је потребно најмање 10 чланица. Број чланица није био ограничен, а Друштво је могло имати ове чланове: редовне, помагаче, утемељиваче, добротворе, велике добротворе и почасне. Редован члан могло је бити свако лице које Управа и чланство прими и које плаћа годишњу чланарину. Велики добротвори су давали прилог од најмање 500, добротвори 200, а утемељивачи 50 динара, јер је Ужице било сиромашно место. Ти прилози су се почели прикупљати од 1897. г. Имућнији свет уписивао се лично, а уписивали су и умрле чланове своје породице. У знак признања и захвалности, Подружина им је додељивала дипломе.

Покровитељка Београдског женског друштва, њених подружина и школа, била је од 1875. до 1900. (кнегиња) краљица Наталија Обреновић, 1900–1903. краљица Драга Обреновић, 1903–1922. кнегиња Јелена Карађорђевић, 1922–1941. краљица Марија Карађорђевић.

⁵ *Домаћица* 1930, бр. 10–11–12, 15.

⁶ ИАУ, УЖП, Извештај о раду, 29. јул 1878. кут. 1.

⁷ Татјана Корићанац-Љиљана Танеска, *Београдско женско друштво 1875–1941*, Београд 1995, 9.

По свом оснивању Ужичка подружина је усвојила Правила Београдског женског друштва и почела је по њима да ради уз сагласност матичног друштва.

У Подружину су се, по извештају о раду од 29. јула 1878, учланиле 64 жене и девојке. Чланице Подружине потицале су из малобројног грађанског слоја, углавном из трговачких, занатлијских, чиновничких и свештеничких породица. Материјално обезбеђене, биле су подстицане од својих породица и суграђана да се баве хуманитарним радом.

На оснивачкој скупштини изабрале су тајним гласањем Управу од 6 чланица, које ће руководити радом Подружине. Управа се, по Друштвеним правилима, бирала сваке године на редовном главном скупу. Дотадашња Управа дала би оставку, а онда се приступило избору нове. Од осталих чланица тражио се пристанак, да ли и даље желе бити чланице Друштва или не. Управне чланице су из својих редова бирале „часнице“: председницу, потпредседницу, благајницу и деловоткињу. Председница је водила седнице Управе, редовни годишњи скуп, потписивала сва писма, уговоре, извештаје о раду полугодишње и годишње, финансијске извештаје и да потписује рачуне. У тим пословима је помагала потпредседница, која је и замењивала председницу, уколико је ова била одсутна. Деловоткиња је водила записнике свих седница, писала извештаје о раду и писма, касирка – благајница је сакупљала чланарину и водила све друштвене рачуне и писала финансијске извештаје. Већином гласова за председницу је изабрана Даница Г. Поповић, за потпредседницу Стана А. Поповић, деловоткињу Јелена Н. Марковић, касирку (благајницу) Фемка С. Поповић. У Управу су још биле изабране Љубица Борисављевић и Савка Ф. Станић.

Управа је упутила дописе начелницима срезова Златиборског, Моравичког, Пожешког, Црногорског, Ариљског и Рачанског, да помогну организовање Женског друштва у њиховим срезovima.⁸

Да би повећале своје чланство, Управа је упутила писма угледнијим госпођама Пожеге, Чајетине, Косјерића, Ивањице са следећим садржајем: „Држимо да вам је позната установа оvd. Женског друштва, као и цел њена. Зато вас са молбом позивамо, да се и ви чланства ове подружине примите, а у исто време молимо вас, да настанете неби ли се помоћ која од там. госпођа или имућнијих газдарица вашег среза у наше друштво уписале, како би се са већим бројем чланица, што пре, цел наше дружине постигла“.⁹

---

⁸ ИАУ, УЖП, Допис начелницима округа од 21. јануара 1882. кут. 2.

⁹ ИАУ, УЖП, Писмо Управе.

Ужичкој женској подружини прикључиле су се жене из Чајетине, Косјерића, Ивањице и Пожеге, јер у њиховим местима није било Женског друштва, а оне су желеле да се баве хуманитарним радом. „Радо се примам да и ја као Српкиња помогнем племенитој цели“, написала је у свом допису Ужичкој подружини, приликом учлађења, Елка Мићићка из Косјерића 7. јула 1878. У истом писму јавља да се још 5 жена жели уписати у Друштво. Из Чајетине се јавила Јелисавета П. Поповић, а из Пожеге Милица М. Мајданац. Временом су се у Ужичку подружину укључиле и жене из околних села: Доброселице, Стапара, Мачката, Биоске, Љубања и Гостиља. Писмом се 2. априла 1882. г. Јелка О. Мићић, капетаница у Чајетини, обратила Лена В. Поповићка, супруга Василија Поповића, свештеника из Кућана, у којем изражава жељу да се учлани у Подружину.

На Главном скупу, одржаном 25. фебруара 1901. г., примљена је за редовну чланицу Подружине Јованка Борисављевић из Нове Вароши.¹⁰

Управне и редовне чланице Ужичке женске подружине биле су: „Даница Г. Поповића, председница, Стана А. Поповића, потпредседница, Фемка С. Поповића, касирка, Јелена Н. Марковића, деловоткиња, Љубица Ј. Борисављевића и Савка Ф. Станића управне чланице, Цајка Поповића, Аца Јеремићка, Јелена С. Јевтовића, Милева Т. Поповића, Јулијана Никшића, Рахила Никшића, Лепосава К. Новаковића, Јеца Д. Табића, Љуба Андрејевића, Христина Павловића, Мара Ускоковића, Јелисавета Жеравичића, Стамена Дрндарка, Мара Радишића, Јелка Дењиница, Вукосава Радовићка, Анка Ј. Мићића, Мара М. Радуловићка, Цаја Вељковића, Ана Томића, Катарина Кубуровића, Анка Ј. Трифуновића, Јефа Манојловића, Миросава Трифуновића, Лепосава К. Петровића, Јулијана Каљевића, Катарина С. Каљевићка, Милева Николића, Јулијана Петровића, Вида С. Дрндара, Христина Богдановића, Сека Ловчевићка, Милица Кандићка, Савка Котлаићка, Анка Смаћићка, Милица К. Борисављевића, Ката Л. Јокановића, Ружа Лојаничина, Христина Големовића, Марица Нешића, Анастасија Павловића редовне чланице из Ужица; Анђа П. Јовановића, Санда Воићка и Милка Шкекићка редовне чланице из Ивањице; Јелка О. Мићића, Војисава Вујића, Вујка Р. Петровића, Јока Т. Николића, друштву. За свој први тромесечни извештај, који су послале Новка Богојевића и Ивана С. Томића редовне чланице из Косјерића; Јелисавета П. Поповића, Савка С. Мићића, Јована С. Поповића, Јована М. Ковачевића, Је-

¹⁰ Домаћица, 1902. бр. 9. 318.

фимија Ј. Туцовића, Босилка Н. Трифуновића, Илинка М. Марића, Перуника В. Лукића“.¹¹

У току августа 1878. г. у Подружину су се учланиле Анђа Луке Јермића из Биоске и Недељка Ненадића из Љубања.

Седнице Управе су се одржавале једном месечно, а по позиву председнице. Могла је да се одржи и ванредна седница, ако се појави неодложан посао. Чланице су на седнице Управе, редовне и годишње скупштине биле позиване помоћу списка који су потписивале.

На годишњим скупштинама Управа је подносила детаљан извештај о свом раду и раду Подружине у току претходне године, или у протеклих 6 месеци, ако су у питању били полугодишњи извештаји. Уз извештај о раду подносио се обавезно финансијски извештај.

Управа Подружине је редовно слала полугодишње и годишње извештаје о раду, финансијске извештаје, списак управних и редовних чланица Београдском женском друштву у Београду, као свом матичном друштву. За свој рад су добиле похвале и замољене су да и унапред тако раде. Извештаји су, као и позиви на годишњу скупштину, били редовно упућивани чланицама из Чајетине, Ивањице, Косјерића и Пожеге.

---

¹¹ ИАУ, УЖП, Извештај о раду, 29. јул 1878, кут. 1

Даница Г. Поповић, супруга проте Гаврила Поповића; Стана А. Поповић, супруга Алексе Поповића, народног посланика и једно време председника Народне скупштине Краљевине Србије; Јелена Н. Марковић, завршила Вишу женску школу у Београду, по одласку из Ужица 1881. г. у Београд постала је управна чланица (деловоткиња) БЖД. Била је дугогодишња управитељка Раденичке женске школе у Београду. За труд и ревносан рад у Ужичкој подружини, чланице Подружине су је у знак захвалности наградиле паром минђуша и брошем са ликом краљице Наталије и посветом „Нека то сматра успоменом и са њима се као добра српкиња дичите.“ Љубица Ј. Борисављевић, супруга Ј. Борисављевића, трговца; Савка Ф. Станић, мајка Милана Ф. Станића, дугогодишњег председника ужичке општине и уредника листа *Златибор*; Јелена С. Јевтовић, супруга Сретена Јевтовића, трговца; Анка Ј. Мићић, супруга Јефрема Мићића, трговца; Анка Ј. Трифуновић, супруга Јеврема Трифуновића, трговца, мајка инг. Филипа Трифуновића, министра саобраћаја 1930.г.; Катарина С. Каљевић, супруга Симе Каљевића, трговца; Вида С. Дрндара, супруга Стевана Дрндаревића, трговца; Ката Ј. Јокановић, супруга Луке Јокановића, трговца; Анђа П. Јовановић, супруга Петра Јовановића, капетана из Ивањице; Јелка О. Мићић, супруга Обрена Мићића, капетана из Косјерића; Јелисавета П. Поповић, супруга Петра Поповића, капетана из Чајетине; Савка С. Мићић, супруга Сретена Мићића, трговца из Чајетине; Јована С. Поповић, супруга Спице Поповића, свештеника из Доброселице; Јована М. Ковачевић, супруга Миће Ковачевића из Доброселице; Јефимија Ј. Туцовић, супруга Јеврема Туцовића, свештеника из Гостиља и мајка Димитрија Туцовића, најистакнутије личности у Социјалистичком радничком покрету и учесника Првог светског рата 1914.г.; Босилка Н. Трифуновић, супруга Николе Трифуновића из Стапара; Илинка М. Марић, супруга Мијаила Марића, кмета из Мачката; Перуника В. Лукић, супруга Васе Лукића, учитеља из Мачката.

Да би Подружина могла да ради, била су потребна материјална средства. Приходи су стицани од „улога“ – чланарине редовних чланица, поклона у новцу и стварима од добрих људи, посмртних завештања, од организовања беседа са игранком, концерата, лутрије и др. О стицању средстава бринула се Управа Друштва. Полугодишњи „улог“ чланица Подружине износио је 6 динара.

Беседе. Друштвени живот жена у Ужицу био је јако сиромашан с обзиром на строга, патријархална схватања живота у времену у којем су живе. У оквиру Подружине могле су да се организују, понуде граду своје програме и тако допринесу да друштвени живот буде садржајнији и богатији. Беседе са игранком су се одржавале са унапред одређеном наменом: за друштвену касу, школовање питомице Анке Росић, за потребе Женске радничке школе потоње Женске занатске школе и за изградњу подружњинског Дома и школе.

На предлог Управе, беседе са игранком су се организовале два до три пута годишње, најчешће на верске празнике (Тројице, Цвети, Три јерарха, Материце), а одржавале су се у познатим ужичким кафанама и хотелима: „Касина“, Јањића механа, гостионица Луке Јокановића, Вула Ђукића и Павла Јокановића, у хотелу „Златибор“ и „Париз“, касније, када су изградиле зграду Женске занатске школе, у сопственим просторијама. За држање беседе са игранком било је потребно одобрење Начелства округа Ужичког које је Подружина редовно добијала, а више пута била је ослобођена од плаћања таксе, што јој је јављао Општински ужички суд ради знања.¹²

Управа је за беседнике најчешће ангажовала најобразованије личности из своје средине, професоре ужичке Гимназије: Доброслава Ружића,¹³ Милуна Ибровца,¹⁴ Јанићија Манојловића¹⁵, Аћима Пивљаковића.¹⁶ Сретена

¹² ИАУ, УЖП, Допис Општинског ужичког суда од 5. јануара 1879, кут. 2.

¹³ Доброслав Ружић, професор „јестаственице“ (биологије), био је ангажован да одржи предавање на две беседе. Теме предавања су биле „О цвећу“ и „О штетности дувана“. За податак захваљујем мр Слободану Радовићу.

¹⁴ Милун Ибровац, професор српског језика и председник Ужичке певачке дружине, обавезао се да ће држати беседу. „Потрудићу се још да спремим и једну песму, коју ће отпевати цео хор певачке дружине.“

ИАУ, УЖП, Писмо Милуна Ибровца 1879, кут. 2.

¹⁵ Јанићије Манојловић, професор историје и географије, председник Ужичког пододбора Друштво светог Саве.

¹⁶ ИАУ, УЖП, Извештај 12 седнице Управе УЖП јануара 1881, кут. 1

Управа Подружине изражава захвалност г. Аћиму Пивљаковићу, директору „на одржаној беседи 30. јануара 1881 .г. Ужичком певачком друштву, који су певали на беседи, па је беседа

Поповића, Владимира Зделара, Митра Вујковића и др. Да би програми били садржајнији и богатији, на беседама је често учествовало Ужичко певачко друштво, доцније певачко друштво „Златиборска вила“ и војни оркестар 4. пешадијског пука „Стеван Немања“ у Ужицу, а ученици Основне школе, ужичке Гимназије, а по оснивању и ученице Женске раденичке школе „декламовали“ су песме наших познатих песника.

Задужења око организовања беседе одређивана су на седницама Управе. Договором се одређивало које ће чланице декорисати салу, писати позивнице и спискове приложника.

По полугодишњем извештају од 29. јула 1878. г. сазнајемо да су биле одржане две беседе на тему „Циљ оснивања Подружине и њено унапређење“.

Многи од позваних гостију нису могли да присуствују беседама, јер нису живели у Ужицу, али су се постарали да пошаљу прилог у добротворне сврхе.¹⁷

Имена приложника, великих добротвора и добротвора штампана су у часопису „Домаћица“ са ознаком занимања и висином прилога.

Домаћица. Лист, „званични орган Женског друштва и његових подружине“, покренула је Управа Београдског женског друштва. У првом броју назначено је да ће се у њему „изложити сва радња друштвена, обавештења и све остало, што би могло дејствовати на благостање породице и унапређење жениног положаја друштвеног“.¹⁸

Излазио је једном месечно. Преко *Домаћице* Женско друштво у Београду је одржавало хумане и пословне везе са својим подружинама. Био је врло садржајан и имао разноврсне рубрике: из области васпитања и неге

много боље испала, г. Јови Борисављевићу, управитељу беседе, и Петру Рајчићу, учитељу Основне мушке школе у Београду, који је помагао око позива на беседу“.

¹⁷ ИАУ, УЖП, Писмо Узун Мирковића, пуковника из Ивањице, 4. јуна 1878. кут. 2

„2 дуката шаље по свом ордонансу, официру госп. подпоручнику Милосаву Куртовићу“. ИАУ, УЖП, Телеграм народних посланика УЖП 30. децембра 1879, кут. 2 „Племените и честите госпође! Честитамо вам племенито предузеће, јер радиност ствара срећу и благостање појединцу и народу. Желимо да вам предузеће постигне жељени успех. Живиле брижне и родољубиве Ужичанке. Прилог од 60 динара шаљемо поштом. Посланици: Алекса Поповић, поп Милан Ђурић, Симо Милошевић, поп Новак Милошевић, Сретен Мићић, Петар Стефановић, др Н. Марковић и Глишић.

Прилоге су слали и Певачка дружина из Ивањице 1879. г, судија Петар Ђ. Поповић из Чачка 1881.г, брачни пар из Пожеге Милан и Перка Стефановић 1881.г, Коста Рајчић, Милоје Ж. Тадић, Јово Никић, Дико Обрадиновић из Ваљева, 30. јануара 1881.г, чланице подружине из Чајетине, Косјерића, Ивањице.

¹⁸ *Домаћица*, бр. 1 1879. Српкињама, текст Управе Женског друштва на насловној страни.

деце, хигијене, вођења домаћинства, доносио је и практичне савете, поуке, прилоге из науке, књижевности и историје.

Велики број чланица Ужичке подружине био је претплаћен на *Домаћицу*. Првобитна одлука Управе била је да се, због штедње, претплате само на један примерак листа, али је на претплати за све чланице енергично инсистирала Катарина Миловук¹⁹, председница БЖД. У писму које је упутила Подружини у Ужицу, пише „... да се изволите управљати по чл. 45 друштвених правила где стоји ово: Да Управа подружине од полугодишњег прилога сваке своје редовне чланице по 2,5 динара (имају) шиљати Женском друштву у Београд за друштвени лист“.²⁰ У току Првог светског рата Домаћица није излазила. Писмом од 10. маја 1921. Управа БЖД обавештава УЖП да поново покреће друштвени лист *Домаћицу*, да ће лист излазити сваког трећег месеца и да ће претплата износити 8 динара годишње. Сачувани годишњи и полугодишњи финансијски извештаји и записници седнице Управе сведоче да је Подружина редовно уплаћивала претплату на лист и била његов редовни сарадник.

Сарадња УЖП и осталих друштва у Ужицу. На својој седмој седници, одржаној 28. новембра 1886. г., управа Подружине је донела одлуку да постане редован члан Друштва светог Саве у Ужицу, са годишњом чланарином од 5 динара. Задатак Друштва био је да „шири просвјету и његује национална осећања и врлине у српском народу“.

Подружина је сарађивала са Пододбором Црвеног крста у Ужицу, Ужичким соколским друштвом „Душан Силни“ и певачким друштвом „Златиборска вила“. Била је члан Друштва Коло јахача „Кнез Михаило“ од његовог оснивања 1895. г. и плаћала годишњу чланарину 20 динара. Имала је преписку и контакт са бројним хуманитарним и добротворним друштвима у великом броју градова Краљевине СХС (Краљевине Југославије).

Из Подружине је поникло добротворно друштво Коло српских сестара, основано у Ужицу 1921. г., и Одбор „Кнегиња Љубица“. Чланице новоснованих друштава и даље су биле активне у Подружини.

Учесће на изложбама и сарадња с Пазаром Женског друштва у Београду Београдско женско друштво је 1882. г. основало „Пазар за унапређење народне, кућевне, женске индустрије“. По Правилима које је донела Управа Друштва на својој седници 25. маја /7. јуна 1882. г., предвиђе-

¹⁹ Катарина Миловук (1844–1913), управитељка Више женске школе у Београду. Истакнута културно-просветна радница, свестрано образована. Оснивачица и прва председница Београдског женског друштва, добровољна болничарка у ратовима за ослобођење 1876–1878.

²⁰ ИАУ, УЖП, Писмо Катарине Миловук УЖП, 5. новембра 1879, кут. 1.

но је да Пазар „као добротина установа, без помисли на материјалну добит, прима производе да се или само изложе на видик, или да се продају по унапред уговореној цени“.²¹

„Подстичући сеоске жене да се у већој мери баве традиционалним ручним радом и откупљујући њихове производе, Друштво је материјално помагало знатан број сеоских породица. Осим тога, продавани су и радови ученица Раденичке школе који су, по мишљењу „проценитељки“ Пазара били најквалитетнији.“²²

Сарадња Подружине из Ужица и Пазара била је значајна, нарочито после дописа Београдског женског друштва у којем их оно обавештава да ће се у Паризу 1889. одржати светска изложба. У писму се напомиње и о потреби да и ова Подружина поради да се од израђевина наше домаће индустрије прикупе ствари одабраније и што угледније, како би са чашћу заузеле место на изложби у светској вароши.²³ Писмо сличне садржине Управа је добила и од Одбора за париску изложбу у којем се препоручивало „да се што више и што лепших предмета из круга наше домаће-кућевне индустрије, а нарочито женских рукотворина прибави за изложбу. Да наша отаџбина буде што достојније на овоме пољу културне светске утакмице заступљена“.²⁴

На деветој седници Управе, одржане 5. јануара 1889, председница је предложила да се за изложбу у Паризу спреми једно „сељачко“ одело које се носи у Округу ужичком. Управа је предлог усвојила.

Својим везеним, плетеним и тканим радовима Подружина је учествовала на изложби женских радова у Врању. Изложба је била организована поводом рођендана краља Александра И Обреновића и трајала је од 2. до 5. августа 1892. г. Ручни радови које је на тој изложби изложила Стана Аћимовићева, ученица Раденичке школе, похваљени су у „Бранику“, „Женском свету“ и „Златибору“ ужичком.

За потребе Пазара у Београду, Подружина је организовала бојење вуне природним бојама. По наруџбини, жене су бојиле вуну у 6 боја: алеву (црвену), плаву, врну (црну), жуту, бледозелену и патлиџанли (љубичаста). За свој рад биле су плаћене.

Београдско женско друштво је 1921. године, у част венчања његовог величанства краља Александра И Карађорђевића, приредило велику изло-

---

²¹ Т. Корићанац – Љ. Танеска, *Београдско женско друштво 1875–1941*, 23.

²² Исто.

²³ ИАУ, УЖП, Писмо Београдског женског друштва од 14. априла 1888, кут. 1.

²⁴ ИАУ, УЖП, Писмо Одбора за париску изложбу од 9. марта, 1888, кут. 1.

жбу српских народних рукотворина. Изложба је била постављена у просторијама Основне школе, код Саборне цркве, у Београду, а изложени предмети могли су бити купљени. Преко Пазара, на тој изложби учествовале су чланице УЖП са својим радовима: вез, тканине, српско платно, пешкири, који су били украшени искључиво српским мотивима. Том приликом Подружина је, по својој делегаткињи, послала 10 пешкира од српског платна, којим ће бити окићени краљеви сватови.

Дописом од 26. септембра 1924. г. Београдско женско друштво обавестило је Управу Ужичке женске подружине да припремају прославу 50-годишњице свог рада и да ће том приликом бити уприличена изложба народних ношњи из свих крајева Србије. Ношње, мушке и женске, доцније би се однеле у Музеј. Поред етнографске изложбе, предвиђало се да се припреми и школска изложба. На изложби би учествовале све школе подружине, па је БЖД молило да и Подружина у Ужицу пошаље 5 примерака веза по програму рада, по сопственом избору, али са народним мотивима.²⁵

Финансије Ужичке женске подружине. Уз извештај о раду Подружине, подносио се обавезно финансијски извештај. Матично друштво из Београда тражило је од својих подружине да за извештаје свога прихода и расхода усвоје формулар којим се служи Женско друштво у Београду, и који је штампан у Домаћици бр. 8 1889. г. под насловом „Стање Друштвене благајне за месец...“²⁶

Финансије су врло уредно, тачно и прегледно вођене, што су „прегледачице“, именоване од Друштва, потврђивале на годишњим скуповима. „Кад смо преглед учиниле, сравнивши приход и расход по квитима и са главном књигом, нашле смо да је рачун у свему тачан и подудара се са главном књигом“²⁷.

Из сачуваних извештаја било је примера кад су „прегледачице“ указивале на неправилности у раду касирке и о томе би благовремено обавестиле Управу. Милева Савић и Анка Мићић, „прегледачице“ за период 1. мај 1890 - 1. новембар 1891. г. дале су примедбу „Дневник касе вођен је доста неправилно, али у тој неправилности није се ишло ни на какву злоупотребу, нити је ње било“²⁸.

Из финансијског извештаја за 1919. г. који је урадила тадашња благајница Вишња Прљевић, види се да Подружина, поред готовине, поседује

²⁵ ИАУ, УЖП, Допис БЖД поводом прославе 50-годишњице рада, 26. септембра 1924, кут. 1.

²⁶ ИАУ, УЖП, Упутство БЖД за израду извештаја о раду, 1889, кут. 1.

²⁷ ИАУ, УЖП, Финансијски извештај за 1879, кут. 1.

²⁸ ИАУ, УЖП, Финансијска документација 1880–1936, кут. 1.

акције Народне банке и Ужичке ткачке радионице на чувању код Грађанске штедионице. Од непокретности, Подружина је тада поседовала школску зграду, која је купљена од Управе фондова, а плаћена је 7 000 динара.

Стање благајне у Подружини, по финансијском извештају за 1932. г., било је следеће: на штедњи код Ужичке грађанске штедионице имала је 2 626 дин., од непокретности има стару и нову школску зграду у вредности 600 000 динара, укупна актива 602 626 динара. Имала је дуг од зајма за градњу школе код Државне хипотекарне банке, филијала Ниш, у висини од 72 180 дин. и 50 пара; дуг Б. Јовановићу за довршење зграде 3 000 и дуг Ткачкој радионици за инсталације осветљења 6 795,50 динара. Пасива је износила 81 976 динара.²⁹

Последњи сачувани извештај, објављен у *Домаћици*, говори о слабом материјалним средствима и дугу. По билансу од маја месеца за 1938. г. стање касе износило је 6 231 динар.³⁰

Управа Подружине је, и поред великих тешкоћа, са успехом водила финансијске послове, захваљујући вредним и савесним благајницима: Фемки Поповић, Савки Станић, Кати Станић, Олги Орловић доцније Ружичић, Перси Чађевић, Љубици Костић, Јефи Илић, Даринки Јовичић, Вишњи Прљевић, а кратко време благајнице су биле Филомена Аранђеловић и Даница Јовичић.

Поред свих тешкоћа на које је наилазила у току свог рада, Подружина се суочила и с проблемом смештаја. Женско друштво није имало сталне просторије у којима би се држале седнице Управе, годишње скупштине и где би држале документацију и печат Подружине. Управа је на својој седници октобра 1880. г. решила „да за друштвене ствари набави 1 орман са 2 одељења, у једном одељењу да буду ствари деловоткиње, а у другом ствари касирке. Пошто ова Подружина нема собе где би се исти орман могао држати и где би Управа могла држати седнице, због тога орман још до сада није набављен“.³¹ Проблем смештаја решен је уз помоћ Општинског ужичког суда, који је „одобрио Подружини да може своје седнице држати у соби где је био смештен 3 и 4 разред Основне женске школе, без икакве накнаде“.³²

Проблем смештаја био је донекле решен куповином зграде од Управе фондова, а трајно изградњом Подружинског дома 1930. г.

---

²⁹ *Домаћица*, Финансијски извештај Ужичке подружине за 1932. г. бр. 1, 1933, 108.

³⁰ *Домаћица*, Финансијски извештај Ужичке подружине за 1938, бр. 3. 1939, 38.

³¹ ИАУ, УЖП, Извештај са седнице Управе од 17. октобра 1880, кут. 1.

³² ИАУ, УЖП, Допис Општинског ужичког суда од 6. марта 1881, кут. 1.

Рад Подружине прекида се почетком Другог светског рата. Прекинута је веза са Београдским женским друштвом и осталим подружинама са којима су сарађивале. Из тог периода, осим списка чланица Подружине из 1941. г, на ком их је било 209, нема сачуваних података о Женској подружини.

ХУМАНИТАРНИ РАД УЖИЧКЕ ЖЕНСКЕ ПОДРУЖИНЕ

Један од основних циљева Ужичке женске подружине био је хуманитарни рад, чиме се бавила све време свог постојања.

Преко Подружине дељена је помоћ која је стизала са стране, од других хуманитарних друштава и добротвора. Ученице Више женске школе у Београду скупиле су 4 375 дин., за ратну сирочад. Новац су предале Београдском женском друштву, да га пошаље својим подружинама, између осталих и Ужичкој подружини „да се подели сирочади заоставших од погинулих војника у Ужичком округу“. Председница Ужичке подружине, Даница Г. Поповић, обавестила је матично друштво „да се у списковима Начелства ужичког налази 818 душа, сирочади и удовица из прошлих ратова, од погинулих војника“. По приспелом списку сирочади и удовица, матично друштво из Београда шаље 818 дин. да их поделе. Новац је подељен преко среских власти у даљим местима: начелнику Рачанског среза 125 дин., Пожешког среза 148 дин., Моравичког среза 145 дин., Ариљског среза 82 дин., Златиборског среза 195 дин., Црногорског среза 44 дин., а за варош Ужице поделила је Управа Подружине о чему су, врло педантно, обавестила Београдско женско друштво.³³

Исте године добиле су преко матичног друштва сандук кошуља које поклања г. Карапеша, трговац из Београда, да се подели ратној сирочади. „У сандуку, тешком 34 оке, посланом са еспапом г. Јована Спасојевића, трговца из Ужица, било је спаковано: 32 женске кошуље, 29 мушких кошуља, 21 сукња и 11 рекли“. По сачуваном списку, помоћ су добиле 34 породице, жене и деца, избеглице из Херцеговине, Босне, Новог Пазара, Пријепоља, Нове Вароши, Бабина и Прибојске Бање. Деловоткиња Јелена Н. Марковић обавестила је матично друштво „да су поделиле све што је добијено, а послато је 17 кошуља и 17 рекли више, него што је у акту наведено“.³⁴

---

³³ ИАУ, УЖП, Преписка УЖП и БЖД 1878. г. кут. 1.

³⁴ ИАУ, УЖП, Писмо деловоткиње Ј. Марковић БЖД, 5. маја 1879. кут. 1.

Из записника седница Управе за 1880. г. може се пратити да су те године разматрале и решавале проблем збрињавања 6 сирочади покојних Јове и Ђуке Ковачевић, од 6 месеци до 10 година старости.

Решено је да се за троје деце, близанчади Јелке Маринковића из Ариља, „направи по два пара аљиница и да им се пошаље као поклон од Подружине, јер иста Јелка је одвећ сиротног стања, а оптерећена је са малом ситном децом“. Затим „да се Н. Н. правнику, који је за време рата био болничар при Ибарској војсци, и тада је прозебао и добио јак реуматизам у обе ноге изда 4 дуката као помоћ за лечење у бањи“. Повољно су решиле и молбу за помоћ Миље Никачевић, удовице, која има две болесне девојке. За њихово лечење издвојиле су из друштвене касе 16 динара.

На својој десетој седници, одржаној 16. новембра 1880. г., Управа је донела одлуку „да се најсиротнијим ученицама овдашње основне женске школе скроји по један пар аљиница и обућа узме и да им се за Божић као поклон од ове Подружине преда“.³⁵

Писмом се 1. фебруара 1881. г. Подружини обратио професор Јањо Т. Манојловић, тражећи помоћ за херцеговачког војводу Пека Павловића, који је са 54 чељади у то време боравио у Ужицу.

Хуманитарни рад Ужичке женске подружине, као и осталих подружина, наставља се за време Српско-бугарског рата 1885–1886. г. Подружина је, у сарадњи са Пододбором Друштва Црвеног крста у Ужицу, радила за потребе резервне болнице, а поред тога збрињавала је ратну сирочад³⁶ и удовице.

На молбу др Саве Петровића, управника резервне болнице у Ужицу, по две чланице Подружине су сваки дан радиле у овдашњој болници, по распореду који је Управа направила. Радиле су „од 8 сати пре подне па док буде потреба“.³⁷ За надзорницу болнице била је одређена Стана А. Попо-

---

³⁵ *Домаћница*, 1883, бр. 5, 165.

³⁶ ИАУ, УЖП, Писмо Васе Љубичића, управитеља Основне Школе у Ужицу 1886, кут. 1

„Школски колегијум је 5 пари одела (капут, панталоне, прслук и капу) поделио следећим ученицима: Новици Зејаковићу и Панти Васовићу, ученицима трећег разреда, Петру Карацићу, ученику другог разреда, Благоју Антонијевићу и Милошу Лечићу, ученицима првог разреда. Првој четворици очеви су погинули, а били су надничари, последњи нема оца, али је по све сиромашан“.

³⁷ ИАУ, УЖП, Распоред рада у болници, 17. новембра 1885, кут. 1.

1. Стана Поповићка, Милева Николићка; 2. Олга Орловићка, Катарина Благојевићка; 3. Кристина Јефтовићка, Јелена Јефтовићка; 4. Анка Јовановићка, Фемка Поповићка; 5. Мара Радуловићка, Олга Орловићка; 6. Савка Станићка, Стана Поповићка; 7. Катарина Благојевићка, Милева Николићка; 8. Јелка Мићићка, Мара Радуловићка.

вић, надзорницу рубља Милева Николић, а за надзорницу кухиње Јелка Мићић.

Болницу су саме опремиле креветима, постељином, рубљем и завојима. Материјал за завоје, повеске и рубље набављале су саме, а добијале су га и од Пододбора Друштва Црвеног крста у Ужицу, за који су сашиле крстове ознаке за болничаре и заставу. Просторија за рад била је у згради ужичке Реалке, а уступио им је, на њихову молбу, Васо Филиповић, управитељ Реалке. Прикупиле су новац и опрему за потребе болнице у Београду и преко Црвеног крста послале га као помоћ Ужичке женске подружине.

За услуге учињене у рату најистакнутије чланице биле су одликоване: Сребрном медаљом кнегиње Наталије за ревносну службу 1878.г, Сребрном медаљом краљице Наталије 1886. г, Орденом српског Друштва Црвеног крста.

На захтев Београдског женског друштва да им се пошаље списак најревноснијих чланица Подружине, ради доделе признања, скромно су одговарале да су „радиле по потреби и посебна евиденција није вођена. Раденица било је много, а посла мало...“³⁸

Познато је да је у Ужицу Стана А. Поповић, председница Ужичке женске подружине, била одликована Сребрном медаљом кнегиње Наталије за ревносну службу 1878. г., Сребрном медаљом краљице Наталије 1886. г., и дипломом српског Друштва Црвеног крста 1877.г.³⁹

У писму које је упутила Ужичкој женској подружини краљица Наталија „... благодари свим г-ђицама и госпођама на раду у болници и радионицама, а нису за то добиле декорацију никакву“.⁴⁰

Помоћ у новцу, храни, одећи и лековима прикупљана је и дељена лицима која нису била у стању да се сама издржавају и пострадалима од временских непогода. Свака молба за помоћ пажљиво је разматрана на седницама Управе Подружине, а затим додељивана у складу са правилима и финансијским могућностима.

Управа је на својој 12. редовној седници, одржаној 12. фебруара 1895, решила да половину прихода од забаве, у износу 143,95 дин., уступи Општини за набавку серума против дифтерије, „пошто се у овој вароши од неког времена појављује“.

³⁸ ИАУ, УЖП, Писмо Београдском женском друштву, 5. јуна 1886. г, кут. 1.

³⁹ Одликовања и диплома Стане А. Поповић налазе се у збирци Одликовања Народног музеја Ужице, инв. бр. 137, 138 и 6167.

⁴⁰ ИАУ, УЖП, Писмо Београдског женског друштва од 17. јуна 1886. г, кут. 1.

У Балканским ратовима, као и у минулим ратовима, чланице Подружине се опет стављају у службу отаџбине. Раде у болници као болничарке и неговатељице негујући рањене и болесне, брину се о њиховој исхрани и хигијени. Прикупљале су, заједно са ученицама своје школе, прилоге у новцу и стварима за потребе болнице у Ужицу и болницу Београдског женског друштва,⁴¹ одазивајући се њиховом апелу за помоћ.

Почетком Првог светског рата „чланице се опет враћају у болницу, где се сјајно одазивају. За време окупације, уништено је оно мало машина и намештаја што је било, а чланице, по наређењу окупаторских власти, раде на скупљању дарова и шивењу рубља за сиротињу скупљену у Сиротињском дому.”⁴²

После Првог светског рата Подружина је обновила свој рад у мају 1920. године. и наставила је да ради на хуманитарном, просветном и културном пољу. На седницама Управе решавана су разна питања у вези са напретком Подружине и Женске занатске школе.

Имале су великог разумевања и одазвале су се позиву Друштва београдских женских лекара⁴³ 1920. г, које је упутило молбу за помоћ болници у Београду. Болница, поклон госпође Розалије С. Мортон из Њујорка, којом су управљале искључиво жене лекари, имала је намеру да оснује школу за милосрдне сестре и дадиле. С обзиром на то да је Србији после Првог светског рата тај кадар био неопходан, Подружина је свесрдно подржала ову племениту акцију.

Савезу добровољаца Краљевине Србије, основаном 1903. године, послале су 1921. г. прилог за изградњу Дома који би био уточиште за заслужне и изнемогле ратнике добровољце.

Помоћ су 1924. г. послале Дому слепих девојка смештених у манастирима Свети Јован и Габровац код Ниша. Исте године помогле су продајом листића – „циглица“ изградњу Женске занатске школе у Косовској Митровици и Добротворно просветно женско друштво у Подгорици за градњу Дома за образовање женске омладине.

---

⁴¹ Извештај о педесетгодишњем раду Женског друштва 1875–1925. Београд 1926, 75

Болница женског друштва у Београду налазила се у згради основне школе на Савинцу, у Макензијевој улици, то је 15 резервна болница, са свим потребним одељењима и амбулантом.

⁴² *Домаћница*, 1930, бр. 10–11–12, 20.

⁴³ Председница Друштва београдских женских лекара била је др Драга Љочић (1855–1926), прва жена лекар у Србији. Рођена у Шапцу, студије медицине завршила је у Цириху где је и дипломирала 1879.г. Учествовала је као лекар у Српско-турским ратовима 1876–1878. г, Балканским ратовима и Првом светском рату.

Бројна документација из 1926. г. сведочи о сарадњи са подружинама из Крушевца, Ниша, Крагујевца, Лознице, Зајечара, Ражња, Трстеника, Горњег Милановца.

Помагале су им у продаји наменске лутрије и тзв. „циглица“. Добијени приходи коришћени су за изградњу женских занатских школа и домова за ученице при занатским школама.

Прилог од 200 динара послале су у току 1927. г. за изградњу Женске занатске школе у Великој Плани и Смедеревској Паланци.

По сачуваним годишњим извештајима за 1928. и 1929. годину, сарађивале су са новооснованом Подружином из Новог Пазара, која је од Ужичке подружине, као старије и са великим искуством, тражила помоћ у избору стручне учитељице за стручни и васпитни рад у њиховој школи.

Подружина и Занатска школа су били домаћини ученицама и наставницама Женске занатске школе из Битоља. У хотелу „Трифуновић“, где су биле смештене, одржале су концерт у корист изградње Дома за сирочад у Битољу. Исте 1928. године, пружиле су гостопримство ученицама и наставном особљу Женске стручне школе из Бања Луке. Посета Ужицу била је у програму њихове „научне екскурзије“.

На молбу Удружења студенткиња Београдског универзитета, продавале су „циглице“ за изградњу студентског дома. Удружење студенткиња је већи део своје активности посветило обезбеђењу смештаја сиромашних студенткиња. Изграђеним домом студенткиња (данас Дом студенткиња „Вера Благојевић“)⁴⁴ управљале су саме студенткиње.

Одбору за обнову Самодрезе цркве на Косову приложиле су 200 динара.

На позив Занатске женске школе из Пожеге, чланице Подружине присуствовале су 14. јула 1929. г. освећењу новоподигнутог Дома Женске занатске школе.

Исте године продавале су „циглице“ за подружине из Лесковца, Лазареваца и Ивањице. Приход је био намењен за изградњу домова за ученице и женске занатске школе.

Од својих скромних средстава уплатиле су 1932. године 500 динара да би ублажиле невоље незапослених радника, а 200 динара за изградњу цркве у Пожеги.

---

⁴⁴ Вера Благојевић (1920–1942), студенткиња медицине. Чланица СКОЈ-а од 1937, а чланица КПЈ од 1938. Активно је учествовала у револуционарном студентском покрету и у многим студентским демонстрацијама и акцијама. Стрељана је 18. марта 1942. г. у Кленку код Шапца. За народног хероја проглашена је 6. јула 1953. г.

Оптерећене великим дугом за изградњу Дома, биле су принуђене да смање делатност хуманитарне помоћи. О том сведочи и увид у њихове финансијске извештаје до 1941. г. у којим се запажа да су смањени издаци за новчану помоћ.

ШКОЛА УЖИЧКЕ ЖЕНСКЕ ПОДРУЖИНЕ ЖЕНСКА РАДЕНИЧКА ШКОЛА (1884–1914)

Убрзо после оснивања Подружине, суочавајући се са бројним проблемима у току свог хуманитарног рада, њене чланице су схватиле да је многим потребна помоћ, а да су средства из којих се та помоћ дели мала и тренутна, да се њоме не решавају проблеми сиромаштва. Почеле су размишљати о пружању трајне помоћи, по узору на матично друштво, које је 1879. г. основало Раденичку школу. Најважнији циљ био им је отварање Женске раденичке школе, у којој би се „женска деца спремила и упућивала за добре и ваљане раденице“.

За такву школу, која би оспособљавала женску децу, Држава се тада мало могла бринути. Особито је васпитавање женске деце да часно и поштено раде, значило пружање трајне помоћи. „Помоћ која не би упућивала на беспослицу и тиме рушила морал, већ би радом уздизале врлине девојка овога краја, које су створене за частан живот, а које су због немаштине највише страдавале“.⁴⁵

Да би оствариле свој циљ, отварање школе, била су им потребна знатна средства и стручна наставница за извођење наставе. До средстава су долазиле организовањем беседа са игранком у корист отварања Раденичке школе и школовање једног сирочета од 14 година са свршеном основном школом. Своју питомицу би послали у Београд, да заврши Раденичку школу и спреми се за учитељицу рада да би после, као учитељица, радила у школи коју је Подружина намеравала да оснује у Ужицу. За оно време скупиле су приличну суму новца. Део новца су уложиле у Грађанску штедионицу, а део „од овога новца био је дат под интерес на облигације приватним лицима“.⁴⁶

Доношењем одлуке о отварању школе, Подружина је сав свој рад посветила њеном напредовању. Управа је упутила допис Суду и Одбору општине ужичке у ком их је обавештавала да је њихова питомица, девојка

---

⁴⁵ *Домаћница*, 1930, бр. 10–11–12, 15 и 16.

⁴⁶ Исто.

Анка Росић „завршила школу женског рада, школу кројења, ручног и машинског рада с одличним успехом. Управа ће своју питомицу довести у Ужице, као учитељку за кројење и рад женски, с убеђењем и вером да је таква учитељица у овој вароши одвећ нужна и потребна како за сиротињу, тако и за богатију класу грађана и грађанки. Управа моли представништво Општине ужичке да јој притекне у помоћ, с тим да Општина ужичка плаћа квартир са две собе за ову школу. У школу ће од уписаних ученица бити примљене ученице сиромашног стања, а имућније ће плаћати месечно незнатну таксу. Управа ће плаћати наставницу и старати се за огрев, осветлење и служитељку.“⁴⁷

Суд и Одбор Општине ужичке су поводом отварања Раденичке школе Женског друштва у Ужицу донели одлуку: „Да се за отварање Раденичке школе, из касе општинске даје у помоћ 24 динара месечно, од како се школа отвори, но с тим условом, да се у школу прими бесплатно половина целокупног броја ученица сиромашних. За сиротне ученице које ће се бесплатно примати, подносиће се уверење и на основу овог примати. Општина није за сад у стању бољу потпору дати, али пошто се дође до бољег стања и види успех ове Школе и број ученица, онда ће се постарати да је потпомогне и с већом подпором“.⁴⁸

Правила Раденичке школе у Ужицу саставила је Управа Подружине користећи се Правилима Раденичке школе Београдског женског друштва, прилагођавајући их ужичким приликама. На Главном, ванредном скупу, одржаном 7. октобра 1884. г. прочитана су Правила и тада је донета одлука да две управне чланице погоде собу од Митров дана за Школу и да се за њу набаве потребне ствари: сат, завесе, канта за воду, 2 столице, маказе итд.⁴⁹ Прву шиваћу машину за потребе школе Управа је набавила почетком 1885.

Правилима Женске раденичке школе Ужичког друштва било је предвиђено:

1. У ову школу примаће се као ученице, девојке од 12 -16 година, а које су доброг владања. У овој школи учиће се 1. шивење руком и на машини, 2. кројење рубља и хаљина.

2. У овој школи за учење поменутог рада примају се деца, сиромашни родитеља кад поднесу од општине уверење о свом стању - бесплатно, а де-

⁴⁷ ИАУ, УЖП, Писмо Суду и Одбору општине ужичке, 7 септембар 1884. кут. 1.

⁴⁸ ИАУ, УЖП, Одлука Суда општине ужичке од 27. септембра 1884. кут. 1.

⁴⁹ *Домаћница*, 1885, бр. 6, 110.

ца чланице ове подружине по цени од 4 динара месечно, а деца не чланице по 6 динара месечно, а све имају да раде свој посао.

3. Ученица које плаћају може бити неодређен број, а сиромашних двадесет ученица.

4. Ученице које плаћају доносиће новац месечно и предаваће га учитељици, иста ће предавати касирци новац.

5. Ученице имају се свему повиновати школском раду.

6. Школски ће часови бити сваког радног дана пре подне од 8 до 12 сати, а после подне новембра, децембра и јануара од 2 до 4 сата, фебруара, марта, септембра и октобра од 2 до 5 сати, а све остале месеце од 3 до 6 сати.

7. За погрешке противу рада школског биће ученица кажњена 1. опоменом, 2. укором, 3. искључењем из школе. Дотична учитељица опоменуће ученицу, која би погрешила противу рада школског и забележиће се то у нарочиту за то спремљену књигу.

Укор и отпуштање из школе ученице, решава Управа у својој седници. Владање ученица мора бити коректно и како то доликује честитим и ваљаним девојкама. Погрешке противу владања ван школе казне се кад су у мањој мери, онако, као у школи учињене; међутим у преком случају, а услед решења Управе може се ученица без опомене с места отпустити, без сваке даље апелације.

8. Ученице биће дужне уредно посећивати школу, и која се упише биће дужна да најмање годину дана проведе учећи се ту. Ученици правдаће се само они изостанци које учини због своје болести или болести најближих, и зато је дужан родитељ или старатељ ученице доћи и оправдати је. Ученице у свему имају се повиновати учитељици. Протусловље и упорност одмах ће се казнити. Ученице могу се примити у школу кад год се пријави а има упражњено место.

9. Школски одмор биће сваке године месец дана, цео јули месец.

10. Надзор у овој школи води 1. учитељица, 2. дежурна чланица, 3. Председница подружине.

11. Учитељица, по уговору који постоји између ње и ове подружине, биће дужна да издржи 3 године као учитељица ове школе за месечну плату, коју ће јој Управа подружине одредити.

12. И служитељицу намешта Управа подружине.

13. Дежурне чланице које обилазе или надгледају ову школу бар 2 пута недељно радним данима, одредиће Управа распоредом наизменице по једну од управних чланица.

14. Свака дежурна чланица јављаће у седници о раду у школи и о трошковима које се за набавку ствари за исту школу буду учиниле за време њеног дежурства⁵⁰.

Прва стручна учитељица Раденичке школе била је Анка Росић, питомица Ужичке подружине. Она је од Управе, на седници 20. марта 1881. г. била изабрана да оде на школовање о трошку Подружине, јер је од свих приспелих имала најбољу сведоцбу. По пријему у Раденичку школу у Београду, о њој се старала управна чланица Београдског женског друштва г-ђа Милица Вујовић, а Катарина Миловук, ондашња председница Београдског женског друштва за њу је рекла „Девојчица ми се свиђа, изгледа да ће она бити погодно лице за циљ коме сте је наменили“.⁵¹ Подружина је прве године њеног школовања плаћала за стан и храну 30 дин. месечно, бринула је о њеној одећи, обући и хигијенском прибору.⁵² Прилог за њено школовање, 10 златника, приложила је краљица Наталија Обреновић.

На седници Управе, одржаној 22. августа 1883. г. прочитано је писмо, упућено од Београдског женског друштва, у коме се јавља да је питомица Анка Росић одличним успехом положила испит из кројења и шивења белог рубља,⁵³ што је изнето на седници Управе 6. септембра 1884. Управа је обавештена да се Анка Росић почетком октобра враћа у Ужице. Састанку Управе, одржаном 28. октобра 1884, присуствовала је и Анка Росић и захвалила се „на материнској бризи и старању око ње за време њеног школовања“.⁵⁴ Њена почетна плата као стручне учитељице рада, по одлуци Управе, износила је 48 динара.

У школу је уписано, по извештају Анке Росић, стручне учитељице, 30 ученица –15 бесплатно, а 15 плаћају. Након што је свештеник осветио водицу у Раденичкој школи, она је почела са радом 1. децембра 1884. г.⁵⁵

⁵⁰ ИАУ, УЖП, Правила Раденичке школе 1884. г., кут. 1.

⁵¹ *Домаћица*, 1930, бр 10–11–12, 17.

⁵² Исто, Извештај о раду УЖП за друго полугође 1882. и прво полугође 1883, види се да је двомесечно издржавање питомице Анке Росић износило 72 динара. Јануара 1883. одржана је играња, чији приход од 189 динара иде на издржавање питомице Анке Росић.

⁵³ *Домаћица*, 1884. бр. 8, 267.

⁵⁴ Исто 1885. бр. 6, 111.

⁵⁵ Исто.

О почетку рада Раденичке школе Управа је обавестила краљицу Наталију писмом од 23. децембра 1884. г.: „Почетак у овој Раденичкој женској школи толико је задовољавајући, да смо чисто занешене од радости што то можемо да искажемо пред престолом наше моћне заштитнице“.

Школовање у Раденичкој школи трајало је три године. Постојала су одељења за израду белог рубља и за израду хаљина. С обзиром на то да је школа стручног карактера и да јој је основни циљ био припрема ученица за самостални занатски рад, школовање је у почетку обухватало само стручне предмете. У првом разреду училе су шивење рубља на машини, у другом кројење и шивење женских хаљина руком и на машини са теоријом и цртањем кројева. У трећем разреду су училе кројење и шивење хаљина и рубља и цртање кројева. Касније се уводе општеобразовни предмети: српски језик, рачун (математика), хигијена и веронаука.

Осим стручног оспособљавања, Школа је велику пажњу посветила васпитању ученица, нарочито ученица које нису имале родитеља и оних чије родитеље „рад по цео дан одваја од њихове куће... па од њих не могу добити ни оно домаће васпитање, које је на првом месту и од највеће потребе, нарочито за женску децу... Тако је школа узела на се ту родитељску бригу... како би доцније као будуће грађанке могле часно и поштено живети и својим знањем и корисним радом одржати себе и своје“.⁵⁶

Управа је у августу 1885. г. донела одлуку да се у новој школској години почне са учењем шивења и кројења хаљина, јер се до тад учило само шивење белог рубља, и да се у „Златибору“ објави да ће упис ученица у Раденичку школу трајати од 3. до 15. августа.

У Правила Раденичке школе унете су промене 1886. г. Променама су допринели услови рада и свакодневна пракса. О њима се детаљно разговарало на седницама подружинске Управе, о чему су детаљно извештавале Анку Мићић, стручну учитељицу.

Промене у Правилима Раденичке школе састојале су се у следећем:

1. Школа ће да прими 20 сиротних ученица, а које плаћају неодређен број.
2. Да нечланице плаћају за децу 6 уместо 8 динара.
3. Да се штеди на платну приликом кројења.

---

⁵⁶ Јелена Н. Марковић, *Извештај о тридесетогодишњем раду Школе Београдског женског друштва*, Домаћина, 1909, бр. 10, 7.

4. Да сироте ученице које не раде од свог материјала пола зараде оста-
ве у друштвену касу“.⁵⁷

Школа је била смештена у приватној кући Круне и Миће Васића. Ки-
рија за изнајмљене просторије износила је 28 динара месечно.⁵⁸ Од 1893. г.
школа је премештена у зграду коју је до тада користила ужичка Реалка.⁵⁹

Управа је опремила школу потребним намештајем, школским прибо-
ром и тканинама за рад како би се настава несметано одвијала. Бринула се
да сиромашне ученице добију материјал за рад, нарочито првих година
док су училе занат. Кад су се осамосталиле у раду, радиле су по наруџбини
хаљине и рубље. За свој рад добијале су надокнаду, 50% од зараде по це-
новнику школе. Поруџбине од приватних лица примале су учитељице и
равномерно их делиле ученицама, тако да су ученице имале прилику да се
усавршавају у свом раду. Евиденција о примљеним наруџбинама водила се
у посебним књигама у које је уписивано и време за које је посао обављен и
квалитет израде. Циљ је био да све што се у Школи прими на израду буде
урађено квалитетно, чиме су ученице показивале да су у току свог школо-
вања стекле и теоријско и практично знање.

Женска радничка школа се издржавала приходима од школарине, од
помоћи општине, рада (шивења) ученица, добротворних прилога и од при-
хода од беседа и забава.

На крају школске године полагао се испит, у почетку само из практич-
ног рада, а касније из свих предмета које су училе. Испитну комисију чи-
нили су стручна учитељица и чланице Управе Подружине.

Први испит у школи одржан је 3. јануара. 1886. г. по жељи ученица.
Испит су полагале: Вишња Грујичићева, Драга Алексићева, Даринка Ста-
нићева, Јелена Сокићева, Јулка Јањушевићева, Катарина Божовићева, Зор-
ка Радловићева, Зорка Марићева и Радојка Радовановићева. Све су ове
ученице положиле испит са одличним успехом.⁶⁰

Због великог броја ученица, Управа је донела одлуку да у школи запо-
сли помоћницу учитељице. Изабрале су г-ђу Милицу Гмизовић, пошто је
пристала да ради за плату од 24 дин.

По извештају Ужичке подружине за 1892. г. „испит у Раденичкој шко-
ли обављен је 28. јуна. Испитну комисију су сачињавале: г-ђа Шајковићка,
г-ђа Петровићка и г-ђица Цветковићева. Испитачице су нашле одличан

---

⁵⁷ ИАУ, УЖП, Измена Правила Раденичке школе 1886, кут. 1.

⁵⁸ Исто, Финансијски извештај 1886/87. кут. 1.

⁵⁹ Исто, Допис председника општине Мићовића, 28. октобра 1893, кут. 2.

⁶⁰ *Домаћница*, 1886, бр. 6, 168.

успех. На испиту је била 41 ученица за бело рубље и 8 ученица за хаљине; 7 ученица није полагало испит. Остале су да понове годину 3 ученице. Отпуштене су 4 ученице, поглавито што су врло немарљиво походиле школу, немарљиво раде и избегавају да положи испит. Ово је учињено с обзривошћу на углед школе, како не би такве ученице и њихни родитељи дошли на уверење, да је Управа непажљива и непопустљива у таквим случајевима, где је вазда у питању и владање ученица, него да, на против, Управа озбиљно и непопустљиво поступа по школским правилима. Изложба радова трајала је два дана и била је врло посећена⁶¹.

Претходно оцењени, радови ученица на школској изложби били су намењени продаји. На крају школске године, кад обаве праксу, ученице су добијале сведочанства о завршеној Раденичкој школи. Најбоље ученице, по једна из оба одељења, на препоруку учитељице рада биле су награђене шиваћим машинама.

Љубомир Ћирић, школски инспектор, присуствовао је завршним испитима у Женској раденичкој школи 12. јула 1899. г. У извештају који је написао, каже да је од 68 уписаних ученица у сва три разреда, на испите изашло 59 ученица и да су показале „врло леп успех“.

По завршеном школовању ученице су могле да се самостално баве занатом, или да стечено знање примењују у својим домаћинствима. Било је ученица које су настављале да се школују у Београду или иностранству, јер им је то, поред личних амбиција, омогућило имовинско стање родитеља.

На препоруку Министарства, Кројачки еснаф је могао да издаје мајсторска писма само за оно „женскиње“ које поднесу уверење да су полагаале испит у Раденичкој школи.

Подружина је водила рачуна о здрављу својих ученица. Године 1887. упутила је допис општини у којем моли „да пошаље лекара Раденичкој школи ради пелцовања ученица“. На захтев учитељице Анке Мићић, 18. октобра 1898. упућена је молба општинском суду да пошаље општинског лекара у Раденичку школу, јер има „много слабуњавих ученица“.

Временом школа је стекла велики углед, тако да су грађани Ужица и околних места били јако заинтересовани да своју женску децу школују у њој. То потврђује број ученица који је из године у годину био све већи. С обзиром на велики број ученица, учитељица рада је тражила да се запосли још једна учитељица „јер јој није могућно радити са оволиким бројем деце. На препоруку Београдског женског друштва, Управа је донела одлуку, 28. августа 1899. г., да запосли свршену ученицу Раденичке школе у Бео-

⁶¹ *Домаћница*, 1893, бр. 2, 56, 57.

граду, г-ђицу Драгу Пејићеву, јер има на издржавању мајку и сестре. Радиће у одељењу за хаљине, са платом од 60 дин. месечно.

По последњем сачуваном извештају за 1911/12. шк. годину, школовање ученица траје 6 година. Школа и даље има два одељења: за бело рубље и хаљине, у оба одељења уписано је 119 ученица, на испит је изашло 95 ученица. Успех је одличан.⁶²

Почетком Првог светског рата Школа је престала са радом. Млађе ученице су отишле својим кућама, а старије су се бавиле хуманитарним радом у организацији Ужичке подружине и српског Друштва Црвеног крста.

Ученице Женске радничке школе са учитељицама
Анком Мићић и Катарином Бошковић (НМУ)

---

⁶² *Домаћина*, 1912, бр. 9, 292.

ЖЕНСКА ЗАНАТСКА ШКОЛА (1920 – 1941)

После Првог светског рата, у мају 1920. г., Школа је наставила са радом под новим именом Женска занатска школа. Радиле је у врло тешким условима. Школска зграда у којој су радиле од 1893. г., а коју су откупиле од Управе фондова на јавној лицитацији 1910. за 10 000 дин., потпуно је оронула и није била подесна за рад. Од надлежних органа било им је наређено да се иселе, јер је зграда била склона паду. Осим тога, нису имале шиваће машине ни осталу опрему, што је још више отежавало рад.

Министарство трговине и индустрије уврстило је Раденичке школе у ред Занатских школа и донело Правила о њиховом раду „и по први пут је регулисано важно питање које дуги низ година није било решено на одговарајући начин: наставничко особље је уврштено у ред чиновника са правом на пензију“.⁶³

Законом о Женским занатским школама, Школа је постала полудржавна нижа занатска школа са задатком да „образује женскиње у разним занатима и унапређење кућевне индустрије“.

Нижа женска занатска школа имала је три разреда. Поред практичног рада са теоријом, у свим разредима предавани су: веронаука, српски језик, рачун, земљопис, историја, цртање, певање и краснопис. У току школовања није се полагао годишњи испит, ученице су прелазиле у старији разред по годишњем успеху. На крају трећег разреда полагале су испит који је обухватао градиво из свих претходних година, практични део испита био је израда хаљина или рубља, зависно од одељења који су уписале. Сведочанством о завршеној Нижој школи стицало се и калфенско право.

Школовање је трајало прво 2, па 3, а затим 6 година. „Овако спремљене за живот, помагале су родитеље, браћу и сестре, мужеве и децу своју, а тиме постале привредни извор за домове. Зна се много породица којима је једини хранитељ, била жена или девојка – свршена ученица ове школе“.⁶⁴

Током свих година школовања, практичном раду је поклањана велика пажња, а број часова увек је био већи од укупног броја часова из свих осталих предмета. Као и у Раденичкој школи, израђивани су предмети по поруџбини, за тај рад ученице су добијале одређени проценат.

У сачуваним извештајима о раду школе може се пратити успех ученица по разредима. Школска година се обавезно завршавала изложбом „радова и цртања“. Изложбе су по правилу биле врло успешне и одлично по-

⁶³ Т. Корићанац – Љ. Танеска, *Београдско женско друштво 1875–1941*, 18.

⁶⁴ *Домаћица*, 1930, бр.10–11–12, 17.

сећене. У свом годишњем извештају о раду Школе за 1932/33. школску годину, управитељица Рајка Дивац пише: „Разноликост везова на разним радовима као и једноставност истих показује најбоље велики труд и добро схваћање овога посла како наставница тако и ученица“.⁶⁵

Школом управља школски одбор у који су биране 2 чланице Подружине, затим управница школе и, као председник Одбора, начелник општине.

Поделом државе на бановине, школа је постала полубановинска, а управитељицу је постављала банска управа.⁶⁶

У оквиру школског програма било је предвиђено организовање екскурзија и једнодневних излета, најчешће на Аду, на периферији Ужица. Са ученицама су обавезно ишле њихове учитељице и чланице подружинске Управе.

Подружина је, по одлуци своје Управе, почела да реализује план прикупљања средстава за изградњу нове зграде Женске занатске школе и дома ученица. „У пролеће 1928. године добивен је план за зграду од архитекте - нашег земљака - г. Миладина Прљевића, без икакве новчане награде. Предрачун је износио 450 000 дин. Ми толико нисмо имале, већ 250 000 дин. до којих смо дошле продајом 5 акција Народне банке и продајом обвезница Ратне штете 7 ком. које смо од Државе добиле као награду за штету учињену нам у време окупације и продајом 550 акција Ткачке радионице и од готовог новца који смо сачувале од 1920. г. па до тог момента, јер су уписивања у добротворе после рата била честа, рад у школи велики, прилози о забавама такође, а чланица све више, јер сада маса ученица, из захвалности према Школи где су стекле знање, бивају чланице. Ову суму увећава још дар Општине 12 000 дин и Области 10 000 дин. Прикупљена сума није представљала предрачунску суму, ипак се приступило грађењу“.⁶⁷

Лицитација за израду првих радова на згради Женске занатске школе одржана је 10. маја 1929. г. у канцеларији Окружне Грађевинске секције у Ужицу. „Предрачунска сума је износила 307 742 дин, кауција 31 000 дин. У готовом новцу или вредећим папирима полаже се пре лицитације код Грађевинске секције у Ужицу.

---

⁶⁵ НМУ, КБУДБ, Извештај Женске занатске школе у Ужицу за 1932/33. у-31073.

⁶⁶ ИАУ, УЖП, Акт Краљевске банске управе Дринске бановине 8, бр. 2130 од 28. фебруара 1931, кут. 1.

⁶⁷ Домаћица, Јулија Васиљих, *Историјаи Женске подружине у Ужицу*, 1930. бр 10–11–12, 21.

План, предмер и услови могу се видети сваког дана у Грађевинској секцији у Ужицу“.⁶⁸

Посао је добио г. Вељко Лазић, предузимач из Ужица, који је одмах почео са радом рушењем старе зграде и зидањем нове. У јесен исте године зидарски послови били су завршени. Остало је још малтерисање зидова и столарија. За те послове, по предрачуну, било је потребно 150 000 дин. Толики новац није се могао скупити у Ужицу, „јер оно нешто добрих људи код нас растрже се на много страна, а и послови су ослабили“. По договору Управе, у Београд су отпутовале Вишња Прљевић и Стана Јојић да потраже помоћ од Ужичана који живе у Београду. Одзив је био преко очекивања. Из списка приложника види се да су прилоге уплатили министри, професори Универзитета, скоро све професије, од чиновника највиших положаја па до ситних чиновника, од врло богатих трговаца, па до трговаца на ситно. Од Црвеног крста добиле су 5 000 дин., од Народне банке 3 000 дин., Прометне банке 1 000 дин., Удружења Ужичана 1 000 дин., Техничке банке 500 дин. „Тиме смо дотерали да нам зграда, кад будемо позајмили од Управе фондова 75 000 дин, а послови су око одобрења зајма приведени крају, буде потпуно исплаћена. А тих 75 000 дин, надамо се да ћемо отплатити служећи се истим средствима, каквим и до сада, радом у Школи и прилозима добрих људи“.⁶⁹

Предузимач, г. Борисав Јовановић, обавио је столарске радове и малтерисање зграде.

Надзорни инжењер, приликом зидања зграде био је г. Жарко Гордић, који је посао бесплатно извео.

Камен темељац постављен је 1. јуна 1929. О томе сведочи повеља пронађена у стакленој боци у време рушења зграде 8. августа 1980. На повељи је краснописом написан следећи текст: „За владавине краља Александра И Карађорђевића краља СХС и његове светости Патријарха Димитрија чланице управе Женске подружине у Ужицу: председница Вишња Мих. Прљевић, п. председница Савка Наумовић, благајница Даница Јовичић, секретар Милица Грбић, – управне чланице: Стана А. Поповић, Милка Кремић, Стана Јојић, Дара Поповић, Милица Аврамовић, Милица Љубисављевић, Јуца Грбић, Ангелина Бошковић, Новка Јовановић, Славка Вуловић, Дара Кречковић, Јулија Василић, Ката Дрндаревић, Ђука Грковић, Василија Симић, Јелена Зрњевић, Соја Николић, Софија Ускоковић, Нега По-

⁶⁸ ИАУ, УЖП, Лицитација за изградњу Женске занатске школе, 25. април 1929. кут. 2.

⁶⁹ *Домаћина*, 1930, бр. 10–11–12, 22.

повић, Савка Вражалић поставише овој школи камен темељац првога јуна хиљаду деветсто двадесет девете године“.⁷⁰

Освећење новоподигнуте зграде било је 5. октобра 1930. г. Дом је осветио прота Стеван Бојовић, уз асистенцију свештеника Ужичке цркве. Потом је одржао говор у коме је нагласио „да је овај Дом дело оних жена, које се увек моле Богу и које сваки посао почињу са молитвом и вером, да ће им Бог у послу помоћи“.⁷¹

Прослави педесетгодишњице и отварању Дома Ужичке женске подружине присуствовали су изасланик Њеног Величанства краљице Марије, командант 4 пешадијског пука „Стеван Немања“, пуковник Десан Илић, окружни инспектор Владимир Јевтић, као изасланик председника Министарског савета генерала Петра Живковића, Давид Коренић, изасланик Министарства трговине и индустрије, председница Београдског женског друштва Станка Лозанић и чланице Даринка Панић, Даринка Радовић и Милева Протић, изасланице установе Обданишта бр. 3, председница Параскева Грујичић, Даринка Поповић и Лепосава Станковић и чланице подружина из Пожеге, Чачка, Ивањице, Ариља и Бања Луке.

У школи је 1923. г. био основан фонд под именом „Патријарх српски Димитрије“ за помоћ и награде сиромашним ученицама. Средства за фонд у вредности 60 акција Прве ужичке акционарске ткачке радионице, односно 3000 дин., поклонили су његова светост патријарх Димитрије.

Поред стручног, општеобразовног и васпитног рада, у школи су постојале и друге активности. У школи је 1921. г. било основано Коло савеза трезвене младежи, подмладак српског Друштва Црвеног крста у оквиру кога је радила ђачка трпеза за сиромашне ученице. Многе ученице биле су чланице Соколског друштва и учествовале су на спортским манифестацијама Друштва у Ужицу. По препоруци министарства, за ученице су организоване екскурзије и на тај начин су се упознавале са културно-историјским знаменитостима места која су посећивале.

---

⁷⁰ НМУ, Повеља Управе женске Подружине, У-30 047

Вишња М. Прљевић, била је угледна грађанка Ужица, веома активна у друштвеном животу града. За време Првог светског рата била је добровољна болничарка. Као члан Управе и дугогодишња председница Женске подружине, посебно је заслужна за изградњу зграде Женске занатске школе на Липи. Поред Подружине била је ангажована у: Колу српских сестара, Ђачкој трпези и Друштву Црвеног крста. Била је члан ужичког месног одбора Лиге за мир у време све веће опасности од фашизма у Европи. За свој рад била је одликована са више одликовања. Јулија Василић, професорка ужичке Гимназије.

⁷¹ *Домаћница*, 1930, бр. 10–11–12, 12.

Коло трезвене младежи Уједињење у Женској радничкој школи (НМУ)

Школа је славила Светог Саву и за ту прилику су сваке године од пекарско посластичарских радњи добијале на поклон славски колач, најчешће од Витомира Ковачевића, власника радње у Липској улици.

У току Другог светског рата школа је наставила са радом, само је број уписаних ученица био знатно мањи.

УЖИЧКА ЖЕНСКА ПОДРУЖИНА И СРПСКИ НАРОДНИ ЖЕНСКИ САВЕЗ

Преко свог матичног друштва – Београдског женског друштва, Ужичка женска подружина била је члан Српског народног женског савеза (даље СНЖС). СНЖС основан је 5. октобра 1906. г. Оснивачи су били Београдско женско друштво, Одбор „Кнегиња Љубица“, Коло српских сестара и Материнско удружење.

Оснивање савеза било је значајно на плану просвећивања жена и њиховом даљем деловању у друштвеном животу. Циљ Савеза био је „...да ради на националном пољу, да помаже свако женскиње да сачува своју веру, морал и напредак, да подиже Установе корисне породици и Отаџбини“.⁷²

У програму Савеза није била предвиђена борба за политичка права жена. Идеја да се по својим правима изједначе са мушкарцима није још увек код већине чланица била популарна, нарочито код старијих жена. Катарина Миловук, председница Савеза, тим поводом је изјавила „... ми имамо да се боримо не само са онима, од којих хоћемо нешто да добијемо, него и са онима за које радимо“.⁷³

Савез је унео у свој Програм борбу за право гласа жена јер је то био услов да се повежу са Међународним женским савезом и Међународном алијансом за женско право гласа. Та одлука донета је на другом редовном Главном скупу Савеза, одржаном у марту 1911. године и гласи: „ Савез ставља себи у задатак на првом месту да ради на националном пољу на побољшању положаја жене у друштву и држави и на другом месту да ради на добијању женског права гласа“.⁷⁴

По завршетку Првог светског рата, СНЖС је дао предлог о оснивању јединственог женског савеза за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца.

На Првом конгресу, одржаном у Београду од 21. до 23. септембра 1919. г., делегаткиње, које су представљале 50 удружења и њихових подружница, донеле су одлуку да се нова организација назове Народни женски савез Срба, Хрвата и Словенаца (даље СХС).

Дописом Београдског женског друштва 1920. г., Ужичка подружина била је упозната са програмом Народног женског савеза СХС, који је био подељен у секције.

„Хумана секција бавила се дечјим питањима и инвалидима.

Културна секција просвећивањем жена у народу, домаћинским школама и курсевима за неписмене.

Феминистичка секција заступала је грађанска права жена, право наслеђа и право гласа.

Хигијенска секција имала је у надлежности борбу против алкохола, туберкулозе и проституције.

---

⁷² Т. Корићанац – Љ. Танеска, *Београдско женско друштво 1875–1941*, 34.

⁷³ Исто, 35.

⁷⁴ Неда Божиновић, *Женско питање у Србији у 19. и 20. веку*, Београд 1996, 76.

Економска секција бавила се скупљањем народног веза, тканина, народне ношње, одржавањем и неговањем ручног рада и организовањем изложби“.⁷⁵

Београдско женско друштво иступило је из НЖС СХС 30. септембра 1926. и о томе је обавестило Ужичку подружину. Иступило је јер је имало друкчије мишљење у односу на садржај рада и односа према друштвима и чланицама. Друштва која су иступила основала су Народну женску заједницу, која се бавила добротворним радом, без намере да се бори за побољшање положаја жене у друштву. Ужичку подружину сматрале су и даље својим чланом.

По сачуваној документацији види се да је Ужичка подружина била јако добро и редовно обавештавана о раду обе организације. Података о њиховом учешћу у раду наведених организација нажалост нема.

ЗАКЉУЧАК

Ужице је последњих деценија 19. века било трговачко – занатлијска варош са почецима капиталистичке производње. Средиште је пограничног округа који је имао особине укупног развоја србијанског друштва, привреде и културе, с тим што се осећао утицај из суседних крајева, чему је допринело досељавање становништва и привредне везе, нарочито трговина.

У време јачања грађанства и појаве првих школованих људи, у Ужицу се оснива Читалиште и библиотека при којем се оснива и прво Певачко друштво. У граду постоји основна школа за мушку и женску децу и Гимназија. Друштвени живот у патријархалној средини није био развијен.

У таквим друштвеним, привредним и културним приликама и ратним условима почеле су се ужичке жене бавити хуманитарним радом. Најприје у Устанничком одбору, а онда организовано у Ужичкој женској подружини. Подружина у Ужицу спада у најстарија женска друштва у Србији. Рад у Подружини био је тежак „почело се са добром вољом и великим задацима у тешким временима“. Нема много забележених података о тим њиховим тешкоћама, јер патријархална жена не уме да много цени свој труд и рад, она је задовољна кад види резултат свог рада, а колико она улаже себе у тај рад, не води много рачуна. Велики мотив за тај несебичан рад била је љубав према отаџбини, а нарочито према родном крају.

---

⁷⁵ ИАУ, УЖП, Упитник за извршење тачака савезног програма 1920, кут. 2.

Кроз тај рад, иако оптерећене оскудицом и сиромаштвом, али јаке духом и вредне, може се пратити борба за женску еманципацију у једној патријархалној средини. Подружина је за њих значила афирмацију и укључивање у друштвени живот. За све време свог вишегодишњег постојања учествовала је у свим хуманитарним, културним, просветним, верским и спортским манифестацијама у граду и тако допринела културном просвећивању своје средине.

У свом раду суочавале су се са низ проблема, као што је недостатак простора, материјалних средстава, мали број образованих жена и др. Проблеми их нису поколебали, нису устукнуле пред тешкоћама. Дугогодишње постојање Подружине сведочи о њиховој јакој вољи, упорности и истрајности. Велику подршку имале су од бројних добротвора који су ценили њихов рад и материјално их помагали.

Својом делатношћу у области просвећивања и школовања девојака, као и целокупној разноврсној делатности, избориле су се за часно место у друштвеном животу своје средине. Подружина је за свој рад 1930. г. била одликована Орденом св. Саве 4. степена.

Ljubica MACURA

Uzice's Women Branch 1878 – 1941

Summary

This work is about the oldest humanitarian women's society in Uzice -Uzice's Women Branch. The Branch is established on February 2nd, 1878 as a part of Belgrade's Women Society. Taking into consideration the time when they had lived and patriarchal environment, as Uzice was in the last decades of the 19th century and the first half of the 20th century, they attained great results, reputation and respect in the town and the region, by their well organized humanitarian work. Devoted and unselfish work in the Branch made them possible to join the life outside their homes and, in spite of all, not to neglect their traditional jobs – running household and upbringing children.

The author wanted to describe various activities of the Branch.

ИЗ АРХИВСКИХ ФОНДОВА

271.22(497.11)-384"17"

Недељко РАДОСАВЉЕВИЋ

СИНЂЕЛИЈЕ УЖИЧКО-ВАЉЕВСКОГ МИТРОПОЛИТА ЈОАКИМА ИЗ 1785. И 1792. ГОДИНЕ*

САЖЕТАК: У раду су приређене две синђелије ужичко-ваљевског митрополита Јоакима, које су прворазредни извори за историју православне цркве у српским земљама у другој половини 18. века. Документи су дипломатички и палеографски описани и транскрибовани на савремени српски правопис без икаквих језичких интервенција. Дати су основни подаци о епископској канцеларији која их је издала, цркви и парохијама на које се односе и указано на значај који грађа те врсте има у раду на истраживању, како црквене, тако и локалне историје. Документи су и фототипски приложени.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Ужичко-ваљевска митрополија, црква, синђелија, дипломатика, палеографија, митрополит, свештеник, верници.

У Историјској збирци Архива САНУ у Београду чува се неколико синђелија¹ које је током управе Ужичко-ваљевском митрополијом² издао митрополит Јоаким. Поменути митрополит био је цариградски Грк, на њено

---

* Рад настао као резултат рада на пројекту МН Републике Србије ев. бр. 147036 *Између европских узора и ситероитија, српска национална интјеграција (1804-1918)*, који се реализује у Историјском институту под руководством др Славенка Терзића.

¹ *Синђелија*, диплома којом патријарх, као поглавар цркве, поставља епископа на чело неке епархије, или којом епископ додељује свештенику одређену парохију. *Синђелија*, Енциклопедија православља (Р.В.Р), Београд 2002, 1751.

² *Ужичко-ваљевска митрополија*, епархија установљена после хабзбуршко-османског рата 1737 –1739. од делова Ужичко-зворничке митрополије и Ваљевске епископије Београдско-карловачке митрополије. По величини и броју православних верника била је трећа у Пећкој патријаршији, одмах иза Сарајевске и Београдске, и због тога су њени архијереји носили високо митрополитско звање. Међутим, радило се о обичној епархији са једним митрополитом на челу, а никако о аутономној цркви. Као и остале епархије Пећке патријаршије, после укидања њене аутокефалности 1766. била је део цариградске Васељенске патријаршије. Године 1831, након стварања аутономне српске цркве, подељена је на Шабачку и Ужичку епископију. Н. Радосављевић, *Ужичко-ваљевска митрополија 1739 – 1804*, 26 – 32.

чело дошао је 1767,³ наследивши умрлог митрополита Митрофана, такође Грка. Познат је по томе што је био један од потписника молби султану Мустафи III и васељенском патријарху Самуилу Ханцерису којима је тражено укидање аутокефалности Пећке патријаршије.⁴ Јоаким је Ужичко-ваљевском митрополијом управљао све до смрти крајем 1793. или почетком 1794. године⁵.

Митрополит Јоаким, чије се име поред прворазредних извора спомиње у бројним записима, одржавао је изузетно добре односе са српским свештенством и верницима. Из времена његове управе није остао ни један сачувани податак о сукобу са верницима или свештенством око било ког питања, попут додела парохија, прикупљања владичанских и патријаршијских прихода и другог. У време последњег хабзбуршко-османског рата 1788–1791, насупрот поступку београдског митрополита Дионисија Папазоглуа, који се ставио у службу хабзбуршке ратне пропаганде, Јоаким је остао на простору под османском контролом, штитећи своје вернике колико су му то могућности допуштале⁶. После рата трудио се да црквене ствари пренете из његове епархије у Срем врати назад и тим поводом је контактирао са карловачким митрополитом Стратимировићем⁷. Од угледнијих српских свештених лица, добро је познавао Хаџи Рувима Нешковића, кога је 1785. поставио за игумана Вољавче, а по окончању рата и за архимандрита Боговађе⁸. У свештенички чин је 1793. рукоположио и проту Матију Ненадовића.⁹ Његово понашање у епархији прави је пример да је слика о Грцима као архијерејима који су били грамзиви и недостојни својих високих звања стереотип, који се не може генерално примењивати, мада је таквих владика свакако било, пре свега међу рашким и херцеговачким митрополитима.

Митрополит Јоаким је у својој канцеларији дипломатичке исправе, као што су свештеничке синђелије, издавао на ћириличном писму и српском,

---

³ Д. Алексијевић, *Прилози за историју Српске цркве*, Весник Српске цркве за 1909, 934.

⁴ Исто, 758 – 759.

⁵ Н. Радосављевић, *наведено дело*, 52.

⁶ Исто, 49-50.

⁷ *Митрополит Јоаким митрополију Стефану Стратимировићу, 10. (22) јула 1792. Exhibens inhalt des exhibit pro anno 1793. und 1794.* Архив САНУ у Сремским Карловцима, фонд А, 392/1793–1794.

⁸ Н. Радосављевић, *наведено дело*, 110.

⁹ М. Ђ. Милићевић, *Синђелија коју је дао митрополију ужички и ваљевски Јоаким 1793. године поју Матију Алексићу из Бранковине, доцније проту Матију А. Ненадовићу*, Гласник СУД ХХ, Београд 1866, 132–133. Оригинал документа чува се у Архиву САНУ у Београду, историјска збирка, 7342...

односно црквенословенском језику, мада је постојала и пракса да се такве дипломе издају и на грчком језику (катареуса). Део таквих докумената већ је објављен, али је у историографији мало коришћен¹⁰.

Два документа која су остала необјављена везана су за постојање цркве Светих апостола Петра и Павла у Сирогојну и њено свештенство и парохије. Црква Светих апостола Петра и Павла у Сирогојну саграђена је 1764, а њеним парохијама припадао је велики део златиборске висоравни, односно села која се на њој налазе¹¹. Две приложене синђелије из Историјске збирке Архива САНУ драгоцен су извор за сазнања о формирању и постојању мреже парохија при њој. Издате од истог митрополита, оне сведоче до каквих динамичних демографских промена на том простору долази у другој половини 18. века, како се оне одражавају на црквену структуру, као и како се надлежни митрополити односе према томе.

Сама епископска синђелија специфична је врста дипломатичке исправе. Њоме се мирском свештенику, или монаху у свештеничком чину додељује одређена парохија при цркви или манастиру, наводе села која јој припадају, које су им свештеничке дужности и обавезе, али и приходи које су верници дужни да им по закону и обичају дају. Међутим, иако су дате самим свештеницима, митрополити се у синђелијама не обраћају њима, већ верницима којима новог свештеника упућују. То обраћање често се не односи само на одређену парохију, већ и на целу нахију, чиме је документ и пред државним и пред црквеним властима постајао доказ да је свештеник законито именован да обавља своју дужност.

Након титулације надлежног архијереја на самом почетку синђелија, у овом случају митрополита Јоакима, следи обраћање верницима из кога се често може назрети и готово целокупна структура још увек слабо разумевањег српског аграрног друштва. Тако се помињу *блажодовејни* или *прејодобни* свештеници, јеромонаси и монаси, *пошћенородни* и *блажородни* кнезови и кметови, православни хришћани *велики* и *мали*... У две приложене синђелије митрополит Јоаким те формулације дао је веома кратко, мада су

¹⁰ Р. М. Илић, *Синђелија сечоречкој поја Луке*, Споменик СКА XLIX, Београд 1910, 72–73; Ст. Новаковић, *Још један прилог к историји Ваљевске митрополије*, Годишњица Николе Чупића XI, Београд 1889, 215–217.

¹¹ З. Златић Ивковић, *Време насћанка цркве Светиој Пејтра и Павла и Сирогојну*, Историјски часопис XLVII, Београд 2002, 119–120. Иста ауторка их је, као илустративни материјал, фототипски приложила у књизи *Црква Светиш апостола Пејтра и Павла у Сирогојну*, Сирогојно 2004, стр. 34–35.

у неким другим документима, проистеклим из његове канцеларије, оне знатно шире¹².

Након тога следи одлука о додели парохије одређеном свештенику, а од верника се захтева да не примају и не признају никог другог за свог свештеника сем поменутог. Исто тако, од свештеника се тражи да своју дужност обавља како закон и црквени канони налажу, а од верника да му дају накнаду за то, одређену и законом, али и дубоко укоренењем, неписаним обичајима.

На крају документа следи благослов и потпис архијереја, као и место где је синђелија издата. Тај податак не мора да буде увек тачан, јер је митрополит често рукополагао свештенике у време обиласка епархије током прикупљања владичанске димнице, када је и освештавао цркве и манастире, затим друге нове објекте, конаке, куће, вршио опела умрлим свештеницима и слично. Тада им је, непосредно по рукоположењу, издавао и синђелије наводећи да су издате у *митрополији*, што само по себи не значи да се ради о митрополитској резиденцији јер је уз њега увек био писар или његов протосинђел¹³. Две приложене синђелије указују да су вероватно издате управо приликом обиласка епархије, јер се на њима налази мали Јоакимов печат, какав се обично носио на прстену, а не велики, који је такође користио, и који је садржао много одлика старе византијске хералдике¹⁴.

Првом приложеном синђелијом митрополит Јоаким додељује свештенику Тому Јовановићу осам златиборских села, наводећи и јасан разлог за то: смрт претходног свештеника, попа Милутина, који је до тада опслуживао ту парохију. Села које је Томо Јовановић добио била су Сирогојно, место где је била парохијска црква, затим Љубиш, Висока, Дренова, Равни, Скржути, Колишевица и Роге. То свакако није било цело подручје које је припадало овој цркви, јер се не помињу друга села која су јој сигурно припадала (Рожанство, Гостиље...), па се са сигурношћу може рећи да је у том тренутку црква у Сирогојну имала бар две парохије. Ова синђелија класичан је пример дипломатичке исправе те врсте, и не садржи никакве друге елементе осим оних о додели парохије одређеном свештенику.

Друга синђелија, додељена од истог митрополита новом свештенику, Никити Радуловићу, садржи и елементе сведочанства (свидетелства) о то-

---

¹² Видети напомене 9 и 10.

¹³ *Протосинђел*, монашки чин, *први међу синђелима*, често митрополитски секретар и опуномоћеник који је архијереја повремено заступао у епархији, у пословима где његово присуство није било неопходно.

¹⁴ Велики печат митрополита Јоакима био је округао и у свом средишту имао штит у коме се налази орао раширених крила са круном изнад главе. Н. Радосављевић, *наведено дело*, 45.

ме да је он прошао сву неопходну обуку и степене на путу до стицања свештеничког чина. По сложености садржаја разликује се од претходне. У овом документу митрополит истиче да му је приступио ђак Никита Радуловић, који је донео и писано сведочанство од свог духовног оца да је достојан да прими свештени чин. Никита Радуловић из села Љубање, такође у Ужичкој нахији, сигурно је био на школовању у неком од локалних манастира, а највероватније у Никољу кабларском, које је у том делу западне Србије дуго времена било препознатљиво управо по припреми будућих кандидата за свештенички чин¹⁵. Из синђелије се види да му је његов манастирски учитељ, *духовни оцац*, дао писано сведочанство (свидетелство) којим потврђује да је достојан свештеног звања. Његову препоруку митрополит је прихватио и кандидата рукоположио у свештенички чин наводећи да је пре тога био певац ипођакон и ђакон.

Тек након тога, у документу следи део карактеристичан за све синђелије – набрајање села која је Никита Радуловић добио као парохију, да своју духовну службу врши по закону и црквеним канонима, а од верника тражи да испуњавају своје обавезе према новом свештенику. На крају се, као и у свим повељама те врсте, издатим од митрополита Јоакима, налази његов благослов и потпис, као и датум и место издавања документа. У овом случају постоји сигурно једна непрецизност. На крају документа се каже *дано в митрополији нашој ваљевској*, али седиште митрополије у том тренутку није било у Ваљеву. У време последњег хабзбуршко-османског рата 1788–1791, изгорела је ваљевска варош, а у њој и владичански конак па је, одмах после рата, митрополит Јоаким преместио седиште митрополије у Шабац. Ова синђелија је, дакле, издата или у Шапцу, или приликом обиласка епархије, што је вероватније, али свакако не у Ваљеву.

Свештеник Никита Радуловић добио је парохију састављену од села Сирогојно, Равни, Висока и Скржути, што је у ствари половина дотадашње парохије попа Тома Јовановића. Разлози за поделу парохије у овом случају се не наводе у документу, али су могли бити вишеструки. Пре свега, могуће је да је претходни свештеник умро и да је парохија подељена на два дела за нова два свештеника. У српској историографији дуго је преовладавао став да су митрополити постављани од Васељенске патријаршије намерно уситњавали парохије и продавали их, или их давали под кесим (закуп)¹⁶.

¹⁵ Исти, *Црква у Београдском пашалуку под управом Васељенске патријаршије 1766–1831*, докторска дисертација одбрањена на Филозофском факултету у Бањој Луци 12. јула 2004, у рукопису, 270–271.

¹⁶ Ђ. Слијепчевић, *Укидање Пећке патријаршије 1766. године*, Богословље XIII, Београд 1938, 303.

Митрополит Јоаким, међутим, није био среброљубив, а разлог поделе ове парохије на две мање сигурно је био оправдан. Њега треба тражити, пре свега, у чињеницама да су парохије на том простору територијално биле веома простране, а могућности кретања свештеника у планинским областима ограничене да би успели да све своје обавезе изврше. Исто тако, изузетно је важна чињеница да се простор Београдског пашалука, у конкретном случају западне Србије, убрзано насељава становништвом придошлим из различитих крајева, пре свега из динарских области. Зато узрок дељења парохија може бити и у повећаном броју кућа у њима, што је изискивало и већи број свештеника. Таквих примера у Ужичкој, Пожешкој, Рудничкој, Соколској и Ваљевској нахији има пуно, а почињу да се јављају баш у последњим годинама Јоакимове управе када је, услед стечених српских слобода под хаџи Мустафа-пашом у Београдском пашалуку његово насељавање новим становништвом достигло врхунац.¹⁷

Две синђелије митрополита Јоакима драгоцен су извор како за истраживање локалне црквене историје, тако и историје православне цркве у српским земљама уопште, јер указују како је на једном микроузorkу функционисала црквена управа и какав је био однос међу надлежним митрополитом и свештеницима. У даљем тексту обе синђелије дате су у целини. Приликом њиховог приређивања, урађене су регесте, извршена њихова транскрипција на савремено српско писмо без било каквих других интервенција, чиме је сачуван аутентичан језички израз. На крају, дат је и њихов палеографски и дипломатички опис и указано на неке њихове карактеристике. Нејасна места, или места где због физичког оштећења није било могуће прочитати текст, означена су угластим заградама са три тачке, с тим што је на разлог нечиткости указано у напоменама. Места где се налази печат означена су великим словима **МП**. У напоменама је, такође, указано на мало познате речи и нејасно написане топониме. Поменуто синђелије приложене су и фототипски, како би се о њима стекла и јасна визуелна слика.

---

¹⁷ Н. Радосављевић, *Ужичко-ваљевска митрополија 1739–1804*, 78–79.

1.

[Ваљево], 12. марта 1785.

Митрополић Јоаким шаље хришћанима села Љубиш, Висока, Дренова, Сирогојно, Равни, Скржуги, Колишевица и Рође новоџ свешћеника Тому Јовановића умесџо умрлоџ попа Милутиина, тражи да се према њему односе с пошћовање, и дају му све приходе које по закону и обичају треба да прима.

Јоаким, м[и]л[остију] Божијеју православни митрополит ваљевски и ужички МП и пертим же егзарх всеја Илирићија

Смереније наше пишет в богохранимоју¹⁸ епархију нашу в нахију Ужичкоју обретајушчимсја в неј бл[а]гоговејни[м]¹⁹ с[вја]штеници[ма], благородни[м] кметови[ма] и всех православни[м] христјани[м], великим же и малим, мир, милост от Г[оспо]да Б[о]га всехдержитеља и от нашего смеренија м[о]литва и благословеније да будет са всеми вами амин!

По сих јављају вашему хр[ис]тољубију како по смерти покојнога попа Милутина вашого с[вја]штеника дадосмо допуштеније и благословеније попу кир²⁰ Тому Јовановићу да попује и закон хр[и]стјански совершује в село Љубиш, Висока, Дренова, Сирогојно, Равни, Скржуги, Колишевица, Роглине²¹. Того ради пишуште²² пожеловају вама христјаном који седите у вишереченаја села да другога с[вја]штеника не тражите да вам закон совершује кромје²³ вишереченога попа Томе и вих да му²⁴ јему у том и покорство издавати и његовоје по обичају да дајете без vsакога сопротивија, сиреч бир²⁵, свечарско²⁶, и прочаја²⁷ что је до сада било обичај с[вја]штеником, прочеје м[о]л[и]тва и наша архипастирскаја буди с вами.

¹⁸ *боџохраними*, богоспасен.

¹⁹ *блаџоџовејни*, побожни, благоговење, страхопоштовање; богобојазан; побожност.

²⁰ *кир*, грчки, господин.

²¹ Сада село Роге на обронцима Златибора. Сва поменута села била су у једној од парохија цркве Светих апостола Петра и Павла у Сирогојну.

²² *пишуште*, пишући.

²³ *кромје*, осим, сем.

²⁴ Нејасно.

²⁵ *бир*, свешћенички приход, обично је износио неколико ока житарица, али је могао бити дат и у новцу. *Ока*, османска мера за тежину, имала је 1,2828 килограма.

²⁶ *свечарско*, термин који подразумева различите приходе од светковина у народу, попут свадби, крштења, сабора и слично. Не постоји његова сасвим прецизна дефиниција.

²⁷ *проче*, остало, друго.

Дано в митрополији
нашој Ваљевској

АПСС²⁸, марта 12

Ваљевски Јоаким, и во Хр[и]сте молитвен[ик] ваше[...]

Оригинал

Архив САНУ 268

Опис докуменџа: Синђелија је најисана на једној сџрани паџира димензија 24 x 21,5 цм, црним масџилом, црквенословенским џисмом и мешавином црквенословенскоџ језик, и срџскоџ језика који је био у свакодневной уџоџреби. На докуменџу нису видљива значајнија физичка ошџећења, осим шџто је у прва четири реда џексџи нешџто блеђи. У друђом реду наслова докуменџа, у коме је изнеџта џиџулаџија мџџроџолиџа, налази се оџисак у масџилу малоџ најрсноџ џечайџа квадраноџ облика са заобљеним угловима, димензија 1,5 x 1,5 цм, који џоред знака крсџа у средини, садржи име мџџроџолиџа Јоакима и џодину 1768. у доњој сфери, шџто указује да је израђен џе џодине. Око џечайџа налази се џексџи који џласи: „Печайџ за синђелију“. Заџиса на марђинама нема, док се џоџџис мџџроџолиџа налази на самом крају докуменџа и скоро је иденџичан џеђовом имену најисаном на џочейку џексџа. Словни знаци на џечайџу су црквенословенски, мада би у време џеђовоџ насџанка истџо џако било уобичајено и да су џрчки. Година 1785, када је докуменџ насџао, означена је у џексџу џириличним црквенословенским словима.

---

²⁸ Година 1785.

2.

[Шабач], 26. децембра 1792.

Митрополиј Јоаким хришћанима села Висока, Равни, Сирогојно и Скржуги. Шаље им новоџ свештеника поја Никију Радуловића из Љубања. Уверава их да је достојан свештеничкоџ чина у који је рукоположен. Тражи да се према њему односе с поштовањем и дају му све приходе које по закону и обичају треба да прима.

Јоаким, м[и]л[остију] Божијеју православни митрополит ужички
и ваљевски МП и пертим же егзарх всеја Илириџија

Смереније наше пишет в богохранимоју епархију нашу и нахију Ужичкоју обретајушчимсја в неја бл[а]говејним с[вја]штеником [и] благочестиви[м] хр[и]ст[и]јаном, молитвуем и благословљаем вас. По сих јављају вам како [је] пришел к нашему смеренију сеи ђак Нићит[а] Радуловић от село Љубан²⁹ са духовническо писмо свидетељст[...]³⁰ его да јест достоин бити на степен с[вја]шт[енства] ступити. Того ради и смереније наше по благодат[и] и дару Свјатого и Животвораштаго Духа даном нам чрез с[вја]ти апостоли и богоносни с[вја]ти отци постављати удостоивши служити с[вја]тија тајна Хр[и]стова, поставихмо его певца, полдјакона, дјакона в совершенога презвитера, и дадох му јему допуштеније и благословеније да попује и закон хр[и]стијански совершуе ва село Висока и село Равни и Сирогојно и Скржуги, крстити, венчати, опојати и прочија дејан[ија] совершувати по обичају с[вја]штеническују чину. И ви благословени хр[и]стијани који седите у вишеречана села³¹ да му имате покорство и његово что јест по обичају с[вја]штеническу лепо да му подавате, бир и свечарско и прочаја, и молитва наша да будет со всеми вами

Датое в митрополију
нашеј Ужичкоју

1792, декемврија 28.

Ваљевскиј и ужичкиј Јоаким, в молитвен [...]³²

Оригинал

Архив САНУ 312

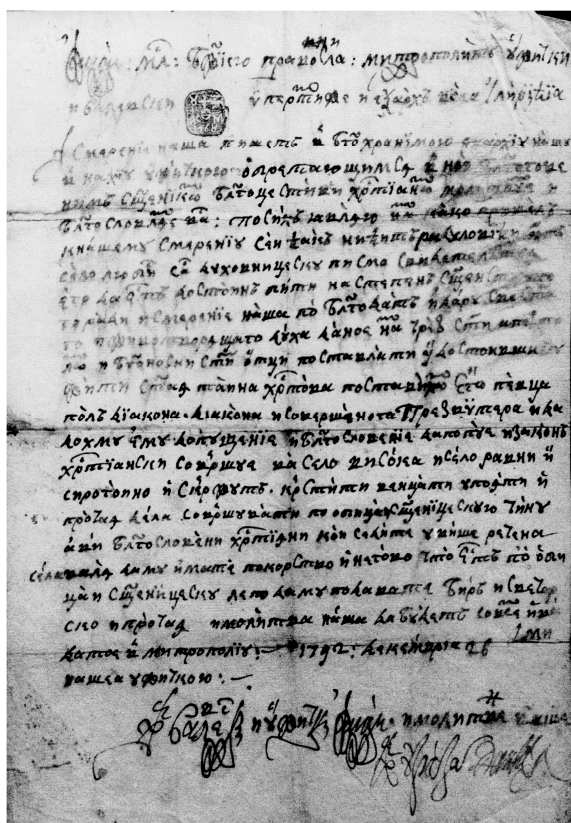
²⁹ Сада Љубање.

³⁰ Нечитко.

³¹ Реч села понавља се два пута. На маргини је написана поново на почетку реда, јер је у тексту очигледно написана нечитко.

³² Нечитко.

Опис докуменџа: Синђелија је написана на једној сџирани папира, црквенословенским писмом и мешавином црквенословенског и српског језика који је био у свакодневној употреби. По џим особинама не разликује се од преходне, али ју је, судећи по рукопису, писао друг писар. Печат миџрополиџа иденџичан је печату који се налази на преходном документу. Запис на маргинама нема. Година издавања докуменџа написана је, за разлику од преходно датџе синђелије, арапским цифрама. Ошџећења докуменџа видљива су на левој и десној сџирани тексџа у џежовој зорњој џоловини, али џо не ушџече биџино на џежово шџиџавање и разумевање садржаја. Овај документ није само акџи о додели парохије, већ садржи и део о преходном рукоположењу кандидата у свешџенички (презвиџтерски) чин.

Синђелија свешџеника Никите Радуловиџа

Dr Nedeljko RADOSAVLJEVIC

**Certificates of Uzice – Valjevo’s Archbishop Joakim
from 1785 to 1792**

Summary

Two clergyman’s certificates, issued in 1785 and 1792 by Uzice – Valjevo’s archbishop Joakim to clergymen of the church in Sirogojno, in the Uzice District, are edited in a critical way and published in this work. These are first-class sources, for the researching history of the Orthodox Church in the area inhabited by Serbian population as well as for the research of the local history. The sources originate from the times of great demographic changes and gradual forming of modern Serbian nation. Besides, it is pointed out to their paleographic, diplomatic and sigillographic features, characteristic for the archbishop Joakim’s office. It is solved where and how these certificates were issued. In order to understand circumstances of their origin, basic data are given on Uzice – Valjevo metropolitan’s residence, archbishop Joakim, as well as the origin of St. Paul and Peter church in Sirogojno. It is pointed out to the circumstances that brought to the division of big parishes of the church in Sirogojno into two or smaller. Both documents are transcribed into contemporary orthography, without linguistic corrections, and are enclosed photo printed.

Живота МАРКОВИЋ

РУСКА ШТАМПА О ЈАВОРСКОМ ФРОНТУ 1876–1878. ГОДИНЕ

САЖЕТАК: Руска штампа пратила је српско-турске ратове 1876–1878. године. У овом раду објављују се текстови који се односе на Јаворски фронт на коме је дејствовала ибарска војска. Написе о томе објављивало је више листова, у првом реду „Ново време“, „Недеља“, „Голос“, „Грађанин“ и други, од 30. јуна 1876. до 8. јануара 1878. године.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Србија, Јавор, Ивањица, Сјеница, Ибарска војска, Турци, Јаворски фронт.

Српско-турски ратови од 1876. до 1878. године имали су велики утицај на даљу судбину српског народа. Први српско-турски рат почео је 18/30. јуна 1876. године. Улазећи у овај рат, српска влада је ратни циљ формулисала следећим речима: „Смер рата је са Турском да се области у којима живе Срби присаједине Србији, те да се на тај начин оствари ослобођење и уједињење српског народа на Балканском полуострву“¹.

По објављивању рата српска војска је прешла границу и ступила на територију под турском влашћу на четири правца: код Алексинца, код Зајечара, на Јавору и на Дрини.

На јаворском ратишту од Ибра до Дрине налазиле су се ове јединице српске војске:

- Ужичка бригада прве класе
- Чачанска бригада прве класе
- Шабачка бригада прве класе
- Рудничка бригада прве класе
- Ужичка бригада друге класе
- Чачанска бригада друге класе
- Рудничка бригада друге класе
- Добровољачки кор (3 батаљона добровољаца Нићифора Дучића)².

¹ Делимир Стишовић, *Српско-турски ратнови 1876–78. у руској штампи*, Чачак 2001, стр. 5.

² Петар Опачић-Саво Скоко, *Српско-турски ратнови 1876–1878*, стр. 31; Мита Петровић, *Ратне белешке*, I, стр. 21, 220; Нићифор Дучић (1832–1900), архимандрит, командант добро-

Наведене јединице сачињавале су Ибарску војску јачине око 24 000 војника. Њен командант био је генерал Фрањо Зах. На делу српско-турског фронта, у дужини од 150 километара, од Ибра до Дрине, јединице ове војске водиле су борбе у току лета 1876. године са променљивим резултатом. Борбе на овом делу фронта у народу су познате под именом Јаворски рат. У почетку српска војска имала је успеха. Но, ратна срећа била је променљива. Бројнија и боље наоружана турска војска одолевала је српским нападима, па је касније у току лета била у предности. Многи положаји јаворског ратишта били су поприште тешких и оштрих борби: Калипоље, Чемерница, Мучањ, Ступска чесма, Суви рт, Васиљевићи, Лисина, Огоријевац, Ограђеник, затим у Ибарској долини, околини Новог Пазара, око Нове Вароши, Мокре горе, на висовима Таре, у околини Бајине Баште, све до близу Љубовије³.

Жене преносе рањенике са Јавора у Ивањицу

вољца. Учествовао у црногорско-херцеговачким ратовима 1861–1862. За време српско-турског рата 1876. командовао је добровољачким кором који је формиран у Ужицу. Учествовао у борбама на Јаворском фронту. У рату 1877–1878. био је командант добровољачког одреда на јаворском ратишту. После ратова радио је као библиотекар и у Музеју у Београду.

³ С. Игњић, *Ужице и околина 1862–1914*, стр. 40–48.

Борбе су трајале до 20. октобра 1876. године. После четворомесечног рата, на интервенцију великих сила, почели су мировни преговори између Србије и Турске. Двадесет првог октобра 1876. године закључено је примирје на фронту. Према мировном уговору од 16. фебруара 1877. године, на граници је успостављено старо стање, тј. Турци су напустили Јавор и повукли се на стару границу.

Кад је Русија објавила рат Турској 24. априла 1877. године, Србија је била неспремна за ратовање. Тек је у новембру, на захтев руске владе, објавила рат Турској. У децембру су отпочеле операције српске војске. Циљ је био исти: „ослобођење српског народа испод турске власти и територијално проширење према југу“⁴.

На Јаворском фронту налазио се Јаворски корпус са пуковником Тихомиљом Николићем. Њега су чинили: Ужичка бригада прве класе, Ваљевска бригада прве класе, Чачанска бригада друге класе, Ужичка бригада друге класе, један батаљон инжењерије, два ескадрона коњице и пет батерија артиљерије – свега 15 000 војника и 28 топова. Војска је била распоређена у југозападном делу Србије према граници са Турском – од Бајине Баште, преко Златибора и Јавора, до Рашке. Њен задатак је био одбрана границе и, ако се „општа ситуација буде повољно развијала“, да предузме офанзивна дејства према Новом Пазару и Сјеници⁵.

У другој половини 1877. године Јаворски корпус је из одбрамбених позиција кренуо у напад у два правца – преко јаворских висова према Сјеници и долином Рашке према Новом Пазару. После неколико дана српска војска заузела је Кладницу и Сјеницу. Велика борба вођена је на брду Соколовици код Новог Пазара. Аустроугарска се противила српској офанзиви „у правцу Санцака“. Под утицајем руске дипломатије, покрети српске војске на јаворском ратишту били су заустављени. То је било у складу са тајним договором Русије и Аустрије о подели интересних сфера на Балканском полуострву.

За то време српске снаге постигле су велике успехе на другим деловима фронта. У јануару су заузети Ниш, Власотинце, Подујево, Врање, Гњилане. Међутим, дошло је до преговора између Турске и Русије те је заустављен даљи продор српске војске на Косово⁶.

Санстефанским миром престале су ратне активности. Берлинским конгресом (13. јул – 13. август 1878) призната је независност Србије. Тада

⁴ С. Скоко, *Преглед операција српске војске у српско-турском рату 1877–1878*, II, стр. 262.

⁵ Љ. М. Марковић, *Јаворски рат 1876*, стр. 111.

⁶ П. Опачић – С. Скоко, н.д., стр. 300.

је Србија добила округе: Ниш, Пирот, Врање и Лесковац и тако проширила своје границе. На делу фронта где је ратовао Јаворски корпус, све до 1912. године, граница је остала непромењена.

О српско-турским ратовима 1876–1878, поред домаће, доста је писала и штампа у неким европским земљама. Руска штампа је о том рату објавила велики број написа. Они се односе на ратна збивања и прилике у Србији, па и на Јаворском фронту. Новински написи говоре и о српском народу, обичајима, органима власти, природним лепотама и другим питањима.

Из њих се види да је руска штампа веома заинтересовано пратила шта се догађа у Србији и њеним појединим деловима. Истовремено пружала је подршку борби словенских народа за ослобођење. У својој књизи „Српско-турски ратови 1876–1878 у руској штампи“, коју је приредио Делимир Стишовић, обрађени су и хронолошким редом дати чланци из руских новина и часописа о најзначајнијим ратним догађајима и збивањима на свим ратиштима,

Међу бројним новинама и часописима истичу се: „Ново време“, „Глас“, „Молва“, „Московски преглед“, „Берзанске новости“, „Весник Европе“, „Грађанин“, „Словенске вести“, „Рускије вједомости“. Највише листова излазило је у Санкт-Петербургу, где су се сабирале вести са свих фронта⁷.

Највећи број текстова односи се на јужноморавско ратиште пошто је ово био главни правац дејстава српске војске, а затим на дрински и јаворски фронт, као и на источну Србију.

У наставку овога рада доносимо 17 текстова о Јаворском фронту које су објавили „Ново време“, „Недеља“, „Глас“, „Руски инвалид“ и „Грађанин“.

Текстови ће се дати хронолошким редом како су се појављивали у штампи примењујући овај редослед: регеста, наслов, изворни текст, назив листа или часописа, број, место и датум.

---

⁷ Д. Стишовић, н. д., стр. 6.

ЈАВОРСКИ ФРОНТ – НАПИСИ ИЗ РУСКЕ ШТАМПЕ*

1876.

1

Санкт-Петербург, 27. јун (9. јул) 1876.

Јединице Ибарске војске прешле границе на Јавору и напале Турке, а код Рашке их потисле и заузеле простор између Рашке и Новог Пазара.

Београд, 24. јуна:

Генерал Зах је прешао границу на Јавору и напао на Турке који су били укопани, али после петочасовног боја није био у ситуацији да их потисне одатле. Обе војске држале су се на својим позицијама. Тога 6. јула српска војска је прешла преко границе код Рашке и, после двочасовне борбе, нагнала Турке да се повлаче према Новом Пазару. Српска војска заузима сада територију између Рашке и Новог Пазара.

Руски инвалид, бр. 141, Санкт-Петербург, 27. јун (9. јул) 1876.

* Превод текстова са руског језика извршио Делимир Стишовић (Српско-турски ратови 1876–78. у руској штампи, Чачак 2001).

2

Санкт-Петербург, 30. јун (12. јул) 1876.

„Градоначелник“ Новог Пазара јавља о поразу српске војске пред Новим Пазаром.

Градоначелник Новог Пазара извештава 26. јуна (8. јула) да је „турска војска која је подељена на неколико колона, напала изјутра непријатеља са великом енергијом, битка је трајала до четири часа и завршила се потпуним поразом Срба, који су остали без оружја и муниције и имали су 200 погинулих. Турци су имали 7 погинулих и неколико рањених. Српске шанчеве заузела је турска војска“.

Ново време, бр. 129, Санкт-Петербург, 30. јун (12. јул) 1876.

3

Санкт-Петербург, 4/16. јул 1876.

Тешкоће око збрињавања рањеника и болесника и њиховог превоза у прихватилишта до пољских болница.

... Мунди каже: Каква помоћ може бити указана рањеним војницима на превијалиштима када су болнице распоређене у другој линији, где је сабијено понекад неколико стотина рањеника и болесника, којима је био на располагању само један или два лекара и неколико болничара или милосрдних сестара, али шта рећи о превозу рањеника и болесника са прихватилишта у пољске болнице, а одатле у војне болнице. Овај превоз може се извести под именом поворки за сахрану и како су они у страшној врућици, а недостаје им нега, већина њих умире од изнемоглости не стигавши до болнице.

Ново време, бр. 155, Санкт-Петербург, 4. јул/16. јул 1876.

4

Санкт-Петербург, 13/25. јул 1876

Успешан напад српске војске на Јавору. Током дејстава заробљено неколико турских топова, турске снаге разбијене на правцу Сјенице. Заузето више караула и села на њиховој територији.

О бици 13. јула „Ново време“ у рубрици „Внешније известија“ почиње вестима са Јавора:

„13/25. јула армија генерала Заха имала је на целој линији упорну и дуготрајну борбу са турском војском. Успех је био потпун. Неколико турских топова смакнути су са лафета. Одред под командом Дучића заузео је на јуриш и порушио до темеља турску караулу, при чему је Србима доспео богат плен. За време боја неколико стотина Турака, будући да су одсечени од својих делова, дали су се у бекство. Срби су окружили себе рововима које су заузели на турским положајима. Пуковник Чолак-Антић⁸ имао је још велики успех. Дејствовао је у правцу Сјенице, он је заузео на јуриш такозване Осман-пашине висове, неколико непријатељских караула и шан-

---

⁸ Илија Чолак-Антић (1836–1894), пуковник. Године 1873–1876. командант бригаде народне војске. У рату 1876. био командант одреда према Новом Пазару, а једно време и командант Ибарске војске. У рату 1877–78. помоћник команданта Моравског кора.

чева, разбио турске снаге које су му ишле у сусрет и заузео неколико села на турској територији“.

Ново време, бр. 133, Санкт-Петербург, 13/25. јул 1876.

Заробљени турски војници у Ивањици

5

Санкт-Петербург, 18. јул 1876.

Војна дејства српске војске на почетку рата у правцу Ниша и Пирота, у источној Србији, на дринском и јаворском ратишту. Почетне акције и војни успеси Ибарске војске према Сјеници, Новом Пазару и пределу између реке Лима и Увца.

ПРЕГЛЕД РАТНИХ ДЕЈСТАВА

... Осим корпуса Алимпића⁹, Черњајева¹⁰ и Лешјанина¹¹, Србија је избацила на границу корпус генерала Заха¹² (западноморавски), који је распоређен насупрот Новог Пазара и Сјенице. Овај корпус прешао је границу на два места: код Јавора према Сјеници и код Рашке према Новом Пазару; први одред се налазио под заповедништвом самог генерала Заха, други пуковника Чолак-Антића. Захова дејства од почетка су се показала неуспешна. Упутивши се према Сјеници, он је срео јаку турску војску под командом Мехмет-Али паше и, после снажног боја, морао је да се повуче према Јавору. Чолак-Антић био је боље среће и, мада до последњих дана он није имао нарочитих успеха, па ипак у почетку стигао је до Новог Пазара. Захови неуспеси дали су повода гласинама да ће га министар Николић¹³ сменили. Ове гласине потврдиле су се касније, али и то половично: управо генерал Зах је „због болести“, како је објављено у новинама, „предао команду над целом Западноморавском војском пуковнику Чолак-Антићу“. Ако се не узме у обзир наступање Чолак-Антића према Митровици, може се рећи да се до 7. јула са овим делом српске војске није десило ништа нарочито. Међутим, поменутог датума архимандрит Дучић, који је био на челу добровољаца, који су припадали Ибарској војсци, извојевао је озбиљну победу над Турцима између река Лима и Увца разбивши и натеравши у бекство 4000 припадника регуларне турске војске.

Затим је 13. јула војска генерала Заха напала Турке код Кладнице (на северозападу Сјенице) и имала потпун успех: турске батерије биле су потиснуте и заузета су два утврђена турска пункта; у то време Чолак-Антић потпуно је разбио Дервиш-пашу код Дуге Пољане (десно од Сјенице). За-

⁹ Ранко Алимпић (1820–1882), генерал српске војске. Био је управитељ војне академије у Београду, члан Државног савета. У српско-турским ратовима 1876–1878. године командовао је Дринском војском.

¹⁰ Михаил Черњајев. Рођен 1828. године у Молдавској губернији. Био је официр у руској војсци. У Србију је дошао 1876. године као добровољац-генерал. Био је командант Моравско-тимочке војске.

¹¹ Милојко Лешјанин (1830–1896), генерал. Био управник Војне академије, командант Тимочке дивизије. У време српско-турског рата 1877/78. командовао Моравским и Тимочким одредом. У српско-бугарском рату 1885. године командовао Тимочком војском.

¹² Александар Фрањо Зах (1897–1892), генерал. Пореклом Чех. Раније служио у француској војсци. У Београду био управник Артиљеријске школе. Једно време био начелник Генералштаба. Био је командант Ибарске војске до средине јула 1876. године, када је због болести предао дужност. Умро је у Чешкој. Познат је и као војни писац.

¹³ Тихомиљ Николић (1832–1888). Био је пуковник српске војске, а једно време министар војни. У српско-турском рату 1877–1878. године постао је командант Ибарске војске.

тим је Чолак-Антић, настављајући наступање, напао 16. јула на Турке, разбио их, одузео много стоке и посебно коња, пришао Сјеници и, опколивши је, прекинуо сваки саобраћај овог града са Новим Пазаром и Новом Вароши ...

Недеља, бр. 24–25, Санкт-Петербург, 18. јул 1876.

6

Санкт-Петербург, 18/30. јул 1876.

Борба и победа добровољаца под командом архимандрита Нићифора Дучића над Турцима код Радоиње и Нове Вароши 8/20. јула 1876. године.

Борба код Нове Вароши 8/20. јула

Турци су концентрисали велике снаге код Вишеграда према југоистоку до Нове Вароши. Очигледно, циљ нагомилавања је била жеља да господаре над стратегијском линијом која је спајала оба поменута пункта и да се одржавају сталне везе међу појединим корпусима. Услед тога Мехмет-Али паша упућује веће и мање одреде из Нове Вароши према Вишеграду. Једном од тих одреда хтео је да пресече пут архимандрит Дучић са 3000 добровољаца. Он се упутио према Новој Вароши, и сазнавши да се непријатељ од 4000 људи и три артиљеријска оруђа, налази близу Раоне, ослонивши се левим крилом на Дрину, ниже Ранунча. Појачавши своју извидницу од 800 људи, Дучић се муњевито покренуо на висове Ранунча у намери да изазове непријатеља да нападне на толико слаб, на изглед српски одред, и да овлада висовима који господаре над равницом која се простире дуж Дрине. Истовремено са тим маневром који је послужио као ратна варка за Турке, који су се надали да освоје српску заставу, ови су кренули. Дучић је распоредио главне своје снаге од 3000 људи непосредно око подножја поменутог узвишења под камуфлажом шумовитих брежуљака и на сваку страну овог теснаца послао је по један од својих осмофунтних топова. Маневар, који је затим уследио био је један од најуспешнијих епизода правог партизанског рата.

Извидница је добила наређење, у случају напада Турака, да испали један плотун из топа на непријатеља и због своје малобројности да одступи на врх брда. Дучићеви прорачуни сјајно су се обистинили. Турци су се са јарошћу бацили на слабог противника и, када су видели повлачење, које је било по плану, желећи да себе овенчају јефтиним победничким ловорикама, пошли су полако за непријатељем; кад је турски низам стигао на врх,

Срби, како је раније било предвиђено, на изглед су се смели и почели да беже низ брдо. Са дивљим крицима: „Алах! Алах!“ јурнули су крвожедни Турци да гоне бегунце, али су били не мало поражени, када су два картечна плотуна наједанпут захватила гомилу људи. Ови топовски пуцњи били су само сигнал за оне добровољце који су се сакрили на ивици шуме да отворе сложну паљбу по крилу Турака који су се смели у гоњењу непријатеља. Подржавани овом батаљонском ватром победници су прогнали Турке све до Нове Вароши, где их је примио Мехмет-Али паша и склонио их у својим шанчевима.

Овај успех српског оружја изазвао је свеопште одушевљење у Главном штабу и био је примљен као добар знак пред очекиване битке сваког часа.

Ново време, бр. 138, Санкт-Петербург, 18/30. јул 1876.

7

Санкт-Петербург, 10. октобар 1876.

Борба Ибарске војске на Јавору у октобру 1876. године.

ПРЕГЛЕД РАТНИХ ДЕЈСТАВА

У покрету Чолак-Антића на Куршумлију и Прокупље може се видети једна од појава енергичнијег дејства Ибарске војске после примања дужности њеног команданта генерала Новоселова. По речима кореспонденције, под његовом командом се налази 9 батаљона пешадије првог позива, бригада трећег позива, батаљон руских добровољаца, 4 ескадрона коњице, 3 батерије. Бројност ове армије на тај начин рачуна се на не мање од 10.000 људи. 30. септембра била је мања битка између Ибарске војске и Турака поред села Равне Горе и Смиљевца: Срби су под командом Новоселова¹⁴ одбацили Турке. 5. октобра Ибарску војску поново су напали Турци између Ивањице и Сјенице, али се ствар решила тиме, што су Срби, одбивши Турке, сами прешли у наступање и заузели јаворске положаје.

Недеља, бр. 37, Санкт-Петербург, 10. октобар 1876.

---

¹⁴ Новоселов, генерал руске војске, командант Ибарске војске у јесен 1876. године.

Санкт-Петербург, 17. октобар 1876.

Борбе са Турцима код Шиљеговца, неуспех српске војске код Зајечара, о сукобима на јаворским положајима и у моравској долини, о победама црногорске војске на Медуну и о устаничким борбама у западној Босни.

ПРЕГЛЕД РАТНИХ ДЕЈСТАВА

Последња седмица богата је ратним догађајима и морали смо много да жалимо што су непотпуне и нередовне телеграфске вести а такође нам смета кашњење потпунијих саопштења тако да не можемо да објаснимо подробно шта се збива у моравској долини. Турци су предузели одлучне нападе и опробали се у бомбардовању Алексинца. Они су имали превагу зато што су добили појачање у војсци, у оружју и муницији или су искористили што је један део српске силе везан за Зајечар.

Турци су истовремено ударили на десно и на лево крило Србе, 7. октобра на одред Хорватовића¹⁵ код Шиљеговца и Грдетине и на Бујмир. Познато је да је српска линија окружила Турке у виду полуелипсе; напади на обе последње линије бораца показивали су тежњу Турака да их прошире и да прокрче за себе пут с једне стране на десну обалу Мораве, а с друге – у правцу Крушевца. Оба напада била су успешна; Турци су заузели Шиљеговац, Грдетин и Бујмир при чему се Хорватовић померио назад...

Од Ибарске војске скоро да нема нових вести; незнатне допуне телеграма о бојевима 3–5. октобра поред Равне Горе говоре само да су Турци, који су одбијени 3. и 4. овог месеца, концентрисали код себе појачања и покушали 5. октобра да изврше јуриш на равногорске положаје Срба; после 14-часовног боја они су морали да се повуку према Рашкој и Васиљевићима. Октобра 10. био је опет неуспех код Јавора. Од Дринске армије такође нема нових вести осим непоузданих извештаја о сукобима код Зворника.

На тај начин положај Срба је незадовољавајући, неизвесно је чиме ће се завршити сукоби у моравској долини и да ли ће бити могућност да Турци заобиђу Делиград. Алексинцу у сваком случају прети велика опасност и за његову судбину не треба гарантовати; види се да Срби не успевају да

¹⁵ Ђуро Хорватовић (1835–1895), генерал. Прешао из аустријске у српску војску. У српско-турском рату 1876. године командовао књажевачком војском, а у рату 1877–1878. Тимочким кором. Године 1887. постао је министар војске.

онемогуће покушаје Турака да изграде прелаз преко Мораве, пошто су последњи поново изградили на тој реци...

Недеља, бр. 38, Санкт-Петербург, 17. октобар 1876.

Годъ девятый. № 34-35. 26 Сентября 1876 г.

НЕДЕЛЯ

РЕДАКЦИЯ для приема объявлений открыта по Воскресеньямъ отъ 8 до 5 часовъ. Гумонскіе, доставляемые для вычитанія, подлежатъ, въ случай надобности, выходящимъ въ воскресенье.

РЕДАКЦИЯ ведетъ въ распоряженіе съ корреспондентами только въ исключительныхъ случаяхъ.

ПОДПИСКА принимается: въ С.-Петербургѣ, въ редакціи „Неделя“, на углу Ивановской и Каменчатой, л. № 6-12.

ГАЗЕТА ПОЛИТИЧЕСКАЯ И ЛИТЕРАТУРНАЯ.
ВЫХОДИТЬ ПО ВОСКРЕСЕНЬЯМЪ.

СОДЕРЖАНІЕ: I. КОММЕНТАРИИ къ списку пожертвованій. — II. ПЕРЦДЪ ВОЙНЫ. — III. ВЪНТРЕННЯЯ ХРОНИКА. Валютеры и турецкія войска. — Становленіе на извѣстіи перемены вѣнскихъ таможенныхъ комиссаріатовъ. — Писемныя выговоры вѣнскому вѣдому и вѣнскому образованію вѣнскихъ. — Турецкія войска. — Истребленіе въ Бельгійѣ. — IV. ПОЛИТИЧЕСКАЯ ХРОНИКА. Отвѣтъ Сарія на предъложеніе перемѣны. — Славянскій и турецкій вѣдому събывающіе. — Мѣра Ротшича и рѣшеніе съвета министровъ. — Начала военныхъ дѣйствій. — Превратъ вѣнскій. — Представленіе вѣнскому Императору и отсылка вѣнскій департаменту. — V. ОБЗОРЪ ВОЕННЫХЪ ДѢЙСТВІЙ. — VI. БРАКОРАЗВОДНОЕ ДѢЛО. — VII. ИЗЪ АДЕССЫ къ БУГРАДЪ. I. В. З. М. — VIII. ВОСТОЧНЫЙ ВОПРОСЪ и ПОСЛѢДСТВИЯ ЕГО РАЗРЕШЕНІЯ. — IX. РЪТНАЯ ШКОЛА. (Названіе вѣнскій вѣдомствъ). — X. НАМИНЪ КРИТИКА. Д. У. — XI. КОММУНИСТИЧЕСКАЯ АРМІЯ. Ф. И. — XII. — XIII. ВАЖНЫ ГОЛДИТЕНА. — XIV. КАКЪ ИСТРЕБИТЬ ПЛОХОЙ НАРОДЪ (Писемно съ Вагнера). — XV. ВЪНТРЕННЯЯ ХРОНИКА. — XVI. РАЗНЫЯ ИЗВѢСТІЯ. — XVII. НОВАЯ ЛИТЕРАТУРА. — XVIII. ОБЪЯВЛЕНІЯ.

Чтеніе и писемно по партинамъ (наглядная азбука съ 800 рисунками. Ц. 15 к.). Подробности на послѣдней страничкѣ газеты.

Въ пользу славянъ въ ред. „Неделя“ получено отъ служащихъ Нидерландскаго винокуреннаго завода 31 р.; отъ учениковъ Кирюловскаго уѣзднаго училища (Н. и А. Давидовъ, Поддана и Алексѣева по 5 коп., Домонова 7 коп., Попова, Соколова, Гаврилова, Соколовъ, Нехтерова, В. Талишова, Завскаго, Ф. и А. Шумеринъ и Назарова по 15 к., Скопина, Пилова, Досылова, Логина и Василева по 25 к., Шебе, Н. и В. Павловыхъ и Насолова по 30 к., Губина и Рахмина по 25 к., Коскаго 30 к., Холина, Бѣлова и Антонова по 35 к., Андреева, П. Шумерина и Ереина по 50 к., А. Поддана 40 к. и Покровскаго 1 р.) 8 р.; собраніе съ государственныхъ крестьянъ дер. Кальдеева, Оренбургской губерніи и уѣзда, 3 р. 50 к.; пожертвованію служащихъ при казенн. г. Бондаревской 10 р.; отъ солда Рамутина 21 р.; собраніе служащихъ при Матушевскомъ сахарномъ заводѣ 14 р.; отъ учениковъ V класса кievской прогимназіи (Метельскаго и Илова по 20 к., Гаврофельдъ и Иванова по 25 к., Гольдина, Славинскаго и Врублевскаго по 30 к., Воллерера, Гончарова, Гуревича, Козловскаго, Придлера и Денино по 50 к., Палоскаго 75 к., Гурскаго 1 р. и Ланге 1 р. 50 к.) 8 р. 5 к. *) отъ Н. Подгородникова 1 р., В. Подгородникова 1 р. и Г. Васильева 1 р.; собраніе по подпискѣ при началѣ учебнаго курса въ Глуховскомъ учительскомъ институтѣ и состоящее при немъ городскомъ училищѣ 86 р. **) собраніе отъ подписчиковъ Могилевской публичной библиотекы 26 р.; отъ крестьянъ дер. Покровки, Мамидинскаго уѣзда, 4 р.; отъ Мар-дскаго судьи Грановскаго 5 р. и врача Корелкина 25 р.

Вѣдомствы о славянскихъ: Отъ Орловской уѣздной земской управы, Вятской губерніи, 18 р., составились хлѣбный износъ (изъ рубликовъ 1¹/₂) 64 человекъ, изъ томъ числѣ 13 членовъ земской управы, 4—уѣзднаго по крестьянскимъ дѣламъ вѣдому, 5 врачей, 1 заводскаго земской вѣдому, 1 основательницами, 4 фельдшеровъ, 5 учительницъ, 7 учителей, 1 заводскаго, 8 помощницъ учителей, 3 помощниковъ учителей, 1 смотрителя городской больницы

Комментаріи къ списку пожертвованій.

Доставленные намъ пожертвованія въ пользу славянъ часто сопровождаются разнаго рода комментаріями—исключеніемъ обстоятельствъ, при которыхъ собирались пожертвованія, указаніями, соображеніями и проч. Многіе изъ этихъ комментаріевъ настолько интересны, что ихъ жалъ оставлять въ портфель редакціи, и потому мы предложимъ, по мѣрѣ полученія матеріала, печатать выдержки изъ писемъ, сопровождающихъ пожертвованія, тѣмъ болѣе, что многіе изъ нихъ очевидно прямо для этого и предназначались.

Одно лице, приславшее пожертвованіе изъ Камина, обращаетъ вниманіе общества «на нѣсколько оригинальный, но, какъ ему кажется, весьма дѣятельный способъ увеличенія оборотъ въ пользу славянъ. Было бы весьма желательно и для дѣла очень полезно, еслибы въ образованныхъ обществахъ чрезъ газеты, а въ неграмотномъ народѣ чрезъ духовенство проводилась и утверждалась мысль, что, при настоящихъ безпокоящихъ волненіяхъ славянъ, для спасенія ихъ болѣе серьезной помощи,—русскому народу можно бы отказаться отъ нѣкоторыхъ удовольствій, съ тѣмъ, чтобы деньги, затрачиваемыя на нихъ, были употреблены на снисканіе для освобожденія нашихъ угнетенныхъ братьевъ». «И—говоритъ жертвователь—главнѣе образомъ имѣло при этомъ въ виду употребленіе сбереженныхъ денегъ». Болѣе эта мысль распространена въ обществахъ, те не можетъ быть, чтобы отдѣльными личн. или дѣлами группы людей, напр. сельскія общества, по собственному ли знанію или по убѣжденію другихъ, и главнѣе образомъ духовенства, не сочли своей священной обязанностью отказаться дѣтъ къ себѣ вино и полку въ то время, когда рѣшено льется кровь угнетеннаго и угнетателя славянства».

Насловна страна часописа „Недеља“

Санкт-Петербург, 1. новембар 1876.

У октобру је закључено примирје између Србије и Турске. То је изазвало разне коментаре у земљи и неизвесност у очекивању расплета ратног сукоба.

Нагађања о примирју

Из Аустрије

18/30. октобра

Стање све више постаје затегнуто до немогућег; сваког тренутка се чини да ево, ево још мало и струна ће да се прекине и руска армија ће да пређе границе, али, вечерње новине поново брбљају о миру, о шестомесечном примирју, и још Бог зна о којим стварима, које су постале за све, очигледно, већ давно анахронизми.

„Шестомесечно“ (по другима „шестонедељно“) примирје и прегажена и доведена до очајања Србија; каква два контраста која изазивају иронију. Док тамо преговарају о роковима примирја, о гаранцијама и томе слично, избацују сијасет бучних фраза, како би дали Турцима времена да на том простору докрајче изнемоглу Србију!

Пре неколико дана, људи који су упознати како ствар стоји у пештанском дипломатском свету, тврде да је Турска категорично прихватила услове примирја и спремна по истеку једног рока да призна високи степен „аутономије“ Босни, Херцеговини и Бугарској.

Грађанин, бр. 36–37, Санкт-Петербург, 1. новембар 1876.

5/17. новембар 1876.

Утисци специјалног дописника „Голоса“ из логора Ибарске војске на Кушићима о српском нападу на турске положаје Подјаворица и Јанков врх, о смештају војника и приликама на овом подручју.

КУШИЋИ, 3. новембра

(од специјалног дописника „Голоса“)

Пут ме водио од Делиграда до Кушића преко планине, кроз клисуре, преко брда која су једва проходна, стрма, са провалијама. С једне стране све су урвине и провалије без дна; овде све зависи од коња, овдашњи коњи су мали, опрезно иду преко глатких громада; на њих се можете ослонити. Са стране пута у понору прилично близу просу се неколико пуцњева – то су предстраже непрекидног гвозденог обруча, којим страшна турска сила обухвата са свих страна српску кнежевину. Ево, сусрели смо коморције, род који се брине о исхрани војске, ако хоћете исти експлоататори Ибарске војске у данашње ратно време. Ове коморције су подељене на неколико класа и по оделу се ни по чему не разликују од сељана. Полако се крећу волови и тешко им је да вуку на планину сва та тешка бурета са ракијом. Још спорије иде експлоататор коморција умотан у разнобојне крпе. Преко јаруга и храстове шуме стигли смо до земуница, платнених малих шатора, логорске ватре и групе невеселих војника. То је логор Ибарске војске. Ми смо се нашли поред три бедне дрвене кућице (у једној од њих је болница). Где су Кушићи, главна команда? Па ви сте већ прошли! Како то? Онда смо се вратили. Испоставило се да је Штаб Ибарске војске смештен у земуницама, које се ни по чему нису разликовале од других. Стоји само једна дашчица са натписом: „Дивизија одваја зрно од плевне“. Сам главни командант је у сукненом капуту у крзеној капи са дебелим чворноватим штапом у рукама. Добродушност се јасно истиче на набораном лицу старог војника. Генерал Новоселов је овде центар своје врсте, који нераскидиво спаја оба супротна пола: српска и руска народност имају у њему достојног представника и – рећи ћу чак – миротворца. Не могу а да не поменем и другог достојног представника, само већ једне српске народности – о пуковнику Ђоку Влајковићу, севастопољском и дринском јунаку. То је заслужан човек, не гледајући на старе године и откинуту десну ногу, који доноси корист општој ствари. Он је овде од најпопуларнијих и потпуно заслужује ту популарност. Мени се дешавало да видим српске војнике, који су се крстили при помену имена Влајковића, захваљивали се јунаку у одсутности што он њих није оставио на немилост судбине. „Влајковић је с нама – значи није све још пропало“, мисле Срби. У земуници главног команданта мене су московски угостили чајем и слатким кифлама, ма колико био тврд и бајат хлеб који је овамо послала госпођа Карпова. Ово су слатке кифлице и овде су феноменалне ...

Стварно како окусиш овдашњи хлеб од кукурузног теста, и заиста по доброме ћеш поменути госпођу Карпову. Овде, на Кушићима с таквом тешкоћом стиже чак и такав тешко пробаван кукурузни хлеб. У кафанама увредљиво „нема ништа“ сусрећете свуда. Једва нађете ракију, али не љуту, већ упола вода.

Ја сам видео овде такозвану српску милицију, трећу класу – људе који су отргнути од кућа, који се овде слабо хране и одевају на предстражама. Ови мирни сељани стварно су у великој невољи и судбина им је тако сурова, уистину ужасна. Вунени кратки капути (џоке) и такве исте панталоне, опанци уместо сваке друге обуће – то је потпуна одећа треће класе српских војника. Кад би бар ови јадници имали какав прилог наших словенских благотворних комитета! Невоље ове класе заслужују потпуну пажњу, у неком смислу, оправдавају тужну чињеницу са ратног попришта. Оправдавају и објашњавају такође тужну чињеницу самоспасавања: браћа Срби радије хоће сами себи да пуцају у длан или прсте, само да се избаве од опште судбине, тј. од учешћа у борби. Такве особе су и овде непрестано и поред нас! Све руске и српске болнице обилују њима и, против своје воље, због недостатка места, морају да одбију ове несрећнике. „Увредљиво је и то – каже ми управник болнице у Горњем Милановцу – што ови људи самопозлеђују ране, само да би што дуже лежали у топлој болници. Већ је троје упућено у јелисејске од овог позлеђивања ...“ Све муке је спреман да поднесе Србин само да се избави од Демокловог мача – да се ратосиља војничке службе.

Октобра 31. очекиван је општи јуриш на све турске положаје. У рејон јуриша ушли су Подјаворица и Јанков врх. Коначни резултат у случају успеха могао би бити чак и јаворски планински гребен са свим турским положајима, који се налазе на том терену. Као што знате, план није могао бити за похвалу својом свеобухватношћу. У ствари, како се могло очекивати, није било тако. Планирали су да почну наступање у шест часова изјутра, а почели су у осам. Наступила је општа забуна. Да би ствар испала још горе, густа непробојна магла обавила је турске позиције ... Јуриш, као што се види, није успео Србима и они су (слава Богу) остали на својим пређашњим положајима. Прича се много необичних догађаја о овом српском јуришу и нападу. Деси ли се тако да су Срби пошто-пото морали да заузму турски шанац; али Срби су незнано зашто оклевали и нису били одлучни.

Хајте, Срби, напред! – викали су им Турци са шанчева и тиме су обесхрабривали најенергичније. Кажу да се бежање српских војника одликује нарочитом брзином и притиском. Они, као веверице, скачу преко стена,

клизају се по мокром глиненом терену. При одступању и бекству, кажу, њима нема равних.

Новембра 1. изјутра сав кушићки терен био је покривен белим плаштом. Пао је први снег. „Ново задовољство логорског живота“ – тако се изразио један официр. Мраз је стизао и до минус 50 (по Р.). Тешко је описати шта трпе јадни Срби без топлих шињела и без задовољавајућих земуница ...

Глас, бр. 306, 5/17. новембар 1876.

11

Санкт-Петербург, 14/26. новембар 1876.

Стање на Дринском и Јаворском ратишту у новембру 1876. године и притисак турске војске.

Београд, 14. новембра 1876. године
VII писмо

Од момента када је Черњајев морао да напусти сваку мисао о офанзиви, решена је и судбина Дринске и Ибарске војске. Дринској војсци, истина, пошло је за руком, без нарочитих препрека од стране Турака, да пређе преко Дрине и да се настани на турској територији; али, настојања да продре унутар земље и да свуда организује устанак пропадала су у турском отпору, који су се концентрисали у околини Бијељине на утврђеним позицијама. Ако би Алимпић у самом почетку и без сваког колебања енергично дејствовао и наступао, то би му успело да избаци Османлије са положаја. Али, његово оклевање и неодлучност дали су босанском валији (Пазреву-паши) време да упути све слободне војне снаге у земљи – низаме, редифе и башибозуке – у Вишеград, Зворник и Бијељину, тако да је по истеку не много седмица, Дринска војска морала да одустане од заузимања Бијељине и да се определи за одбрану. Наредни пресудни догађаји у моравској долини довели су до удаљавања од Дринске војске неких одреда, због чега је она знатно ослабила. Најзад, десило се то што се није могло избећи никаквим средствима: војска која је намењена првобитно за офанзивна дејства у Босни, после постављања за њиховог команданта пуковника Узун-Мирковића, морала је да напусти утврђења која су они заузели на турској територији и да се повуку на десну обалу Дрине.

Међутим, Ибарска војска била је слаба у бројчаном односу да реши задатак који јој је био постављен. Први покрет чији је био циљ да се споји с војском кнеза Николе¹⁶ није остварен: Срби су морали да одступају најужаснијим путевима да би се вратили на своју територију, српским савезницима и да наставе рат у Херцеговини самостално. То је коначно решило учешће Ибарске војске, тј. приморало је да се брани. Турци су сваким даном све више притискали регрутовањем скоро свих људи који су способни да носе оружје, бацали су се свом снагом на источну и јужну границу Србије, на Дрини и на Ибру заузели су само очекивани положај. На тај начин Србија је морала да мисли само о заштити својих сопствених граница и искуство је показало касније да је овај кудикамо скромнији задатак донео са собом више опасности и тешкоћа.

Пре него што пређем на даље догађаје на Морави и Тимоку, не могу а да не поменем – што се односи на Босну – потпуно независно деловање од неповољних преднацрта операционог плана – било је могуће боље се припремити за рат пре његовог отпочињања ...

Глас, бр. 315, Санкт-Петербург, 14/26. новембар 1876.

1877.

12

25. новембар (7. децембар) 1877.

Концентрација и распоред српске војске по одлуци о рату са Турцима.
Информације о стању на турској страни крајем новембра 1877.

Иностране вести
Београд, 16/28. новембра

Одлучено је – ствар је свршена – Србија ступа у рат. На дан Св. Андрије Првозваног (дан који се подудара са даном ослобођења Србије) наше заставе ће се развити на зидовима Ниша, тако се изразио наш министар иностраних дела Јован Ристић у разговору са руским и румунским конзулима. Успостављени су, по општем уверењу, најбољи односи између савезника Србије, Русије и Румуније, а интереси Србије и Црне Горе скоро су

---

¹⁶ Никола Петровић, (1841–1921), кнез, а од 1910. године краљ црногорски. Владео у Црној Гори од 1858. до 1916. године

истоветни. С дипломатске тачке гледишта активно учешће Србије у рату не може наићи ни на какве тешкоће.

Ових дана на границама кнежевине биће концентрисано до 5.000 бораца милиције и 2.000 стајаће војске.

Командант Шумадијског корпуса, генерал Протић, већ се упутио на место свога постављења. Генерал Ранко Алимпић изабрао је за седиште свог штаба град Шабац, на реци Дрини. Тихомиљ Николић, бивши војни министар, већ три месеца се налази на Јавору према турским позицијама код Сјенице. Место боравка Лешјанина је у Зајечару, на положајима Великог Извора. Хорватовић, кога називају српским Скобељевим, има седиште штаба у Неготину, вршећи инспекцију, притом, целе пограничне линије распореда српске војске.

Главни објекти и правци војних дејстава изабрани су, а то су Ниш, Видин и Софија.

29 (11. децембра) доћи ће до обнародовања манифеста о рату и тога истог дана српска војска ће прећи границу ...

Сматрам да није сувишно што ћу навести следеће место из приватног писма из Ивањице: Новембра 12. јавио се у наш логор дезертер турски војни лекар, Грк Мегалач, који није могао даље да издржи лишавање, мучење у војничком животу код Турака. Њихова војна лица гладују по цео дан, што се чешће понавља, а иду скоро голи и не знају шта је то обућа. Ево разлога зашто сваких 10 до 15 дана к нама долазе дезертери низама, а хоће да се бар једном сити наједу и да добију какву било одећу. Ево како се добро живи у турским логорима. ...

Ново време, бр. 627, 25. новембар (5. децембар) 1877.

13

10/22. децембар 1877.

Српска војска излази на границу на Јавору, Дрини, код Ћуприје и у источној Србији.

Београд, 1. децембра

Покрети војске се настављају. На основу вести са границе, друга класа милиције Тимочке армије такође покренута је на положај Великог Извора, оба чачанска батаљона већ су стигли у Радовнице, близу Шапца, на Дри-

ни, резервна војска књажевачког округа налази се у походу на Неготин, где ће се прикључити одреду Хорватовића, у Туприји сконцентрисано је до 4.500 добровољаца. Са војне тачке гледишта ратна дејства од стране Србије не могу наићи ни на какве препреке: на Дрини су распоређени у логорима представници свих пет подрињских округа, то јест 18.000 младих људи: на Јавору, на граници Старе Србије концентрисано је 40.000 људи изабране војске са 96 пољских топова; на Тимоку и у Неготину, образујући, тако рећи, оба крила једне исте армије има до 74.000 људи. Ова се војска уопште не може упоређивати са регуларном армијом других земаља.

Ново време, бр. 642, 10/22. децембар 1877.

14

11/23. децембар 1877.

Срби на јаворском ратишту заузели Кладницу, Турци се повукли према Новој Вароши. Успеси српске војске у долини Мораве.

Београд, 8. децембра

Срби су обишли турски положај код Бабине главе и, принудивши овим Турке да се повуку, заузели овај положај. Тога датума после упорног боја, Срби су заузели утврђења код Четине, код моста на Морави, јужније од Ниша. Прекинут је турски саобраћај између Ниша и Лесковца.

Београд 11/23. децембра 1877. недеља, увече. На основу официјелних података српска војска је заузела Кладницу коју су Турци осигурали утврђењима. Турци су се повукли према Новој Вароши.

Ново време, бр. 643, 11/13. децембар 1877.

15

18/30. децембар 1877.

Снаге српске војске прешле границу и успешно врше борбена дејства. Јединице на линији од Рашке до Јавора дејствују према Новом Пазару и Сјеници.

Београд, 12. децембра

На основу до сада добијених званичних саопштења, дејства наше војске одвијају се веома успешно. Сви делови армије, осим дринске прешли су границу и налазе се на турској територији. Турци се свуда повлаче, уступајући српској војсци путеве и не дају озбиљни отпор.

Главни штаб се већ налази у граду Крушевцу, престоници последњег српског цара Лазара.

На самој нашој источној граници дејствује Тимочка армија под командом пуковника Хорватовића. Она се креће од Великог Извора у правцу Видина и на путу је заузела луку Адлију где јој је доспело у руке прилично добро оружје и провијант. Турци су одатле бежали према Софији. Настављајући пут и тежећи да се сједине са Русима, Хорватовић се упутио према Београдчику и опколио овај пункт заједно са дивизијом пуковника Катића ...

Нешто западније од Хорватовића дејствује наша – Моравска армија под командом пуковника Лешјанина. Објекат напада ове армије била је тврђава и сам град Ниш са околним утврђењима ...

Даље према западу дејствује наша Ибарска или Јаворска армија под командом бившег војног министра пуковника Тихомиља Николића, врло агилног војног руководиоца, који је имао као своју базу линију од Рашке до висова Јавора, ова армија дејствује у два правца: према Новом Пазару и према Сјеници.

На првом правцу према Новом Пазару дејствује део Шумадијског корпуса и одред добровољаца под командом наставника београдске гимназије капетана Милоша Милојевића.

Ново време, бр. 650, 18/30. децембар 1877.

16

Санкт-Петербург, 25. децембар 1877.

Распоред српске војске на границама на почетку српско-турског рата, офанзивна дејства, борбе и успеси Тимочког, Моравског и Јаворског корпуса и Дринске дивизије.

ИНОСТРАНИ ДОГАЂАЈИ

Тек пре две и по седмице Србија је објавила рат Турској и покренула своју војску преко источних и јужних граница кнежевине, а међутим, ступање Срба на поприште ратних дејстава успело је већ да се одрази најозбиљније за Турску, што она није могла очекивати од мале вазалне државе

...

Офанзивна дејства српске војске почела су 1. децембра истовременим покретима преко границе: Тимочког, Моравског и Јаворског корпуса; Дринска пак дивизија, распоређена на босанској граници, на основу политичких схватања, требало је да се ограничи само на одбрамбена дејства ...

Што се тиче операција Јаворског одреда пуковника Николића то, као што је познато, оне се ограничавају на овладавање висовима Рашке и Јанкова виса, близу српске границе. Дејства на овом терену наилазе на огромне тешкоће у планинском, тешко проходном крају, који су притом покрили дубоки снегови. Зато је српска војска заузета претежно утврђивањем положаја на освојеној територији, којој још додати Кладницу, поред Нове Вароши и Сјенице. Са ступањем Јаворске војске у Стару Србију, месно становништво се латило оружја, која му је дала српска влада и тиме је натерало слабе турске снаге да напусте земљу и да усредсреде своје снаге само у главним утврђеним пунктовима, као што је Нови Пазар, Сјеница и Нова Варош. Кад се отклоне физичке препреке за наступање Срба са те стране, може се очекивати да ће део тих српских снага кренути ка Косову пољу, којим пролази железничка пруга од Митровице за Солун, а део ће кренути у долину Лима да се споји са црногорским снагама ...

Јача турска војска сконцентрисана је, по свој прилици, у Старој Србији и на босанској граници, али њихов број не може се тачно утврдити.

Грађанин, бр. 41–44, Санкт-Петербург, 25. децембар 1877.

1878.

17

8. јануар 1878.

После ослобођења Ниша српска војска наступа у југозападном правцу према Новом Пазару, Сјеници и Приштини.

Операцију српске војске пратили су такође значајни успеси. Шумадијски корпус и дивизија Моравског корпуса, после поновљених напада у току неколико дана на предња утврђења натерали су 29. децембра тврђаву у Нишу да се преда и капитулира. После тога српска војска, која се ослободила од блокаде ове тврђаве, кренула је у правцу Новог Пазара, Сјенице и Приштине, то јест у југозападном правцу с циљем да овлада веома важним железничким путем који иде од Митровице за Солун. Остали део армије око 25. децембра спојио се са одредом генерала Гурко и део је остао у Софији, а део оперише на југу од овога пункта.

Румуни су заузети блокадом тврђаве.

Берзанске новости, бр. 8, 8. јануар 1878.

По завршетку ратних дејстава, руски часопис „Недеља“ од 29. јануара 1878. године, у политичкој хроници, пренео је услове за мир између Србије и Турске које је у Лондону изнео руски посланик 29. јануара 1878. године. По том документу предвиђено је следеће: (1) независност Србије са исправљањем граница, тј. проширењем територије; (2) независност Црне Горе са проширењем; (3) административна аутономија Босне и Херцеговине са „задовољавајућим гаранцијама“.

На Берлинском конгресу (1878) Србија, са проширеним границама на још четири округа (Ниш, Пирот, Врање и Лесковац), стекла је независност.

Dr Zivota MARKOVIC

Russian Press on the Javor Front 1876 – 1878

Summary

Russian press had followed the Serbian – Turkish wars 1876 – 1878. The texts relating to the Javor front, where Ibar's army had participated are published in this work. Such reports had been published in various papers such as: the *Novo vreme* (New time), the *Golos* (Voice), the *Gradjanin* (Citizen) and others, from June 30th, 1876 to January 8th, 1878.

Маја НИКОЛОВА

ДЕЧАЧКА ШКОЛА У БОКОЊАНУ НА КОРЗИЦИ Сећања Драгомира Ђоковића, учитеља

САЖЕТАК: Током Првог светског рата, у Француској, школовано је више од 4000 српских ђака и студената. Са њима, у туђини, били су и наши учитељи и професори чији је рад био од изузетне важности – поред образовања они су имали одлучујућу улогу у моралном васпитању српске младежи. Међу њима био је и млади учитељ Драгомир Ђоковић који је своја рана стручна искуства стицао, током школске 1916/17. у Дечачкој школи са интернатом у Боконјану, на Корзици. Његова сећања на те дане чувају се у Педагошком музеју у Београду и могу да послуже као драгоцен извор за проучавање историје школства и просвете код Срба.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Образовање, учитељи, Први светски рат, Драгомир Ђоковић, Дечачка школа у Боконјану, васпитање, скраћени наставни програм.

У нашој историји школства посебно место заузима образовање српске младежи током Првог светског рата, организовано у Француској и другим савезничким државама. Њихови школски дани били су проткани носталгијом за домовином, страхом за најближе, али и добротом и племенитошћу наших учитеља и професора. Један од њих био је и млади учитељ Драгомир Ђоковић, који је заједно са својим ђацима време рата провео у Боконјану, малом градићу на Корзици. Његова сећања, забележена у Ужицу 1965. године, говоре о великим напорима и успесима, како наших учитеља тако и њихових ђака.

***

Драгомир, Сима, Ђоковић рођен је 30. новембра 1892. године у Севојну код Ужица¹. После завршене ниже гимназије похађао је Учитељску школу у Јагодини, а након положеног учитељског матурског испита постављен је за сталног учитеља у Основној школи у Дебру, 11. октобра 1913. године. Време Првог светског рата провео је, као и већина српских учитеља, на Крфу, у Италији и у Француској. Током школске 1916/17, пошто га је лекарска комисија прогласила привремено неспособним за војску, био је

¹ Искрин Милорад, *Школа у Доњој чаршији*, Ужице 2006, 217.

учитељ и васпитач у Дечачкој школи у Бокоњану, а по затварању школе, школске 1917/18. био је васпитач у колеџу у Ајачију². По завршетку Првог светског рата поново се вратио за учитеља у Основној школи у Дебру, а неколико година касније био је премештен у своје родно место у Основну школу у Севојну. Године 1930. био је постављен за учитеља у Основној школи у Доњој чаршији у Ужицу, а у периоду од 26. септембра 1936. до 6. септембра 1943. године био је управитељ те школе³. По завршетку Другог светског рата, 2. октобра 1946, поново је постављен за управитеља исте школе и на тој дужности је остао до пензионисања, 1. септембра 1950. године. Нека од својих запажања из богате учитељске праксе изнео је у часопису Учитељског удружења *Учитель*,. Током 1931/32. објавио је чланак под насловом *Алкохолизам и насџава* и *Омаловажавање деце*, а током 1933/34. *Писмени насџави у основној насџави*.

Умро је у Ужицу 28. јула 1976. године.

Његова сећања на дане проведене у Француској, за време Првог светског рата, чувају се у Педагошком музеју у Београду у Фонду Белешке просветних радника. Поред друге архивске грађе и објављених дела, оваква документа су драгоцен извор за историју школства код Срба.

***

После објаве рата, током 1914. и 1915, Србија је храбро бранила своје границе, али је новембра 1915. била поражена и приморана на повлачење. На предлог наше владе и уз савезничку помоћ, после преласка Црне Горе и Албаније, српска војска, недужно становништво и хиљаде недорасле деце укрцали су се у лукама Валони, Драчу и Солуну на бродове којима су пребачени на Крф, или избегличка прихватилишта на територији француске државе. Прихватање и распоређивање приспеле српске деце у француске школе преузело је на себе француско Министарство просвете у сарадњи са Министарством просвете и црквених послова Србије са Љубомиром Давидовићем на челу.

Идеја о школовању српске омладине у Француској датира још од 4. марта 1914. године, када је посланик Андре Онор (Andre Honorat) предложио Француској скупштини да се упражњена места у француским лицеји-

---

² Писмена сећања Драгомира Ђоковића, Педагошки музеј, Београд, Фонд Белешке просветних радника, инв. бр. XXVIII/82

³ Сећања професора др Владета Тешића наводе на закључак да је Драгомир Ђоковић и као учитељ и као управитељ био цењен и поштован. Професор Тешић, тадашњи ученик Учитељске школе у Ужицу, за време Другог светског рата држао је огледна предавања којима је присуствовао и Драгомир Ђоковић.

ма попуне децом палих бораца у Балканским ратовима. После повлачења војске и народа из Србије, питање збрињавања ученика постало је поново актуелно па је на иницијативу истог посланика, 26. новембра 1915, Комисија за спољне послове Француске скупштине донела *Резолуцију о хоспитализацији 500 српске деце у француским школама и интернатима*. У допису француског Министарства образовања од 2. децембра 1915, у коме се тражило да школе прикупе број слободних места, између осталог, стајало је: *Српска омладина приморана је да напусти своју домовину; она не може наћи азил ни у Црној Гори, ни у Грчкој, ни у Албанији... Познато је да хоспитализација представља теškoћу у даљим околностима. Али не треба да покажемо да смо неосетљиви и немоћни у присуству ових нестрешника*⁴.

Сви приспели ученици, уклапајући се у француски систем школства, похађали су лицеје (lycées) – државне средње школе, колеџе (collège) – приватне средње школе, више основне школе, а најмлађи основне школе⁵. У лицеје су били смештени ученици који нису били старији од 18 година, а пре рата су завршили шести или седми разред средње школе. Они који су имали само пети разред били су упућени у више основне школе. Све школе су биле интернатског или полуинтернатског типа, што је подразумевало да су ђаци били обавезни да носе школске униформе. Сваку групу ученика пратило је по неколико наших наставника или професора који су били укључени у наставу тако што су предавали српски језик и националну историју, а били су дужни да одржавају и дисциплину у интернату. Настава се углавном одвијала пре подне, по подне је било одређено за учење, а увече су, суботом или недељом, ишли у шетњу, позориште или биоскоп. Празнике и летње распусте деца су проводила по кућама француских домаћина. Свим ђацима трошкове школарине сносило је Министарство просвете Француске или нека друга приватна хуманитарна организација, док је Просветно одељење у Паризу плаћало лекарску помоћ и одећу.

Ученици старији од 18 година, по француском закону о школству, нису могли да буду смештени у интернате па су за њих, у почетку, били формиран посебни азили, најпре у Екс ан Провансу (Aix en Provence), а касније у Ворепу (Voreppe) недалеко од Гренобла (Grenoble). Пошто је у Ексу отворена наша Трговачка школа, ученици су, старији од 18 година,

⁴ Љубинка Трговчевић, *Прилог проучавању организације школовања српске омладине у Француској почетком 1916. године*, у: Зборник радова, Историјски институт, Београд, 1987, 262.

⁵ Размештај ђака вршило је Француско министарство просвете у договору са Просветним одељењем у Паризу.

пребачени у Мондофен (Mont-Dauphin), а крајем априла 1916, после извршеног војног лекарског прегледа, за оне који су били способни за војску основан је *Ђачки баталјон* у Жозијеу (Jausiers). Крајем октобра 1916, за пребегле српске ђаке отворена је, са гимназијским и учитељским течајевима, Српска гимназија у Ници (Nisa), која је октобра 1917. пресељена у Сен Жан (Saint –Jean) и Болије (Volieu).

Организација наставе и издржавање наших ученика и студената у Француској било је регулисано Конвенцијом о школовању српских студената, ученика и ученица у француским универзитетима и учитељским школама, која је потписана на Крфу 28. октобра 1916. године. Други документ који је регулисао школовање наше омладине у Француској била је Уредба о школовању и васпитању српске омладине у Француској, донета на Крфу, 7. октобра 1917. године. Поред осталог, Уредбом је био одређен и наставни план за српске основне школе у оквиру којих су се учили: веронаука, српски језик, француски језик, природне науке, математика, писање и цртање. Наставу су изводили, наизменично, српски и француски учитељи⁶.

Неки од српских ђака своје школске дане провели су на Корзици.

Прва група српских ђака дошла је на Корзику 20. јануара 1916. године санитарским бродом König Albert. Одмах по искрцавању деца су смештена у старој згради Лицеја у Бастији (Licee de Bastia – Corse), где им је било обезбеђено спавање, ручавање, а касније и настава. После неколико недеља старији ученици су отишли у војску, млађи са својим родитељима, а у Лицеју је остало око 70 ученика различитог узраста; најмлађи је био рођен 1907, а најстарији 1894. године. По доласку ђаци су учили само француски језик и гимнастику, а касније и српски језик и историју⁷.

Деца основношколског узраста, без родитеља, почетком септембра 1916. била су распоређена у основним школама у Ајачију (Ajaccio), Боконану (Bocognano, Учијану (Ucciano) и Бастији (Bastia)⁸. Поред школе у Ајачију је средином 1916. основано Просветно одељење са Лазаром Кнежевићем на челу, који се бринуо о распореду и школовању наших ђака на Корзици⁹.

---

⁶ У местима у којима има већи број дорасле деце за школовање у основним школама отвориле се основне школе. У тим школама радиће неизменично наши и француски учитељи: три дана у недељи наши а три француски, или пре подне сваког дана једни, а после подне други. Уредба о школовању и васпитању српске омладине у Француској, Крф 1917, 47.

⁷ Љубомир Исаковић, *Да трагови не исчезну*, Караново 2006, 276.

⁸ Основна школа, и у Француској и у Србији, трајала је четири године, односно од 7. до 11. године живота.

⁹ Петковић В., *Рај Министарства просвете*, Наставник 1914–1919, Београд 1919, 116

Као и многи други српски учитељи, и Драгомир Ђоковић се после преласка преко Албаније нашао на тлу Француске, у Марсељу. После прегледа лекарске комисије, пошто је проглашен привремено неспособним, у пролеће 1916, са неколицином учитеља отишао је у Ајачију на Корзику. У лето 1916, када је извршено распоређивање српске деце по основним школама на Корзици, у Ајачију је остала група дечака која је имала више од 12 година, а није имала завршену основну школу. Пошто по француском закону о школовању овакви ђаци, због година старости, нису могли да похађају француске основне школе, остали су нераспоређени. На предлог Лазара Кнежевића, шефа Просветног одељења, и уз помоћ шефа Енглеске мисије Едварда Бојла у Бокоњану, малом месту на прузи Ајачију Бастија, отворена је током лета 1916. Дечачка школа са интернатом. За потребе школе била је закупљена вила Chalet са неколико соба у приземљу и на спрату. Собе су биле опремљене потребним намештајем и постељином, а брачни пар Француза био је задужен за исхрану. Деца су од представника Енглеске мисије добила ђачке униформе, веш и потребну обућу. Управитељ школе био је господин Хавел, а васпитач тумач у Енглеској мисији, Владимир Мисл, Словенац.

На предлог професора Лазара Кнежевића у школи су, од 1. октобра 1916, постављени млади учитељи Љубомир Пенезић, за први и други разред, и Драгомир Ђоковић, за трећи и четврти разред. Основна школа, која је окупљала око 40 ученика од 12 до 16 година, била је слабо опремљена – једна школска табла, сто, неколико кред и карта Балканског полуострва, док уџбеника ни за један предмет није било. *Никаквог уџбеника или бар приручника нисмо имали, а наше искуство са две године службе није нам било баш сиђуран пућоказ. Али смо имали јаку вољу и жељу да морамо успети*¹⁰.

С обзиром на знање из читања и усменог рачунања до 100, ђаци су били распоређени у разреде. Када је настава почела, Енглеска мисија је деци обезбедила свеске, оловке и гумице, а крајем октобра, преко Црвеног крста из Женеве, стигло је и шест књига – три примерка књиге *Шта ћемо и како ћемо* Жике Дачића и три примерка *Родољуб* од Бурда. Пошто је препорука Лазара Кнежевића била да ученици за једну заврше две школске године, било је потребно да се прилагоди и наставни план. Самим учитељима било је препуштено да сачине програм по коме ће одржавати наставу. У оквиру трећег и четвртог разреда учило се: Матерњи језик – читање, препричавање и граматика; Рачуница – таблица множења, писмено рачу-

¹⁰ Писмена сећања Драгомира Ђоковића, Педагошки музеј, Београд, Фонд Белешке просветних радника, инв. бр. XXVIII/82, стр. 3.

нање до 1000, линије, угао, површина, као и други појмови из геометрије; Национална историја – сви важнији догађаји везани за историју српског народа; Настава природе – четири годишња доба, живот у природи, добијање олова, гвожђа и угља; Веронаука – молитва и неколико прича из Христовог живота; Певање – неколико песама као што су биле *Радо иде Србин у војнике, Тамо далеко, Узо деда свој унука*; Цртање; Лепо писање и Гимнастика – трчање, скакање и фудбал. Од децембра 1916. дечаци су учили и ручни рад који је предавао, у опремљеној радионици са столарском тезгом и неопходним алатом, учитељ Лаза Стојановић¹¹.

Крајем октобра 1916, пошто је васпитач Владимир Мисл морао да се као тумач прикључи Енглеској мисији, двојица учитеља, Драгомир Ђоковић и Љубомир Пенезић прешли су у интернат и постали васпитачи у Дечачкој школи. Тако су имали више могућности и времена да се поред образовања посвете и васпитању својих ђака. За време школског одмора у дворишту су се играли са лоптом, током ручка указивали им на лепо понашање, а када је време било лепо, водили их на излете у природу.

Када су марта 1917. господин Едвард Бојл и просветни делегат Лазар Кнежевић посетили школу, били су изненађени успехом ученика и радом самих учитеља. Неколико месеци касније, у присуству владиног изасланика Лазара Кнежевића, одржан је 24. јуна 1917. годишњи испит. Са тог испита учитељ Ђоковић забележио је и једну анегдоту. Професор Кнежевић, испитујући ђаке, поставио је питање ученику првог разреда: Колика је разлика између 8 и 17? Када су му учитељи скренули пажњу да је то питање сувише апстрактно за ученика првог разреда, он им је одговорио: *Ја се сав љезнојих. Молим вас љијајите ви ове мале, јер само ваљда ви учитељи можете и умеће да се сљусљите на ниво свестљи дечака I разреда*¹². Пошто школа није имала печат ни деловодни протокол, ученици нису на крају школске године добили сведочанства. Један од најбољих ученика, по сећању учитеља Ђоковића, био је Велибор Новаковић, који је после Другог светског рата био наставник француског језика у Београду.

Током јула и августа ученици су били на распусту, а учитељи су и даље остали уз њих инсистирајући на лепом понашању и понављању читања и рачунања.

Половином септембра 1917. године Дечачка школа у Бокоњану била је укинута. Дечаци који су завршили трећи и четврти разред, пошто су од просветног делегата добили уверење о завршеној основној школи, били су

---

¹¹ Исто, стр. 6

¹² Исто, стр. 7.

уз помоћ Енглеске мисије упућени на разне занате – млекарски, шоферски или неки други занат. После затварања школе учитељ Драгомир Ђоковић је постављен за васпитача групе српске деце у Колецу у Ајачију, а учитељ Љубомир Пенезић за васпитача у Лицеју у Бастији.

***

У Француској је током Првог светског рата школовано више од 4000 ђака и студената који су у периоду између два рата имали привредни, културни и политички утицај у својој земљи. Учители који су били са њима имали су изузетно важну улогу. Поред тога што су их образовали, они су својим ђацима били друга породица, они су их штитили од штетних утицаја средине, бодрили их и јачали им дух. Стварајући нову генерацију у туђини, будућу интелигенцију, неговали су српску традицију и културу и у том духу васпитавали оне који ће знати то да цене. Свако сећање на наше ученике, учитеље и професоре који су ратно време провели ван граница своје отаџбине значи поновни сусрет са људима који су обележили прву половину двадесетог века. И као што је Иво Андрић рекао *уносити свећености научне истине у догађаје прошлости, значи служити садашњости*¹³ тако и ово сећање на учитеља Драгомира Ђоковића указује на величину учитељског позива коју и данас треба да има.

Дечачка школа у Бокоњану (Vocognano) на Корзици* (1916–1917)

У пролеће 1916. год. на Корзици је било преко 5000 српских избеглица, распоређених у 4 места: Ајачија, Бастија, Бокоњано, Учијани и нешто мало у селу Шијавари (преко Ајачијевог залива). Студенти су распоређени на факултет у Француској, гимназисти у разне лицеје и колеже, док су основци остали без икакве школе све до јесени.

У лето 1916. г. формирана је у Ајачију просветна делегација на челу са Лазаром Р. Кнежевићем, професором (преводиоц „Qvo vadisa“). То је био врло енергичан човек. Одмах је почео сондирати терен за нормални школски рад, који би обухватио сву дораслу децу за основно или неко скраћено продужено школовање. Међу избеглицама било је преко 20 учитеља и учитељица, тако да није било тешко одабрати потребно наставно особље.

---

¹³ Иво Андрић, *Солунски фронт – Зејтинлик*, Републички завод за заштиту споменика културе Србије, Београд 2004. стр. 36.

* Препис оригинала који се чува у Педагошком музеју у Београду.

Пошто је у марту и априлу 1916. год. био завршен генерални преглед свих српских избеглица код главне лекарске комисије у Депоу српских трупа у Тулону, оспособљени за војску су одмах транспортовани за Крф, а привремено неспособни пуштени на слободан боравак до идућег лекарског прегледа. Између осталих, међу привремено неспособним налазили су се учитељи: Коста Јосифовић, Љубомир Пенезић, Александар Ђорђевић и ја. Не могући да опстанемо у Марсељу (због веома мале плате) ми смо, по савету просветног инспектора Обрадовића, отишли на острво Корзику и узели заједнички стан у Ајачију. На Корзици се већ могло живети, јер је сваки избеглица примао од француске државе тзв. „allocation“ 37,50 франка месечно.

Проводећи веома жарко лето у Ајачију, нас четворица смо очајавали од досаде и беспослице, па смо се неколико пута обраћали просветном делегату Лази Кнежевићу с молбом да нас некако запосли. Примећено је да међу избеглицама има пуно дечака без свршене основне школе, па је Кнежевић о томе заинтересовао и шефа енглеске мисије сер Едварда Бојла и онда је пала одлука да се почетком септембра 1916. формира српска основна школа у Бокоњану, Учијанима и Ајачију, а да се од одраслих дечака формира посебна тзв. дечачка школа са интернатом. Шеф енглеске мисије сер Едвард Бојл примио је на себе старање и издржавање дечачке школе, закупио је у Бокоњану пространу вилу „Chalet“ која је на спрату имала 2 до 3 спаваће собе, у приземљу такође 2 велике и неколико мањих просторија са врло лепим двориштем. Прикупљене дечачке мисија је униформисала од главе до пете и собе снабдела са постељином. Истовремено мисија је нашла један брачни пар за куваре, тако да су у току септембра дечаци већ прешли у интернат на бесплатан стан и храну. Једна Енглескиња из мисије старала се о набавкама за кухињу и спаваће собе, а тумач код мисије студент Владимир Мисл (Словенац) вршио је дужност васпитача привремено.

Кад су припреме за формирање дечачке школе биле веће при крају, просветни делегат Кнежевић је објавио конкурс за пријем 2 млада учитеља који ће бити наставници те школе. Пошто је условљено да су учитељи испод 30 год. старости, да су нежењени и да су свршили интерну учитељску школу, коцка је пала на Љубомира Пенезића и мене, некадашње ђаке Јагодинске учитељске школе. Кнежевић је потврдио пријем нас двојице и упутио нас да се лично јавимо шефу мисије сер Едварду Бојлу за даља упутства. Шеф мисије нас је љубазно примио али нас је загледао неповерљиво, јер наша спољашност није била на потребној висини. Рекао нам је да ће све припреме бити готове до 1. октобра 1916. и да се тачно тога дана јавимо у Бокоњану мистер Хавелу, управнику дечачке школе. „Пазите да у

школи буде све најбоље, а за свој труд имаћете бесплатну храну у школи и стан у некој вили, а можда још и новчани додатак од мисије“, обрадова нас г. Бојл. На томе смо уљудно захвалили и замолили шефа да школу посети после неколико месеци и увери се како тече рад.

Остатак од 12 од 13 дана до 1. октобра ја и Пенезић смо провели у припремама за дужност која нас очекује.

Бокоњано лежи на прузи Ајачијо – Бастија. То је велико корзиканско село, окружено бујном буковом, храстовом и четинарском шумом, на прилично великој надморској висини, по обронцима начичкано финим летњиковцима за дочек страних туриста. Ту је било смештено око 900 српских избеглица, распоређених искључиво по приватним кућама и вилама.

1. октобра ја и Пенезић смо стигли у Бокоњано и одмах се јавили управнику школе Хавелу. Око 40 дечака те школе, између 12 и 16 година старости, дивно униформисаних, оставише за часак лопту и окупише се око нас. Г. Хавел нас лепо прими, показа нам просторије за учионице и спаваће собе, предаде нам дупликат списак дечачке групе и замоли нас да са наставом отпочнемо најдаље 4. октобра, а дотле да нас двојица извршимо нужне припреме за рад. После обилног ручка у школи, чланица мисије miss Бартон одведе нас двојцу у вилу „Pauline“, где су већ становале две српске породице, предаде нам дивну собу са постељином и рече да ћемо ту бесплатно становати.

После подне, истог дана, ја и Пенезић смо се повукли у свој стан и дуго већали како и са чим да отпочнемо рад. Осим табле, креде и зидне карте Балканског полуострва са француским натписима – ничега више нисмо имали. Никаквог уџбеника или бар приручника нисмо имали, а и наше искуство са 2 године службе није нам био баш сигуран путоказ. Али смо имали јаку вољу и жељу да морамо успети. Договарали смо се да сутрадан, 2. октобра, Пенезић остане у школи и изврши организацију учионица и др., а ја да одем у Ајачио до просветног делегата ради инструкције како да радим без уџбеника, како поделити дечаке на разреде и одељења (није било никаквих података да ли је дечак и колико времена похађао основну школу у Србији итд. Г. Кнежевић ме врло пажљиво саслушао и рекао: „Ја сам по струци филолог и не могу вам ништа о томе рећи, а излишно би било да се обраћамо нашем Просветном одељењу у Паризу. Вас двојицу сметрам као као стручњаке за основну наставу и поверавам да се снађете како најбоље умете. Што се тиче штива за матерњи језик, обратићу се нашем Црвеном крсту у Женеви да нам пошаље бар десетак пригодних књига са приповеткама и причама. Још сутра анализирајте записнички знање код сваког дечака па их преведите у одговарајуће разреде и формирајте два

одељења. Једно вам морам нагласити: пошто су дечаци одрасли, гледајте да у овој школској години пређете скраћени програм за два разреда, јер ће вероватно до краја 1917. г. Енглеска мисија све старије дечаке распоредити на разне занате, а најмлађе из мањих разреда превести у редовну основну школу. Са малом избегличком децом радиће у Бокоњану ваш старији колега Коста Јосифовић, а у Учијанима учитељ Миодраг Мирковић. Тако ви учините и почните са наставом“.

Вратио сам се у Бокоњано врло задовољан. Пенезић је већ извршио све потребне припреме и одмах сутрадан, 3. октобра, ми смо прикупили све дечаке и врло пажљиво извршили анализу њихове писмености, па онда формирали разреде и међу собом поделили одељења. Имајући при руци неку књижицу, позајмљену од једног избеглице, није нам било тешко проверити како ко зна читати и писати, а затим како зна усмено рачунање до 100, и то нам је било главно и једино мерило за одређивање у који ћемо га разред превести. Никакав записник о томе нисмо писали јер би то било непотребно. Пенезић је примио I и II а ја III и IV раз. Са наставом смо почели 4. октобра. Мисија је дечаке снабдела свескама, оловкама, гумама и неким лењирима, а сваки од нас имао је у учионици сто, таблу с довољно креде и неку зидну карту. Већ првог дана осетили смо знатну тешкоћу без уџбеника и без икаквих наставних средстава. Да смо макар имали неколико пригодних књига за штиво? Направили смо распоред часова за оба одељења, а ја сам дечацима III и IV раз. рекао да по једну већу свеску начине за белешке из земљописа и историје, другу свеску за рачун и српски језик, трећу за познавање природе, веронауку итд. Дечаци су били врло радознали и добро су нас слушали. Да бисмо што пре стекли њихову љубав и поштовање, ми смо сваки одмор проводили с њима у дворишту, а за време обеда учили их лепом понашању.

Чим смо завршили тај наш први радни дан, ја и Пенезић смо отишли у једну кафану где се обично искупљају наше избеглице, упознали се са свим присутнима и преко њих успели да нађемо „на послугу“ неколико књига за штиво. Срећом ту смо затекли и старијег учитеља Вујицу Петковића (некадашњег уредника часописа „Учитељ“ од кога смо добили много корисних савета како да се снађемо у настави без уџбеника. „Пошто имате одрешене руке за сав рад, ја вам саветујем да обратите највећу пажњу на српски језик рачунску наставу, лепо писање и цртање, а из свега осталог обрадите само понешто најважније и нека то дечаци унесу у своје свеске,“ рекао нам је искусни колега Вујица и ми смо га у овоме послушали.

Првих десетак дана ја и Пенезић смо имали само наставу, а онда управник школе г. Хавел нам саопшти да је г. Михел веома потребан као

тумач код енглеске мисије и да нас двојица морамо преузети и васпитачку дужност сваког четвртка по подне и сваке недеље по један од нас, наизменично, морао је дечаке водити у шетњу или на играње фудбала, а увече ноћивати с њима и надирати чистоћу, понашање, ред у спаваћим собама итд. Није то било баш лако издржати, али с обзиром на то да се наше материјално стање знатно побољшало и да смо се за кратко време дивно снабдели оделом, обућом и вешом, давало нам је и снаге и воље да истрајемо и постигнемо посве задовољавајући успех.

Како смо организовали наставу?

За рачунску наставу није ми требао никакав уџбеник. Утврдио сам добро таблицу множења и дељења до 100, обрадио бројни низ троцифрених и четвороцифрених бројева, затим поступно обрађивао писмено рачунање најпре до 1000 а затим све до милиона. Дечаци су добро схватили и осетно напредовали, тако да сам до краја јуна обрадио цео програм III и IV разреда. Из геометрије дао сам основне појмове о линији, углу, површини и запремини, уз практично мерење метром.

У настави матерњег језика обрадили смо реченицу, свих 9 врста речи и естетско читање са препричавањем поучних причица и приповедака. Крајем октобра стигло нам је 6 књига од нашег Црв. Крста у Женеви и то је веома корисно послужило за штиво Пенезићу за II раз. и мени за III и IV р. Била су то 3 примерка књиге „Шта ћемо и како ћемо“ од Жике Дачића и 3 примерка књиге „Родољуб“ од Бурда. Обрађао сам велику пажњу на писмено изражавање и што бољи рукопис.

Из српске историје обрадио сам укратко све важније догађаје: досељење на Балкан, Немањића доба, Бој на Косову, српску деспотовину, пад Србије, ропство под Турцима, I и II устанак, I и II балкански рат и пропаст 1915. г. После сваког предавања прављене су кратке забелешке у дечјим свескама.

У земљописној настави ограничио сам се на појмове о географским објектима (већином приликом краћих излета), а на великом зидном картону цртао сам бојицама по сећању један за другим велике речне сливове и истим редом их обрађивао по Керовом методу. Најзад сам обрадио укратко општи преглед целе Србије (заједно са Македонијом). Нигде нисам залазио у детаље да не бих дечаке оптеретио сувишним бројем географских имена.

У настави природних наука био сам још краћи. Обрадио сам 4 годишња доба, за време излета посматрали смо живот у природи, а затим обрадио добијање олова, гвожђа и угља.

У настави веронауке (која је тада била обавезан предмет) ограничио сам се само на обраду молитве и неколико Христових прича.

У настави певања обрадио сам неколико родољубивих песама: Радо иде Србин у војнике, Тамо далеко, Узо деда свог унука итд.

Дечаци су много волели час лепог писања и ту је постигнут видан успех. Цртање сам неговао као општи принцип у настави, а не као посебан предмет.

У телесним вежбама ограничио сам се на 5–6 важнијих фигура из шведске гимнастике, на трчање, скакање и футбол.

Мој друг Пенезић, без и једног примерка буквара или читанке, постигао је диван успех у почетном читању и писању у I раз. Он је на оригиналан начин користио празне кутије од шибица и заједно са дечацима правио штампана слова и слагао их у речи ради шчитавања. Обрађивао је упоредо писана и штампана слова. После 1. марта дечаци су већ почели да читају краће приче и приповетке. У II раз. успео је лепо да савлада течно читање и усмени рачун до 100 са таблицом множења и дељења.

У оно доба у основној настави држали смо се круто Хербартове методе формалних ступњева, али ја и Пенезић смо то изменили тако што смо аперцепцију и апстракцију узели за основну нит обраде методских јединица, изостављајући где год можемо непотребне ступњева.

У месецу децембру 1916. г. Енглеска мисија је примила у дечачку школу још једног учитеља за ручни рад (поглавито за столарство). Био је то стари Лаза Стојановић, звани Лаза „Сикирица“ због дугог службовања у Сикирици код Параћина. Он је савршено познавао столарски занат и много нам је користио израдом разних предмета. У приземљу виле „Chalet“ мисија му је инсталирала тезгу са најпотребнијим столарским алатом и чика Лаза је држао дечацима часове из ручног рада што им је много користило за доцнији живот.

У току марта 1917. год. једног дана су изненада посетили нашу школу шеф енглеске мисије сер Едвард Бојл и просветни делегат Кнежевић. Били су врло задовољни нашим радом и општим стањем школе и интерната. На растанку Кнежевић рече Пенезићу и мени: „Имао сам право што сам вам дао потпуно одрешене руке. Продужите само тако, па ћемо на јесен видети шта ће бити са том школом“.

24. јуна 1917. г. (по старом календару) г. Кнежевић је одржао годишњи испит у нашој дечачкој школи и био је врло задовољан успехом. Сећам се једне епизоде са тог испита. Кнежевић је покушао да испитује дечачке I раз. из рачуна до 20. Једном дечаку поставио је питање: „Колика је ди-

ференција између 8 и 17?“ Кад смо му ја и Пенезић шапатам скренули пажњу да је то за дечака I р. врло апстрактно питање, он је рекао: „Ја се сав презнојих. Молим вас питајте ви ове мале, јер само ваљда ви учитељи можете и умете да се спустите на ниво свести дечака I раз.“

Месец јули и август 1917. г. провели смо у одмарању вршећи неизменично само васпитачку дужност, али смо више пута ја и Пенезић утицали на дечаке да читају и обнављају учено градиво.

Половином септембра 1917. изненада је укинута дечачка школа у Бокоњану. Свршене ученике III и IV раз. Енглеска мисија је распоредила на разне занате (механичарски, шоферски и др.) а неколико бољих ученика продужили су школовање у лицеју. Дечаци су добили уверење од стране просветног делегата о свршеној основној школи, јер није имало никаквих бланкета за сведочанство, а ни школа није имала печат и деловодник. И тако се угасила дечачка школа у Бокоњану.

Један од најбољих ученика био ми је Велибор Новаковић који је после II светског рата био наставник француског језика једне осмогодишње школе у Београду. (Умро пре 2 године од рака).

После укидања дечачке школе, просветни делегат Кнежевић је упутио Пенезића у Бастију за васпитача српске групе гимназиста у лицеју, а мене за васпитача групе наших гимназиста у Колежу у Ајачију. У истом Колежу са мном су радили: Драгољуб Матејић (сада пензионер у Београду, Радопољска ул. бр. 15) и Божа Јовановић (умро пре 5–6 година).

1. октобра 1965. г.
Титово Ужице

Драгомир Ђоковић
учитељ у пензији
(Јакшићева, 25)

— 1 —

Земалска школа у Ботовању (Восогнамо) на Корзици
(1916. — 1917.)

У пролеће 1916. го. на Корзици је било преко 5000 српских избеглица, распоредених у 4 места: Ајаџију, Бастију, Ботовањо, Мријани и нешто мање у селу Мијавади (преко Ајаџиског залива). Студенти су распоредени на француске у француској гимназији и у ватне школе и Колети, док су основци остали без икакве школе све до јесени 1916. го.

У лето 1916. г. формирана је у Ајаџију провешта делегација на челу са Лазаром Р. Рукетићем, професором (преводио је „Ово надиса“). Био је био врло енергичан човек. Одмах је почео конципатити мерен за нормалан животни рад, који би обухватало све дорасле децу да оспособе или неке сиротице продужити школовање. Међу избеглицима било је преко 20 учитеља и учитељица, тако да није било тежак оградити потребно наставако особље.

Глобално је у марту и априлу 1916. го. био завршен лекарски преглед свих српских избеглица под главне лекарске комисије у Депоу српских војска у Шпироту, оспособити за војску су раније транспортовани за фронт, а привремено неспособни пуштени на слободу боравак до излет лекарског прегледа. Међутим осталих, међу привремено неспособних налазили су се учитељи: Роста Јосифовић, вучомир Кекезић, Миле-санџар Ђорђевић и ја. Немогли да оспособимо у марту (пот веома мале снаге) ни смо, по савету провештског инспектора Обрадовића, отишли на острво Корзику узети најједниви ратни у Ајаџију. На Корзици се већ могло живети, јер је била избеглица тргача од француске државе итв. „allogation“ у 37,50 франка месечно.

Провештн веома кратко лето у Ајаџију, нас провешта смо обрађивали од досаде и бесцелности, па смо се криво мило пуцајући боравали провештском делегацију лази Рукетићу е потбом да нас некако запосли. Приметило је да међу избеглицима има пуно децека јед српске основне школе, па је Рукетић е до томе заинтересовао и шефа ентоске мисије сер Едварда Бојла и онда је пала одлука да се подешава саветима

деловима гласе из једног рада, што ми је много кориснило за документацију живота.

У току марта 1917. го. једног дана су измекли док сам сам у милоу међу енглеске милове (Сер Едвард Џорџ) и просветни делегати Кењевић. Били су врло задовољни нашим радом и позитивним ставом милова и њиховом. На разговору Кењевић реде Кењевићу и мени: "Имао сам право што сам вам дао потпуно одређена јуна. Продуцира само така, да тамо на један видети шта ће бити са том милом."

24. јуна 1917.г. (по старом календару) г. Кењевић је одржао годишњи састанак у којој делегацији милова и био је врло задовољан. Сетом се једне даноде са тог састанка. Кењевић је подигао да истају делегација I ред. по рачуна до 20. јуном делегација представља је милове: "Колоска је дилерка, која је ишла у мило?" Када смо му ја и Кењевић мањакот створили планку да је што за делегација I ред. врло адекватно је рекао: "Ја се као трговинах. Мојим вас питајте ви све мило, јер само ваља ви узимати милове и дилера да се користите на право свести делегација I ред."

Месеци јуни и август 1917.г. провели смо у одмараву у милоу француски само васпитавају дилерка, али смо били јуни ја и Кењевић уједињени на делегација да гитију и одмараву јуни прадило.

Позитиван састанак 1917. измекли је уједињена делегација милова у Београду. Свршене уземике III и IV ред. Енглеска милова је распоредила на разне занате (механикарски, шиферски и др.) а неколико бољих уземике продужила су миловање у милоју. Делаци су добили уверене од стране просветног делегација да су основној милови, јер није имало никаквих бланка свештенства а ни милова није имала педагошки и деловитни. И тако се уједињена делегација милова у Београду. Један од најбољих уземике био ми је Велибор Ђовановић који је после II свештенства раме био касније француски који је једне осматрачнице милова у Београду. (Уједињена пре јунија једне одрасла).

Примећујући да делегација милова, просветни делегати Кењевић је уједињено Кењевића у јунију за васпитавања српске јуније гимназијата у милоју, а мило за васпитавања јуније француске гимназијата у Кошетију у Азији. У истој Кошетију са милом су радиле: Драгомир Јовановић (сада центрокар у Београду, Радошковица ул. бр. 15) и Ботна Јовановић (уједињена пре 5-6 година).

1. октобра 1965. г.
Шилово Урнице
(Јакшићева, 25)

Драгомир Јовановић,
уједињена у милоју

Mr Maja NIKOLOVA

**Boys' School in Bokonjan, Korzika
Memoirs of Dragomir Djokovic, a teacher**

Summary

During the First World War more than 4000 Serbian pupils and students had been educated in France. Our teachers and professors were abroad with them, whose work was of a great importance. Beside the education, they had a decisive role in moralistic upbringing of Serbian youth. There was a young teacher, Dragomir Djokovic, who acquired early professional experience during 1916/17 in the Boys' boarding school in Bokonjan, Korzika. His memoirs on those days have been kept in Pedagogical museum in Belgrade and can serve as valuable source for researching a history of schooling and education of the Serbs.

Милош ТИМОТИЈЕВИЋ

ЕПИСКОП НИКОЛАЈ ВЕЛИМИРОВИЋ У ПОСЕТИ ЖИЧКОЈ ЕПАРХИЈИ (УЖИЧКИ И ЧАЧАНСКИ КРАЈ) 1919. ГОДИНЕ

САЖЕТАК: Рад доноси забелешке владике Николаја Велимировића о канонској посети западном делу Жичке епархије 1919. године. Епископ Велимировић бележио је не само религиозно расположење народа, већ и менталне црте становника западне Србије, стање црква и манастира, уметничке карактеристике архитектуре и живописа.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Епископ Николај Велимировић, Ужице, Пожега, Годовик, Ариље, Клисурса, Ивањица, Котража, Гуча, Жевица, Чачак, побожност, цркве, манастири.

Николај Велимировић изабран је за епископа Жичке епархије 1919. године. Седиште епархије, која је обухватала највећи део западне Србије, у то време било је у Чачку. Енергични владика је одмах по свом постављењу кренуо у велику акцију ширења идеја православља, ефикаснију пропаганду, бољу организацију свештеника и хришћанску еманципацију религиозно запуштеног становништва¹. Грађанска штампа у Краљевини СХС није одговарала интересима СПЦ, која је сматрала да активним деловањем на вернике треба ширити хришћански дух и побожност. Амбициозни епископ Николај је међу првима покренуо штампање црквеног часописа у новонасталој држави. *Преглед цркве Епархије Жичке*, редовно је излазио од 1919. до краја 1938. године, када га замењује *Жички благовесник*. *Преглед* је брзо постао часопис са великим угледом међу свештеницима и монасима, мада није превише читан у грађанским круговима. Ипак, информације које је објављивао незаобилазан су историјски извор за проучавање не само историје СПЦ на простору западне Србије, већ и целокупног друштвеног живота. Часопис је најпре штампан у Чачку, затим у Ужицу, где је од 1921. премештена и реакција, да би се исте године штампање поново обављало у Чачку, све до краја 1934. године².

¹ Милош Тимотијевић, *Зајуиштен виноград Господњи: религиозност у чачанском крају шолом XX века* (први део), Зборник радова Народног музеја XXXVI, Чачак, 2006, стр. 191–205.

² Слободан Неволјица, *Преглед цркве Епархије жичке у културном живоју Чачка од 1919–1938. године*, Богородица Градачка у историји српског народа, Научни скуп, (ур. Милован Вуловић), Чачак, 1993, стр. 268–271.

Овом приликом објављујемо први наставак троделне серије текстова епископа Николаја Велимировића под називом: *Тамо-амо по епархији – приликом Г. Епископове канонске посете црквама*, који су објављивани у *Прегледу* од септембра до децембра 1919. године³. Епископ Николај обишао је целу своју епархију убрзо пошто је у јулу 1919. постављен за владика. Најпре је посетио Ужице са околином, Пожегу, Ивањицу, Драгачево, Чачак и Трнавски срез, што је објављено у првом наставку. Друга два се односе на Краљево и Трстеник са широм околином, Горњи Милановац и Љубићки срез.

Епископ Николај није оставио записе само о црквеним питањима везаним за организацију свештенства, већ је највише простора посветио импресијама о религиозности народа, понашању свештеника, цртама менталитета, уметничким вредностима парохијских цркава.

ТАМО-АМО ПО ЕПАРХИЈИ – ПРИЛИКОМ Г. ЕПИСКОПОВЕ КАНОНСКЕ ПОСЕТЕ ЦРКВАМА

Редовна бољослужења. У катедралној цркви у Чачку врше се посвештено дневно јутрења и вечерња бољослужења. Уобичајено је, да се на службама, по прочићању Јеванђеља, тексти Јеванђеља одмах тумачи народу, мисао по мисао. Народ ово много цени и воли. — Како нам је лепо по Веља данас тумачио Јеванђеље! вели Једна жосиоћа. И додаје: ах, кад би по мољо да буде сваке недеље!

А зашто не може?

Посвештено дневно бољослужења морају се вршити по свима манастирима и варошким црквама, без обзира, има ли коља у цркви. Пре свеља, црква је увек пона невидљивих, блажених духова. А ми верујемо, да видљива и невидљива црква чине једну целину. А осим поља, свештеник треба да се моли Бољу усредно баш онда, када у цркви нема народа. Он има да се моли Бољу за оне, који нису мољли или нису хтели доћи, Бољу се приноси мољтва, а не народ. Не може, дакле, црква бити празна, кад је Бољ у пољ.

Ужице. Биспар је и оиресити народ у Ужицу. Мало је се где народ мољио Бољу с пољоком усредношћу као у Ужицу приликом архијерејске службе. Један социјалисти рекао је пољом приликом: Ми не разумемо Христићанство. Кад би га разумели, ми би га усвојили. — Наравно, да би се Христићан-

---

³ Епископ Николај Велимировић, *Тамо-амо по епархији – приликом Г. Епископове канонске посете црквама*, Преглед цркве Епархије жичке, 2/1919, Чачак–Ужице, 1919, стр. 41–45.

сиво разумело, треба нарочито припрема срца и душе. „Чистим срцем видеће Бога“. Ужички свештеници имају једну добру њиву, која се с много добре воље и с много моливе може изванредно обрадити иако да донесе сносруки плод. Није то без основа, да се међу Ужичанима појављују људи са даром пророчке видовитости. Има у њим зоршћацима неке психичке дубине, каква је ређа међу равничанима. Треба само то дубину зашлаласити и оживети.

Пожеза. Два виђена свештеника – но једна ређка духовна нейробуђеност. Варош је без цркве.

Годовик. Какав контраст према Пожези! Село, и то сиромашно брдско село, а има две красне цркве. Све у реду, све ођрађено, почистићено, окречено. Тутори – сељаци ипак се вајкају: нисмо стигли још да паиошемо је боље. (Међу њим камени паиос је и сада добар.) Док се мало народ одмори, морамо набавити добра звона. А свештеник млад, одушевљен, окрећан душом сливен с народном душом. Нека за Господ благослови заједно с његовим добрим парохијанима!

Ариље. Немањаћа задужбина. Не зна се шта је божанственије, да ли само место, где је црква, или архиектура, или живопис.

– Само, зосодине, прокишњава. Требало би је покрити, а и окречити.

– Па за што нисте покрили и окречили? Зар наши стари мођоше подићи ову задужбину, која кроз 700 година не посрну и не прејуче а све новије генерације Ариља и околине не бише у штању променили кров и окречити цркву неколико пушта?

– Па хајде, прикућите што ви можеће, а што не можеће, изражићемо на другој страни. Ваше место чувено је и виђено због овог величанственог храма.

Па обећаше учинити.

Клисура. Необично романтично место. Архиектура цркве фина и нежна. Но манастир је ољачкан до последњег конца. Но народ пришче у помоћ манастиру ценећи две ствари: саму светињу и доброћу и лепоћу душе оца Пимена, сада синђела Пимена. Приликом архиепископске посеће манастиру, поменути је у храму и народни мученик пој Велко Танкосић. Г. Епископ му је зашлало свећу пред иконом Господњом. Ускоро ће о. Пимен набавити све што треба, да би и ова светиња ојет пројојала. О. Пимен је у исто време и даровит сликар.

Ивањаца. Народ у великој жалости за многобројним поинулим у рату. Плач и ридање. Мало место а много жртвава. Два стара свештеника: један робовао у Нежидеру, други оислуживао. Онај што је оислуживао

требало да испуни свој дуж савесно према ономе, што је робовао. Сега брада, мало рана остало, а Страни Судија чека.

– Свешћеник из планина што при параситосу није знао да чита обичну ситириу оћела, требао би да се научи читању. Никад није доцкан учићи се. Мала варош, а како велики прилоз у цркви за сирочад у Ивањици! Хуман је овај наш народ у души, и хоће да да за хумане цели као ма који велики народ.

Котража. Свешћеник примеран. Учитељ окрепан и речив. Председник ошћине моли Епископа, да скине клевету с народа, коју је бацао један од пређашњих епископа због злочина, што су се десили у Котражи.

– Покајте се, и бићете благословени. Чините благословена дела од Бога, и Бог ће излити свој благослов на вас и на децу вашу.

Шта један паметан и побојажљив свешћеник може да уради за једно место показује пример јок. јој Милеје. Он је био прави верски, просветни и културни пионер за Котражу. Зато га и праће благослов народа и с оне стране гроба. Но треба имати две особине велике:

1. бити побојажљив, и
2. не бити човекобјажљив.

Необичан пример благочешћа, душевне доброту и јеванђелског одушевлења за сав околни народ даје својим живошом, и делом и речју просити сељак Ранко Миленовић из Лука. Нека га Господ подржи и окрепи!

Гуча. Једно врло симпатично место. Народ вредан и вољан за свако добро. Народни посланик је човек из старе свешћеничке куће, те и по традицији мора бити одан цркви. Свешћеници уредни у својој формалној дужности, но душе су им несливене уједно, што и народ осећа и критикује. Добро би било да се старци сеје своје стране одговорности пред Вечним Судом и брзо се уједине духом и истиним. На што чинити један другог несрећним? Својим несјоразумом они сами унапред осуђују на неуспех сав свој свешћенички рад. Ко тражи ману у браћу своје, наћиће је увек. А ко тражи добро у браћу своје, наћиће га ипак, ма да је оно често, као гради камен, дубоко у души скривено.

Језевица. Само место је изабрао по царском укусу. Под Јелицом планином, усред чувених јеличких воћњака и винограда. Живоис у цркви добар, но не ипак добар као у задужбинама ранијег дашума. Пориреи Светог Саве, Цара Лазара и Св. Арсенија пошћуно чисти и јасан. Свети Сава са шонзуром на глави. Интересанно је, да се у олтару налази пориреи ипак Бенедикта.

Маса народа скућла се о Великој Госпођи, како из ове њако и из околних парохија. Отац Милан ужива глас доброг њасицира и хуманог човека, као и његов њок. оцац, чувени ѡроца Вића из Јежевице.

Народ радо слуша реч Божју, но лако је и заборавља. Као семе бачено на камен. Ово се ѡиче нарочито ѡсовке и боѡхулсѡва. На Вел. Госпођу чуле су се у близини светиога храма сѡраине боѡхулне речи од неких ѡијаких ѡилкоша. Свештеник би ѡребао да ѡведе јаку кампању ѡроцив ѡсована. У осѡалом ово је више мање оѡиѡи ѡрок народа. Те се ѡреѡручује свима свештеницима оно ѡиѡ и свештенику јежевачком. Савѡѡвање, ѡреѡња Божјом казном, ѡѡсећање на осѡале хришћанске народе, код којих је ѡсовка неѡзнаѡа. У осѡалом срѡски народ научио се ѡсовѡи свѡѡиње од својих ѡосѡодара, Турака. Чувиш од својих ѡосѡодара како хуле на хришћанску свѡѡињу, и робови су ѡримили, ѡе вуку ѡѡ собом као неку наслѡду болесѡи и сада као слободни ѡуди.

Milos TIMOTIJEVIC

**Bishop Nikolaj Velimirovic on the visit to the Eparchy of Zica
(the region of Uzice and Cacak) 1919**

Summary

This work presents the notes of Bishop Nikolaj Velimirovic on the canon visit to the west part of the eparchy of Zica 1919. Bishop Velimirovic recorded religious frame of population as well as mental marks of the inhabitants of West Serbia, conditions of the churches and monasteries, artistic characteristics of architecture and paintings.

Приредио:
Александар В. САВИЋ

ПОГИНУЛИ, УМРЛИ И НЕСТАЛИ УЖИЧАНИ ОД 1912. ДО 1920, ПРЕМА ЛИСТУ „РАТНИК“ 1921–1926.

САЖЕТАК: У раду су наведени подаци о погинулим, умрлим и несталим Ужичанима од 1912. до 1920. године, а који су објављени у војном листу *Ратник*. Поред тога, прештампаани су и некролози генерала Вукомана Арачића, пуковника Велибора Требињца, пуковника Милорада Ђ. Павићевића и потпуковника Душана М. Пурића.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Ужице, Ужичка војска, „Ратник“, Вукоман Арачић, Велибор Требињца, Душан М. Пурић, пуковник Милорад Ђ. Павићевић, Балкански ратови, Први светски рат, некролог.

Жеља аутора је да се допуне већ објављени спискови погинулих, умрлих и несталих Ужичана за време Балканских и Првог светског рата 1912–1920. Месечни војни лист *Ратник*¹ у рубрици читуље, периодично је објављивао податке о чину, месту рођења и смрти и јединици којој је лице припадало. Из наведене рубрике преузети су подаци који се односе на лица из ужичког округа и друга, која су умрла у овом крају.

Поред тога, прештампаани су и некролози генерала Вукомана Арачића, пуковника, Велибора Требињца, пуковник Милорад Ђ. Павићевић и потпуковника Душана М. Пурића

Текстови су пренети у изворном облику, осим што је приређивач интервенисао на појединим местима, усаглашавајући текст са савременом интерпункцијом.

---

¹ *Ратник*, месечни војни часопис српске и југословенске војске, лист за војне науке, новости и књижевност. Издавао га је Главни генералштаб, а уређивало Историјско одељење Генералштаба. Обрађивао је теме из области ратне вештине, стратегије и тактике, историје ратова, родова и служби, технике, војне литературе, библиографије и доносио приказе иностраних и домаћих војних дела. Излазио је у Београду од 1879. до 1914. и од 1919. до марта 1941; *Војна енциклопедија*, том. 8, Београд 1974, 42, С. Станојевић, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, књ. III, Загреб 1928, 674; Јеремија Д. Митровић, *Грађа за историју и библиографију српске периодике до 1920. године*, Београд 1984, 82. www.mod.gov.yu/vbs.nbs.bg.ac.yu

Пешадијски капетан I класе *Радован Шуњеварић*, рођен 20. јануара 1880. године у селу Ојковици, округ ужички, погинуо 29. децембра 1912. године у борби код Дебра.

Пешадијски поручник *Теодило Вићоровић*, рођен 20. јула 1876. године у селу Табановићима, округ ужички, погинуо 18. децембра 1912. године у борби код Дебра.

Пешадијски капетан I класе *Војимир Милутиновић*, рођен 22. новембра 1875. године у селу Дрежнику, округ ужички, погинуо 9. јула 1913. године на Великом Говедарнику.

Пешадијски капетан II класе *Ђорђе М. Манџић*, рођен 8. јануара 1876. године у селу Заовинама, округ ужички, погинуо 17. јуна 1913. године, на положају кота 650 пред Штипом.

Резервни пешад. капетан II класе *Ивко Јовановић*, погинуо 10. јула 1913. године у борби са Бугарима.

Пешад. капетан I класе *Софроније Илинчић*, рођен 11. марта 1872. године у селу Радовцима округ ужички, умро 26. фебруара 1913. године у Бечу?, од задобијених рана.

Пешад. капетан I класе *Стеван Симић*, рођен 1. маја 1870. године у Пожези, округ ужички, умро 19. јуна 1913. год. у Скопљу од задобијених рана.

Пешад. капетан I класе *Мојсило Мурић*, рођен 23. јула 1856. године у селу Карану, округ ужички, умро 20. јуна 1913. године у Нишу од задобијених рана као командант 1. батаљона 14. пешад. пука II позива народне војске.

Резервни пешад. капетан I класе *Светозар Ђировић*, рођен 3. септембра 1863. године у селу Тучкову, округ ужички, умро 2. јула 1913. године у Велесу.

Рез. пеш. поручник *Драгомир Ајдачић*, умро 23. марта 1913. године у Ивањици.

Пешад. потпуковник *Душан Пурић*, рођен 23. октобра 1873. године у Ивањици, погинуо 9. септембра 1914. године на Мачковом камену, као командант 4. пешадијског пука I позива народне војске.

Пешад. мајор *Бранко Јаџоџић*, рођен 8. јануара 1880. године у Ужицу, погинуо 8. септембра 1914. на Мачковом камену као командант батаљона у 4. прекобројном пешадијском пуку.

Пешад. мајор *Владислав Ђ. Марић*, рођен 29. маја 1874. године у селу Мачкату, округ ужички, погинуо 27. септембра 1914. године код села Сен-

ковице као командант 1. батаљона 4. пешадијског пука I позива народне војске.

Пешад. мајор *Војислав А. Марјановић*, рођен 21. фебруара 1872. године у селу Висибаби, округ ужички, погинуо 22. октобра 1915. године.

Пешад. мајор *Јосиф Продановић*, рођен 29. јуна 1856. године у селу Рогачици, округ ужички, погинуо 27. августа 1914. године у Чаврчићима као командант Допунског батаљона 7. пешадијског пука I позива народне војске.

Пешад. мајор *Косџа Тодоровић*, рођен 9. маја 1882. године у Ужицу, погинуо 14. септембра 1914. године у борби на Караџића брду, а био је на служби у Златиборском четничком одреду.

Пешад. мајор *Милан М. Савићевић*, рођен 30. јуна 1864. године у селу Рапчићима, округ ужички, погинуо 11. октобра 1914. године на Хану брду, као командант 2. батаљона 14. пешадијског пука I позива народне војске.

Пешад. мајор *Сџирахиња Дакић*, рођен 14. јуна 1880. године у Пожеги, округ ужички, погинуо 22. новембра 1914. године као командант 1. батаљона 19. пешадијског пука I позива народне војске.

Пешад. капетан I класе *Иван П. Јовановић*, рођен 6. октобра 1879. године у Ужицу, погинуо 6. октобра 1914. године при нападу на положај Ступе, као командант Сјеничког батаљона Ибарског обвезничког пука.

Пешад. капетан I класе *Периша А. Лечић*, рођен 12. маја 1868. у селу Тубићима, округ ужички, погинуо 3. новембра 1914. год. као командир 3. чете 1 батаљона 6. пешад. пука II позива народне војске.

Рез. пешад. капетан I класе *Павле Лазаревић*, рођен 27. новембра 1881. год. у селу Бјелуши, срез ариљски, округ ужички, погинуо 12. октобра 1915. год. на положају Борје а био је на служби у 4. пешад. пуку I позива народне војске.

Пешад. капетан I класе *Раденко Н. Каљевић*, рођен 1874. год. у селу Гривској, окр. Ужички, погинуо 25. октобра 1916. године на положају Чуке, као командир чете у 13 пешад. пуку.

Рез. пешад. капетан II класе *Драгомир А. Косџић*, рођен 29. јула 1876. године у селу Биоски, округ ужички, погинуо 24. октобра 1914. године у Гучеву, кота 708, као командир 4. чете 1. батаљона 4. пешадијског пука II позива народне војске.

Рез. пешад. капетан II класе *Јоксим А. Јовановић*, рођен 7. септембра 1874. год. у селу Доброселици, срез златиборски, округ ужички, погинуо

25. новембра 1915. год. код села Угао као командир чете у 4. пешад. пуку II позива народне војске.

Рез. пешад. капетан II класе *Комнен Јевтић*, рођен 1870. године у селу Бадњевац², срез црногорски, округ ужички, погинуо 13. новембра 1914. године на положају Дунетић – Подине као командир 3. чете 3. батаљона 8. пешад. пука II позива народне војске.

Рез. пешад. капетан II класе *Крстић А. Аксенијевић*, рођен 5. јануара 1888. године у селу Севојну, округ ужички, погинуо 2. октобра 1915. године на Врановом брду као водник 3. чете 3. батаљона 5. пешад. пука I позива народне војске.

Рез. пешад. капетан I класе *Филиман Ј. Илић*, рођен 21. маја 1864. године у селу Ступчевићима, срез ариљски, округ ужички, погинуо 5. новембра 1915. године на Крсташници на Копаонику као командир 4. чете 1. батаљона 4. пешадијског пука III позива народне војске.

Рез. пешад. капетан II класе *Алекса М. Ковачевић*, рођен 23. септембра 1877. године у селу Карану, срез и округ ужички, погинуо 26. октобра 1915. године код села Ропотова, а био је на служби у 12. пешадијском пуку II позива народне војске.

Рез. пешадијски капетан II класе *Милорад Н. Томић*, рођен 8. новембра 1875. године у селу Мокрој Гори, срез златиборски, округ ужички, погинуо 5. септембра 1914. године на ади Курјачици, као командир 2. чете 2. батаљона 4. пешадијског пука II позива народне војске.

Рез. пешадијски капетан II класе *Милорад У. Костић*, рођен 4. априла 1887. године у селу Трнави, срез и округ ужички, погинуо 12. новембра 1914. године на Врапчем брду као водник 3. чете 1. батаљона 4. пешадијског пука I позива народне војске.

Рез. пешадијски капетан II класе *Милан П. Алексић*, рођен 15. фебруара 1844. године у селу Севојно, округ ужички, погинуо 9. октобра 1915. године на положају јужно од села Старчева, а био је на служби у 3. пешадијском пуку II позива народне војске.

Рез. пешад. капетан II класе *Нешо М. Анђелић*, рођен 27. октобра 1878. године у селу Висока, срез ариљски, округ ужички, погинуо 13. септембра 1916. године на Кајмакчалану као командир чете у 1. батаљону 4. пешадијског пука.

---

² Село Бадњевац не постоји у Срезу црногорском. Јевтића има у Годљево и Полошници.

Пешадијски поручник *Аврам Ј. Варкашевић*, рођен у селу Трнови, округ пријеполски, погинуо 13. децембра 1916. године на Соколу као заступник командира чете у 12. пешадијском пуку.

Пешадијски поручник *Драгушин Ђ. Маринковић*, рођен у Ужицу, погинуо 25. августа 1914. године на положају Сучин – Бечмен, а био је на служби у 8. пешадијском пуку I позива народне војске.

Рез. пешадијски поручник *Димитрије Туцовић*, рођен 1. маја 1885. године у селу Гостиљу, срез златиборски, округ ужички, погинуо 6. новембра 1914. године на Врапчем брду, а био је на служби у 1. пешадијском пуку I позива народне војске.

Рез. артиљеријски поручник *Живко Ј. Гордић*, рођен 9. новембра 1889. године у Ужицу, погинуо 29. септембра 1915. године код села Ћирковца као ордонанс - извиђач при штабу III дивизиона Дринског пољског артиљеријског пука.

Коњички поручник *Косџа Т. Зечевић*, рођен је у Ариљу, погинуо 28. октобра 1915. године на Пустој реци, код села Кутлеша, а био је на служби у Шумадијском коњичком ескадрону II позива народне војске.

Рез. пешадијски поручник *Милица Јеличић*, рођен 5. јануара 1874. године у селу Засељу, срез пожешки, округ ужички, погинуо 31. августа 1914. године на Гушиној ади, а био је на служби у 5. пешадијском пуку II позива народне војске.

Рез. коњички поручник *Милан С. Дрндаревић*, рођен 18. јануара 1879. године у Ужицу, погинуо 30. октобра 1914. године код села Ушћа на Вукодрашкој реци, а био је на служби у 1. коњичком пуку.

Рез. пешадијски поручник *Милован Вучићевић*, рођен 12. новембра 1876. године у селу Дражиновићима, срез пожешки, округ ужички, погинуо 10. новембра 1914. године на Стрешеру као командир трупне коморе 10. пешадијског пука II позива народне војске.

Рез. пешадијски поручник *Мишић О. Јосифовић*, рођен 21. фебруара 1889. године у селу Рожанству, срез златиборски, округ ужички, погинуо 20. октобра 1915. године у Атеници код Чачка, а био је на служби у 2. прекобројном пешадијском пуку III позива народне војске.

Пешадијски поручник *Петар Јанковић*, рођен 7. јануара 1878. године у селу Кремнима, срез златиборски, округ ужички, погинуо 13. новембра 1914. године на положају Боблије као водник 3. чете 4. батаљона 6. пешадијског пука I позива народне војске.

Рез. артиљеријски поручник *Славко С. Крчевинац*, рођен 10. октобра 1883. године у селу Латвици, срез ариљски, округ ужички, погинуо 3. сеп-

тембра 1914. године на Биљегу као водник 9. батаљона 3. дивизиона Дринског артиљеријског пука.

Рез. пешадијски поручник *Светозар А. Новићовић*, рођен 9. марта 1871. године у селу Добрачама, срез ариљски, округ ужички, погинуо 5. септембра 1914. године на ади Кривачи као водник 1. чете 1. батаљона 4. пешадијског пука II позива народне војске.

Рез. пешадијски потпоручник *Алекса Јовановић*, рођен 1876. године у Врањи, погинуо 15. новембра 1914. године на положају Велика Зорица, округ ужички, као заступник командира чете у Моравском прекобројном пешадијском пуку III позива народне војске.

Рез. пешадијски потпоручник *Бранко М. Манџић*, рођен 3. фебруара 1889. године у Пријеполу, погинуо 1. октобра 1915. године на Бановом брду као водник 4. чете 2. батаљона 11. пешадијског пука I позива народне војске.

Пешадијски потпоручник *Војислав Бабић*, рођен 29. септембра 1882. године у селу Гостиници³, срез и округ ужички, погинуо 1. септембра 1914. године на Кулишту као водник 2. чете 2. батаљона 6. пешадијског пука I позива народне војске.

Пешадијски потпоручник *Василије Г. Симеуновић*, рођен у селу Добриња, срез пожешки, округ ужички, погинуо ноћу између 20. и 21. новембра 1914. године на Мрамору – криворечком као водник 3. чете 2. батаљона 5. пешадијског пука I позива народне војске.

Рез. пеш. потпоручник *Гаврило Вељковић*, родом из Ужица, погинуо 15. новембра 1914. код села Бранчик, као водник 3. чете 3. прекобројног пеш. пука I позива народне војске.

Рез. пеш. потпоручник *Драгомир Аџић*, рођен у Ужицу, погинуо 1. августа 1914. код Шапца као водник 18. пеш. пука I позива народне војске.

Рез. пеш. потпоручник *Драгиша С. Пурић*, рођен у селу Полошници, округ ужички, погинуо 27. септембра 1915. на Забрежју као водник 4. пеш. пука II позива народне војске.

Рез. пеш. потпоручник *Драгојло В. Бумбовић*, рођен 15. новембра 1888, у селу Бела Река, срез златиборски, округ ужички, погинуо 5. септембра 1916. на Кајмакчалану, као водник 2. чете 1. батаљона 6. пеш. пука.

---

³ Бабића нема у Гостиници. У књизи *Пожега и околина*, у поглављу о изгинулим ратницима од 1912. до 1918. среза пожешког, наведена су два лица са овим именом и презименом у Милићевом Селу и Горобилу. Према овим подацима, највероватније се ради о Војиславу Бабићу из Милићевог Села.

Пеш. потпоручник *Десимир Ј. Јовановић*, рођен у Ужицу, погинуо 13. септембра 1916. на Кајмакчалану као водник 4. чете. 3. батаљона 17. пеш. пука.

Рез. пеш. потпоручник *Крсман О. Крсмановић*, рођен у селу Растишту, срез рачански, округ ужички, погинуо 1. новембра 1916. на Ивенској коси као водник 1. чете 3. батаљона 4. пеш. пука I позива народне војске.

Рез. пеш. потпоручник *Лазар Ж. Николић*, рођен 15. априла 1870. у селу Крчагову, округ ужички, погинуо 23. октобра 1915. на Црној стени као водник 4. пеш. пука III позива народне војске.

Пеш. потпоручник *Миладин И. Стјевовић*, рођен у селу Дружетићима, срез пожешки, округ ужички, погинуо 22. новембра 1914. на Кременцу као водник 3. чете 1. батаљона 16. пеш. пука I позива народне војске.

Рез. пеш. потпоручник *Милош Ж. Пејковић*, рођен 8. септембра 1884. у Каменици, округ ужички, погинуо 13. септембра 1916. на Кочобеју као водник 4. чете 2. батаљона 17. пеш. пука.

Рез. пеш. потпоручник *Милорад К. Ракић Пејровић*, рођен 2. новембра 1891. у Рогачици, округ ужички, погинуо 11. септембра 1916. на Кајмакчалану као водник 3. чете 1. батаљона 17. пеш. пука.

Пеш. потпоручник *Милија П. Лазић*, рођен у селу Узићима, срез пожешки, округ ужички, погинуо 16. новембра 1916. на Грунишком вису као водник 3. чете 1. батаљона 4. пеш. пука.

Пеш. потпоручник *Миливоје И. Миловић*, рођен у селу Трнави, округ ужички, погинуо 6. октобра 1915. на Власиници као водник 1. чете 3. батаљона 17. пеш. пука I позива народне војске.

Пеш. потпоручник *Павле Перишић*, рођен у селу Брајковићима, срез црногорски, округ ужички, погинуо 31. августа 1914. код Шора, а био је на служби у 17. пеш. пуку I позива народне војске.

Рез. пеш. потпоручник *Петар О. Перовић*, рођен 1886. у Брекову, срез ариљски, округ ужички, погинуо 12. октобра 1915. на Борју као водник 4. пеш. пука I позива народне војске.

Рез. пеш. потпоручник *Срећен А. Мићровић*, рођен 1888. у Стрмову, срез рачански, округ ужички, погинуо 13. новембра 1916. на Грунишком вису као водник митраљеског одељења 4. пеш. пука.

Рез. пеш. потпоручник *Ситојимир Р. Вићенџијевић*, рођен 6. априла 1891. у Годечеву, срез црногорски, округ ужички, погинуо 5. септембра 1916. као водник 9. пеш. пука.

Рез. пеш. капетан I класе *Грујица Софронијевић*, рођен у Горњој Добрињи, срез пожешки, округ ужички, погинуо 1916. године.

Рез. пеш. капетан I класе *Љубомир Л. Обрадовић*, рођен 6. децембра 1873. у Висабаби, срез пожешки, округ ужички, погинуо 13. септембра 1916. на Кајмакчалану као командир 3. чете 1. батаљона 4. пеш. пука.

Рез. пеш. капетан II класе *Тешо Н. Бајић*, рођен у Богданици, срез пожешки, округ ужички, погинуо 1914. године на Костајнику.

Рез. поручник *Здравко Радовић*, рођен у Тубићима, срез црногорски, округ ужички, погинуо 7. октобра 1914. као водник 3. чете 1. батаљона 4. пеш. пука II позива.

Жандармеријски потпоручник *Миломир Ј. Токић*, рођен у Тубићима, срез црногорски, округ ужички, погинуо као наредник 14. августа 1916. у борби на Чеканима као водник 1. чете 3. батаљона 17. пеш. пука.

Обвезник чиновничког реда *Мирко М. Мићић*, рођен у Рожанству, срез златиборски, округ ужички, погинуо 12. августа 1916. у Острову од бомбе аероплана као иследник Добровољачког одреда.

Генерал *Вукоман Арачић*, рођен 10. маја 1859. у Ланишту, срез белички, округ моравски, умро 12. фебруара 1915. у Ужицу као командант Ужичке војске.

Санитет. потпуковник *др Неђослав Велизарић*, рођен 2. августа 1867. у Алексинцу, умро 22. марта 1915. у Ужицу од пегавог тифуса као референт санитета Ужичке војске.

Пеш. потпуковник *Срејен Ристић*, рођен 6. јуна 1863. у Рокцима, округ ужички, умро 3. септембра 1917. у болници „Престолонаследник Александар“ у Солуну.

Пеш. мајор *Борисав С. Милошевић*, рођен 5. маја 1865. у Буару, округ ужички, умро 31. октобра 1915. у Приштини од задобијених рана као заступник команданта 1. пеш. пука II позива народне војске.

Арт. мајор *Владимир Трнавчевић*, рођен 18. септембра 1872. у Севојну, округ ужички, умро 15. децембра 1914. у Нишу као ађутант хаубичког пука II Армије.

Арт. мајор *Велимир И. Ђукнић*, рођен 25. октобра 1880. у Ужицу⁴, умро 31. јануара 1915. у Палерму – Италија од срчане болести.

---

⁴ ИАУ, Књига рођених цркве ужичке 1878–1881, текући број 42. уписано је да је Велимир рођен 24. октобра 1880. године од оца Илије Ђукнића, дивизијара Ибарске дивизије, и мајке Љубице из Ужица, као девето дете.

Пеш. мајор *Добросав Николић*, рођен 12. децембра 1876. у Заовинама, округ ужички, умро 24. октобра 1914. као ађутант Ибарске дивизије.

Пеш. мајор *Јеврем В. Рајевић*, рођен 12. марта 1868. у Ужицу, умро 2. новембра 1915. у селу Тулару од задобијених рана као командант 4. батаљона Допунског пука Шумадијске Дивизије II позива народне војске.

Пеш. мајор *Миладин Кораћ*, рођен 2. јуна 1856. у Расној, округ ужички, умро 13. јула 1919. у Нишу као ађутант Нишке тврђаве.

Рез. санит. мајор *др Светислав Андрејевић*, рођен 1. септембра 1868. у Ужицу, умро 17. марта 1915. у Неготину од пегавог тифуса као управник Неготинске резервне болнице.

Пеш. мајор *Срејен Дражићевић*, рођен 14. децембра 1862. у селу Шуме, округ ужички, умро 3. јуна 1916. у „Ахилеону“ на Крфу као команд. Профијант. колоне моравске дивизије II позива.

Рез. пеш. мајор *Сава Лазић – Тодоровић*, рођен 14. јануара 1861. у Овчињи, срез рачански, округ ужички, умро 30. марта 1917. у француској болници Екише од парализе срца као командант 3. батаљона 2. заробљеничког пука бугарског.

Пеш. мајор *Срејен М. Бокић*, рођен 9. фебруара 1860. у Кремнима, срез златиборски, округ ужички, умро 4. јула 1918. на Крфу – болница „Ахилеон“, као размењен инвалид.

Пеш. мајор *Светозар Гмизовић*, рођен 18. августа 1854. у Ужицу, умро 16. априла 1919. у Нишу, а био је на служби у интендантури Моравске дивизијске области.

Пеш. мајор *Стеван Т. Чоловић*, рођен 24. октобра 1864. у Трудову, округ ужички, умро 14. марта 1920.

Арт. мајор *Тома Д. Димиријевић*, рођен 1. септембра 1853. у Борчи, округ крагујевачки, умро ноћу између 18. и 19. новембра у Ужицу као командант Муниционе колоне Тимочке дивизије.

Арх. тех. пуковник *Владимир Рајковић*, рођен 14. априла 1864. у Чајетини, срез златиборски, округ ужички, умро 18. фебруара 1918. у Крезоу – Француска као шеф радника у Шнајдеровој фабрици.

Рез. пеш. капетан I кл. *Владимир В. Појовић*, рођен 17. јула 1878. у Чајетини, срез златиборски, округ ужички, умро 24. фебруара 1915. у Крагујевцу од пегавог тифуса као командир 2. чете 2. батаљона 4. пеш. пука II позива народне војске.

Пеш. капетан I кл. *Василије П. Рагосављевић*, рођен 1. априла 1886. у Ариљу, округ ужички, умро 2. јуна 1918. у болници „Престолонаследник

Александар“ у Солуну као командир 4. чете 2. батаљона последње одбране старца.

Рез. пеш. капетан I кл. *Вийомир Рајић*, рођен 18. марта 1868. у Ужицу, умро 14. децембра 1917. у болници „Престолонаследник Александар“ у Солуну, а био је на служби у Војно-жељезничкој инспекцији.

Рез. артиљер. капетан I кл. *Илија Н. Дуцић*, рођен 11. новембра 1883. у Вел. Извору, округ тимочки; умро 24. октобра 1918. у Ужицу као водник 2. батерије Тимочког арт. пука.

Рез. капетан I кл. *Јанко Ђорђевић*, рођен 4. јуна 1866. у селу Висибаба, округ ужички, умро 15. фебруара 1916. на острву Лазарету на Крфу као командир 4. чете 1. батаљона 2. пеш. пука III позива народне војске.

Пеш. капетан I кл. *Михаило Радовановић*, рођен 11. јула 1863. у Косје-рићу, округ ужички, умро 24. децембра 1914. у Ваљеву.

Арт. капетан I кл. *Милош М. Гардић*, рођен 30. септембра 1876. у Ужи-цу, умро 4. фебруара 1917. као командир I одељења муниционе колоне Ду-навске дивизије.

Пеш. капетан I кл. *Радолав В. Николић*, рођен 1. августа 1879. у Заови-нама, округ ужички, умро 14. јула 1915. у Нишу од задобијених рана као командир митраљеског одељења 9. пеш. пука II позива.

Рез. арт. капетан I класе *Радолав К. Тасић*, рођен 1888. у Ракитову, срез белички, округ моравски, умро 28. октобра 1918. у Ужичкој рез. вој-ној болници као командир 2. одељења профијант. колоне Тимочке дивизије.

Пеш. капетан I кл. *Срејен Пејровић*, рођен 19. јануара 1873. у Ужи-цу, умро 15. новембра 1914. у Прокупљу као командир чете у 2. прекоброј-ном пуку I позива народне војске.

Рез. пеш. капетан II кл. *Андреја С. Срејеновић*, рођен 6. августа 1871. у Вушевцу, срез лепенички, округ крагујевачки, умро 13. марта 1915. у Ужицу као водник 1. чете 3. батаљона 11. пеш. пука II позива.

Рез. пеш. капетан II кл. *Драгољуб Л. Јерemiћ*, рођен 10. новембра 1873. у Биоски, срез и округ ужички, умро 1. новембра 1915. у Ужицу као судија дивизијског војног суда Дринске дивизијске области.

Рез. пеш. капетан II кл. *Димитрије В. Михаиловић*, рођен 24. октобра 1885. у Ужицу, умро 5. октобра 1916. у Сомбору као ратни заробљеник.

Рез. арт. капетан II кл. *Драгомир Г. Мартић*, рођен 17. априла 1885. у Ужицу, умро 20. јануара 1916. у Вучитрну од задобијених рана.

Рез. пеш. капетан II кл. *Ђорђе В. Цвијовић*, рођен 7. априла 1875. у Каменици, срез и округ ужички, умро 7. марта 1915. код своје куће као водник 4. чете 3. батаљона 12. пеш. пука II позива.

Рез. пеш. капетан II класе *Миљко Н. Борисављевић*, рођен 1. јануара 1859. у Горњој Добрињи, срез пожешки, округ ужички, умро 9. марта 1915. у Ужицу од пегавог тифуса као командир Ужичке заробљеничке команде.

Рез. пеш. капетан II класе *Обрен М. Димитријевић*, рођен 14. јануара 1864. у Маковишту, срез црногорски, округ ужички, умро 7. јула 1915. у Ужицу као командир 3. чете 3. батаљона 4. пеш. пука III позива.

Рез. пеш. капетан II класе *Љубомир Керковић*, рођен 15. јануара 1879. у Мокрој Гори, срез златиборски, округ ужички, умро 18. новембра 1914. у Нишу од задобијених рана као командир 2. чете 3. батаљона 4. пеш. пука II позива.

Рез. судски капетан II класе *Михаило С. Голубовић*, рођен 1. јула 1874. у Крагујевцу, умро 16. октобра 1914. у Ужичкој болници као аудитор 11. пеш. пука II позива.

Рез. пеш. капетан II класе *Петар Л. Костић*, рођен 23. септембра 1856. у Карану, округ ужички, умро 26. октобра 1919. као командир 1. чете 1. батаљона Заробљеничког бугарског пука.

Рез. пеш. капетан II класе *Срећен Ј. Мићровић*, рођен 23. августа 1872. године у Пилици, округ ужички, умро 22. априла 1915. у Ваљеву као командир бојне коморе IV пеш. пука II позива.

Рез. коњички капетан II класе *Стеван Ј. Арсић*, рођен 4. октобра 1869. у Горњој Добрињи, срез пожешки, округ ужички, умро 20. маја 1918. на Крфу као ађутант VI пук. окр. команде.

Рез. санит. поручник *др Густав Сајферт*, умро 20. јануара 1915. у Ужичкој болници од тифуса као лекар 3. пољске болнице Шумадијске дивизије II позива.

Рез. пеш. поручник *Милорад М. Грбић*, рођен 4. фебруара 1879. у Пожези, округ ужички, умро 3. септембра 1915. од задобијених рана.

Рез. пеш. поручник *Милан Ј. Јањушевић*, рођен 28. децембра 1887. у Ужицу, умро 7. новембра 1918. у Загребу.

Арт. поручник *Миљко И. Павићевић*, умро ноћу између 29. и 30. октобра 1918. у Пријеполју као водник 3. батерије Шумадијског брдског артиљеријског пука.

Рез. пеш. поручник *Розмир Ј. Милошевић*, рођен 17. новембра 1879. у Јеловику, срез рачански, округ ужички, умро 17. новембра 1914. од задобијене ране у борби на положају Боблијама, као водник 4. чете 1. батаљона 3. прекобројног пеш. пука I позива.

Пешад. поручник *Радоје Ј. Појовић*, рођен у Ужицу, умро 6. јула 1917. у Ужицу.

Пешад. поручник *Стеван Симић*, рођен 1. маја 1870. у Пожези, округ ужички, рањен 12. септембра 1914. куршумом дум-дум и истог дана умро од задобијених рана као водник 3. чете 3. батаљона 19. пешад. пука I позива.

Рез. пеш. поручник *Симеун Марковић*, рођен 1. септембра 1862. у Брајковићима, срез црногорски, округ ужички, умро 6. марта 1915. у Ваљеву као командир 3. одељења профијант. колоне Дринске дивизије I позива.

Рез. пеш. поручник *Стијан Антонијевић*, рођен 7. јануара 1884. у Пониковици, округ ужички, умро 13. новембра 1918. у Љубљани.

Рез. пеш. поручник *Тодор Павловић*, рођен 1. марта 1874. у Чајетини, срез златиборски, округ ужички, умро 28. новембра 1914. од задобијених рана као водник 4. пеш. пука II позива.

Арт. поручник *Жарко Д. Кулић*, рођен у Ужицу, умро 24. септембра 1917. на Милетиној коси као ађутант 1. дивизиона Дринског брдског арт. пука.

Рез. пеш. поручник *Витомир П. Симеуновић*, рођен у Стрмову, срез рачански, округ ужички, умро 7. септембра 1918. у селу Стрмову.

Арт. поручник *Милорад И. Медовић*, рођен у Бајиној Башти, умро 16. августа 1917. у болници у Француској, а био је на служби у хаубичком дивизиону Тимочке дивизије.

Рез. пеш. потпоручник *Александар П. Јовановић*, рођен 16. августа 1893. у Ужицу, умро 19. марта 1916. на острву Видо, а био је на служби у 3. пешад. пуку.

Рез. пеш. потпоручник *Војин Гордић*, рођен 11. јануара 1878. у Ужицу, умро 30. маја 1917. у „Ахилејону“ на Крфу као водник батаљона последње одбране стараца.

Рез. пеш. потпоручник *Димитрије П. Вујичић*, рођен 6. октобра 1892. у Бајиној Башти, умро 18. септембра 1916. у Лазену – Швајцарска.

Пеш. потпоручник *Драгомир Љујић*, умро 14. априла 1919. у Пожези.

Рез. пеш. потпоручник *Иван Н. Секулић*, рођен у Ивањици, срез моравички, округ ужички, умро 31. јануара 1915. у селу Лисовићу као водник 4. чете 3. батаљона 15. пеш. пука II позива.

Рез. арт. потпоручник *Јован Ђирић*, рођен 24. септембра 1889. у Ужицу, умро 10. фебруара 1915. у болници у Неготину као водник 4. прекобројног пеш. пука I позива.

Рез. пеш. потпоручник *Лука Т. Жиловић*, рођен 4. фебруара 1892. у Ужицу, умро 1. октобра 1918. у Риму као водник 4. чете 2. батаљона 9. пеш. пука I позива.

Рез. пеш. потпоручник *Љубомир Јешић*, рођен 14. априла 1875. у Галовићима, срез црногорски, округ ужички, умро 26. августа 1915. у II пољској болници у Стублинама као водник 3. чете 1. батаљона. 4. пеш. пука II позива.

Пеш. потпоручник *Љубомир Р. Николић*, рођен у Кремнима, срез златиборски, округ ужички, умро 29. новембра 1916. од задобијене ране у борби на Браздастој коси као заступник командира чете у Добровољачком одреду.

Рез. пеш. потпоручник *Милош Ушендић – Рагосављевић*, рођен у Љубишу, срез златиборски, округ ужички, умро 15. новембра 1914. у Г. Милановцу од задобијене ране као водник 1. пеш. пука I позива.

Рез. пеш. потпоручник *Милораг М. Јовичић*, рођен у Ужицу, умро 24. маја 1916. у болници у „Ахилејону“ на Крфу као водник 4. чете 1. батаљона 8. пеш. пука.

Рез. пеш. потпоручник *Милан В. Мићровић*, рођен 1893. у Ужицу, умро 20. фебруара 1916. на острву Лазарету код Крфа, а био је на служби у 9. пеш. пуку II позива.

Рез. пеш. потпоручник *Михаило Л. Куйчевић*, рођен 21. марта 1872. у Ужицу, умро 29. августа 1916. од задобијених рана, а био је на служби у Аутомобилској команди.

Пешад. потпоручник *Милоје Пеџаковић*, рођен у Ужицу, несретним случајем тешко рањен и од ране умро 6. маја 1917. у Бизерти као водник Скопске пешад. подофицирске школе.

Рез. пеш. потпоручник *Милоје П. Веселиновић*, рођен 2. фебруара 1874. у Солотуши, срез рачански, округ ужички, умро 26. августа 1918. на Крфу као водник 2. чете 3. батаљона последње одбране стараца.

Рез. пеш. потпоручник *Милан Н. Ђуровић*, рођен 8. августа 1892. у Дубоком, округ ужички, умро 25. априла 1919, а био је на служби у команди нераспоређених официра.

Рез. пеш. потпоручник *Рајко Р. Букановић*, рођен 20. августа 1877. у Годечеву, срез црногорски, округ ужички, умро 7. јула 1917. у Ужицу.

Рез. пеш. потпоручник *Радојица О. Мајић*, рођен 1881. у Гвосцу, срез рачански, округ ужички; умро ноћу између 19. и 20. октобра 1915. од задобијених рана као водник 2. чете 3. батаљона 4. пеш. пука I позива.

Писар I класе *Владимир Смиљанић*, рођен 30. априла 1862. у Љубишу, срез златиборски, округ ужички, умро концем новембра 1915. у болници Леди Пеџет у Скопљу.

Нижи. адм. чиновник III класе *Гвозден Оцокоља*, рођен 18. октобра 1863. у Брезови, срез моравички, округ ужички, умро 18. фебруара 1915. од пегавог тифуса у Београдској војној болници као магационер Опште војне болнице.

Виши војни ветеринар *Милутићин М. Мајковић*, рођен 26. фебруара 1875. у Ужицу, умро 7. децембра 1919. у Француској, а био је на служби у Санитетском одељењу Врховне команде.

Писар II класе *Милан М. Глишић*, рођен у Ужицу, умро 15. децембра 1915. у Врњачкој Бањи.

Обвезник чиновничког реда – професор Универзитета *Миленко Туруђић*, умро 18. фебруара 1915. у Ужицу као иследник Војне станице у Ужицу.

Обвезник чиновничког реда *Стеван Тојаловић*, рођен у Ужицу, умро 18. фебруара 1916. у болници на острву Видо као инжењер железничке чете.

Обвезник чиновничког реда *Аџанасије Јовановић*, рођен у Мочиоцима, срез ариљски, округ ужички, умро 8. фебруара 1917. на броду „Диге-Трум“, а био је на служби у Команди места у Солуну.

Рез. пешад. кап. II класе *Михаило М. Недељковић*, рођен у Годовику, срез пожешки, округ ужички, погинуо 29. септембра 1915. на положају Забела код Пожаревца.

Рез. пешад. капетан I класе *Вукоман Ж. Вукић*, рођен 24. марта 1873. у Рибашевини, срез и округ ужички, умро у ропству у Бугарској.

Рез. пешад. капетан II класе *Раде Ковачевић*, рођен 27. јуна 1865. у Врањанима, срез пожешки, округ ужички, нестао 24. октобра 1914. на Гучеву као командир 2. чете 1. батаљона 4. пеш. пука II позива.

Рез. арт. поручник *Димитрије Филиповић*, рођен у Рогачици, срез рачански, округ ужички, не зна се где је.

НЕКРОЛОЗИ

†

ЂЕНЕРАЛ ВУКОМАН АРАЧИЋ

командант Ужичке Војске

12. фебруара 1915. године у 5 и по поподне, у Ужицу, угасио се живот ђенерала Вукомана Арачића, храброг команданта Ужичке војске. Нестало је једног нашег ратног ветерана; сишао је са сцене један даровити раденик на пољу војне науке и васпитач савремених генерација нашега официрског кора.

Рођен 1851. год. у питомој Шумадијској Морави, селу Ланишту, сељачко дете, покојни ђенерал Арачић успео је да се са ретком вољом и радљивошћу пробије у прве редове нашег друштва, да заузме једно од највиднијих места међу нашим државним раденицима и да, на челу крупних одреда наше војске, одигра судбоносну улогу у одбрани наше лепе Отаџбине.

Бурно је текао живот ђенерала Арачића.

Свршивши нашу артиљеријску школу у 1874. години са врло добрим успехом, покојни Арачић аванзовао је за пионирског потпоручника и прво своје службовање отпочео је у овоме роду оружја.

У први рат са Турцима ступио је као потпоручник, и то као ађутант за ђенералштабне послове у Тимочком корпусу код пуковника Ђуре Хорватовића. Код овог нашег великана учио се покојни Арачић јунаштву и мушком држању пред непријатељем.

Храброст и памет младога Арачића уочио је велики Хорватовић; ове високе особине његове приближиле су га строгом Хорватовићу. Издржао је млади Арачић тешке пробе код свога ратног мајстора.

У другом рату с Турцима, покојни Арачић, као поручник у улози је начелника штаба Јагодинске бригаде, – он је тада био са својим сељацима. Двдесет деветог децембра 1877. год., на челу своје бригаде, први улази у тврђаву поноситог Ниша, тамо разоружава турску посаду и развија српску тробојку на старом бедуму Константинова града. По том се бори код Самокова, излажући се опасности до самоодрицања.

После првих ратова са Турском, инжињерски капетан Арачић био је као државни питомац послан у аустријску војску, у инжињериске трупе. Ускоро, за тим, по повратку из иностранства, преведен је у ђенералштабну струку, за коју је већ пре толико времена показивао велику способност и наклоност.

По природи марљив, скроман, стрпељив и радљив, при том тихог, али запаљивог темперамента, покојни ђенерал Арачић преласком у ђенералштаб нашао је погодно поље за рад. Наша војска у ђенералштабном официру Арачићу добила је изврсног радника и васпитача војно-школске младежи.

Рат са Бугарима, 1885. године, затекао га је на положају начелника штаба Дринске активне дивизије. Командант ове био је тада питоми Јован Мишковић, благородни и умни војник.

Ако се код Хорватовића покојни Арачић научио одважности и брзини рада на бојишту, код Мишковића у рату 1885. године изучио је практичну ратну ђенералштабну службу, коју је као науку потом и предавао на вишем курсу наше Војне Академије.

Дружба и рад са покојним Мишковићем оставила је дубоког трага на стручној ђенералштабној спреми покојног Арачића. Иначе развијени умни хоризонт његов још више је раширен. Ђенерал Арачић био је један од највиђенијих ђенералштабних официра европског типа. Често би покојник нама, својим ђацима, говорио: „Бог да прости Мишковића, био је уман и племенит војник, од њега сам врло много научио“.

По свршетку овога рата, покојни Арачић, обогатен јаким ратним искуством а наоружан врло солидним знањем теорије ратне вештине, служи и даље у дивизијским штабовима: Дринске а затим и Дунавске дивизије, аванзујући поступно у чинове ђенералштабног мајора и потпуковника, и истиче се у ред професора наше Војне академије, међу којима заузима једно од завиднијих места. Његови су предмети били: на нижем курсу Војна географија, Тактика, Историја ратова, а на вишем курсу Ратна игра и Ђенералштабна служба ратног доба.

Напоредо са професуром покојни ђенерал заузимао је и највиши положај у централној војној управи. Рад његов на положају начелника Општевојног одељења Главног Ђенералштаба био је врло плодан. Стара територијална подела наше области, велики број војних закона и правила, радови на земаљској одбрани, формацији и организацији наше војске, сведоци су и споменици његовог просвећеног рада. Доцније, на положају помоћника начелника Главног ђенералштаба (односно Штаба Команде Активне Војске) био је неколико година и уредник „Ратника“. Он је већ раније давао нашем војно-научном листу своје прилоге, а доцније, као његов уредник, давао их је чешће.

Период времена од 9 година, пред велики рат 1912. године, провео је покојни ђенерал ван војске, у пензији. Ну и за ово сразмерно дуго време он није прекидао везу са војском. Одмарајући се у његовом рођеном Ланишту

и помажући своје сељаке саветом и материјално, покојни ђенерал није престао да прати и развој ратне вештине: рат Руса са Јапанцима јако га је интересовао. Он је у овоме периоду био професор својој деци, официрима Петру и Браниславу, спремајући, узгред, и велики број официра за мајорски испит. Тада је приступио и изради свога дела о Ђенералштабној служби, чији је први део издао још 1899. године („Ђенералштабна служба ратног доба“), а други део („мирног доба“) довршен 1914. године, није могао бити штампан због ратних прилика.

Када је 1912. године куцнуо час за покрет балканских хришћана против вековног душманина – Турака, ђенералштабног пуковника Арачића позвала је дужност за деликатну улогу команданта Тимочке дивизијске области. На овоме месту покојни ђенерал развио је дивну радљивост за снабдевање наших оперативних армија животним потребама и комором. Из Тимочке дивизијске области стизало је брашно у исто време и под Једрене и у Љуму. Све је ово упућивао неуморни и часни администратор, пуковник Арачић, штитећи интересе отаџбине и пружајући помоћи ко год је и где је затражи.

Јунски препад Бугара сачекао је бодри командант Тимочке војске са ладноћом, достојном подражавања. Било је критично доба. Ми, с Овчег поља, упирали смо погледе преко Власинских планина попут Тимока, питајући се да ли ће наш чича Арачић одолети и одбранили позадину и артиљерију наше македонске војске. И на ова наша духовна питања одговарао је хладно али поуздано пуковник Арачић „не брините се ви соколи на Брегалници, држите се ви добро, ја ћу одбранили Тимок“. Овде нам је Арачић близак класичноме хајдук Вељку.

Журно је сакупљао Арачић обвезнике из 3. позива и последње одбране: „Чупавке“, како их је он из милоште називао. Формирао је он на Тимоку војску и 23. и 24. јуна јуначки, на Планиници, разбио је бугарски налет на Зајечар.

Следећих дана очистио је Тимок од Бугара и 2. јула са својим „Чупавцима“ грунуо у Бугарску, заузео Кулу и Белограцик и опсео Видин. Оцеви и деде са Тимока не застадоше за својим орлићима са Брегалнице.

Успеси Арачићеве војске подигоше још већма дух Брегалничких наших соколова. Његов успех имао је силнога утицаја на наступање савезне румунске војске: наша трећекласна коњица пројახала је тада од Лом Паланке до Старе Кутуловице (Фердинандово); политичка ситуација, створена војничком ситуацијом на Видинском војишту заслугом пуковника Арачића, била је за нас врло повољна. На Тимоку, исто силно као и на Брегал-

ници, одбрањена је част српског оружја и интереси наше отаџбине. Зајечарци изабраше свога браниоца за почасног грађанина свога места.

За јуначко држање на Тимоку покојни Арачић добио је ђенералски чин и највише наше ратно одличје: Карађорђеву звезду с мачевима 4. реда. Он је био прави борбени ђенерал. Ово његово одликовање поздравила је цела српска војска.

Кратко време од Тимочке славе до овога рата провео је ђенерал Арачић на важним пословима око земаљске одбране.

Јулска мобилизација наше војске позвала је ђенерала Арачића, пређашњег команданта Тимочке војске, за команданта Тимочке дивизије II позива. Јунацима са Криволака постављен је за вођу тимочки јунак Арачић.

И са овом железном дивизијом ђенерал Арачић хита да ослободи поробљени Шабац. Јунаци са Криволака налетеше на крвнике код Шапца и у тродневном боју повратише оскрнављени наш питоми Шабац. За ово време под његовом је командом била и Шумадијска дивизија, те је тако наш стари професор под Шапцем одиграо и улогу корпусног команданта.

Свршило се преотимање Шапца и јуначки наш стари ђенерал, опет на челу своје другопозивне дивизије, иде у Мачву да непријатељу нанесе смртне ударце на Парашници.

Крајем септембра одређен је за команданта Ужичке војске. У крвавим бојевима од 1. до 11. октобра 1914. на Сенковићу, Паклинику, Точионику, Бабјаку и Семећу Ужичка војска нанела је огромне губитке непријатељској, двојно надмоћнијој снази, повлачећи се као рањени лав ка набујалој хучној Дрини, на којој се, код Вишеграда, од удараца тешких валова тресао Соколовића везира мост, који је још једини остао био.

Због прилика које се развише на доњој Дрини било је и победоносној Ужичкој војсци наређено да се повуче ка Ужицу.

Овде је покојни Арачић учинио све што је у његовој моћи било да одбрани Ужице; наше су трупе успешно тукле непријатеља на Варди и на Дрини код Бајине Баште, али, када и Маљен паде и непријатељ отпоче наступати ка Чачку, тешког срца, 12. новембра у вече, одлучи се стари ђенерал да напусти поверено му Ужице. Требало је сачувати Ужичку војску ради одбране отаџбине. Крајње је време било да, истакнута на Дрини, ова војска заузме фронт по линији на којој бејаху I и III армија.

Мајсторски је извео ђенерал Арачић одлазак своје војске са Дрине пред Овчарско-кабларску клисуру.

Стигавши у Марковац 14. новембра, ђенерал Арачић једнако мисли на офанзиву. И када је сазнао да су се наше I и III армија у повлачењу зауставиле, казао је „у добри час, сад је време да нападнемо“.

Време од 13. до 20. новембра ђенерал Арачић проводи у неуморном раду да своју војску припреми за напад; све је код њега било упућено у ту страну: ни корака више назад!

При преласку наших армија у наступање са Овчара, Каблара и подножја Суворора и Рудника, Ужичка је војска наступала силним налетом, снажно потпомажући слабо лево крило наше Прве армије.

Помоћ коју је ђенерал Арачић десним крилом своје војске дао левом крилу Прве армије, јединствена је. Овај пример потпомагања суседне армије ући ће у историју ратова као класичан.

Ту је покојни ђенерал Арачић деловао као јединствени Србин, друг и истински ђенерал.

Победоносна Ужичка војска у времену од 20. до 23. новембра тукла је непријатеља на целој фронту: на левом крилу на Крстацу разбила је наша Ужичка бригада ојачану непријатељску II брдску бригаду; на центру, на Годуну, Лимски одред са делом Шумадијске дивизије задржао је бесне нападе три непријатељске бригаде, а на десном крилу Шумадинци потпомогоше лево крило Дунаваца и разбише непријатеља на својој фронту, чија јачина беше јача од ове бригаде. Кремен је заузет силним потпомагањем Ужичке војске. Пут за Суворор био је отворен. Непријатељ је био слољен; он је бежао.

Силно је гонио ђенерал Арачић разбијеног непријатеља. И при овој гоњењу он је имао у виду општу, а не посебну, само своје војске задаћу. Гоњење је вршио масирајући снагу ближе Првој армији, да се њој на невољи нађе.

25. новембра, када су трупе I армије заузимале Ваљево, Шумадинци Ужичке војске већ су силазили са Дебелог брда ка Пецкој. 26. новембра Ужичка војска већ је изашла на Дрину, очистивши сав терен пред собом од непријатеља. Непријатељу код Ваљева био је одсечен пут за Љубовију – његови остаци испред I армије морали су се спасавати пут Мачве, где су, као што је познато, морали напустити свој материјал.

29. новембра, тихо и нечујно ушао је ђенерал Арачић са својим штабом у ослобођено Ужице.

Време од поновног уласка у Ужице до саме смрти бејаше посветио ђенерал и бризи за неговање здравља својих војника.

Опасна зараза, пегави тифус, обхрвала је храброг ђенерала почетком фебруара 1915. Држао се добро све до 10. истог месеца, када је наступила компликација – запаљење плућа. 12. фебруара у 5 час. 30 мин. испустио је своју српску и јуначку душу командант Ужичке војске. Вест о његовој смрти разнела се муњевито кроз Ужице; сви су били његовом смрћу поражени. Нико није могао веровати да је стари, али увек свежи и чили ђенерал заменио овај живот у коме је много радио – небеским.

Тринаестог фебруара у 4 часа по подне, официри ужичког гарнизона и грађанство Ужица испратили су до гроба тело јуначког ђенерала Арачића. Никакве друге церемоније, ништа од прописаних и заслужених почести. Скроман, као што му је цео живот био, био је погреб његов. Бели метални сандук био је обавијен нашом лепом тробојком, коју је он победоносно развио 29. децембра 1877. на беду нишког града, 8. јула 1913. на Белогарцику и 10. августа 1914. на Шапцу.

На гробу језгровитим импровизованим говором, у име Ужичке војске, опростио се са покојним ђенералом Арачићем његов некадањи ђак, пуковник Драгутин Милутиновић.

Без топовске паљбе спуштено је његово тело у гроб, а када су уз појање „вјечнаја памјат“, ашови гробара почели бацати влажну земљу на сандук, потмула тутњава подсети нас на далеку топовску грмљавину, каква се чула у славним данима 20–24. новембра на падинама Овчара и Каблара, где је Ужичка војска под командом ђенерала Вукомана Арачића одбранила част Србије.

Вечан помен и слава јунаку ђенералу Вукоману Арачићу. Лака му српска земља, за одбрану које је и живот свој положио.

п. пук *Војин Максимовић*

†

ВЕЛИБОР Н. ТРЕБИЊАЦ

пешад. пуковник,
командант пешадијске школе гађања

Иако је велики и страшни рат већ давно прошао и све патње, муке и тешкоће већ почеле да се заборављају, нису ипак престале и жртве, које је он прогутао и већ их и даље гута, ако не онако кржаве и честе, ипак исто толико тешке: 5. октобра тек. год. умро је напрасно, за својим столом за рад, пешадијски пуковник Велибор Н. Требињац, командант Пешад. школе гађања.

Још млад, здрав, пун енергије и воље за рад, он је у моменту склопио очи, да их више не отвори – исцрпљен прекомерним радом и бригом за остварење великог задатка који му је поверен: изједначење доктрине и мисли својих официра, који постепено имају проћи школу гађања.

Покојни Велибор рођен је у Пожези (ужичкој) 23. марта 1878. год. Свршио је шест разреда гимназије у Крагујевцу, после чега је ступио у Војну академију, чији је трогодишњи курс свршио и 2. августа 1898. год. произведен у чин пешадијског потпоручника.

Као одличан питомац, имајући нарочиту љубав за војнички позив, покојни Требињац још онда бира пешадију – „најглавнији род оружја“, како је он говорио, из којег се са највише практичне спреме улази у ђенералштабну струку, за коју се он још онда спремао.

Као водни официр VII пеша. пука, у оно време интензивног рада и спреме српске војске, заиста је има прилике да се војнички образује – и стекавши репутацију одличног пешадијског официра, буде одређен за водног официра у првој пешад. чети Краљеве гарде. Из ње је отишао да би ступио на вишу школу Војне академије, коју је такође свршио одлично и већ 1905. год. Велибор је приправник за ђенералштабну струку.

Но у ђенералштабну струку није преведен и он не губи вољу и енергију, већ се свом снагом и целим својим бићем посвећује пешадији.

Већ као млад капетан, он је члан комисије за израду митраљеског правила и наставе за гађање пушком, митраљезом и карабином.

Као капетан командује и пешадијском четом и митраљеским одељењем и једином стрељачком четом у Пешад. школи гађања. Доцније у истој школи гађања постаје наставник и помоћник команданта школе, на којој га дужности и ратови затичу.

Покојни Велибор није се могао задовољити само знањем које су му дале домаће школе и војна литература на матерњем језику, већ је увидео да треба да се усавршава. Знајући вредност немачког језика и немачке војне литературе, он тражи и добија годишње одсуство за Немачку, где је не само успео да језик савлада, већ стално интересујући се напретком војске, иако као приватно лице, пратио је развитак па чак пред сам рат, марта 1912. год., успева да присуствује великим царским маневрима у Саксонској. Иначе већ одушевљеном војнику, ово бављење у Немачкој још је више учврстило погледе на војску и њезину улогу у државном животу, а ускоро му се дала прилика да те погледе и на праксици испољи.

Тек у ратовима покојни Велибор могао је показати сву спрему, чврстину карактера, способности и особине доброг официра. Ово, истина, не

измиче из вида ни његовим претпостављенима, јер нема ни једне ратне теорије да у њој није Велибор учествовао и то увек на завидним положајима.

И сам прост пропраћај свих служби које је Велибор у рату вршио показаће сву разноврсност знања и сву величину карактера његовог.

Одмах у почетку рата са Турском 1912. год., Велибор – у недостатку ђенералштабних официра – буде одређен за помоћника начелника штаба Тимочке дивизије I позива и са њоме учествује у свима операцијама, како на правцу Ћустендил – Крива Паланка – Кратово – Црни врх, тако и при опсади и заузећу Једрена.

Но чим се Арнаути побунише 1913. г., Велибор оставља своју дивизију да се демобилише и бива одређен на службу за ђенералштабне послове у штаб Маћедонско-косовских трупа и заступника начелника штаба Вардарске дивизијске области (као његов помоћник).

Кад је арнаутска побуна из 1913. год. била угушена, покојни Велибор буде одређен за председника комисије за разграничење између Краљевина Србије и Црне Горе.

Иако млад потпуковник, на овако завидном војно-политичком положају, Велибор остаје, са малим прекидом, све до почетка великог светског рата.

Европски рат затекао је Велибора на положају начелника ђенералштаба Команде трупа нових области, али врло кратко време остао је на њему и буде још одмах, крајем јула 1914. год., одређен за начелника штаба, а доцније помоћника начелника штаба Ужичке војске. Као такав, провео је први период борби Ужичке војске – њезин неуспели напад на Вишеград, повлачење на гранични фронт и поновни напад, заузеће Вишеграда и напредовање до Хана Пјеска. Тада буде хитно одазват и упућен за начелника штаба Браничевског одреда, који се је тек формирао од оних трупа III позива, које је оставила Дунавска дивизија II позива после њеног одласка на запад.

Но као одличан познавалац прилика, људи и карактера у Маћедонији, Велибор већ у септембру 1914. године буде одређен за начелника штаба Команде Трупа нових области, на ком положају остаје у најтежим тренуцима живота и рада тих трупа и 24. октобра постане помоћник начелника штаба истих тих трупа. На овом положају остаје до реорганизације наше војске на Крфу, где фебруара 1916. године буде одређен у мисију официра који ће у Русији од добровољаца формирати јединице.

Тамо, у Русији, у формираној I српској добровољачкој дивизији, Велибор командује IV пешадијским пуком.

За време борби у Добруци, IV добровољачки пук имао је неколико страховитих борби, а нарочито на Кокарци, где је пук једним ванредним јуришем нагнао бројно знатно јаче Бугаре у бекство. Покојни Велибор, на челу свог пука, у борби код Амзаче, буде рањен у десну руку, али из строја није излазио. Од ове ране није било никаквих тежих последица.

С пропашћу режима у Русији опстанак наших добровољачких јединица тамо био је онемогућен, те су се све јединице морале пребацити на Солунски фронт.

Велиборов пук улазио је у састав II ешалона II бригаде I добровољачке дивизије и под његовом командом прешао је пут с југа европског дела Русије, преко Сибира и Манџурије, Сингапура, Суеца и Александрије и срећно допловио у Солун. Одмах по доласку у Солун, пук буде упућен на фронт као II пук Југословенске дивизије, којим Велибор командује само до 10. јуна 1918. год. Тада буде одређен за помоћника начелника штаба II армије, на ком положају остаје за време наше офанзиве на Солунском фронту до октобра.

У Скопљу, у октобру 1918. Велибор буде одређен за помоћника начелника саобраћајног одељења Врховне команде, коју дужност отправља до конца 1918. године.

По завршетку рата он буде одређен за начелника ђенералштаба Вардарске дивизијске области. За време службе у Вардарској дивиз. области, Велибор је указом био назначен за команданта бригаде, прво Босанске а потом и Шумадијске пешадијске бригаде, али због ондашњих прилика у Македонији и изузетно доброг познавања тих прилика, Велибор није могао бити разрешен дужности на којој је био, те тако није ни примао дужност бригадног команданта.

Па и последња перипетија нашег рата није мимоишла Велибора. У арнаутској побуни 1920. године, он је у почетку био начелник штаба Подримских трупа, а затим командант левог одсека Арбанског фронта, имајући под својом командом 4 пука пешадије са 3 брдска и 2 пољска дивизиона артиљерије.

После побуне био је делегат за разграничавање са Арбанијом.

Располажући солидном спремом, а хладан, смишљен и са веома правилним судом о свакој ствари и ситуацији, покојни Велибор имао је лепог успеха у свакој од ових многобројних и разноврсних служби. Он лично није волео службу у штабу и вечито је говорио да воли трупу, војнике, јер тамо одмах види и резултат свога труда. И заиста његов IV пук доброво-

љачке дивизије у Русији или II пук Југословенске дивизије на Солунском фронту осветлао је образ у свима борбама у којима је учествовао.

Према себи лично, Велибор је био неумољиво строг, али је и од потчињених тражио службу на првом месту. Истина, за потчињене је било веома тешко, али видећи свуд и свагда свог команданта пред собом, нити се роптало, нити чак осуђивало.

Залажући се сав у служби, бивао је и награђиван признањем, јер је на грудима носио од медаље за војничке врлине сва наша ратна одликовања имајући две Карађорђевог звезде са мачевима IV ст.[епена] и два Бела орла с мачевима III степена. Поред ових, његове груди достојно су красила и одликовања страних држава – персијско, црногорско, руско, румунско, енглеско и чехословачко.

Али за то он је дао све што један човек може дати, није жалио ни труда ни знања, ни нерава, ни здравља.

Чим је после ратова наша војска прешла у мирнодопско стање и чим се почело на поуну спреме нашег официјерског кора, било је додељено Велибору да простудира и изради план по коме би требало у њој обуку изводити.

Тек после несравњених тешкоћа у сваком смислу и приступљено је формирању школе и за првог њеног команданта буде одређен 22. децембра прошле године покојни Велибор. И као командант он је себи одредио да предаје тактику у школи.

Све знање, све физичке и умне моћи Велибор улаже да би школу формирао и у њој наставу извео онако како ју је замислио.

Истина да је и од наставника и од слушалаца тражио готово немогућности, али зато ни сам није штедео себе ни најмање, већ свуда и примером претходио.

Огроман обим послова, велика брига и старање око напретка школе, толико су исцрпили снагу његову, да није дочекао завршетак ни прве класе, овог његовог мезимчета – Школе гађања, која је резултатом већ прве класе истакла огромну корист и насушну потребност своју.

Покојни Велибор био је по нарави тих, одмерен, миран и врло мека срца, али веома чврста карактера и поносан својом војничком дужношћу и официјерском чашћу, а он је себе подвргавао дужности, али је неодступно и понекад чак и сурово тражио да сваки тачно и без поговора врши своју војничку дужност.

Па зар се онда и могло десити да Велибора не затекне и сама смрт на дужности? Не! И она га је затекла на служби и тако га брзо покосила, да

није успео да се опрости са својим помоћницима. Срчани удар, као непријатељско зрно, погодило га је у тренутку кад је за својим столом обављао службу, тако да се је стропоштао поред стола, далеко од својих у логору Калиновику код Сарајева.

Достојно ожаљен од својих помоћника и слушалаца, пренесен је у Сарајево, одакле у Крагујевац – срце Шумадије који је тако неизмерно љубио.

Почивај мирно, Велиборе, твоју си дужност свесно одужио па ће ти бити лака та црна земља, за коју си живео и крв лио. Твоји другови и поколење ће ти име помињати. Слава ти!

Пуковник **Вел. Ј. Белић**

***

Приликом сахране пок. пуковника В. Требињца 7. октобра 1922. у Сарајеву, одржан је овај опроштај:

Тужни зборе,

Пред нама су посмртни остаци команданта Пешадијске официрске школе гађања, пуковника Велибора Требињца, који је пао као жртва своје дужности, у служби Краљу и Отаџбини, у Калиновику 5. овог месеца, у 14 часова и 5 мин.

Његови стари родом су из Херцеговине, као што му и презиме говори, а Велибор се родио 1878. године у Шумадији, где је и одрастао. Без оца је рано остао. Мати му је била учитељица и она се старала о њему. Из Ужица дошао је у Крагујевац у гимназију. Крагујевачку гимназију свршио је са одличним успехом и по свршеном 6-ом разреду гимназије, 1895. ступио је у Војну академију у Београду, са 28. класом, и међу првима, са одличним успехом 1898. постао пешадијски потпоручник.

2. августа 1901.	авансован за	пешадијског поручника,
6. марта 1904,	" "	капетана II кл.,
27. марта 1908.	" "	капетана I кл.,
5. маја 1911.	" "	мајора,
31. октобра 1913.	" "	потпуковника,
1. октобра 1915.	" "	пуковника.

Као млад официр, прослужио у 7. пешадијском пуку и Краљевој гарди као водник и командир.

По свршеној вишој школи Војне академија и свршеном приправништву у Главном Ђенералштабу, био је нарочито послат да присуствује великим царским маневрима у Немачкој, о којима би често за живота говорио, и где је пред почетак светског рата имао прилике да види сву спремност Немачке за велики светски рат. Убрзо, постао је командир стрељачке чете у I Пешадијској школи гађања 1910. и 11. г.

За време ратова 1912. и 1913. био је помоћник начелника штаба у Тимочкој дивизији I позива, када се одликовао при. опсади Једрена.

По свршетку балканског рата 1913. био је употребљен у комисијама за разграничавање са суседним земљама.

У току рата 1914. и 1915. био је помоћник начелника штаба код трупа нових области у Маћедонији, где је неуморно радио и нарочито се истицао. Имао је нарочитих заслуга за одбрану Качаничког и Кончулског теснаца, Скопске Црне Горе и Косова Поља 1915. године за време повлачења. Тада се показао као врло велики сарадник војводе Бојовића, који га је нарочито ценио и уважавао.

По извршеном повлачењу српске војске 1915. на Крф, он је нарочито молио да иде и да организује добровољце по Русији за васкрс своје отаџбине. Русију и руски народ одувек је волео и дубоко веровао у победу свога народа.

Са Крфа је отишао 5. Марта 1916. и преко Француске и Енглеске стигао у Русију. У Русији био је командант 4. добровољачког пука I српске добровољачке дивизије.

Учествовао у бојевима у Добруци: 25. августа код Кара-Симона (испред Добрича), 31. августа 1916. год. и 1. септембра код Кокарце, када је погинуо и његов класни друг Милорад Матић, командант 2-ог пука, и код Амаоче од 19. до 23. септембра.

Нарочито се одликовао 25. августа 1916. год. пред Добричем-Балчком. Пук му је био на крајњем десном крилу српско-руског корпуса. Десно од њега, 19. румунска дивизија нагло је одступила, услед појаве 1-ве бугарске коњичке дивизије, која је после румунске катастрофе код Туртукаја бацила се у бок савезничке групе пред Балчком, да би дегажирала слабе бугарске снаге на том правцу. Са повлачењем румунске дивизије остао је огољен наш десни бок у тренутку када су наши пукови, одбивши фронтални напад Бугара, и сами прешли у напад, који је врло добро напредовао. И тада се појављују бугарске коњичке масе, са митраљезима и артиљеријом, обухватајући наш десни бок и загрозе позadini. Али ту је био 4-ти пук и Велибор Требињац! Коњички јуриши су одбијени са великим губицима и

ми смо остали господари разбојишта. За овај велики успех у критичној и веома опасној ситуацији, поред присебности и јунаштва наших старешина и војника, заслуга највише припада хладнокрвном и енергичном команданту пука, покојном Требињуцу, и његовој великој маневарској способности.

За храброст и заслуге у Добруци одликован је: највећим румунским орденом „Михаила Витеза“, руским орденом „Св. Владимира IV ст. са мачевима“ и Карађорђевој звездом IV степена са мачевима“.

Са пуком је допутовао на Солунски фронт преко Сибира, Манџурије, Јапана и Египта. У Солун је стигао почетком априла 1918. године, где је 4. добровољачки пук расформирано.

По доласку из Русије, у припреми за Солунску офанзиву у јесен 1918, као опробан и искусан био је одређен за помоћника и заступника начелника штаба II армије војводе Степановића, коме је био веран сарадник.

За своје ратне заслуге, сем руских, румунских, чехословачких и бугарских ордена од наше Краљевине има и наша највиша ратна одликовања: две златне медаље, две Карађорђевој звезде IV степена са мачевима, два ордена Белог орла III степена, 1. Бели орао IV степена са мачевима, 1. Бели орао V степена са мачевима, медаљу за војничке врлине и Данилов орден.

По доласку у Отаџбину био је опет начелник штаба у Скопљу, а дуго времена командант пешадијске бригаде у Македонији и командант одбране према Арбанији 1919. и 1920.

Од почетка још Велибор је међу својим, и старијим и млађим, друговима био омиљен и вољен. Као син према својој мајци, није имао равна себи. Он је своју стару мајку, која је пре непуних 5 месеци умрла у Пешти, оплакивао као мало дете и отуда одмах њене посмртне остатке пренео у Крагујевац.

Од свију својих другова био је једна од најфинијих глава. Увек дубок мислилац, организатор и неуморан на послу. Говорио је перфектно немачки и руски. Врло моралан и карактеран. Те су особине уочили и претпостављени. Волео је књигу, позориште и уметност. Сам је много читао и радио, а увек био духовит, весео и расположен у друштву.

Када се осетила потреба за стварањем пешадијске официрске школе гађања, њему је војна управа, иако младом али искусном, опробаном и спремном ратнику, који је располагао са јаком ђенералштабном спремом, поверила команду над Пешадијском официрском школом гађања [и] пуну одговорност, те је он од почетка ове школе у овој години све припремио и све организовао за њен рад. Под својом командом у школи имао је око 130

официра слушаца, од мајора до потпоручника из целе наше Краљевине и свију пукова као и из савезничке Чехословачке Републике.

Он је био представник, лични пример и најревноснији командант, професор и ђак-слушалац. Први је био на часу теорном и први на часу практичном. По цео дан би слушао клокотање митраљеза, пушчану и топовску паљбу у Калиновику, те је био сретан, јер му је изгледало као да је у рату. Остајао је до краја сваке вежбе и на крају сваког дана и вежбе упућивао слушаоце да из рада од тог дана извуку поуке за свој рад у трупи; увек им је говорио да буду скромни и да не мисле да све знају, јер нема човека који све зна. Увек би им говорио колико краљ и отаџбина рачунају на њихову спремност, јер су они ти који образују срж пешадије, „краљице битак“ у прошлим и будућим ратовима. Тако је радио и на дан смрти своје 5. овог месеца. Остао је на вежби са својим слушаоцима и, кад је превалило подне, дошао је у свој логор, мало ручао, потом се опружио на својој постељи и за 2 минута склопио очи.

Велиборе, класни друже, дико и поносе наш, ако је ико био жртва своје дужности и свога посла, то си био ти, Велиборе Требињац! Ти, који си нам увек говорио колико се треба жртвовати за посао наставника у школи. Алем-камене своје класе, мили команданте и старешино у Пешадијској официрској школи гађања, којој си ти ударио темељ за нашу, славом увенчану пешадију у милој нам отаџбини!

Како је чудна судбина живота и као је близу између живота и смрти!? У 14 часова 5. овог месеца послао си ми брзојав из Калиновика да ти од дошких коња изаберам два црна по могућности зелена, а већ после 5 минута, у 14 часова и 5 минута био си мртав! Жеља ће ти бити испуњена, франци твоји одвешће те до вечне куће!

Требало је да пропутујеш цео свет, да не будеш потопљен у морским валима, да прођеш кроз толике ратне окршаје и да те смрт мимоиђе, да не будеш разнет непријатељским зрнима у толиким ратовима за ових десет година и да дочекаш да млађим официрима покажеш како се треба спремати за рат, како треба спремати војску за одбрану отаџбине и како треба умрети на дужности за добро отаџбине!

Другови и официри, угледајте се у служби на рад Велибора Требињца, нека вам је он најбољи пример какав треба бити на послу и како се служи Краљу и Отаџбини!

Велиборе, мила класо, тебе оплакује твој брат, твоја сестра и родбина, твоја класа, твоје старешине, другови и пријатељи, твоји официри, наставници и слушаоци, твоји војници, цела Краљевина и војна управа, која ти је

ИСТОРИЈСКА БАШТИНА
Број 17

HISTORICAL ARCHIVES OF UŽICE

HISTORICAL HERITAGE

**HISTORIOGRAPHY AND ARCHIVES
RESEARCH REVIEW**

17

**Užice
2008**

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ УЖИЦЕ

ИСТОРИЈСКА БАШТИНА

**ЧАСОПИС ЗА ИСТОРИОГРАФИЈУ
И АРХИВИСТИКУ**

17

**Ужице
2008**

ИСТОРИЈСКА БАШТИНА
Часопис за историографију и архивистику
Број 17
HISTORICAL HERITAGE
Historiography and Archives Research Review
Number 17

Издавач/Publisher
ИСТОРИЈСКИ АРХИВ УЖИЦЕ

Одговорни уредник/Editor-in-chief
Мирослав ДУЧИЋ

Главни уредник/Editor
Александар В. САВИЋ

Технички уредник, коректор и компјутерска припрема
Technical editor, proof-reader and computer preparation
Драган КНЕЖЕВИЋ

Секретар редакције/Editorial Secretary
Весна ПРЉЕВИЋ

Редакција/Editorial Board
Др Момчило МИТРОВИЋ, мр Татјана РАКИЋ, Јубица МАЦУРА, Весна ЛУЧИЋ,
Мирослав ДУЧИЋ, Весна ПРЉЕВИЋ, Миле ЧАРАПИЋ, Жељко МАРКОВИЋ,
Александар В. САВИЋ

Рецензенти/Reviewers
Др Љубодраг ДИМИЋ, др Живота МАРКОВИЋ, Драгица МАТИЋ,
Александар В. САВИЋ

Лектор/Reader
Драгица МАТИЋ

UDK класификација/UDC classification
Драгослава РОДАЉЕВИЋ

Превод на енглески/ Translation into English
Даница ШОСТАР

Ликовно решење насловне стране/ Covers designed by
Звонко ШОСТАР

Тираж: 300 комада/Printing: 300 copies

Штампа/Printed by
Штампарија ГРАФОПЛАСТ Ужице

САДРЖАЈ
CONTENTS

ЈУБИЛЕЈ
ANNIVERSARY

1. Мирослав ДУЧИЋ, Шездесет година рада Историјског архива у Ужицу
Miroslav DUCIC, 60 years of the Historical Archives of Uzice 9

ЧЛАНЦИ
ARTICLES

2. Салих СЕЛИМОВИЋ, Зорнићи у Кладници 15
Salih SELIMOVIC, Zornics in Kladnica 23
3. Љубица МАЦУРА, Ужичка женска подружина 25
Ljubica MACURA, Uzice's Women' Branch 1878 – 1941 58

ИЗ АРХИВСКИХ ФОНДОВА
FROM THE ARHIVES FUNDS

4. Др Недељко РАДОСАВЉЕВИЋ, Синђелије ужичко-ваљевског митрополи-
та Јоакима из 1785. и 1792. године 59
Dr Nedeljko RADOSAVLJEVIC, Certificates of Uzice – Valjevo's Archbishop
Joakim from 1785 to 1792 70
5. Др Живота МАРКОВИЋ, Руска штампа о Јаворском фронту 1876 – 1878.
године 71
Dr Zivota MARKOVIC, Russian Press on the Javor Front 1876 – 1878 94
6. Мр Маја НИКОЛОВА, Дечачка школа у Бокоњану на Корзици – сећања
Драгомира Ђоковића 95
Mr Maja NIKOLOVA, Boys' School in Bokonjan, Korzika Memoirs of Dragomir
Djokovic, a teacher 110

7. Милош ТИМОТИЈЕВИЋ, Епископ Николај Велимировић у посети Жичкој епархији (ужички и чачански крај) 1919. године	111
Milos TIMOTIJEVIC, Bishop Nikolaj Velimirovic on the Visit to the Eparchy of Zica (the region of Uzice and Casak) 1919	116
8. Александар В. САВИЋ, Погинули, умрли и нестали Ужичани од 1912. до 1920, према листу „Ратник“ 1921–1926.	117
Aleksandar V. SAVIC, Killed, Dead and Disappeared People from Uzice from 1912 to 1920, According to <i>Ratnik</i> (Warrior) Paper 1921–1926	154
9. Зорица ЦАКОВИЋ, Миодраг Д. ГЛУШЧЕВИЋ, Архивска грађа ужичких новчаних завода у фонду Дринске бановине	155
Zorica DZAKOVIC, Miodrag D. GLUSCEVIC, Archival material of Financial Institutions of Uzice in the Fund Royal Banovina’s Administration of the Drina Banovina	172
10. Мр Слободан РАДОВИЋ, О аутографу и предавању професора Благоја Живковића о ужичкој културној баштини	173
Mr Slobodan RADOVIC, On Autograph and Lecture of Professor Blagoje Zivkovic on Uzice’s Cultural Heritage	178
АРХИВИСТИКА	
ARCHIVES RESEARCH	
11. Милева МИЛОШЕВИЋ, Научно-информативна средства о архивској грађи Историјског архива у Ужицу	179
Mileva MILOSEVIC, Finding Aids on Archival Material of the Historical Archive of Uzice	190
12. Жељко МАРКОВИЋ, Стручни профил радника службе за заштиту архивске грађе ван архива у Републици Србији	191
Zeljko MARKOVIC, Professional Profile of the Employees in Registry Offices Inspection Service in the Archives of the Republic of Serbia.....	211
13. Јован П. ПОПОВИЋ, Коришћење архивске грађе која се односи на заробљенике и логораше из Другог светског рата (морална и правна заштита њихових личности)	213
Jovan P. POPOVIC, Use and Publication of Archival Material, which Refers to the Prisoners-of-War, Confined in Concentration Camps During the Second World War – Moral and Legal Protection of Their Personalities	228

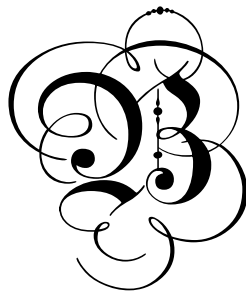
14. Јован П. ПОПОВИЋ, Преглед прописа о заштити архивске грађе на просторима југословенске државе од 1918. године до распадања СФРЈ и прописи који су донети у новоствореним државама, ранијим републикама Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, до 2007. године 229
Jovan P. POPOVIC, Review of the Acts and Regulations Relative to the Preservation of the Archival Material That Were in Force on the Territory of the Former Yugoslavia, i.e. Since 1918 Through the Dissolution of SFRJ (Socialist Federal Republic of Yugoslavia) and Regulations Brought in Newly Founded States, Former Republics of SFRJ, up to 2007 246

**ПРИКАЗИ
REVEIWS**

15. Dr Ljubomir PETROVIC, Peter Fritzsche, Stranded in the Present Modern Time and the Melancholy of History, Harvard University Press, Cambridge and London 2004, 268 pp. 247
16. Весна ЛУЧИЋ, Издања Историјског архива у Ужицу у 2007. години
Vesna LUCIC, Editions of the Historical Archives of Uzice in 2007 251

**ИЗ ЛЕТОПИСА АРХИВА
FROM THE ANNALS OF THE HISTORICAL ARCHIVES OF UŽICE**

17. Весна ПРЉЕВИЋ, Летопис ИАУ за 2007. годину
Vesna PRLJEVIC, The Annals of the Historical Archives of Uzice for 2007 263

ЈУБИЛЕЈ

Мирослав ДУЧИЋ

ПОВОДОМ 60 ГОДИНА ОД ОСНИВАЊА ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА У УЖИЦУ

Систем организоване заштите архивске грађе, као културног добра, у Србији није дуг. Протекло је мало више од једног века како је Народна скупштина Краљевине Србије 1898. усвојила Закон о Државној архиви у Београду (садашњи Архив Србије), који је почело са радом 1900. године и до 1926, до оснивања Државне архиве у Новом Саду, био једина архивска установа на територији данашње Србије. У ратним вихорима који су потресали наше крајеве све до 1945, а нажалост, присутни су још увек, страдали су бројни и вредни писани споменици. Освајачи и окупатори су у оба светска рата однели и уништили значајан део архивске грађе. Али не може се негирати и сопствена небрига према документима као најпоузданијим сведоцима прошлости и нашег постојања на овим просторима.

Од 1928. започео је нов и организованији приступ заштити архивске грађе. Већ по завршетку Другог светског рата у Социјалистичкој Југославији осетила се потреба да се заштити архивска грађе и на ужим територијалним подручјима. Влада ФНРЈ је 12. марта 1948. издала Наредбу о привременом обезбеђивању архива. Спроведећи наредбу Владе, Министарство просвете НР Србије је расписом обавезало среске и градске одборе да прикупе податке о архивама бивших установа ради њиховог сакупљања и обезбеђења. Када је Министарство просвете НР Србије 24. априла 1948. именовало Предрага Гордића, професора историје у Ужичкој гимназији, за првог руководиоца архивског средишта „као органа Државне архиве НР Србије“, започео је организован рад на прикупљању и заштити архивске грађе на подручју садашњег Златиборског управног округа. Од свог оснивања Историјски архив је на овом подручју једина установа законом обавезна да штити интерес друштва, заједнице и појединца у области заштите архивске заоставштине.

У динамичном развоју града Историјски архив је опстајао и развијао се настојањем да се прикупи и сачува што више архивске грађе упркос чињеници да за та настојања није никада имао довољно простора. Дуго се у

Архиву радило у непримереним условима, а ипак су испуњаване планиране програмске и законске обавезе. Свакодневни послови, иако сложени, а понекад тешки и прљави, имали су свој пуни смисао. За протеклих 60 година, 55 радника вредно је радило и на хиљаде докумената сачувало и средило, знајући да ће упорни корисници архивског материјала моћи да испричају неку занимљиву причу или реконструишу значајне догађаје из прошлости, јер једино писани документ поуздано чува истину и спречава заборав.

2008. април, Колектив Историјског архива на тераси нове зграде Архива

Од свог оснивања до 1967, када је Архив пресељен у приземље северног крила зграде општине Ужице, Архив је променио три локације. Скоро 50 година у Ужицу се тражило решење за Архив, али се до почетка градње зграде на Ракијској пијаци није могла наћи зграда за смештај ове установе. Данас се чини да није било ни довољно разумевања за проблем, посебно оних који су били дужни да брину о овој изузетно важној институцији у

друштвеном и културном животу града. Тренутна ситуација је таква да се пред архиве постављају сложени послови, пре свега они који се тичу преузимања и заштите незбринуте архивске грађе, као и потребе појединаца, установа, привредних друштава, медија и других за брзом и потпуном информацијом из архивске грађе. После пуних 60 година, 2008. је на помолу дефинитивно решење овог дугогодишњег проблема Историјског архива. На радост архивских посленика и корисника архивског материјала као и грађана, не само Ужица већ и околних места, Архив ће ускоро бити смештен у једну од најсавременијих зграда овог типа на простору бивше Југославије.

2008. јул, Нова зграда Архива

У години јубилеја Архива ваљало би се подсетити досадашњег рада и сумирати неке од резултата у протеклом периоду. Историјски архив обавља заштиту архивске грађе као културног добра на подручју десет општина Златиборског управног округа на чијем простору живи око 340.000

становника различитих конфесија. На основу Закона о културним добрима, архив је обавезан да врши надзор над свим ствараоцима архивске грађе и то од општина, установа, приватних и државних предузећа, друштвених и спортских организација и других. Дужан да преузима грађу од стваралаца, да створа услове за физичку заштиту преузете грађе, да је сређује, издаје заинтересованим на коришћење, као и податке о чињеницама из документације у складу са Законом о управном поступку и да грађу објављује и публикује. Све ове послове Архив је до сада са мање или више успеха обављао, али о томе јавност треба да да оцену.

У својим депоима Архив тренутно чува близу 3000 метара дужних архивске грађе, још увек преузима документацију, а последње две до три године, преузимање грађе је интензивирано због тога што се велики број предузеће у поступку приватизације, након банкротства брише из привредних регистара а о њиховој архивској документацији осим Архива нема ко да брине. Садржај фондова и збирки је богат и односи се на све области људског стваралаштва. Архив тренутно користи непуних 500 м² радног и смештајног простора од чега 350 м² отпада на депое. Услови за чување грађе су веома лоши, поготову простор школских учионица у Севојну и Волујцу које су привремено претворене у архивске депое. Од 1952. Архив издаје грађанима на њихов захтев различита уверења којим остварују неко од својих права. Од 1953. почела су истраживања за научни рад, иако није било читаонице – основног услова за рад истраживача. Све до 1997. истраживачи су користили канцеларије службеника Архива. Услови су се унеколико побољшали када је од улазног хола и дела ходника једног од три улаза у зграду општине, адаптиран простор за читаоницу. Према евиденцијама које се воде у Архиву, од почетка издавања уверења, до сада је издато преко 17.000 уверења из разних архивских фондова за потребе грађана.

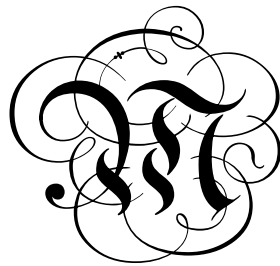
Архивска библиотека има преко 12.000 библиотечких јединица од којих су неке старе преко 200 година. То је специјална библиотека којом се служе истраживачи архивске грађе и радници Архива при сређивању архивских фондова, те се библиотечки материјал користи искључиво у читаоници Архива.

Публиковање архивске грађе у раду Архива заузима значајно место. Активности на овом пољу почео је професор Благоје Живковић, управник Архива (1948–1959) публикацијом Старо Ужице према необјављеној мемоарској грађи. Седамдесетих година Народна библиотека, Народни музеј и Историјски архив покренули су годишњак *Ужички зборник*, који објављује радове из политичке, културне и економске историје ужичког краја.

До данас је изашао 31 број. Од 1983, када је Архив навршио 35 година рада, покренут је нови часопис Историјска баштина који је у почетку објављивао архивску грађу и изворе, али је у задњих неколико бројева променио концепцију и поред великог броја научних радника из Србије објављује и прилоге колега из архивских установа других држава нашег окружења. Часопис је регистрован у Министарству за науку. Поред ових часописа објављено је до сада близу 30 наслова. Само у 2006. и 2007. објављено 12 вредних књига из области локалне историје: Марко Поповић, *Ужички ђраг*; Новак Живковић, *Маџистраји ужички* и *Ужички округ*; др Недељко Радосављевић, *Књажевска канцеларија* и *Ужички суд*; др Ратомир Цвијетић, *Уздрезице* (проте Смиљанића) и *Узимање Ужица*; мр Татјана Ракић, *Живошћис Максима Евџеновића*; (у сарадњи са Архивом Сарајева) *Народно благо*, фототипско издање из 1888; Миле Чарапић, *Коло јахача* „Кнез Михаило“ за округ ужички, и др.

Историјски архив је обновио изузетно плодну сарадњу са архивским установама из нама суседне Босне и Херцеговине и то са Архивом БиХ, Архивом Републике Српске, Архивом Кантона Сарајево, Кантона Тузла и Мостара. Са Покрајинским архивом Марибора где нас редовно позивају на традиционално архивско саветовање у Раденцима и архивском установом из Цеља. Имамо контакте и са неким архивима из Хрватске и многи су спремни да своје стручне радове из архивске праксе и историографије објављују у нашој *Историјској баштини*.

И, на крају, слободни смо да констатујемо да се Архив, иако је у досадашњем раду скромно животарио, можда у сенци других установа културе, ипак се наметнуо и постао је важан чинилац друштвеног и културног живота ужичког краја. Мало где је у оваквој мери сачувано искуство генерација прошлих времена. Средине које успеју да препознају вредност оваквих установа, и учине напоре да унапреде њихов рад, имаће вишеструку корист. Архив се не може више посматрати као неко складиште старог папира, он мора бити место које ће будити интерес грађана за упознавање историје, јер народ који заборави своју историју у опасности је да је понови.

ЧЛАНЦИ

929.52 Зорнићи

Салих СЕЛИМОВИЋ

ЗОРНИЋИ У КЛАДНИЦИ

САЖЕТАК: Овај рад је посвећен најбројнијем и најстаријем роду на подручју Кладнице, а за чији се део може рећи да није пореклом од Куча. И овај рад је, као и неки ранији, део ауторових широк истраживања порекла и миграционих кретања становништва Сјеничке пештерске висоравни. Зорнићи су старинци у Кладници, али и у Старом Влаху заједно са Тарићима, Тугићима, Балтићима. Ови српски родови су пре исламизирања живели у нововарошком селу Буковику. Радикалнија исламизација је настала после аустро-турских ратова 1683–1699. и 1737–1739. године. На тај процес деловало је више узрока. Исламизирања је било и после Карађорђевог брзог повлачења из тадашњег Новопазарског санџака, односно Старе Рашке. После исламизирања Зорнићи и Тарићи прешли су у село Кладницу, а Балтићи у село Урсуде.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Зорнићи, Кладница, Урсуде, Буковик, Кошани, Тарићи, Балтићи, муслимани, православни, становништво, исламизација, миграција.

До административно-управних реформи у Босанском вилајету (пашалуку) 1865–1867. године, за време везировања Топал Осман-паше, подручје Кладнице налазило се у нововарошкој кази. Милан Борисављевић у свом „Житију породице Борисављевић“ пише да је то било 1870. године¹. У време тих реформи кладничка села су издвојена из нововарошке и припојена сјеничкој кази. Тако је остало до ослобођења 1912. године, изузев насеља Боровиће које ће припасти Сјеници тек после Другог св. рата.

Подручје Кладнице чине села: Кладница, Урсуде, Понорац, Папиће, Сугубине, Боровиће, Јевик и Калипоље. На том простору, као и на простору целог Старог Влаха, миграције су увек биле динамичне, али су се некада претварале у праве сеобе за време или непосредно после аустро-турских ратова, као и после повлачења Карађорђа 1809. и Калипољске битке 1876. године. Мигрирали су и православни и муслимани. Православни Срби учествовали су у ратовима на страни Аустрије, а муслимани на страни

¹ Милан Борисављевић, *Житије породице Борисављевић* (рукопис), Историјски архив Ужице, 1923., 22.

Турске. Муслимани су се борили за очување Османске Империје која је била актуелни окупатор, а Срби православни уз Хабзбуршку Монархију, која је била кратко време освајач, али и потенцијални окупатор.

У тим нашим трагичним раздеобама највише су се међусобно уништавали Срби православни и Срби муслимани. Једни другима су рушили и палили куће, цела села и градове, па чак и богомоље. Ипак, највећа зла и злочине починили су Черкези и Арнаути (исламизирани Албанци) као турски војници. „Живи су завидели мртвима“, како је негде остало записано.

Муслимани су за време напредовања аустријске војске и успешних борби српских устаника гинули бранећи Турску, или су се повлачили са турском војском према југоистоку Балканског полуострва и Цариграду. Када је аустријска војска после пораза код Качаника 1689. године почела да одступа према северу, и српски устаници и велика маса народа су се повукли преко Саве и Дунава у данашњу Војводину, Славонију, па и даље до Будима и Пеште, румунског дела Баната, Украјине и руских степа. Све је било предато „огњу и мачу“, а чак су и збегови немоћних крволочно ликвидирани. У Бечком рату се као највећи крволоч истакао Јигит-паша, којег је скадарски везир Худаверди Махмутбеговић морао осудити и ликвидирати. Иначе, паша Худаверди Махмутбеговић је био пореклом од чувених Црнојевића.

У опустеле крајеве Старог Влаха и Сјеничко-пештерске висоравни (Сјеничко-пештерска висораван се сматра делом Старог Влаха у ширем смислу) после тих наших трагедија насељаваће се ново српско становништво, међу којима је било и већ исламизираних из Куча, Дробњака и Колашина². На подручју Кладнице се ново српско становништво постепено исламизирало, а они који то нису хтели, морали су да наставе „своје путовање“ преко планине Јавора у Моравицу, Драгачево, Лепеницу, Јасеницу, Качер, па чак и у Тимочку Крајину³. Етапне миграције са овог простора су биле скоро непрекидне све до Карађорђевог повлачења из Новопазарског санџака, односно Рашке области. У току XVIII и почетком XIX

---

² С. Селимовић, *Исламизирани Кучи на подручју Кладнице*, Историјска баштина бр. 15, Историјски архив, Ужице 2006., 50.

³ Ј. Цвијић, *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Завод за издавање уџбеника, Београд 1966, 175; М. Недељковић, *Сеобе становништва из новопазарског краја у Шумадију током XVIII и XIX века*, Новопазарски зборник бр. 25, Музеј „Рас“, Нови Пазар 2001, 122; С. Селимовић, *Кладница – становништво*, Новопазарски зборник бр. 14, Музеј „Рас“ Нови Пазар 1990, 124 (Опширније видети: М. Лутовац, *Етничке промене у области Старе Рашке*; Ј. Ердељановић, *Етнологија грађа о Шумадинцима*; М. С. Филиповић, *Таково и Качер*; М. Пауновић, *Бердај и Тимочка Крајина*; Р. Маринковић – Т. Протић – Ј. Марјановић, *Драгачево*; М. Јаћимовић, *Качер*).

столећа из овог краја су мигрирали Богдановићи, Петровићи, Недовићи⁴, Нешовићи, Кулизићи, Јаћимовићи, Недељковићи, Стевановићи, Глибићи, Старчевићи, Ерићи, Вишњићи, Балтићи⁵, Савићи, Зорнићи⁶. И сада на подручју Кладнице постоје остаци некадашњих кућа и насеља, као и бројних хришћанских гробаља и црквина. Бројни су и топоними као Старчевина, Нешовина, Арсовина, Петрово брдо, Петров крш, Кулизино брдо, Бобино брдо, Шуковина, Недовића врх, Ћирковина, Бојовина, Шуитића гробље и др⁷.

После одласка поменутих српских родова, на њихова напуштена имања населиће се Зорнићи, Балтићи и Тарићи из суседног Буковика који су већ били исламизирани и други исламизирани Срби као и у мањем броју исламизирани Клименте и Шаље са Пештери⁸. Највећи број Муслимана у кладничким селима задржао је своја стара презимена. Тако се и данас многи Муслимани презивају Зорнићи, Тарићи, Балтићи, Папићи, Вишњићи, Прашовићи, Курговићи⁹.

Као што је већ речено, Зорнићи су најбројнији род на простору Кладнице, али, по свој прилици, и најстарији. На основу казивања најстаријих Кладничана и могућег смештања у временске и просторне одреднице, односно ситуирања у могуће временске и просторне локације, може се са сигурношћу рећи да су исламизирани Зорнићи први дошли у Кладницу, а после њих Тарићи и Балтићи који су отишли у Урсуде¹⁰.

О пореклу Зорнића постоји више предања. Прота Јевстатије Караматијевић из Нове Вароши, у свом чланку Иселавање становништва (Из историје Старог Влаха) о Зорнићима пише следеће: „Зорнићи у Урсудима и Кладници воде порекло од Хаци Зорне. Ибровићи у Кладници тврде да се и данас (тј. пред II светски рат, оп. С. С.) чувају свечарски лонци старих

⁴ Прота Јевстатије Караматијевић, *Кроз Стари Влах* (приредио Добрило Аранитовић), Нова Варош, 2007, 46.

⁵ В. Суботић, *Нововарошки крај од неолита до 1941*, Нова Варош 1991, 98; Прота Караматијевић, 46.

⁶ С. Селимовић, *Насеља, порекло и миграциона динамика становништва Кладнице*, Ужички зборник бр. 28/2002, 206, 207; Прота Караматијевић, цитирано, 48.

⁷ Топониме записао аутор приликом теренских истраживања; *Карта Сјеница 1: 50000*, Војно-географски институт, Београд 1954. допуњено 1956.

⁸ Опширније видети: С. Селимовић, *Исламизирани Кучи на подручју Кладнице*, Историјска баштина бр. 15, Историјски архив, Ужице 2006, 50, 51.

⁹ С. Селимовић, *Сјеница*, Епоха, Пожега 2004, 49.

¹⁰ Ејуп Мушовић, *Етнички процеси и етничка структура становништва Новој Пазара*, Етнографски институт САНУ, Београд 1979, 277; С. Селимовић, *Социогеографске карактеристике Кладнице*, Ужички зборник бр. 22, Ужице 1993, 270; Казивања Љуба и Миша Зорнића из Урсуда и Ејупа Зорнића из Кладнице.

Зорнића. У време исламизирања Зорнића неки од ових одселили су се у срез моравички или Крагујевац и Кнић. Од ових је г. др. Драгутин Којић, бивши министар (министар просвете у влади Краљевине Југославије, оп. С. С.). У Урсулама данас постоје свега две православне куће Зорнића, а остале прешле су у ислам. Зорнићи су вазда знали за своје међусобне племенске везе и зато још у турско доба муслимани Зорнићи бранили су своје православне рођаке од сваког насиља¹¹.

У Кладници, код Муслимана Зорнића постоји предање по којем је њихов родоначелник био Сава Зорна. Доселио се у село Буковик код Нове Вароши. Имао је четири сина. Један од његових синова прешао је у ислам и он се са породицом населио у Кладницу између Врела и Клисуре (врело и поток који настаје од тог врела сада се назива Зорнића или Ејупово врело и Зорнића поток). Други син Сава Зорне одселио се у село Луке (Моравица – Ивањица, оп. С. С.). Трећи син је отишао у Урсуле и остао је у православљу (то су данашњи Срби Зорнићи, оп. С. С.)¹². За четвртог сина Сава Зорне нису знали ништа да кажу (вероватно је тај четврти син отишао у Крагујевац или Кнић).

Код неких Муслимана Зорнића постоји и предање да су они на ове просторе дошли од Бијелог Поља, да су род са бјелопољским Зоранићима и да су пореклом Васојевићи¹³. Има мишљења да су кладничким Зорнићима род и православни Зорнићи.

Миле Недељковић на основу својих истраживања и истраживања других етнолога и историчара повезује кладничке и урсуљанске Зорниће (и муслимане и православне) са великим и познатим српским братством Кошана који живе у Липници код Крагујевца, где су се доселили за време Карађорђа. Доселила су се браћа Теодор и Недељко. По М. Драгићу, род су им Зорићи (Кошани), затим Мијатовићи, Милутиновићи у Книћу и Ђокићи (Максимовићи). Иста су фамилија са Колашинцима од којих су Којићи, Гајевићи и Бачовићи који живе у селу Закути. Недељковић даље наводи, према Михаилу Драгићу, да су Зорнићи у Љубићу и Милаковцу, као и Ђоновићи у Бечевици, Зарићи у Трешњевици (Јасеница), Чумићи у Вучковици, Радаковићи у Гледићу и Косовчевићи у Страгарима, такође од Кошана. Сви славе Св. Петку као и православни Зорнићи у Урсулама и Буковику¹⁴. Преслава им је, такође, заједничка, тј. Петка Трновска.

---

¹¹ Прота Караматијевић, цитирано, 49; С. Селимовић, *Кладница – сџановништво*, 130.

¹² М. Недељковић, цитирано, 129, 138; Казивања Меда и Реца Зорнића (Јемића) из Понорца и Ејупа Зорнића (Факовића) из Кладнице.

¹³ Према казивању Мушана Зорнића (Гацића) и Ејупа Зорнића из Кладнице.

¹⁴ М. Недељковић, 131.

Према ономе што је написао Миле Недељковић о Зорнићима, у Љубић су дошли за време Карађорђа (највероватније 1809. оп. С. С.) из Кладнице преко Драгачева. Претходно су живели у Гошеву, јужно од Сјенице. Спахија их је прогонио па су због тога напустили Кладницу. Род су им Ђокићи (Максимовићи), Мијатовићи и Милутиновићи у Книћу. Они су од Зорнића којих има у Книћу, само су променили презимена¹⁵.

Село Кош код Истока на Косову и Метохији је матица великог братства Кошана из којег потичу тако бројни српски родови. Етнолог и неуморни истраживач Милисав Лутовац је у Ибарском Колашину пронашао бројне Кошане који су знали да су даљим пореклом из села Кос (Прекобрђе) у Морачи одакле су се пре нешто више од 300 година иселили. И данас у том крају постоје Кошка планина и Кошко гробље. У Ибарском Колашину Кошана има у Газиводама, Бањи, Тушићима (ту се називају Алексићи и Димитријевићи), Вукосављевићима (Миловићи и Вукомановићи), Виткојевићима (Миленковићи и Јанићијевићи), Тобаљима (Добросављевићи и Луковићи). Има Кошана и у Великој Шотри у Топлици, Врачеву и Доњем Ибру. И ови кошански родови сачували су славу Св. Петку¹⁶.

Постоји и мишљење да муслимани Зорнићи на Понорцу, у народу познати као Ордагићи, потичу од васојевићких Ђукића који су се били населили на Понорац и у заселак Кукавице. Према том предању, један од Ђукића се исламизирао и остао на Понорцу¹⁷. Неки други Ђукићи су се доселили у Богути код Сјенице и у Тузиње на Пештер (могуће је да су и муслимани Тајићи у Рацагињи од Ђукића оп. С. С.). Ти Ђукићи у Богутима, Тузињу, Новом Пазару и Сјеници презивају се Богућани¹⁸. Сада Муслимана Ђукића има 5 домаћинстава на Дубињу код Сјенице.

Многи каснији досељеници у Кладницу узимали су презиме Зорнић јер је то било веома јако стариначко братство, а то је тада било веома важно због заштите од Турака, крвне освете, или неке друге невоље. Више предања о пореклу Зорнића, за неке кажу да су и Херцеговци – Ере, говори о слојевитости етничких, етнолошких и миграционих процеса на овим и ширим нашим просторима, поготово у последња три столећа другог миленија. Тако су и многи Кучи, Васојевићи и Колашинци постали Зорнићи у Кладници и њеним селима. На подручју Кладнице има 14 кућа Зорнића ко-

¹⁵ Исто, 129, 131.

¹⁶ М. Лутовац, *Ибарски Колашин*, СЕЗ, Књ. LXVII, *Насеља и порекло сџановништва*, књ. 34, Београд 1954, 57–188.

¹⁷ С. Селимовић, *Исламизирани Кучи на подручју Кладнице*, 56.

¹⁸ Е. Мушовић, *Етнички процеси и етничка сџановништва Новој Пазара*, 143.

ји су пореклом Кучи¹⁹. Пореклом од Куча су и Бајровићи, Балтићи, Ђеркарци, Куртовићи, Никшићи (Љуце оп. С. С.), Рожајци (Понорац, Сјеница), Халиловићи (Рецовићи, Бошковићи, Шунте)²⁰.

У подручје Rogozne и највећег дела Старог Влаха, па тако и на простор Кладнице, највише се српских православних родова и нешто мало муслимана населило после „похара“ Васојевића 1737. и Куча 1774. године. Према једном запису из 1767, или 1768. године пише „тада бист преселение Белопавлића многием ва Нову Пазарску нахију под Смаил-пашу“²¹. Православни Зорнићи на подручју Кладнице, заправо у селу Урсуне, славе Св. Петку, а то је племенска слава Бјелопавлића. Дешавало се, мада ретко, да православни Срби мењају породичне или племенске славе. То се чинило углавном само тада када се радило о опстанку или егзистенцији породице и целог рода. Муслимани Зорнићи не знају, или неће да кажу коју су славу славили пре исламизирања. Они који су пореклом Кучи славили су сигурно Св. Николу, а они који су пореклом Васојевићи и Бјелопавлићи Св. Андрију и Св. Петку (преслава Петка Трновска).

У кладничком селу Урсуне сада имају 3 куће православних Зорнића који знају да су рођаци са муслиманима Зорнићима у Кладници. Муслимани су штитили православне, а православни муслимане. Тако је и данас. У нашим трагичним збивањима и у даљој и у ближој прошлости за праве људе је увек важило: „Брат је мио које вере био“ и „Крв није вода“. Од ових Зорнића из Урсуне неки су отишли у Чачак где их имају 4 куће, а на подручју Чачка, посебно у Љубићу, има још 10 кућа Зорнића који су род са овим у Урсулама, па и осталим Зорнићима који славе Св. Петку, заправо свим Кошанима и онима који су од Кошана, о чему је већ било речи. У Крушевцу има 12 кућа Зорнића православних, у Крагујевцу 6, Краљеву 21, Книћу 8, Ивањици, посебно у Лукама 15, Новој Вароши 3, Сјеници 3.

Међу муслиманима Зорнићима који нису пореклом Кучи најближи рођаци су тзв. Мацгаљи. Мацгаља има на подручју Бијелог Поља. Ови Зорнићи знају за претка који се звао Зеко. Зекови потомци се деле на Лемиче, Вељовиче и Гачиће. Знају да је Зеко имао четири сина: Ферхат, Нуман, Јахо и Медо. Од Ферхатовог унука Мурата су Гачићи по мајци Гачи, удовици Муратовој. Та Гаца је била кћерка Ђор Шабана, а њена мајка је била кћерка неког попа од Колашина. Било јој је име Стана, а када се удала за Ђор Шабана, добила је име Наза. У Кладници их има 5 кућа. Од другог Зековог сина Нумана су Вељовићи (наводно тако су названи по неком свом побра-

---

¹⁹ Селимовић, цитирано, 56.

²⁰ С. Селимовић, *Сјеница*, Епоха, 113.

²¹ Љубомир Стојановић, *Стари српски записи и нађиписи II*, бр. 3355.

тиму Вељу). Јахови потомци су узели презиме Зековићи по Зеку и живе у Сјеници. То им је сада званично презиме. У Сјеници има 6 кућа Зековића, од ових у Новом Пазару 5 кућа и у Сарајеву 3 куће. Од четвртог Зековог сина Меда су Лемићи, тако у народу названи по мајци Леми, удовици Амира Зорнића који је био Зеков унук. Од другог Ферхатовог сина Малића синови су Јунуз, Шемсо и Рушо, чије потомство је сада стигло до праунука као што је случај и код Лемића, Гацића и Вељовића.

Лемићи живе на Понорцу, у засеоку Јохе. Ту су се доселили из насеља Кладнице 1907. године. Сада их има 6 кућа. У Скопљу од Лемића имају три куће, у Сарајеву 2, Данској 1, Словенији 1, Београду 1 и Сјеници 2.

Вељовићи такође живе на Понорцу, у засеоку Гаџбановина. И они су се из Кладнице населили у Гаџбановину почетком XX века. Сада их има у Гаџбановини 5 кућа и 1 у Кладници. У Вапи код Сјенице има 1 кућа, Сјеници 4, Дубници код Сјенице 1, Сарајеву 3, Холандији 2, Немачкој 1, Крушевцу 3, Новом Пазару 2, Пријепољу и Прибоју по 2 куће.

Гацићи и данас живе у насељу Кладници, у засеоку Клисуре или Гацићи. Има их 5 кућа. У Сарајеву Гацића имају 4 куће.

Малићевих потомака више нема у Кладници. У Сјеници његових потомака имају 3 куће, Сарајеву 3 куће и Француској 1.

Потомци Бећа Зорнића у Кладници називали су се по његовим синовима Јуковићи, Насуфовићи, Зековићи. Насуфовића и Зековића више нема на подручју Кладнице. Једна кућа Насуфовића има у Новој Вароши. Иселили су се у Нови Пазар, Македонију (Житоше, Г. Оризаре), Турску (Цариград). Јуковића у Кладници има 6 кућа, Сјеници 2, Скопљу 2, Новој Вароши 2, Сарајеву 5, Немачкој 1, Француској 1 и Швајцарској 1.

Зорнићи који потичу од Реџа Зорнића у народу су познати као Факовићи, или Качамаковићи, или Бахтићи. Иселили су се у Македонију (Житоше, Лажане, Г. Оризаре), Турску (Цариград), Сарајево, Нови Пазар, Тутин. У Кладници има сада 1 кућа чији домаћин борави само лети, а зими је у Сарајеву. Зорнића Факовића је у Сарајеву 6 кућа, у Турској 3.

Од Хасана Зорнића, званог Хасан Бајрактар у Кладници сада имају само две куће. Народ их назива Голубовима. Углавном су се иселили у Сарајево, где их има 9 кућа. У Немачкој имају 2 куће, у САД 1 и у Шведској 1.

Занимљиво је да у Новом Пазару сада има 20 кућа Кладничана²² од којих је највећи број Зорнића, а оних који се и даље презивају Зорнић је 15 кућа. Зорнића који нису пореклом Кучи у Сарајеву има 35 кућа. У бившим

²² Мушовић, цитирано, 198.

југословенским републикама и у иностранству има 20 кућа према непотпуним подацима.

Према казивањима најстаријих Кладничана, од Зорнића Маџгаља издвојили су се као посебне фамилије Ибровићи, Чаркацићи и Исовићи²³. После Другог светског рата две куће Зорнића Вељовића одселиле су се у сјеничко село Вапу (Горња Вапа) и од тада су узели презиме Нуховић.

Ни Зорнићи ни Ибровићи не знају од када се Ибровићи тако презивају. Ибровићи су до почетка XX века живели у насељу Кладница. Тада су се раздвојили и три куће су се стално настаниле на Понорац у засеоку Блато, где су Ибровићима били станови (катуни). Шездесетих година XX века из насеља Кладнице две куће су се иселиле у Турску, једна у Македонију, једна у Метохију (Витомирица), а само је једна остала у Кладници. И та једна се угасила смрћу домаћина, јер су и мушка и женска деца отишла у Сарајево. Са Понорца (Блато) једна породица се иселила у Турску, једна у Прибој, једна у Крагујевац, једна у Београд и три у Сарајево. У Немачкој и Аустрији је 5 домаћинстава, а сада у Цариграду су 4 куће Ибровића. У Сјеници сада има 1 кућа, а на Јевуку 3. На Блату сада има 11 кућа Ибровића, а у Новом Пазару 30, али нису сви рођаци.

Чаркацићи су добили презиме по надимку. Један од Зорнића Маџгаља био је познат као кавгација. На турском чаркација је човек који започиње кавгу (у ратовима припадник јединице која започиње битку). Ни за њих се не зна од када су узели то презиме. Сада их у насељу Кладници има 6 кућа. У Сарајеву има 8 кућа, Београду 4 куће Чаркацића.

Исовићи су се населили почетком XX века на Кањевину, заселак Чадор. Сада их и на Чадору има две куће. У Сјеници има 7 кућа, Сарајеву 3, Варешу 1, Новом Пазару 21, али нису сви рођаци, јер су неки дошли у Нови Пазар са Пештери, као што је случај и са Ибровићима.

Осим две куће Нуховића у Вапи, и у Сјеници сада имају две њихове куће.

На крају треба рећи да сада у Сарајеву има 20 домаћинстава Ибровића, Чаркацића 10 и Исовића 5 домаћинстава. Зорнића, који су се такође много исељавали у Сарајево, има 50 домаћинстава. Иначе је миграциони правац Кладничана од друге половине шездесетих година XX века био окренут према Босни, односно Сарајеву.

---

²³ Казивања најстаријих Кладничана Меда, Ејупа и Хилма Зорнића, Љуба и Влајка Зорнића, Алије, Емра и Мумина Тарића.

Salih SELIMOVIC

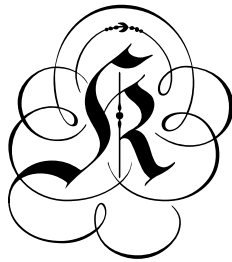
Zornics in Kladnica

Summary

The area of Kladnica that encircle 8 villages, as the part of Stari Vlah, was exposed to migration processes and islamization of native and immigrated population. Cattle-rising population of Vlasi was more mobile than plowmen, but there were real migrations on this area. Christian population was always longing for liberation from the Osmans. So, they always took part in the Austro-Turkish wars by rising up the rebellions. Because of these events, there were hard consequences during the Austro-Turkish wars 1683 – 1699 and 1737 – 1739. The majority of native population together with their dukes Raskovics, had to leave Stari Vlah and the area of Kladnica, because of the massive participation in those wars. The same thing happened after Karadjordje defeated in 1809.

Even though some of the famous native families stayed on these areas, as were Raskovics (those who didn't expose themselves too much), Zornics, Baltics, Tarics, Tugics, Kostics – Perosevics. But, some of them had to be islamized in order to survive on these areas. So, those who were islamized moved from Bukovik to Kladnica and Ursule, but they kept their old Serbian surnames. That was happened with Zornics, who were the most numerous Christians as well as Muslims, then with Baltics and Tarics.

Even today on the area of Kladnica there are several Orthodox Zornics homes, while there are about 40 Muslim Zornics homes. They know that they are relatives, so during hard times they were keeping and protecting each others. There are Orthodox Zornics in the neighboring Bukovik, in Luke near Ivanjica and all of them originate from the same ancestor Hadzi Sava Zorna. The Orthodox Zornics in Kragujevac, Kraljevo, Cacak (Ljubic), Krusevac also originates from these Zornics. The Muslim Zornics are the Zornics and Kladnica's in Novi Pazar, Sjenica, Sarajevo, Skoplje, Zitose and Gornji Orizari in Macedonia, and some of them moved to Turkey.

Љубица МАЦУРА

УЖИЧКА ЖЕНСКА ПОДРУЖИНА 1878 -1941.

САЖЕТАК: Рад је посвећен најстаријем хуманитарном женском друштву у Ужицу, Ужичкој женској подружини. Подружина је основана 2. фебруара 1878. као огранак Београдског женског друштва. Својим организованим хуманитарним радом, узевши у обзир време у којем су живеле и патријархалну средину, какво је било Ужице последњих деценија 19. и прве половине 20. века, постизале су велике резултате којим су стекле углед и поштовање у граду и округу. Пожртвовани и несебични рад у Подружини им је омогућио укључивање у живот ван њихових кућа, а да при том не занемаре своје традиционалне послове – вођење домаћинства и васпитање деце. Намера ауторке била је да што верније прикаже разноврсну делатност Подружине.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Ужичка женска подружина, Београдско женско друштво, *Домаћинца*, Женска раденичка школа, Женска занатска школа, Даница Г. Поповића, Стана А. Поповића, Анка Росић – Мићић

Најстарије хуманитарно женско друштво у Ужицу – Ужичка женска подружина основана је 1878. као огранак Београдског женског друштва. Њено оснивање наметнули су и убрзали историјски догађаји у Србији 80-их година 19. века, пре свега борба за независност (српско-турски ратови 1876 - 1878) и међународно признање независности Србије.

Устанак српског народа, који је 1875. избио у Босни и Херцеговини и новопазарском крају, снажно је одјекнуо у српском народу. У Ужицу је на предлог проте Гаврила Поповића¹ и проте Милана Ђ. Ђурића² основан Устанички одбор са циљем да се пружи војна и материјална помоћ српским устаницима у крајевима захваћеним устанком.

После слома Босанскохерцеговачког устанка и Бабинске буне, која је захватила околину Пријепоља, Прибоја и Нове Вароши, у Ужице и околна места избегло је „преко 40.000 душа. Народ се највише сместио на зимов-

¹ Прота Гаврило Поповић (1823–1881), истакнута политичка личност ужичког краја, учесник Светоандрејске скупштине 1858. Највећи део своје имовине завештао је „на добровољне цели“.

² Прота Милан Ђ. Ђурић (1844–1917), једна од најзначајнијих личности ужичког краја друге половине 19. и почетка 20. века. Као свештеник, народни посланик и учесник ратова својим радом је много допринео друштвеном, политичком, привредном и културном развоју ужичког округа.

ник у граду Ужицу, у округу ужичком по селима, окрузима: Ваљевском, Рудничком и срезу Азбуковачком до Љубовије, и свуда је био гостољубиво примљен од народа из Србије“.³

Устанички одбор је заједно са Женским друштвом преузео старање над српским „пребеглицама“. Требало је пронаћи смештај за тако велики број људи, побринуту се за њихову исхрану, огрев, лекове, а рањене и болесне сместити у болницу.

Поштујући традицију српског народа, да се људима у невољи пружи помоћ, Женско друштво је, равноправно са мушкарцима, пожртвовано радило на њиховом збрињавању, сматрајући да је то њихова патриотска дужност.

У току Српско-турских ратова 1876–1878. године, њихов хуманитарни рад се наставља и проширује. Радиле су на уклањању последица рата помажући удовице, ратну сирочад, ратне инвалиде, сиромашне војнике и сиротињу.

Женско друштво је добровољно, без материјалне надокнаде, обављало свој хуманитарни рад. Чланице су биле свесне да у граду не постоји одговарајућа институција која би обављала ту врсту делатности. Имале су за тадашње време довољно знања и храбрости, па су несебично пружале помоћ где год је то било потребно, поред свих обавеза које су имале у својим породицама.

Потребу за женским друштвом, које би имало своја правила и организацију и које би омогућило организовање обављање хумане делатности на корист заједнице, осећале су и саме жене.

Велики значај и неопходност њиховог хуманитарног рада истакао је тадашњи окружни начелник Сим. Б. Мијајловић у писму које је 29. јануара 1878. упутио Женском друштву у Ужицу: „Пошто је вашег Друштва доста тежак задатак, а не мали посао, то ћу настати, да вам се увећа број чланица из часних и поштених особа, а вас молим да изволите да одговорите потпуно свом задатку, и да задовољите потребу која је у овом акту изложена и колико се од вас очекује. У исто време имам част извести женско овд. Друштво, да ми је г. Министар наложио, да вам саопштим, да се ваша дружина сматра као саставни део Београдског женског друштва, које стоји под покровитељством њене светлости наше кнегиње Наталије“.⁴

---

³ НМУ, Фонд проте Милана Ђ. Ђурића, Споменица проте Милана Ђурића, У-31029.

⁴ ИАУ, УЖП, Акт начелника округа ужичког од 29. јануара 1878, кут. 1

По приватним обавештењима, Подружина је основана на предлог Данице, супруге проте Гаврила Ђ. Поповића. Породице проте Гаврила и његовог брата Алексе Ђ. Поповића, адвоката, биле су расадници свега што је подизало културу и напредак у овом крају. Проти Гаврилу Ђ. Поповићу била је упућена молба Београдског женског друштва да подејствује код ужичких госпођа да се у Ужицу оснује Подружина, као саставни део Београдског женског друштва. Прота је видео Правила Женског друштва у Београду, а био је свестан велике потребе овакве установе у Ужицу, које је имало много сиротиње због минулих ратова и престанка трговачких веза с Босном, па се свесрдно заложиио за оснивање Подружине у граду. Његова супруга Даница позвала је виђене госпође, изложила им потребу за постојањем овакве установе и Подружина је основана⁵. Ужичка женска подружина основана је 2. фебруара 1878. г. у „целји да тежи усавршавању женског пола и да дејствује, да се кад буде могуће оснује школа, у којој би се женска деца спремала и упућивала за добре и ваљане раденице“⁶.

Подружина жена у Ужицу била је саставни део Београдског женског друштва, најстаријег хуманитарног женског удружења у Београду, основаног 1875. године.

„Увиђајући да је предвиђене задатке тешко остварити уколико делује само у Београду, упутило је позив свим Српкињама да оснивају подружине у својим местима“⁷.

По Правилима Београдског женског друштва, да би се могла основати Женска подружина, било је потребно најмање 10 чланица. Број чланица није био ограничен, а Друштво је могло имати ове чланове: редовне, помагаче, утемељиваче, добротворе, велике добротворе и почасне. Редован члан могло је бити свако лице које Управа и чланство прими и које плаћа годишњу чланарину. Велики добротвори су давали прилог од најмање 500, добротвори 200, а утемељивачи 50 динара, јер је Ужице било сиромашно место. Ти прилози су се почели прикупљати од 1897. г. Имућнији свет уписивао се лично, а уписивали су и умрле чланове своје породице. У знак признања и захвалности, Подружина им је додељивала дипломе.

Покровитељка Београдског женског друштва, њених подружина и школа, била је од 1875. до 1900. (кнегиња) краљица Наталија Обреновић, 1900–1903. краљица Драга Обреновић, 1903–1922. кнегиња Јелена Карађорђевић, 1922–1941. краљица Марија Карађорђевић.

⁵ *Домаћница* 1930, бр. 10–11–12, 15.

⁶ ИАУ, УЖП, Извештај о раду, 29. јул 1878. кут. 1.

⁷ Татјана Корићанац-Љиљана Танеска, *Београдско женско друштво 1875–1941*, Београд 1995, 9.

По свом оснивању Ужичка подружина је усвојила Правила Београдског женског друштва и почела је по њима да ради уз сагласност матичног друштва.

У Подружину су се, по извештају о раду од 29. јула 1878, учланиле 64 жене и девојке. Чланице Подружине потицале су из малобројног грађанског слоја, углавном из трговачких, занатлијских, чиновничких и свештеничких породица. Материјално обезбеђене, биле су подстицане од својих породица и суграђана да се баве хуманитарним радом.

На оснивачкој скупштини изабрале су тајним гласањем Управу од 6 чланица, које ће руководити радом Подружине. Управа се, по Друштвеним правилима, бирала сваке године на редовном главном скупу. Дотадашња Управа дала би оставку, а онда се приступило избору нове. Од осталих чланица тражио се пристанак, да ли и даље желе бити чланице Друштва или не. Управне чланице су из својих редова бирале „часнице“: председницу, потпредседницу, благајницу и деловоткињу. Председница је водила седнице Управе, редовни годишњи скуп, потписивала сва писма, уговоре, извештаје о раду полугодишње и годишње, финансијске извештаје и да потписује рачуне. У тим пословима је помагала потпредседница, која је и замењивала председницу, уколико је ова била одсутна. Деловоткиња је водила записнике свих седница, писала извештаје о раду и писма, касирка – благајница је сакупљала чланарину и водила све друштвене рачуне и писала финансијске извештаје. Већином гласова за председницу је изабрана Даница Г. Поповић, за потпредседницу Стана А. Поповић, деловоткињу Јелена Н. Марковић, касирку (благајницу) Фемка С. Поповић. У Управу су још биле изабране Љубица Борисављевић и Савка Ф. Станић.

Управа је упутила дописе начелницима срезова Златиборског, Моравичког, Пожешког, Црногорског, Ариљског и Рачанског, да помогну организовање Женског друштва у њиховим срезovima.⁸

Да би повећале своје чланство, Управа је упутила писма угледнијим госпођама Пожеге, Чајетине, Косјерића, Ивањице са следећим садржајем: „Држимо да вам је позната установа оvd. Женског друштва, као и цел њена. Зато вас са молбом позивамо, да се и ви чланства ове подружине примите, а у исто време молимо вас, да настанете неби ли се помоћ која од там. госпођа или имућнијих газдарица вашег среза у наше друштво уписале, како би се са већим бројем чланица, што пре, цел наше дружине постигла“.⁹

---

⁸ ИАУ, УЖП, Допис начелницима округа од 21. јануара 1882. кут. 2.

⁹ ИАУ, УЖП, Писмо Управе.

Ужичкој женској подружини прикључиле су се жене из Чајетине, Косјерића, Ивањице и Пожеге, јер у њиховим местима није било Женског друштва, а оне су желеле да се баве хуманитарним радом. „Радо се примам да и ја као Српкиња помогнем племенитој цели“, написала је у свом допису Ужичкој подружини, приликом учлањења, Елка Мићићка из Косјерића 7. јула 1878. У истом писму јавља да се још 5 жена жели уписати у Друштво. Из Чајетине се јавила Јелисавета П. Поповић, а из Пожеге Милица М. Мајданац. Временом су се у Ужичку подружину укључиле и жене из околних села: Доброселице, Стапара, Мачката, Биоске, Љубања и Гостиља. Писмом се 2. априла 1882. г. Јелки О. Мићић, капетаница у Чајетини, обратила Лена В. Поповићка, супруга Василија Поповића, свештеника из Кућана, у којем изражава жељу да се учлани у Подружину.

На Главном скупу, одржаном 25. фебруара 1901. г., примљена је за редовну чланицу Подружине Јованка Борисављевић из Нове Вароши.¹⁰

Управне и редовне чланице Ужичке женске подружине биле су: „Даница Г. Поповића, председница, Стана А. Поповића, потпредседница, Фемка С. Поповића, касирка, Јелена Н. Марковића, деловоткиња, Љубица Ј. Борисављевића и Савка Ф. Станића управне чланице, Цајка Поповића, Аца Јеремићка, Јелена С. Јевтовића, Милева Т. Поповића, Јулијана Никшића, Рахила Никшића, Лепосава К. Новаковића, Јеца Д. Табића, Љуба Андрејевића, Христина Павловића, Мара Ускоковића, Јелисавета Жеравичића, Стамена Дрндарка, Мара Радишића, Јелка Дењиница, Вукосава Радовићка, Анка Ј. Мићића, Мара М. Радуловићка, Цаја Вељковића, Ана Томића, Катарина Кубуровића, Анка Ј. Трифуновића, Јефа Манојловића, Миросава Трифуновића, Лепосава К. Петровића, Јулијана Каљевића, Катарина С. Каљевићка, Милева Николића, Јулијана Петровића, Вида С. Дрндара, Христина Богдановића, Сека Ловчевићка, Милица Кандићка, Савка Котлаићка, Анка Смаћићка, Милица К. Борисављевића, Ката Л. Јокановића, Ружа Лојаничина, Христина Големовића, Марица Нешића, Анастасија Павловића редовне чланице из Ужица; Анђа П. Јовановића, Санда Воићка и Милка Шкекићка редовне чланице из Ивањице; Јелка О. Мићића, Војисава Вујића, Вујка Р. Петровића, Јока Т. Николића, друштву. За свој први тромесечни извештај, који су послале Новка Богојевића и Ивана С. Томића редовне чланице из Косјерића; Јелисавета П. Поповића, Савка С. Мићића, Јована С. Поповића, Јована М. Ковачевића, Је-

¹⁰ Домаћица, 1902. бр. 9. 318.

фимија Ј. Туцовића, Босилка Н. Трифуновића, Илинка М. Марића, Перуника В. Лукића“.¹¹

У току августа 1878. г. у Подружину су се учланиле Анђа Луке Јермића из Биоске и Недељка Ненадића из Љубања.

Седнице Управе су се одржавале једном месечно, а по позиву председнице. Могла је да се одржи и ванредна седница, ако се појави неодложан посао. Чланице су на седнице Управе, редовне и годишње скупштине биле позиване помоћу списка који су потписивале.

На годишњим скупштинама Управа је подносила детаљан извештај о свом раду и раду Подружине у току претходне године, или у протеклих 6 месеци, ако су у питању били полугодишњи извештаји. Уз извештај о раду подносио се обавезно финансијски извештај.

Управа Подружине је редовно слала полугодишње и годишње извештаје о раду, финансијске извештаје, списак управних и редовних чланица Београдском женском друштву у Београду, као свом матичном друштву. За свој рад су добиле похвале и замољене су да и унапред тако раде. Извештаји су, као и позиви на годишњу скупштину, били редовно упућивани чланицама из Чајетине, Ивањице, Косјерића и Пожеге.

---

¹¹ ИАУ, УЖП, Извештај о раду, 29. јул 1878, кут. 1

Даница Г. Поповић, супруга проте Гаврила Поповића; Стана А. Поповић, супруга Алексе Поповића, народног посланика и једно време председника Народне скупштине Краљевине Србије; Јелена Н. Марковић, завршила Вишу женску школу у Београду, по одласку из Ужица 1881. г. у Београд постала је управна чланица (деловоткиња) БЖД. Била је дугогодишња управитељка Раденичке женске школе у Београду. За труд и ревносан рад у Ужичкој подружини, чланице Подружине су је у знак захвалности наградили паром минђуша и брошем са ликом краљице Наталије и посветом „Нека то сматра успоменом и са њима се као добра српкиња дичите.“ Љубица Ј. Борисављевић, супруга Ј. Борисављевића, трговца; Савка Ф. Станић, мајка Милана Ф. Станића, дугогодишњег председника ужичке општине и уредника листа *Златибор*; Јелена С. Јевтовић, супруга Сретена Јевтовића, трговца; Анка Ј. Мићић, супруга Јефрема Мићића, трговца; Анка Ј. Трифуновић, супруга Јеврема Трифуновића, трговца, мајка инг. Филипа Трифуновића, министра саобраћаја 1930.г.; Катарина С. Каљевић, супруга Симе Каљевића, трговца; Вида С. Дрндара, супруга Стевана Дрндаревића, трговца; Ката Ј. Јокановић, супруга Луке Јокановића, трговца; Анђа П. Јовановић, супруга Петра Јовановића, капетана из Ивањице; Јелка О. Мићић, супруга Обрена Мићића, капетана из Косјерића; Јелисавета П. Поповић, супруга Петра Поповића, капетана из Чајетине; Савка С. Мићић, супруга Сретена Мићића, трговца из Чајетине; Јована С. Поповић, супруга Спире Поповића, свештеника из Доброселице; Јована М. Ковачевић, супруга Миће Ковачевића из Доброселице; Јефимија Ј. Туцовић, супруга Јеврема Туцовића, свештеника из Гостиља и мајка Димитрија Туцовића, најистакнутије личности у Социјалистичком радничком покрету и учесника Првог светског рата 1914.г.; Босилка Н. Трифуновић, супруга Николе Трифуновића из Стапара; Илинка М. Марић, супруга Мијаила Марића, кмета из Мачката; Перуника В. Лукић, супруга Васе Лукића, учитеља из Мачката.

Да би Подружина могла да ради, била су потребна материјална средства. Приходи су стицани од „улога“ – чланарине редовних чланица, поклона у новцу и стварима од добрих људи, посмртних завештања, од организовања беседа са игранком, концерата, лутрије и др. О стицању средстава бринула се Управа Друштва. Полугодишњи „улог“ чланица Подружине износио је 6 динара.

Беседе. Друштвени живот жена у Ужицу био је јако сиромашан с обзиром на строга, патријархална схватања живота у времену у којем су живе. У оквиру Подружине могле су да се организују, понуде граду своје програме и тако допринесу да друштвени живот буде садржајнији и бога тији. Беседе са игранком су се одржавале са унапред одређеном наменом: за друштвену касу, школовање питомице Анке Росић, за потребе Женске раденичке школе потоње Женске занатске школе и за изградњу подружinskог Дома и школе.

На предлог Управе, беседе са игранком су се организовале два до три пута годишње, најчешће на верске празнике (Тројице, Цвети, Три јерарха, Материце), а одржавале су се у познатим ужичким кафанама и хотелима: „Касина“, Јањића механа, гостионица Луке Јокановића, Вула Ђукића и Павла Јокановића, у хотелу „Златибор“ и „Париз“, касније, када су изградиле зграду Женске занатске школе, у сопственим просторијама. За држање беседе са игранком било је потребно одобрење Начелства округа Ужичког које је Подружина редовно добијала, а више пута била је ослобођена од плаћања таксе, што јој је јављао Општински ужички суд ради знања.¹²

Управа је за беседнике најчешће ангажовала најобразованије личности из своје средине, професоре ужичке Гимназије: Доброслава Ружића,¹³ Милуна Ибровца,¹⁴ Јанићија Манојловића¹⁵, Аћима Пивљаковића.¹⁶ Сретена

¹² ИАУ, УЖП, Допис Општинског ужичког суда од 5. јануара 1879, кут. 2.

¹³ Доброслав Ружић, професор „јестаственице“ (биологије), био је ангажован да одржи предавање на две беседе. Теме предавања су биле „О цвећу“ и „О штетности дувана“. За податак захваљујем мр Слободану Радовићу.

¹⁴ Милун Ибровац, професор српског језика и председник Ужичке певачке дружине, обавезао се да ће држати беседу. „Потрудићу се још да спремим и једну песму, коју ће отпевати цео хор певачке дружине.“

ИАУ, УЖП, Писмо Милуна Ибровца 1879, кут. 2.

¹⁵ Јанићије Манојловић, професор историје и географије, председник Ужичког пододбора Друштво светог Саве.

¹⁶ ИАУ, УЖП, Извештај 12 седнице Управе УЖП јануара 1881, кут. 1

Управа Подружине изражава захвалност г. Аћиму Пивљаковићу, директору „на одржаној беседи 30. јануара 1881 .г. Ужичком певачком друштву, који су певали на беседи, па је беседа

Поповића, Владимира Зделара, Митра Вујковића и др. Да би програми били садржајнији и богатији, на беседама је често учествовало Ужичко певачко друштво, доцније певачко друштво „Златиборска вила“ и војни оркестар 4. пешадијског пука „Стеван Немања“ у Ужицу, а ученици Основне школе, ужичке Гимназије, а по оснивању и ученице Женске раденичке школе „декламовали“ су песме наших познатих песника.

Задужења око организовања беседе одређивана су на седницама Управе. Договором се одређивало које ће чланице декорисати салу, писати позивнице и спискове приложника.

По полугодишњем извештају од 29. јула 1878. г. сазнајемо да су биле одржане две беседе на тему „Циљ оснивања Подружине и њено унапређење“.

Многи од позваних гостију нису могли да присуствују беседама, јер нису живели у Ужицу, али су се постарали да пошаљу прилог у добротворне сврхе.¹⁷

Имена приложника, великих добротвора и добротвора штампана су у часопису „Домаћица“ са ознаком занимања и висином прилога.

Домаћица. Лист, „званични орган Женског друштва и његових подружине“, покренула је Управа Београдског женског друштва. У првом броју назначено је да ће се у њему „изложити сва радња друштвена, обавештења и све остало, што би могло дејствовати на благостање породице и унапређење жениног положаја друштвеног“.¹⁸

Излазио је једном месечно. Преко *Домаћице* Женско друштво у Београду је одржавало хумане и пословне везе са својим подружинама. Био је врло садржајан и имао разноврсне рубрике: из области васпитања и неге

много боље испала, г. Јови Борисављевићу, управитељу беседе, и Петру Рајчићу, учитељу Основне мушке школе у Београду, који је помагао око позива на беседу“.

¹⁷ ИАУ, УЖП, Писмо Узун Мирковића, пуковника из Ивањице, 4. јуна 1878. кут. 2

„2 дуката шаље по свом ордонансу, официру госп. подпоручнику Милосаву Куртовићу“. ИАУ, УЖП, Телеграм народних посланика УЖП 30. децембра 1879, кут. 2 „Племените и честите госпође! Честитамо вам племенито предузеће, јер радиност ствара срећу и благостање појединцу и народу. Желимо да вам предузеће постигне жељени успех. Живиле брижне и родољубиве Ужичанке. Прилог од 60 динара шаљемо поштом. Посланици: Алекса Поповић, поп Милан Ђурић, Симо Милошевић, поп Новак Милошевић, Сретен Мићић, Петар Стефановић, др Н. Марковић и Глишић.

Прилоге су слали и Певачка дружина из Ивањице 1879. г, судија Петар Ђ. Поповић из Чачка 1881.г, брачни пар из Пожеге Милан и Перка Стефановић 1881.г, Коста Рајчић, Милоје Ж. Тадић, Јово Никић, Дико Обрадиновић из Ваљева, 30. јануара 1881.г, чланице подружине из Чајетине, Косјерића, Ивањице.

¹⁸ *Домаћица*, бр. 1 1879. Српкињама, текст Управе Женског друштва на насловној страни.

деце, хигијене, вођења домаћинства, доносио је и практичне савете, поуке, прилоге из науке, књижевности и историје.

Велики број чланица Ужичке подружине био је претплаћен на *Домаћицу*. Првобитна одлука Управе била је да се, због штедње, претплате само на један примерак листа, али је на претплати за све чланице енергично инсистирала Катарина Миловук¹⁹, председница БЖД. У писму које је упутила Подружини у Ужицу, пише „... да се изволите управљати по чл. 45 друштвених правила где стоји ово: Да Управа подружине од полугодишњег прилога сваке своје редовне чланице по 2,5 динара (имају) шиљати Женском друштву у Београд за друштвени лист“.²⁰ У току Првог светског рата Домаћица није излазила. Писмом од 10. маја 1921. Управа БЖД обавештава УЖП да поново покреће друштвени лист *Домаћицу*, да ће лист излазити сваког трећег месеца и да ће претплата износити 8 динара годишње. Сачувани годишњи и полугодишњи финансијски извештаји и записници седнице Управе сведоче да је Подружина редовно уплаћивала претплату на лист и била његов редовни сарадник.

Сарадња УЖП и осталих друштва у Ужицу. На својој седмој седници, одржаној 28. новембра 1886. г., управа Подружине је донела одлуку да постане редован члан Друштва светог Саве у Ужицу, са годишњом чланарином од 5 динара. Задатак Друштва био је да „шири просвјету и његује национална осећања и врлине у српском народу“.

Подружина је сарађивала са Пододбором Црвеног крста у Ужицу, Ужичким соколским друштвом „Душан Силни“ и певачким друштвом „Златиборска вила“. Била је члан Друштва Коло јахача „Кнез Михаило“ од његовог оснивања 1895. г. и плаћала годишњу чланарину 20 динара. Имала је преписку и контакт са бројним хуманитарним и добротворним друштвима у великом броју градова Краљевине СХС (Краљевине Југославије).

Из Подружине је поникло добротворно друштво Коло српских сестара, основано у Ужицу 1921. г., и Одбор „Кнегиња Љубица“. Чланице новоснованих друштава и даље су биле активне у Подружини.

Учесће на изложбама и сарадња с Пазаром Женског друштва у Београду Београдско женско друштво је 1882. г. основало „Пазар за унапређење народне, кућевне, женске индустрије“. По Правилима које је донела Управа Друштва на својој седници 25. маја /7. јуна 1882. г., предвиђе-

¹⁹ Катарина Миловук (1844–1913), управитељка Више женске школе у Београду. Истакнута културно-просветна радница, свестрано образована. Оснивачица и прва председница Београдског женског друштва, добровољна болничарка у ратовима за ослобођење 1876–1878.

²⁰ ИАУ, УЖП, Писмо Катарине Миловук УЖП, 5. новембра 1879, кут. 1.

но је да Пазар „као добротина установа, без помисли на материјалну добит, прима производе да се или само изложе на видик, или да се продају по унапред уговореној цени“.²¹

„Подстичући сеоске жене да се у већој мери баве традиционалним ручним радом и откупљујући њихове производе, Друштво је материјално помагало знатан број сеоских породица. Осим тога, продавани су и радови ученица Раденичке школе који су, по мишљењу „проценитељки“ Пазара били најквалитетнији.“²²

Сарадња Подружине из Ужица и Пазара била је значајна, нарочито после дописа Београдског женског друштва у којем их оно обавештава да ће се у Паризу 1889. одржати светска изложба. У писму се напомиње и о потреби да и ова Подружина поради да се од израђевина наше домаће индустрије прикупе ствари одабраније и што угледније, како би са чашћу заузеле место на изложби у светској вароши.²³ Писмо сличне садржине Управа је добила и од Одбора за париску изложбу у којем се препоручивало „да се што више и што лепших предмета из круга наше домаће-кућевне индустрије, а нарочито женских рукотворина прибави за изложбу. Да наша отаџбина буде што достојније на овоме пољу културне светске утакмице заступљена“.²⁴

На деветој седници Управе, одржане 5. јануара 1889, председница је предложила да се за изложбу у Паризу спреми једно „сељачко“ одело које се носи у Округу ужичком. Управа је предлог усвојила.

Својим везеним, плетеним и тканим радовима Подружина је учествовала на изложби женских радова у Врању. Изложба је била организована поводом рођендана краља Александра И Обреновића и трајала је од 2. до 5. августа 1892. г. Ручни радови које је на тој изложби изложила Стана Аћимовићева, ученица Раденичке школе, похваљени су у „Бранику“, „Женском свету“ и „Златибору“ ужичком.

За потребе Пазара у Београду, Подружина је организовала бојење вуне природним бојама. По наруџбини, жене су бојиле вуну у 6 боја: алеву (црвену), плаву, врну (црну), жуту, бледозелену и патлиџанли (љубичаста). За свој рад биле су плаћене.

Београдско женско друштво је 1921. године, у част венчања његовог величанства краља Александра И Карађорђевића, приредило велику изло-

---

²¹ Т. Корићанац – Љ. Танеска, *Београдско женско друштво 1875–1941*, 23.

²² Исто.

²³ ИАУ, УЖП, Писмо Београдског женског друштва од 14. априла 1888, кут. 1.

²⁴ ИАУ, УЖП, Писмо Одбора за париску изложбу од 9. марта, 1888, кут. 1.

жбу српских народних рукотворина. Изложба је била постављена у просторијама Основне школе, код Саборне цркве, у Београду, а изложени предмети могли су бити купљени. Преко Пазара, на тој изложби учествовале су чланице УЖП са својим радовима: вез, тканине, српско платно, пешкири, који су били украшени искључиво српским мотивима. Том приликом Подружина је, по својој делегаткињи, послала 10 пешкира од српског платна, којим ће бити окићени краљеви сватови.

Дописом од 26. септембра 1924. г. Београдско женско друштво обавестило је Управу Ужичке женске подружине да припремају прославу 50-годишњице свог рада и да ће том приликом бити уприличена изложба народних ношњи из свих крајева Србије. Ношње, мушке и женске, доцније би се однеле у Музеј. Поред етнографске изложбе, предвиђало се да се припреми и школска изложба. На изложби би учествовале све школе подружине, па је БЖД молило да и Подружина у Ужицу пошаље 5 примерака веза по програму рада, по сопственом избору, али са народним мотивима.²⁵

Финансије Ужичке женске подружине. Уз извештај о раду Подружине, подносио се обавезно финансијски извештај. Матично друштво из Београда тражило је од својих подружине да за извештаје свога прихода и расхода усвоје формулар којим се служи Женско друштво у Београду, и који је штампан у Домаћици бр. 8 1889. г. под насловом „Стање Друштвене благајне за месец...“²⁶

Финансије су врло уредно, тачно и прегледно вођене, што су „прегледачице“, именоване од Друштва, потврђивале на годишњим скуповима. „Кад смо преглед учиниле, сравнивши приход и расход по квитима и са главном књигом, нашле смо да је рачун у свему тачан и подудара се са главном књигом“²⁷.

Из сачуваних извештаја било је примера кад су „прегледачице“ указивале на неправилности у раду касирке и о томе би благовремено обавестили Управу. Милева Савић и Анка Мићић, „прегледачице“ за период 1. мај 1890 - 1. новембар 1891. г. дале су примедбу „Дневник касе вођен је доста неправилно, али у тој неправилности није се ишло ни на какву злоупотребу, нити је ње било“²⁸.

Из финансијског извештаја за 1919. г. који је урадила тадашња благајница Вишња Прљевић, види се да Подружина, поред готовине, поседује

²⁵ ИАУ, УЖП, Допис БЖД поводом прославе 50-годишњице рада, 26. септембра 1924, кут. 1.

²⁶ ИАУ, УЖП, Упутство БЖД за израду извештаја о раду, 1889, кут. 1.

²⁷ ИАУ, УЖП, Финансијски извештај за 1879, кут. 1.

²⁸ ИАУ, УЖП, Финансијска документација 1880–1936, кут. 1.

акције Народне банке и Ужичке ткачке радионице на чувању код Грађанске штедионице. Од непокретности, Подружина је тада поседовала школску зграду, која је купљена од Управе фондова, а плаћена је 7 000 динара.

Стање благајне у Подружини, по финансијском извештају за 1932. г., било је следеће: на штедњи код Ужичке грађанске штедионице имала је 2 626 дин., од непокретности има стару и нову школску зграду у вредности 600 000 динара, укупна актива 602 626 динара. Имала је дуг од зајма за градњу школе код Државне хипотекарне банке, филијала Ниш, у висини од 72 180 дин. и 50 пара; дуг Б. Јовановићу за довршење зграде 3 000 и дуг Ткачкој радионици за инсталације осветљења 6 795,50 динара. Пасива је износила 81 976 динара.²⁹

Последњи сачувани извештај, објављен у *Домаћици*, говори о слабом материјалним средствима и дугу. По билансу од маја месеца за 1938. г. стање касе износило је 6 231 динар.³⁰

Управа Подружине је, и поред великих тешкоћа, са успехом водила финансијске послове, захваљујући вредним и савесним благајницима: Фемки Поповић, Савки Станић, Кати Станић, Олги Орловић доцније Ружић, Перси Чађевић, Љубици Костић, Јефи Илић, Даринки Јовичић, Вишњи Прљевић, а кратко време благајнице су биле Филомена Аранђеловић и Даница Јовичић.

Поред свих тешкоћа на које је наилазила у току свог рада, Подружина се суочила и с проблемом смештаја. Женско друштво није имало сталне просторије у којима би се држале седнице Управе, годишње скупштине и где би држале документацију и печат Подружине. Управа је на својој седници октобра 1880. г. решила „да за друштвене ствари набави 1 орман са 2 одељења, у једном одељењу да буду ствари деловоткиње, а у другом ствари касирке. Пошто ова Подружина нема собе где би се исти орман могао држати и где би Управа могла држати седнице, због тога орман још до сада није набављен“.³¹ Проблем смештаја решен је уз помоћ Општинског ужичког суда, који је „одобрио Подружини да може своје седнице држати у соби где је био смештен 3 и 4 разред Основне женске школе, без икакве накнаде“.³²

Проблем смештаја био је донекле решен куповином зграде од Управе фондова, а трајно изградњом Подружинског дома 1930. г.

---

²⁹ *Домаћица*, Финансијски извештај Ужичке подружине за 1932. г. бр. 1, 1933, 108.

³⁰ *Домаћица*, Финансијски извештај Ужичке подружине за 1938, бр. 3. 1939, 38.

³¹ ИАУ, УЖП, Извештај са седнице Управе од 17. октобра 1880, кут. 1.

³² ИАУ, УЖП, Допис Општинског ужичког суда од 6. марта 1881, кут. 1.

Рад Подружине прекида се почетком Другог светског рата. Прекинута је веза са Београдским женским друштвом и осталим подружинама са којима су сарађивале. Из тог периода, осим списка чланица Подружине из 1941. г, на ком их је било 209, нема сачуваних података о Женској подружини.

ХУМАНИТАРНИ РАД УЖИЧКЕ ЖЕНСКЕ ПОДРУЖИНЕ

Један од основних циљева Ужичке женске подружине био је хуманитарни рад, чиме се бавила све време свог постојања.

Преко Подружине дељена је помоћ која је стизала са стране, од других хуманитарних друштава и добротвора. Ученице Више женске школе у Београду скупиле су 4 375 дин., за ратну сирочад. Новац су предале Београдском женском друштву, да га пошаље својим подружинама, између осталих и Ужичкој подружини „да се подели сирочади заоставших од погинулих војника у Ужичком округу“. Председница Ужичке подружине, Даница Г. Поповић, обавестила је матично друштво „да се у списковима Начелства ужичког налази 818 душа, сирочади и удовица из прошлих ратова, од погинулих војника“. По приспелом списку сирочади и удовица, матично друштво из Београда шаље 818 дин. да их поделе. Новац је подељен преко среских власти у даљим местима: начелнику Рачанског среза 125 дин., Пожешког среза 148 дин., Моравичког среза 145 дин., Ариљског среза 82 дин., Златиборског среза 195 дин., Црногорског среза 44 дин., а за варош Ужице поделила је Управа Подружине о чему су, врло педантно, обавестила Београдско женско друштво.³³

Исте године добиле су преко матичног друштва сандук кошуља које поклања г. Карапеша, трговац из Београда, да се подели ратној сирочади. „У сандуку, тешком 34 оке, посланом са еспапом г. Јована Спасојевића, трговца из Ужица, било је спаковано: 32 женске кошуље, 29 мушких кошуља, 21 сукња и 11 рекли“. По сачуваном списку, помоћ су добиле 34 породице, жене и деца, избеглице из Херцеговине, Босне, Новог Пазара, Пријепоља, Нове Вароши, Бабина и Прибојске Бање. Деловоткиња Јелена Н. Марковић обавестила је матично друштво „да су поделиле све што је добијено, а послато је 17 кошуља и 17 рекли више, него што је у акту наведено“.³⁴

---

³³ ИАУ, УЖП, Преписка УЖП и БЖД 1878. г. кут. 1.

³⁴ ИАУ, УЖП, Писмо деловоткиње Ј. Марковић БЖД, 5. маја 1879. кут. 1.

Из записника седница Управе за 1880. г. може се пратити да су те године разматрале и решавале проблем збрињавања 6 сирочади покојних Јове и Ђуке Ковачевић, од 6 месеци до 10 година старости.

Решено је да се за троје деце, близанчади Јелке Маринковића из Ариља, „направи по два пара аљиница и да им се пошаље као поклон од Подружине, јер иста Јелка је одвећ сиротног стања, а оптерећена је са малом ситном децом“. Затим „да се Н. Н. правнику, који је за време рата био болничар при Ибарској војсци, и тада је прозебао и добио јак реуматизам у обе ноге изда 4 дуката као помоћ за лечење у бањи“. Повољно су решиле и молбу за помоћ Миље Никачевић, удовице, која има две болесне девојке. За њихово лечење издвојиле су из друштвене касе 16 динара.

На својој десетој седници, одржаној 16. новембра 1880. г., Управа је донела одлуку „да се најсиротнијим ученицама овдашње основне женске школе скроји по један пар аљиница и обућа узме и да им се за Божић као поклон од ове Подружине преда“.³⁵

Писмом се 1. фебруара 1881. г. Подружини обратио професор Јањо Т. Манојловић, тражећи помоћ за херцеговачког војводу Пека Павловића, који је са 54 чељади у то време боравио у Ужицу.

Хуманитарни рад Ужичке женске подружине, као и осталих подружина, наставља се за време Српско-бугарског рата 1885–1886. г. Подружина је, у сарадњи са Пододбором Друштва Црвеног крста у Ужицу, радила за потребе резервне болнице, а поред тога збрињавала је ратну сирочад³⁶ и удовице.

На молбу др Саве Петровића, управника резервне болнице у Ужицу, по две чланице Подружине су сваки дан радиле у овдашњој болници, по распореду који је Управа направила. Радиле су „од 8 сати пре подне па док буде потреба“.³⁷ За надзорницу болнице била је одређена Стана А. Попо-

---

³⁵ *Домаћница*, 1883, бр. 5, 165.

³⁶ ИАУ, УЖП, Писмо Васе Љубичића, управитеља Основне Школе у Ужицу 1886, кут. 1

„Школски колегијум је 5 пари одела (капут, панталоне, прслук и капу) поделио следећим ученицима: Новици Зејаковићу и Панти Васовићу, ученицима трећег разреда, Петру Карацићу, ученику другог разреда, Благоју Антонијевићу и Милошу Лечићу, ученицима првог разреда. Првој четворици очеви су погинули, а били су надничари, последњи нема оца, али је посве сиромашан“.

³⁷ ИАУ, УЖП, Распоред рада у болници, 17. новембра 1885, кут. 1.

1. Стана Поповићка, Милева Николићка; 2. Олга Орловићка, Катарина Благојевићка; 3. Кристина Јефтовићка, Јелена Јефтовићка; 4. Анка Јовановићка, Фемка Поповићка; 5. Мара Радуловићка, Олга Орловићка; 6. Савка Станићка, Стана Поповићка; 7. Катарина Благојевићка, Милева Николићка; 8. Јелка Мићићка, Мара Радуловићка.

вић, надзорницу рубља Милева Николић, а за надзорницу кухиње Јелка Мићић.

Болницу су саме опремиле креветима, постелином, рубљем и завојима. Материјал за завоје, повеске и рубље набављале су саме, а добијале су га и од Пододбора Друштва Црвеног крста у Ужицу, за који су сашиле крстове ознаке за болничаре и заставу. Просторија за рад била је у згради ужичке Реалке, а уступио им је, на њихову молбу, Васо Филиповић, управитељ Реалке. Прикупиле су новац и опрему за потребе болнице у Београду и преко Црвеног крста послале га као помоћ Ужичке женске подружине.

За услуге учињене у рату најистакнутије чланице биле су одликоване: Сребрном медаљом кнегиње Наталије за ревносну службу 1878.г, Сребрном медаљом краљице Наталије 1886. г, Орденом српског Друштва Црвеног крста.

На захтев Београдског женског друштва да им се пошаље списак најревноснијих чланица Подружине, ради доделе признања, скромно су одговарале да су „радиле по потреби и посебна евиденција није вођена. Раденица било је много, а посла мало...“³⁸

Познато је да је у Ужицу Стана А. Поповић, председница Ужичке женске подружине, била одликована Сребрном медаљом кнегиње Наталије за ревносну службу 1878. г., Сребрном медаљом краљице Наталије 1886. г., и дипломом српског Друштва Црвеног крста 1877.г.³⁹

У писму које је упутила Ужичкој женској подружини краљица Наталија „... благодари свим г-ђицама и госпођама на раду у болници и радионицама, а нису за то добиле декорацију никакву“.⁴⁰

Помоћ у новцу, храни, одећи и лековима прикупљана је и дељена лицима која нису била у стању да се сама издржавају и пострадалима од временских непогода. Свака молба за помоћ пажљиво је разматрана на седницама Управе Подружине, а затим додељивана у складу са правилима и финансијским могућностима.

Управа је на својој 12. редовној седници, одржаној 12. фебруара 1895, решила да половину прихода од забаве, у износу 143,95 дин., уступи Општини за набавку серума против дифтерије, „пошто се у овој вароши од неког времена појављује“.

³⁸ ИАУ, УЖП, Писмо Београдском женском друштву, 5. јуна 1886. г, кут. 1.

³⁹ Одликовања и диплома Стане А. Поповић налазе се у збирци Одликовања Народног музеја Ужице, инв. бр. 137, 138 и 6167.

⁴⁰ ИАУ, УЖП, Писмо Београдског женског друштва од 17. јуна 1886. г, кут. 1.

У Балканским ратовима, као и у минулим ратовима, чланице Подружине се опет стављају у службу отаџбине. Раде у болници као болничарке и неговатељице негујући рањене и болесне, брину се о њиховој исхрани и хигијени. Прикупљале су, заједно са ученицама своје школе, прилоге у новцу и стварима за потребе болнице у Ужицу и болницу Београдског женског друштва,⁴¹ одазивајући се њиховом апелу за помоћ.

Почетком Првог светског рата „чланице се опет враћају у болницу, где се сјајно одазивају. За време окупације, уништено је оно мало машина и намештаја што је било, а чланице, по наређењу окупаторских власти, раде на скупљању дарова и шивењу рубља за сиротињу скупљену у Сиротињском дому.⁴²

После Првог светског рата Подружина је обновила свој рад у мају 1920. године. и наставила је да ради на хуманитарном, просветном и културном пољу. На седницама Управе решавана су разна питања у вези са напретком Подружине и Женске занатске школе.

Имале су великог разумевања и одазвале су се позиву Друштва београдских женских лекара⁴³ 1920. г, које је упутило молбу за помоћ болници у Београду. Болница, поклон госпође Розалије С. Мортон из Њујорка, којом су управљале искључиво жене лекари, имала је намеру да оснује школу за милосрдне сестре и дадиле. С обзиром на то да је Србији после Првог светског рата тај кадар био неопходан, Подружина је свесрдно подржала ову племениту акцију.

Савезу добровољаца Краљевине Србије, основаном 1903. године, послале су 1921. г. прилог за изградњу Дома који би био уточиште за заслужне и изнемогле ратнике добровољце.

Помоћ су 1924. г. послале Дому слепих девојка смештених у манастирима Свети Јован и Габровац код Ниша. Исте године помогле су продајом листића – „циглица“ изградњу Женске занатске школе у Косовској Митровици и Добротворно просветно женско друштво у Подгорици за градњу Дома за образовање женске омладине.

---

⁴¹ Извештај о педесетгодишњем раду Женског друштва 1875–1925. Београд 1926, 75

Болница женског друштва у Београду налазила се у згради основне школе на Савинцу, у Макензијевој улици, то је 15 резервна болница, са свим потребним одељењима и амбулантом.

⁴² *Домаћница*, 1930, бр. 10–11–12, 20.

⁴³ Председница Друштва београдских женских лекара била је др Драга Љочић (1855–1926), прва жена лекар у Србији. Рођена у Шапцу, студије медицине завршила је у Цириху где је и дипломирала 1879.г. Учествовала је као лекар у Српско-турским ратовима 1876–1878. г, Балканским ратовима и Првом светском рату.

Бројна документација из 1926. г. сведочи о сарадњи са подружницама из Крушевца, Ниша, Крагујевца, Лознице, Зајечара, Ражња, Трстеника, Горњег Милановца.

Помагале су им у продаји наменске лутрије и тзв. „циглица“. Добијени приходи коришћени су за изградњу женских занатских школа и домова за ученице при занатским школама.

Прилог од 200 динара послале су у току 1927. г. за изградњу Женске занатске школе у Великој Плани и Смедеревској Паланци.

По сачуваним годишњим извештајима за 1928. и 1929. годину, сарађивале су са новооснованом Подружином из Новог Пазара, која је од Ужичке подружине, као старије и са великим искуством, тражила помоћ у избору стручне учитељице за стручни и васпитни рад у њиховој школи.

Подружина и Занатска школа су били домаћини ученицама и наставницама Женске занатске школе из Битоља. У хотелу „Трифуновић“, где су биле смештене, одржале су концерт у корист изградње Дома за сирочад у Битољу. Исте 1928. године, пружиле су гостопримство ученицама и наставном особљу Женске стручне школе из Бања Луке. Посета Ужицу била је у програму њихове „научне екскурзије“.

На молбу Удружења студенткиња Београдског универзитета, продавале су „циглице“ за изградњу студентског дома. Удружење студенткиња је већи део своје активности посветило обезбеђењу смештаја сиромашних студенткиња. Изграђеним домом студенткиња (данас Дом студенткиња „Вера Благојевић“)⁴⁴ управљале су саме студенткиње.

Одбору за обнову Самодрезе цркве на Косову приложиле су 200 динара.

На позив Занатске женске школе из Пожеге, чланице Подружине присуствовале су 14. јула 1929. г. освећењу новоподигнутог Дома Женске занатске школе.

Исте године продавале су „циглице“ за подружине из Лесковца, Лазареваца и Ивањице. Приход је био намењен за изградњу домова за ученице и женске занатске школе.

Од својих скромних средстава уплатиле су 1932. године 500 динара да би ублажиле невоље незапослених радника, а 200 динара за изградњу цркве у Пожеги.

---

⁴⁴ Вера Благојевић (1920–1942), студенткиња медицине. Чланица СКОЈ-а од 1937, а чланица КПЈ од 1938. Активно је учествовала у револуционарном студентском покрету и у многим студентским демонстрацијама и акцијама. Стрељана је 18. марта 1942. г. у Кленку код Шапца. За народног хероја проглашена је 6. јула 1953. г.

Оптерећене великим дугом за изградњу Дома, биле су принуђене да смање делатност хуманитарне помоћи. О том сведочи и увид у њихове финансијске извештаје до 1941. г. у којим се запажа да су смањени издаци за новчану помоћ.

ШКОЛА УЖИЧКЕ ЖЕНСКЕ ПОДРУЖИНЕ ЖЕНСКА РАДЕНИЧКА ШКОЛА (1884–1914)

Убрзо после оснивања Подружине, суочавајући се са бројним проблемима у току свог хуманитарног рада, њене чланице су схватиле да је многим потребна помоћ, а да су средства из којих се та помоћ дели мала и тренутна, да се њоме не решавају проблеми сиромаштва. Почеле су размишљати о пружању трајне помоћи, по узору на матично друштво, које је 1879. г. основало Раденичку школу. Најважнији циљ био им је отварање Женске раденичке школе, у којој би се „женска деца спремила и упућивала за добре и ваљане раденице“.

За такву школу, која би оспособљавала женску децу, Држава се тада мало могла бринути. Особито је васпитавање женске деце да часно и поштено раде, значило пружање трајне помоћи. „Помоћ која не би упућивала на беспослицу и тиме рушила морал, већ би радом уздизале врлине девојка овога краја, које су створене за частан живот, а које су због немаштине највише страдавале“.⁴⁵

Да би оствариле свој циљ, отварање школе, била су им потребна знатна средства и стручна наставница за извођење наставе. До средстава су долазиле организовањем беседа са игранком у корист отварања Раденичке школе и школовање једног сирочета од 14 година са свршеном основном школом. Своју питомицу би послали у Београд, да заврши Раденичку школу и спреми се за учитељицу рада да би после, као учитељица, радила у школи коју је Подружина намеравала да оснује у Ужицу. За оно време скупиле су приличну суму новца. Део новца су уложиле у Грађанску штедионицу, а део „од овога новца био је дат под интерес на облигације приватним лицима“.⁴⁶

Доношењем одлуке о отварању школе, Подружина је сав свој рад посветила њеном напредовању. Управа је упутила допис Суду и Одбору општине ужичке у ком их је обавештавала да је њихова питомица, девојка

---

⁴⁵ *Домаћница*, 1930, бр. 10–11–12, 15 и 16.

⁴⁶ Исто.

Анка Росић „завршила школу женског рада, школу кројења, ручног и машинског рада с одличним успехом. Управа ће своју питомицу довести у Ужице, као учитељку за кројење и рад женски, с убеђењем и вером да је таква учитељица у овој вароши одвећ нужна и потребна како за сиротињу, тако и за богатију класу грађана и грађанки. Управа моли представништво Општине ужичке да јој притекне у помоћ, с тим да Општина ужичка плаћа квартир са две собе за ову школу. У школу ће од уписаних ученица бити примљене ученице сиромашног стања, а имућније ће плаћати месечно незнатну таксу. Управа ће плаћати наставницу и старати се за огрев, осветлење и служитељку.“⁴⁷

Суд и Одбор Општине ужичке су поводом отварања Раденичке школе Женског друштва у Ужицу донели одлуку: „Да се за отварање Раденичке школе, из касе општинске даје у помоћ 24 динара месечно, од како се школа отвори, но с тим условом, да се у школу прими бесплатно половина целокупног броја ученица сиромашних. За сиротне ученице које ће се бесплатно примати, подносиће се уверење и на основу овог примати. Општина није за сад у стању бољу потпору дати, али пошто се дође до бољег стања и види успех ове Школе и број ученица, онда ће се постарати да је потпомогне и с већом подпором“.⁴⁸

Правила Раденичке школе у Ужицу саставила је Управа Подружине користећи се Правилима Раденичке школе Београдског женског друштва, прилагођавајући их ужичким приликама. На Главном, ванредном скупу, одржаном 7. октобра 1884. г. прочитана су Правила и тада је донета одлука да две управне чланице погоде собу од Митров дана за Школу и да се за њу набаве потребне ствари: сат, завесе, канта за воду, 2 столице, маказе итд.⁴⁹ Прву шиваћу машину за потребе школе Управа је набавила почетком 1885.

Правилима Женске раденичке школе Ужичког друштва било је предвиђено:

1. У ову школу примаће се као ученице, девојке од 12 -16 година, а које су доброг владања. У овој школи учиће се 1. шивење руком и на машини, 2. кројење рубља и хаљина.

2. У овој школи за учење поменутог рада примају се деца, сиромашни родитеља кад поднесу од општине уверење о свом стању - бесплатно, а де-

⁴⁷ ИАУ, УЖП, Писмо Суду и Одбору општине ужичке, 7 септембар 1884. кут. 1.

⁴⁸ ИАУ, УЖП, Одлука Суда општине ужичке од 27. септембра 1884. кут. 1.

⁴⁹ *Домаћница*, 1885, бр. 6, 110.

ца чланице ове подружине по цени од 4 динара месечно, а деца не чланице по 6 динара месечно, а све имају да раде свој посао.

3. Ученица које плаћају може бити неодређен број, а сиромашних двадесет ученица.

4. Ученице које плаћају доносиће новац месечно и предаваће га учитељици, иста ће предавати касирци новац.

5. Ученице имају се свему повиновати школском раду.

6. Школски ће часови бити сваког радног дана пре подне од 8 до 12 сати, а после подне новембра, децембра и јануара од 2 до 4 сата, фебруара, марта, септембра и октобра од 2 до 5 сати, а све остале месеце од 3 до 6 сати.

7. За погрешке противу рада школског биће ученица кажњена 1. опоменом, 2. укором, 3. искључењем из школе. Дотична учитељица опоменуће ученицу, која би погрешила противу рада школског и забележиће се то у нарочиту за то спремљену књигу.

Укор и отпуштање из школе ученице, решава Управа у својој седници. Владање ученица мора бити коректно и како то доликује честитим и ваљаним девојкама. Погрешке противу владања ван школе казне се кад су у мањој мери, онако, као у школи учињене; међутим у преком случају, а услед решења Управе може се ученица без опомене с места отпустити, без сваке даље апелације.

8. Ученице биће дужне уредно посећивати школу, и која се упише биће дужна да најмање годину дана проведе учећи се ту. Ученици правдаће се само они изостанци које учини због своје болести или болести најближих, и зато је дужан родитељ или старатељ ученице доћи и оправдати је. Ученице у свему имају се повиновати учитељици. Протусловље и упорност одмах ће се казнити. Ученице могу се примити у школу кад год се пријави а има упражњено место.

9. Школски одмор биће сваке године месец дана, цео јули месец.

10. Надзор у овој школи води 1. учитељица, 2. дежурна чланица, 3. Председница подружине.

11. Учитељица, по уговору који постоји између ње и ове подружине, биће дужна да издржи 3 године као учитељица ове школе за месечну плату, коју ће јој Управа подружине одредити.

12. И служитељицу намешта Управа подружине.

13. Дежурне чланице које обилазе или надгледају ову школу бар 2 пута недељно радним данима, одредиће Управа распоредом наизменице по једну од управних чланица.

14. Свака дежурна чланица јављаће у седници о раду у школи и о трошковима које се за набавку ствари за исту школу буду учиниле за време њеног дежурства⁵⁰.

Прва стручна учитељица Раденичке школе била је Анка Росић, питомица Ужичке подружине. Она је од Управе, на седници 20. марта 1881. г. била изабрана да оде на школовање о трошку Подружине, јер је од свих приспелих имала најбољу сведоцбу. По пријему у Раденичку школу у Београду, о њој се старала управна чланица Београдског женског друштва г-ђа Милица Вујовић, а Катарина Миловук, ондашња председница Београдског женског друштва за њу је рекла „Девојчица ми се свиђа, изгледа да ће она бити погодно лице за циљ коме сте је наменили“.⁵¹ Подружина је прве године њеног школовања плаћала за стан и храну 30 дин. месечно, бринула је о њеној одећи, обући и хигијенском прибору.⁵² Прилог за њено школовање, 10 златника, приложила је краљица Наталија Обреновић.

На седници Управе, одржаној 22. августа 1883. г, прочитано је писмо, упућено од Београдског женског друштва, у коме се јавља да је питомица Анка Росић одличним успехом положила испит из кројења и шивења белог рубља,⁵³ што је изнето на седници Управе 6. септембра 1884. Управа је обавештена да се Анка Росић почетком октобра враћа у Ужице. Састанку Управе, одржаном 28. октобра 1884, присуствовала је и Анка Росић и захвалила се „на материнској бризи и старању око ње за време њеног школовања“.⁵⁴ Њена почетна плата као стручне учитељице рада, по одлуци Управе, износила је 48 динара.

У школу је уписано, по извештају Анке Росић, стручне учитељице, 30 ученица –15 бесплатно, а 15 плаћају. Након што је свештеник осветио водицу у Раденичкој школи, она је почела са радом 1. децембра 1884. г.⁵⁵

⁵⁰ ИАУ, УЖП, Правила Раденичке школе 1884. г., кут. 1.

⁵¹ *Домаћица*, 1930, бр 10–11–12, 17.

⁵² Исто, Извештај о раду УЖП за друго полугође 1882. и прво полугође 1883, види се да је двомесечно издржавање питомице Анке Росић износило 72 динара. Јануара 1883. одржана је играња, чији приход од 189 динара иде на издржавање питомице Анке Росић.

⁵³ *Домаћица*, 1884. бр. 8, 267.

⁵⁴ Исто 1885. бр. 6, 111.

⁵⁵ Исто.

О почетку рада Раденичке школе Управа је обавестила краљицу Наталију писмом од 23. децембра 1884. г.: „Почетак у овој Раденичкој женској школи толико је задовољавајући, да смо чисто занешене од радости што то можемо да искажемо пред престолом наше моћне заштитнице“.

Школовање у Раденичкој школи трајало је три године. Постојала су одељења за израду белог рубља и за израду хаљина. С обзиром на то да је школа стручног карактера и да јој је основни циљ био припрема ученица за самостални занатски рад, школовање је у почетку обухватало само стручне предмете. У првом разреду училе су шивење рубља на машини, у другом кројење и шивење женских хаљина руком и на машини са теоријом и цртањем кројева. У трећем разреду су училе кројење и шивење хаљина и рубља и цртање кројева. Касније се уводе општеобразовни предмети: српски језик, рачун (математика), хигијена и веронаука.

Осим стручног оспособљавања, Школа је велику пажњу посветила васпитању ученица, нарочито ученица које нису имале родитеља и оних чије родитеље „рад по цео дан одваја од њихове куће... па од њих не могу добити ни оно домаће васпитање, које је на првом месту и од највеће потребе, нарочито за женску децу... Тако је школа узела на се ту родитељску бригу... како би доцније као будуће грађанке могле часно и поштено живети и својим знањем и корисним радом одржати себе и своје“.⁵⁶

Управа је у августу 1885. г. донела одлуку да се у новој школској години почне са учењем шивења и кројења хаљина, јер се до тад учило само шивење белог рубља, и да се у „Златибору“ објави да ће упис ученица у Раденичку школу трајати од 3. до 15. августа.

У Правила Раденичке школе унете су промене 1886. г. Променама су допринели услови рада и свакодневна пракса. О њима се детаљно разговарало на седницама подружинске Управе, о чему су детаљно извештавале Анку Мићић, стручну учитељицу.

Промене у Правилима Раденичке школе састојале су се у следећем:

1. Школа ће да прими 20 сиротних ученица, а које плаћају неодређен број.
2. Да нечланице плаћају за децу 6 уместо 8 динара.
3. Да се штеди на платну приликом кројења.

---

⁵⁶ Јелена Н. Марковић, *Извештај о тридесетогодишњем раду Школе Београдског женског друштва*, Домаћина, 1909, бр. 10, 7.

Ваше Величанство
Премисловица Ђосифа Краљева!

И далеко паради у Европи верују да сва што
савршено погледати прослављеног Ђосифа Великог Краљева,
влада да то: Напредује, да се прослави, и слави.

Срби и Српкиње не само да то верују, но сваки
дан и својим очима виде.

Умилна жена поздравља, обрадова и користи својом
погледом Ваше Краљевско Величанство, велики је успех,
да је умилна, да је ^{сада} догодило ~~у~~ једној школи у Умилу,
ко је обрадовамо тако сада васпитање, да се поздравља
користи (картотом дајемошину, сава дајемошине збогом)
који краљ Ваше Краљевско Величанство (који овај дан је краљева
у Београду).

Поздрављају и овој једној школи велики
је поздрављају, да се нешто захвалим у радости, што ипак
да ипак тако краљем наше школе захвалим.

И ову школу пољу прославу, Умилну школу, јако
книгу школу" савталимо погледом Ваше Краљевско
Величанство, и картовачине молимо да ову школу пољу
дајемошину.

Задајемошину картовачине прославу и дајемошину
мења Вашем Славом Краљевском дому, сада и ваља
погледом:

Ваше Славо Краљ Милаш I!

Живела картовачина српки Краљева Наталија!

Живела Мила када српки паради престоловање,
дајемошину Александар!

Др. Децем. 1884. год.
у Умилу.

Најзадати:
Умилна жена поздравља
и прославу,
Сава А. Поповић
урадио дајемошину.

Писмо краљици Наталији поводом отварања Раденичке школе, 1884. (НМУ)

4. Да сироте ученице које не раде од свог материјала пола зараде оста-
ве у друштвену касу“.⁵⁷

Школа је била смештена у приватној кући Круне и Миће Васића. Ки-
рија за изнајмљене просторије износила је 28 динара месечно.⁵⁸ Од 1893. г.
школа је премештена у зграду коју је до тада користила ужичка Реалка.⁵⁹

Управа је опремила школу потребним намештајем, школским прибо-
ром и тканинама за рад како би се настава несметано одвијала. Бринула се
да сиромашне ученице добију материјал за рад, нарочито првих година
док су училе занат. Кад су се осамосталиле у раду, радиле су по наруџбини
хаљине и рубље. За свој рад добијале су надокнаду, 50% од зараде по це-
новнику школе. Поруџбине од приватних лица примале су учитељице и
равномерно их делиле ученицама, тако да су ученице имале прилику да се
усавршавају у свом раду. Евиденција о примљеним наруџбинама водила се
у посебним књигама у које је уписивано и време за које је посао обављен и
квалитет израде. Циљ је био да све што се у Школи прими на израду буде
урађено квалитетно, чиме су ученице показивале да су у току свог школо-
вања стекле и теоријско и практично знање.

Женска радничка школа се издржавала приходима од школарине, од
помоћи општине, рада (шивења) ученица, добротворних прилога и од при-
хода од беседа и забава.

На крају школске године полагао се испит, у почетку само из практич-
ног рада, а касније из свих предмета које су училе. Испитну комисију чи-
нили су стручна учитељица и чланице Управе Подружине.

Први испит у школи одржан је 3. јануара. 1886. г. по жељи ученица.
Испит су полагале: Вишња Грујичићева, Драга Алексићева, Даринка Ста-
нићева, Јелена Сокићева, Јулка Јањушевићева, Катарина Божовићева, Зор-
ка Радловићева, Зорка Марићева и Радојка Радовановићева. Све су ове
ученице положиле испит са одличним успехом.⁶⁰

Због великог броја ученица, Управа је донела одлуку да у школи запо-
сли помоћницу учитељице. Изабрале су г-ђу Милицу Гмизовић, пошто је
пристала да ради за плату од 24 дин.

По извештају Ужичке подружине за 1892. г. „испит у Раденичкој шко-
ли обављен је 28. јуна. Испитну комисију су сачињавале: г-ђа Шајковићка,
г-ђа Петровићка и г-ђица Цветковићева. Испитачице су нашле одличан

---

⁵⁷ ИАУ, УЖП, Измена Правила Раденичке школе 1886, кут. 1.

⁵⁸ Исто, Финансијски извештај 1886/87. кут. 1.

⁵⁹ Исто, Допис председника општине Мићовића, 28. октобра 1893, кут. 2.

⁶⁰ *Домаћница*, 1886, бр. 6, 168.

успех. На испиту је била 41 ученица за бело рубље и 8 ученица за хаљине; 7 ученица није полагало испит. Остале су да понове годину 3 ученице. Отпуштене су 4 ученице, поглавито што су врло немарљиво походиле школу, немарљиво раде и избегавају да положи испит. Ово је учињено с обазривошћу на углед школе, како не би такве ученице и њихни родитељи дошли на уверење, да је Управа непажљива и непопустљива у таквим случајевима, где је вазда у питању и владање ученица, него да, на против, Управа озбиљно и непопустљиво поступа по школским правилима. Изложба радова трајала је два дана и била је врло посећена⁶¹.

Претходно оцењени, радови ученица на школској изложби били су намењени продаји. На крају школске године, кад обаве праксу, ученице су добијале сведочанства о завршеној Раденичкој школи. Најбоље ученице, по једна из оба одељења, на препоруку учитељице рада биле су награђене шиваћим машинама.

Љубомир Ћирић, школски инспектор, присуствовао је завршним испитима у Женској раденичкој школи 12. јула 1899. г. У извештају који је написао, каже да је од 68 уписаних ученица у сва три разреда, на испите изашло 59 ученица и да су показале „врло леп успех“.

По завршеном школовању ученице су могле да се самостално баве занатом, или да стечено знање примењују у својим домаћинствима. Било је ученица које су настављале да се школују у Београду или иностранству, јер им је то, поред личних амбиција, омогућило имовинско стање родитеља.

На препоруку Министарства, Кројачки еснаф је могао да издаје мајсторска писма само за оно „женскиње“ које поднесу уверење да су полагаале испит у Раденичкој школи.

Подружина је водила рачуна о здрављу својих ученица. Године 1887. упутила је допис општини у којем моли „да пошаље лекара Раденичкој школи ради пелцовања ученица“. На захтев учитељице Анке Мићић, 18. октобра 1898. упућена је молба општинском суду да пошаље општинског лекара у Раденичку школу, јер има „много слабуњавих ученица“.

Временом школа је стекла велики углед, тако да су грађани Ужица и околних места били јако заинтересовани да своју женску децу школују у њој. То потврђује број ученица који је из године у годину био све већи. С обзиром на велики број ученица, учитељица рада је тражила да се запосли још једна учитељица „јер јој није могућно радити са оволиким бројем деце. На препоруку Београдског женског друштва, Управа је донела одлуку, 28. августа 1899. г., да запосли свршену ученицу Раденичке школе у Бео-

⁶¹ *Домаћница*, 1893, бр. 2, 56, 57.

граду, г-ђицу Драгу Пејићеву, јер има на издржавању мајку и сестре. Радиће у одељењу за хаљине, са платом од 60 дин. месечно.

По последњем сачуваном извештају за 1911/12. шк. годину, школовање ученица траје 6 година. Школа и даље има два одељења: за бело рубље и хаљине, у оба одељења уписано је 119 ученица, на испит је изашло 95 ученица. Успех је одличан.⁶²

Почетком Првог светског рата Школа је престала са радом. Млађе ученице су отишле својим кућама, а старије су се бавиле хуманитарним радом у организацији Ужичке подружине и српског Друштва Црвеног крста.

Ученице Женске радничке школе са учитељицама
Анком Мићић и Катарином Бошковић (НМУ)

---

⁶² *Домаћина*, 1912, бр. 9, 292.

ЖЕНСКА ЗАНАТСКА ШКОЛА (1920 – 1941)

После Првог светског рата, у мају 1920. г., Школа је наставила са радом под новим именом Женска занатска школа. Радила је у врло тешким условима. Школска зграда у којој су радиле од 1893. г., а коју су откупиле од Управе фондова на јавној лицитацији 1910. за 10 000 дин., потпуно је оронула и није била подесна за рад. Од надлежних органа било им је наређено да се иселе, јер је зграда била склона паду. Осим тога, нису имале шиваће машине ни осталу опрему, што је још више отежавало рад.

Министарство трговине и индустрије уврстило је Раденичке школе у ред Занатских школа и донело Правила о њиховом раду „и по први пут је регулисано важно питање које дуги низ година није било решено на одговарајући начин: наставничко особље је уврштено у ред чиновника са правом на пензију“.⁶³

Законом о Женским занатским школама, Школа је постала полудржавна нижа занатска школа са задатком да „образује женскиње у разним занатима и унапређење кућевне индустрије“.

Нижа женска занатска школа имала је три разреда. Поред практичног рада са теоријом, у свим разредима предавани су: веронаука, српски језик, рачун, земљопис, историја, цртање, певање и краснопис. У току школовања није се полагао годишњи испит, ученице су прелазиле у старији разред по годишњем успеху. На крају трећег разреда полагале су испит који је обухватао градиво из свих претходних година, практични део испита био је израда хаљина или рубља, зависно од одељења који су уписале. Сведочанством о завршеној Нижој школи стицало се и калфенско право.

Школовање је трајало прво 2, па 3, а затим 6 година. „Овако спремљене за живот, помагале су родитеље, браћу и сестре, мужеве и децу своју, а тиме постале привредни извор за домове. Зна се много породица којима је једини хранитељ, била жена или девојка – свршена ученица ове школе“.⁶⁴

Током свих година школовања, практичном раду је поклањана велика пажња, а број часова увек је био већи од укупног броја часова из свих осталих предмета. Као и у Раденичкој школи, израђивани су предмети по поруџбини, за тај рад ученице су добијале одређени проценат.

У сачуваним извештајима о раду школе може се пратити успех ученица по разредима. Школска година се обавезно завршавала изложбом „радова и цртања“. Изложбе су по правилу биле врло успешне и одлично по-

⁶³ Т. Корићанац – Љ. Танеска, *Београдско женско друштво 1875–1941*, 18.

⁶⁴ *Домаћица*, 1930, бр.10–11–12, 17.

сећене. У свом годишњем извештају о раду Школе за 1932/33. школску годину, управитељица Рајка Дивац пише: „Разноликост везова на разним радовима као и једноставност истих показује најбоље велики труд и добро схваћање овога посла како наставница тако и ученица“.⁶⁵

Школом управља школски одбор у који су биране 2 чланице Подружине, затим управница школе и, као председник Одбора, начелник општине.

Поделом државе на бановине, школа је постала полубановинска, а управитељицу је постављала банска управа.⁶⁶

У оквиру школског програма било је предвиђено организовање екскурзија и једнодневних излета, најчешће на Аду, на периферији Ужица. Са ученицама су обавезно ишле њихове учитељице и чланице подружинске Управе.

Подружина је, по одлуци своје Управе, почела да реализује план прикупљања средстава за изградњу нове зграде Женске занатске школе и дома ученица. „У пролеће 1928. године добивен је план за зграду од архитекте - нашег земљака - г. Миладина Прљевића, без икакве новчане награде. Предрачун је износио 450 000 дин. Ми толико нисмо имале, већ 250 000 дин. до којих смо дошле продајом 5 акција Народне банке и продајом обвезница Ратне штете 7 ком. које смо од Државе добиле као награду за штету учињену нам у време окупације и продајом 550 акција Ткачке радионице и од готовог новца који смо сачувале од 1920. г. па до тог момента, јер су уписивања у добротворе после рата била честа, рад у школи велики, прилози о забавама такође, а чланица све више, јер сада маса ученица, из захвалности према Школи где су стекле знање, бивају чланице. Ову суму увећава још дар Општине 12 000 дин и Области 10 000 дин. Прикупљена сума није представљала предрачунску суму, ипак се приступило грађењу“.⁶⁷

Лицитација за израду првих радова на згради Женске занатске школе одржана је 10. маја 1929. г. у канцеларији Окружне Грађевинске секције у Ужицу. „Предрачунска сума је износила 307 742 дин, кауција 31 000 дин. У готовом новцу или вредећим папирима полаже се пре лицитације код Грађевинске секције у Ужицу.

---

⁶⁵ НМУ, КБУДБ, Извештај Женске занатске школе у Ужицу за 1932/33. у-31073.

⁶⁶ ИАУ, УЖП, Акт Краљевске банске управе Дринске бановине 8, бр. 2130 од 28. фебруара 1931, кут. 1.

⁶⁷ Домаћица, Јулија Васиљих, *Историјаи Женске подружине у Ужицу*, 1930. бр 10–11–12, 21.

План, предмер и услови могу се видети сваког дана у Грађевинској секцији у Ужицу“.⁶⁸

Посао је добио г. Вељко Лазић, предузимач из Ужица, који је одмах почео са радом рушењем старе зграде и зидањем нове. У јесен исте године зидарски послови били су завршени. Остало је још малтерисање зидова и столарија. За те послове, по предрачуну, било је потребно 150 000 дин. Толики новац није се могао скупити у Ужицу, „јер оно нешто добрих људи код нас растрже се на много страна, а и послови су ослабили“. По договору Управе, у Београд су отпутовале Вишња Прљевић и Стана Јојић да потраже помоћ од Ужичана који живе у Београду. Одзив је био преко очекивања. Из списка приложника види се да су прилоге уплатили министри, професори Универзитета, скоро све професије, од чиновника највиших положаја па до ситних чиновника, од врло богатих трговаца, па до трговаца на ситно. Од Црвеног крста добиле су 5 000 дин., од Народне банке 3 000 дин., Прометне банке 1 000 дин., Удружења Ужичана 1 000 дин., Техничке банке 500 дин. „Тиме смо дотерали да нам зграда, кад будемо позајмили од Управе фондова 75 000 дин, а послови су око одобрења зајма приведени крају, буде потпуно исплаћена. А тих 75 000 дин, надамо се да ћемо отплатити служећи се истим средствима, каквим и до сада, радом у Школи и прилозима добрих људи“.⁶⁹

Предузимач, г. Борисав Јовановић, обавио је столарске радове и малтерисање зграде.

Надзорни инжењер, приликом зидања зграде био је г. Жарко Гордић, који је посао бесплатно извео.

Камен темељац постављен је 1. јуна 1929. О томе сведочи повеља пронађена у стакленој боци у време рушења зграде 8. августа 1980. На повељи је краснописом написан следећи текст: „За владавине краља Александра И Карађорђевића краља СХС и његове светости Патријарха Димитрија чланице управе Женске подружине у Ужицу: председница Вишња Мих. Прљевић, п. председница Савка Наумовић, благајница Даница Јовичић, секретар Милица Грбић, – управне чланице: Стана А. Поповић, Милка Кремић, Стана Јојић, Дара Поповић, Милица Аврамовић, Милица Љубисављевић, Јуца Грбић, Ангелина Бошковић, Новка Јовановић, Славка Вуловић, Дара Кречковић, Јулија Василић, Ката Дрндаревић, Ђука Грковић, Василија Симић, Јелена Зрњевић, Соја Николић, Софија Ускоковић, Нега По-

⁶⁸ ИАУ, УЖП, Лицитација за изградњу Женске занатске школе, 25. април 1929. кут. 2.

⁶⁹ *Домаћница*, 1930, бр. 10–11–12, 22.

повић, Савка Вражалић поставише овој школи камен темељац првога јуна хиљаду деветсто двадесет девете године“.⁷⁰

Освећење новоподигнуте зграде било је 5. октобра 1930. г. Дом је осветио протоа Стеван Бојовић, уз асистенцију свештеника Ужичке цркве. Потом је одржао говор у коме је нагласио „да је овај Дом дело оних жена, које се увек моле Богу и које сваки посао почињу са молитвом и вером, да ће им Бог у послу помоћи“.⁷¹

Прослави педесетгодишњице и отварању Дома Ужичке женске подружине присуствовали су изасланик Њеног Величанства краљице Марије, командант 4 пешадијског пука „Стеван Немања“, пуковник Десан Илић, окружни инспектор Владимир Јевтић, као изасланик председника Министарског савета генерала Петра Живковића, Давид Коренић, изасланик Министарства трговине и индустрије, председница Београдског женског друштва Станка Лозанић и чланице Даринка Панић, Даринка Радовић и Милева Протић, изасланице установе Обданишта бр. 3, председница Параскева Грујичић, Даринка Поповић и Лепосава Станковић и чланице подружина из Пожеге, Чачка, Ивањице, Ариља и Бања Луке.

У школи је 1923. г. био основан фонд под именом „Патријарх српски Димитрије“ за помоћ и награде сиромашним ученицама. Средства за фонд у вредности 60 акција Прве ужичке акционарске ткачке радионице, односно 3000 дин., поклонили је његова светост патријарх Димитрије.

Поред стручног, општеобразовног и васпитног рада, у школи су постојале и друге активности. У школи је 1921. г. било основано Коло савеза трезвене младежи, подмладак српског Друштва Црвеног крста у оквиру кога је радила ђачка трпеза за сиромашне ученице. Многе ученице биле су чланице Соколског друштва и учествовале су на спортским манифестацијама Друштва у Ужицу. По препоруци министарства, за ученице су организоване екскурзије и на тај начин су се упознавале са културно-историјским знаменитостима места која су посећивале.

---

⁷⁰ НМУ, Повеља Управе женске Подружине, У-30 047

Вишња М. Прљевић, била је угледна грађанка Ужица, веома активна у друштвеном животу града. За време Првог светског рата била је добровољна болничарка. Као члан Управе и дугогодишња председница Женске подружине, посебно је заслужна за изградњу зграде Женске занатске школе на Липи. Поред Подружине била је ангажована у: Колу српских сестара, Ђачкој трпези и Друштву Црвеног крста. Била је члан ужичког месног одбора Лиге за мир у време све веће опасности од фашизма у Европи. За свој рад била је одликована са више одликовања. Јулија Василић, професорка ужичке Гимназије.

⁷¹ *Домаћница*, 1930, бр. 10–11–12, 12.

Коло трезвене младежи Уједињење у Женској радничкој школи (НМУ)

Школа је славила Светог Саву и за ту прилику су сваке године од пекарско посластичарских радњи добијале на поклон славски колач, најчешће од Витомира Ковачевића, власника радње у Липској улици.

У току Другог светског рата школа је наставила са радом, само је број уписаних ученица био знатно мањи.

УЖИЧКА ЖЕНСКА ПОДРУЖИНА И СРПСКИ НАРОДНИ ЖЕНСКИ САВЕЗ

Преко свог матичног друштва – Београдског женског друштва, Ужичка женска подружина била је члан Српског народног женског савеза (даље СНЖС). СНЖС основан је 5. октобра 1906. г. Оснивачи су били Београдско женско друштво, Одбор „Кнегиња Љубица“, Коло српских сестара и Материнско удружење.

Оснивање савеза било је значајно на плану просвећивања жена и њиховом даљем деловању у друштвеном животу. Циљ Савеза био је „...да ради на националном пољу, да помаже свако женскиње да сачува своју веру, морал и напредак, да подиже Установе корисне породици и Отаџбини“.⁷²

У програму Савеза није била предвиђена борба за политичка права жена. Идеја да се по својим правима изједначе са мушкарцима није још увек код већине чланица била популарна, нарочито код старијих жена. Катарина Миловук, председница Савеза, тим поводом је изјавила „... ми имамо да се боримо не само са онима, од којих хоћемо нешто да добијемо, него и са онима за које радимо“.⁷³

Савез је унео у свој Програм борбу за право гласа жена јер је то био услов да се повежу са Међународним женским савезом и Међународном алијансом за женско право гласа. Та одлука донета је на другом редовном Главном скупу Савеза, одржаном у марту 1911. године и гласи: „ Савез ставља себи у задатак на првом месту да ради на националном пољу на побољшању положаја жене у друштву и држави и на другом месту да ради на добијању женског права гласа“.⁷⁴

По завршетку Првог светског рата, СНЖС је дао предлог о оснивању јединственог женског савеза за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца.

На Првом конгресу, одржаном у Београду од 21. до 23. септембра 1919. г., делегаткиње, које су представљале 50 удружења и њихових подружница, донеле су одлуку да се нова организација назове Народни женски савез Срба, Хрвата и Словенаца (даље СХС).

Дописом Београдског женског друштва 1920. г., Ужичка подружина била је упозната са програмом Народног женског савеза СХС, који је био подељен у секције.

„Хумана секција бавила се дечјим питањима и инвалидима.

Културна секција просвећивањем жена у народу, домаћинским школама и курсевима за неписмене.

Феминистичка секција заступала је грађанска права жена, право наслеђа и право гласа.

Хигијенска секција имала је у надлежности борбу против алкохола, туберкулозе и проституције.

---

⁷² Т. Корићанац – Љ. Танеска, *Београдско женско друштво 1875–1941*, 34.

⁷³ Исто, 35.

⁷⁴ Неда Божиновић, *Женско питање у Србији у 19. и 20. веку*, Београд 1996, 76.

Економска секција бавила се скупљањем народног веза, тканина, народне ношње, одржавањем и неговањем ручног рада и организовањем изложби“.⁷⁵

Београдско женско друштво иступило је из НЖС СХС 30. септембра 1926. и о томе је обавестило Ужичку подружину. Иступило је јер је имало друкчије мишљење у односу на садржај рада и односа према друштвима и чланицама. Друштва која су иступила основала су Народну женску заједницу, која се бавила добротворним радом, без намере да се бори за побољшање положаја жене у друштву. Ужичку подружину сматрале су и даље својим чланом.

По сачуваној документацији види се да је Ужичка подружина била јако добро и редовно обавештавана о раду обе организације. Података о њиховом учешћу у раду наведених организација нажалост нема.

ЗАКЉУЧАК

Ужице је последњих деценија 19. века било трговачко – занатлијска варош са почецима капиталистичке производње. Средиште је пограничног округа који је имао особине укупног развоја србијанског друштва, привреде и културе, с тим што се осећао утицај из суседних крајева, чему је допринело досељавање становништва и привредне везе, нарочито трговина.

У време јачања грађанства и појаве првих школованих људи, у Ужицу се оснива Читалиште и библиотека при којем се оснива и прво Певачко друштво. У граду постоји основна школа за мушку и женску децу и Гимназија. Друштвени живот у патријархалној средини није био развијен.

У таквим друштвеним, привредним и културним приликама и ратним условима почеле су се ужичке жене бавити хуманитарним радом. Најприје у Устанничком одбору, а онда организовано у Ужичкој женској подружини. Подружина у Ужицу спада у најстарија женска друштва у Србији. Рад у Подружини био је тежак „почело се са добром вољом и великим задацима у тешким временима“. Нема много забележених података о тим њиховим тешкоћама, јер патријархална жена не уме да много цени свој труд и рад, она је задовољна кад види резултат свог рада, а колико она улаже себе у тај рад, не води много рачуна. Велики мотив за тај несебичан рад била је љубав према отаџбини, а нарочито према родном крају.

---

⁷⁵ ИАУ, УЖП, Упитник за извршење тачака савезног програма 1920, кут. 2.

Кроз тај рад, иако оптерећене оскудицом и сиромаштвом, али јаке духом и вредне, може се пратити борба за женску еманципацију у једној патријархалној средини. Подружина је за њих значила афирмацију и укључивање у друштвени живот. За све време свог вишегодишњег постојања учествовала је у свим хуманитарним, културним, просветним, верским и спортским манифестацијама у граду и тако допринела културном просвећивању своје средине.

У свом раду суочавале су се са низ проблема, као што је недостатак простора, материјалних средстава, мали број образованих жена и др. Проблеми их нису поколебали, нису устукнуле пред тешкоћама. Дугогодишње постојање Подружине сведочи о њиховој јакој вољи, упорности и истрајности. Велику подршку имале су од бројних добротвора који су ценили њихов рад и материјално их помагали.

Својом делатношћу у области просвећивања и школовања девојака, као и целокупној разноврсној делатности, избориле су се за часно место у друштвеном животу своје средине. Подружина је за свој рад 1930. г. била одликована Орденом св. Саве 4. степена.

Ljubica MACURA

Uzice's Women Branch 1878 – 1941

Summary

This work is about the oldest humanitarian women's society in Uzice -Uzice's Women Branch. The Branch is established on February 2nd, 1878 as a part of Belgrade's Women Society. Taking into consideration the time when they had lived and patriarchal environment, as Uzice was in the last decades of the 19th century and the first half of the 20th century, they attained great results, reputation and respect in the town and the region, by their well organized humanitarian work. Devoted and unselfish work in the Branch made them possible to join the life outside their homes and, in spite of all, not to neglect their traditional jobs – running household and upbringing children.

The author wanted to describe various activities of the Branch.

ИЗ АРХИВСКИХ ФОНДОВА

271.22(497.11)-384"17"

Недељко РАДОСАВЉЕВИЋ

СИНЂЕЛИЈЕ УЖИЧКО-ВАЉЕВСКОГ МИТРОПОЛИТА ЈОАКИМА ИЗ 1785. И 1792. ГОДИНЕ*

САЖЕТАК: У раду су приређене две синђелије ужичко-ваљевског митрополита Јоакима, које су прворазредни извори за историју православне цркве у српским земљама у другој половини 18. века. Документи су дипломатички и палеографски описани и транскрибовани на савремени српски правопис без икаквих језичких интервенција. Дати су основни подаци о епископској канцеларији која их је издала, цркви и парохијама на које се односе и указано на значај који грађа те врсте има у раду на истраживању, како црквене, тако и локалне историје. Документи су и фототипски приложени.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Ужичко-ваљевска митрополија, црква, синђелија, дипломатика, палеографија, митрополит, свештеник, верници.

У Историјској збирци Архива САНУ у Београду чува се неколико синђелија¹ које је током управе Ужичко-ваљевском митрополијом² издао митрополит Јоаким. Поменути митрополит био је цариградски Грк, на њено

---

* Рад настао као резултат рада на пројекту МН Републике Србије ев. бр. 147036 *Између европских узора и сјереошћиа, српска национална интјеграција (1804-1918)*, који се реализује у Историјском институту под руководством др Славенка Терзића.

¹ *Синђелија*, диплома којом патријарх, као поглавар цркве, поставља епископа на чело неке епархије, или којом епископ додељује свештенику одређену парохију. *Синђелија*, Енциклопедија православља (Р.В.Р), Београд 2002, 1751.

² *Ужичко-ваљевска митрополија*, епархија установљена после хабзбуршко-османског рата 1737 –1739. од делова Ужичко-зворничке митрополије и Ваљевске епископије Београдско-карловачке митрополије. По величини и броју православних верника била је трећа у Пећкој патријаршији, одмах иза Сарајевске и Београдске, и због тога су њени архијереји носили високо митрополитско звање. Међутим, радило се о обичној епархији са једним митрополитом на челу, а никако о аутономној цркви. Као и остале епархије Пећке патријаршије, после укидања њене аутокефалности 1766. била је део цариградске Васељенске патријаршије. Године 1831, након стварања аутономне српске цркве, подељена је на Шабачку и Ужичку епископију. Н. Радосављевић, *Ужичко-ваљевска митрополија 1739 – 1804*, 26 – 32.

чело дошао је 1767,³ наследивши умрлог митрополита Митрофана, такође Грка. Познат је по томе што је био један од потписника молби султану Мустафи III и васељенском патријарху Самуилу Ханцерису којима је тражено укидање аутокефалности Пећке патријаршије.⁴ Јоаким је Ужичко-ваљевском митрополијом управљао све до смрти крајем 1793. или почетком 1794. године⁵.

Митрополит Јоаким, чије се име поред прворазредних извора спомиње у бројним записима, одржавао је изузетно добре односе са српским свештенством и верницима. Из времена његове управе није остао ни један сачувани податак о сукобу са верницима или свештенством око било ког питања, попут додела парохија, прикупљања владичанских и патријаршијских прихода и другог. У време последњег хабзбуршко-османског рата 1788–1791, насупрот поступку београдског митрополита Дионисија Папазоглуа, који се ставио у службу хабзбуршке ратне пропаганде, Јоаким је остао на простору под османском контролом, штитећи своје вернике колико су му то могућности допуштале⁶. После рата трудио се да црквене ствари пренете из његове епархије у Срем врати назад и тим поводом је контактирао са карловачким митрополитом Стратимировићем⁷. Од угледнијих српских свештених лица, добро је познавао Хаџи Рувима Нешковића, кога је 1785. поставио за игумана Вољавче, а по окончању рата и за архимандрита Боговађе⁸. У свештенички чин је 1793. рукоположио и проту Матију Ненадовића.⁹ Његово понашање у епархији прави је пример да је слика о Грцима као архијерејима који су били грамзиви и недостојни својих високих звања стереотип, који се не може генерално примењивати, мада је таквих владика свакако било, пре свега међу рашким и херцеговачким митрополитима.

Митрополит Јоаким је у својој канцеларији дипломатичке исправе, као што су свештеничке синђелије, издавао на ћириличном писму и српском,

---

³ Д. Алексијевић, *Прилози за историју Српске цркве*, Весник Српске цркве за 1909, 934.

⁴ Исто, 758 – 759.

⁵ Н. Радосављевић, *наведено дело*, 52.

⁶ Исто, 49-50.

⁷ *Митрополит Јоаким митрополију Стефану Стратимировићу, 10. (22) јула 1792. Exhibens inhalt des exhibit pro anno 1793. und 1794.* Архив САНУ у Сремским Карловцима, фонд А, 392/1793–1794.

⁸ Н. Радосављевић, *наведено дело*, 110.

⁹ М. Ђ. Милићевић, *Синђелија коју је дао митрополит ујички и ваљевски Јоаким 1793. године поју Матију Алексићу из Бранковине, доцније проту Матију А. Ненадовићу*, Гласник СУД ХХ, Београд 1866, 132–133. Оригинал документа чува се у Архиву САНУ у Београду, историјска збирка, 7342...

односно црквенословенском језику, мада је постојала и пракса да се такве дипломе издају и на грчком језику (катареуса). Део таквих докумената већ је објављен, али је у историографији мало коришћен¹⁰.

Два документа која су остала необјављена везана су за постојање цркве Светих апостола Петра и Павла у Сирогојну и њено свештенство и парохије. Црква Светих апостола Петра и Павла у Сирогојну саграђена је 1764, а њеним парохијама припадао је велики део златиборске висоравни, односно села која се на њој налазе¹¹. Две приложене синђелије из Историјске збирке Архива САНУ драгоцен су извор за сазнања о формирању и постојању мреже парохија при њој. Издате од истог митрополита, оне сведоче до каквих динамичних демографских промена на том простору долази у другој половини 18. века, како се оне одражавају на црквену структуру, као и како се надлежни митрополити односе према томе.

Сама епископска синђелија специфична је врста дипломатичке исправе. Њоме се мирском свештенику, или монаху у свештеничком чину додељује одређена парохија при цркви или манастиру, наводе села која јој припадају, које су им свештеничке дужности и обавезе, али и приходи које су верници дужни да им по закону и обичају дају. Међутим, иако су дате самим свештеницима, митрополити се у синђелијама не обраћају њима, већ верницима којима новог свештеника упућују. То обраћање често се не односи само на одређену парохију, већ и на целу нахију, чиме је документ и пред државним и пред црквеним властима постајао доказ да је свештеник законито именован да обавља своју дужност.

Након титулације надлежног архијереја на самом почетку синђелија, у овом случају митрополита Јоакима, следи обраћање верницима из кога се често може назрети и готово целокупна структура још увек слабо разумеаног српског аграрног друштва. Тако се помињу *благодовејни* или *прејодобни* свештеници, јеромонаси и монаси, *пошћенородни* и *блажородни* кнезови и кметови, православни хришћани *велики* и *мали*... У две приложене синђелије митрополит Јоаким те формулације дао је веома кратко, мада су

¹⁰ Р. М. Илић, *Синђелија сечоречког поја Луке*, Споменик СКА XLIX, Београд 1910, 72–73; Ст. Новаковић, *Још један прилог к историји Ваљевске митрополије*, Годишњица Николе Чупића XI, Београд 1889, 215–217.

¹¹ З. Златић Ивковић, *Време насљанка цркве Светиош Пејтра и Павла у Сирогојну*, Историјски часопис XLVII, Београд 2002, 119–120. Иста ауторка их је, као илустративни материјал, фототипски приложила у књизи *Црква Светиш апостола Пејтра и Павла у Сирогојну*, Сирогојно 2004, стр. 34–35.

у неким другим документима, проистеклим из његове канцеларије, оне знатно шире¹².

Након тога следи одлука о додели парохије одређеном свештенику, а од верника се захтева да не примају и не признају никог другог за свог свештеника сем поменутог. Исто тако, од свештеника се тражи да своју дужност обавља како закон и црквени канони налажу, а од верника да му дају накнаду за то, одређену и законом, али и дубоко укоренењем, неписаним обичајима.

На крају документа следи благослов и потпис архијереја, као и место где је синђелија издата. Тај податак не мора да буде увек тачан, јер је митрополит често рукополагао свештенике у време обиласка епархије током прикупљања владичанске димнице, када је и освештавао цркве и манастире, затим друге нове објекте, конаке, куће, вршио опела умрлим свештеницима и слично. Тада им је, непосредно по рукоположењу, издавао и синђелије наводећи да су издате у *митрополији*, што само по себи не значи да се ради о митрополитској резиденцији јер је уз њега увек био писар или његов протосинђел¹³. Две приложене синђелије указују да су вероватно издате управо приликом обиласка епархије, јер се на њима налази мали Јоакимов печат, какав се обично носио на прстену, а не велики, који је такође користио, и који је садржао много одлика старе византијске хералдике¹⁴.

Првом приложеном синђелијом митрополит Јоаким додељује свештенику Тому Јовановићу осам златиборских села, наводећи и јасан разлог за то: смрт претходног свештеника, попа Милутина, који је до тада опслуживао ту парохију. Села које је Томо Јовановић добио била су Сирогојно, место где је била парохијска црква, затим Љубиш, Висока, Дренова, Равни, Скржути, Колишевица и Роге. То свакако није било цело подручје које је припадало овој цркви, јер се не помињу друга села која су јој сигурно припадала (Рожанство, Гостиље...), па се са сигурношћу може рећи да је у том тренутку црква у Сирогојну имала бар две парохије. Ова синђелија класичан је пример дипломатичке исправе те врсте, и не садржи никакве друге елементе осим оних о додели парохије одређеном свештенику.

Друга синђелија, додељена од истог митрополита новом свештенику, Никити Радуловићу, садржи и елементе сведочанства (свидетелства) о то-

---

¹² Видети напомене 9 и 10.

¹³ *Протосинђел*, монашки чин, *први међу синђелима*, често митрополитски секретар и опуномоћеник који је архијереја повремено заступао у епархији, у пословима где његово присуство није било неопходно.

¹⁴ Велики печат митрополита Јоакима био је округао и у свом средишту имао штит у коме се налази орао раширених крила са круном изнад главе. Н. Радосављевић, *наведено дело*, 45.

ме да је он прошао сву неопходну обуку и степене на путу до стицања свештеничког чина. По сложености садржаја разликује се од претходне. У овом документу митрополит истиче да му је приступио ђак Никита Радуловић, који је донео и писано сведочанство од свог духовног оца да је достојан да прими свештени чин. Никита Радуловић из села Љубање, такође у Ужичкој нахији, сигурно је био на школовању у неком од локалних манастира, а највероватније у Никољу кабларском, које је у том делу западне Србије дуго времена било препознатљиво управо по припреми будућих кандидата за свештенички чин¹⁵. Из синђелије се види да му је његов манастирски учитељ, *духовни оцац*, дао писано сведочанство (свидетелство) којим потврђује да је достојан свештеног звања. Његову препоруку митрополит је прихватио и кандидата рукоположио у свештенички чин наводећи да је пре тога био певац ипођакон и ђакон.

Тек након тога, у документу следи део карактеристичан за све синђелије – набрајање села која је Никита Радуловић добио као парохију, да своју духовну службу врши по закону и црквеним канонима, а од верника тражи да испуњавају своје обавезе према новом свештенику. На крају се, као и у свим повељама те врсте, издатим од митрополита Јоакима, налази његов благослов и потпис, као и датум и место издавања документа. У овом случају постоји сигурно једна непрецизност. На крају документа се каже *дано в митрополији нашој ваљевској*, али седиште митрополије у том тренутку није било у Ваљеву. У време последњег хабзбуршко-османског рата 1788–1791, изгорела је ваљевска варош, а у њој и владичански конак па је, одмах после рата, митрополит Јоаким преместио седиште митрополије у Шабац. Ова синђелија је, дакле, издата или у Шапцу, или приликом обиласка епархије, што је вероватније, али свакако не у Ваљеву.

Свештеник Никита Радуловић добио је парохију састављену од села Сирогојно, Равни, Висока и Скржути, што је у ствари половина дотадашње парохије попа Тома Јовановића. Разлози за поделу парохије у овом случају се не наводе у документу, али су могли бити вишеструки. Пре свега, могуће је да је претходни свештеник умро и да је парохија подељена на два дела за нова два свештеника. У српској историографији дуго је преовладавао став да су митрополити постављани од Васељенске патријаршије намерно уситњавали парохије и продавали их, или их давали под кесим (закуп)¹⁶.

¹⁵ Исти, *Црква у Београдском пашалуку под управом Васељенске патријаршије 1766–1831*, докторска дисертација одбрањена на Филозофском факултету у Бањој Луци 12. јула 2004, у рукопису, 270–271.

¹⁶ Ђ. Слијепчевић, *Укидање Пећке патријаршије 1766. године*, Богословље XIII, Београд 1938, 303.

Митрополит Јоаким, међутим, није био среброљубив, а разлог поделе ове парохије на две мање сигурно је био оправдан. Њега треба тражити, пре свега, у чињеницама да су парохије на том простору територијално биле веома простране, а могућности кретања свештеника у планинским областима ограничене да би успели да све своје обавезе изврше. Исто тако, изузетно је важна чињеница да се простор Београдског пашалука, у конкретном случају западне Србије, убрзано насељава становништвом придошлим из различитих крајева, пре свега из динарских области. Зато узрок дељења парохија може бити и у повећаном броју кућа у њима, што је изискивало и већи број свештеника. Таквих примера у Ужичкој, Пожешкој, Рудничкој, Соколској и Ваљевској нахији има пуно, а почињу да се јављају баш у последњим годинама Јоакимове управе када је, услед стечених српских слобода под хаџи Мустафа-пашом у Београдском пашалуку његово насељавање новим становништвом достигло врхунац.¹⁷

Две синђелије митрополита Јоакима драгоцен су извор како за истраживање локалне црквене историје, тако и историје православне цркве у српским земљама уопште, јер указују како је на једном микроузorkу функционисала црквена управа и какав је био однос међу надлежним митрополитом и свештеницима. У даљем тексту обе синђелије дате су у целини. Приликом њиховог приређивања, урађене су регесте, извршена њихова транскрипција на савремено српско писмо без било каквих других интервенција, чиме је сачуван аутентичан језички израз. На крају, дат је и њихов палеографски и дипломатички опис и указано на неке њихове карактеристике. Нејасна места, или места где због физичког оштећења није било могуће прочитати текст, означена су угластим заградама са три тачке, с тим што је на разлог нечиткости указано у напоменама. Места где се налази печат означена су великим словима **МП**. У напоменама је, такође, указано на мало познате речи и нејасно написане топониме. Поменуто синђелије приложене су и фототипски, како би се о њима стекла и јасна визуелна слика.

---

¹⁷ Н. Радосављевић, *Ужичко-ваљевска митрополија 1739–1804*, 78–79.

1.

[Ваљево], 12. марта 1785.

Митрополиј Јоаким шаље хришћанима села Љубиш, Висока, Дренова, Сирогојно, Равни, Скржути, Колишевица и Рође новоџ свешћеника Тому Јовановића умесито умрлоџ попа Милутина, тражи да се према њему односе с поштовање, и дају му све приходе које по закону и обичају треба да прима.

Јоаким, м[и]л[остију] Божијеју православни митрополит ваљевски и ужички МП и пертим же егзарх всеја Илирићија

Смереније наше пишет в богохранимоју¹⁸ епархију нашу в нахију Ужичкоју обретајушчимсја в неј бл[а]гоговејни[м]¹⁹ с[вја]штеници[ма], благородни[м] кметови[ма] и всех православни[м] христјани[м], великим же и малим, мир, милост от Г[оспо]да Б[о]га всехдержитеља и от нашего смеренија м[о]литва и благословеније да будет са всеми вами амин!

По сих јављају вашему хр[ис]тољубију како по смерти покојнога попа Милутина вашого с[вја]штеника дадосмо допуштеније и благословеније попу кир²⁰ Тому Јовановићу да попује и закон хр[и]стјански совершује в село Љубиш, Висока, Дренова, Сирогојно, Равни, Скржути, Колишевица, Роглине²¹. Того ради пишуште²² пожелевају вама христјаном који седите у вишереченаја села да другога с[вја]штеника не тражите да вам закон совершује кромје²³ вишереченога попа Томе и вих да му²⁴ јему у том и покорство издавати и његовоје по обичају да дајете без vsакога сопротивија, сиреч бир²⁵, свечарско²⁶, и прочаја²⁷ что је до сада било обичај с[вја]штеником, прочеје м[о]л[и]тва и наша архипастирскаја буди с вами.

¹⁸ *богохраними*, богоспасен.

¹⁹ *благоговејни*, побожни, благоговење, страхопоштовање; богобојазан; побожност.

²⁰ *кир*, грчки, господин.

²¹ Сада село Роге на обронцима Златибора. Сва поменута села била су у једној од парохија цркве Светих апостола Петра и Павла у Сирогојну.

²² *пишуште*, пишући.

²³ *кромје*, осим, сем.

²⁴ Нејасно.

²⁵ *бир*, свештенички приход, обично је износио неколико ока житарица, али је могао бити дат и у новцу. *Ока*, османска мера за тежину, имала је 1,2828 килограма.

²⁶ *свечарско*, термин који подразумева различите приходе од светковина у народу, попут свадби, крштења, сабора и слично. Не постоји његова сасвим прецизна дефиниција.

²⁷ *проче*, остало, друго.

Дано в митрополији
нашој Ваљевској

АПСС²⁸, марта 12

Ваљевски Јоаким, и во Хр[и]сте молитвен[ик] ваше[...]

Оригинал

Архив САНУ 268

Опис докуменџа: Синђелија је најисана на једној сџрани паџира димензија 24 x 21,5 цм, црним масџилом, црквенословенским џисмом и мешавином црквенословенскоџ језик, и срџскоџ језика који је био у свакодневной уџоџреби. На докуменџу нису видљива значајнија физичка ошџећења, осим шџто је у прва четџири реда џексџи нешџто блеђи. У друђом реду наслова докуменџа, у коме је изнеџта џиџулаџија мџџроџолиџа, налази се оџисак у масџилу малоџ најрсноџ џечайџа квадраноџ облика са заобљеним угловима, димензија 1,5 x 1,5 цм, који џоред знака крсџа у средини, садржи име мџџроџолиџа Јоакима и џодину 1768. у доњој сфери, шџто указује да је израђен џе џодине. Око џечайџа налази се џексџи који џласи: „Печайџ за синђелију“. Заџиса на марђинама нема, док се џоџџис мџџроџолиџа налази на самом крају докуменџа и скоро је иденџичан џеђовом имену најисаном на џочейку џексџа. Словни знаци на џечайџу су црквенословенски, мада би у време џеђовоџ насџанка истџо џако било уобичајено и да су џрчки. Година 1785, када је докуменџи насџао, означена је у џексџу џириличним црквенословенским словима.

---

²⁸ Година 1785.

2.

[Шабач], 26. децембра 1792.

Митрополиј Јоаким хришћанима села Висока, Равни, Сирогојно и Скржуги. Шаље им новоџ свештеника поја Никију Радуловића из Љубања. Уверава их да је достојан свештеничкоџ чина у који је рукоположен. Тражи да се према њему односе с поштовањем и дају му све приходе које по закону и обичају треба да прима.

Јоаким, м[и]л[остију] Божијеју православни митрополит ужички
и ваљевски МП и пертим же егзарх всеја Илиријија

Смереније наше пишет в богохранимоју епархију нашу и нахију Ужичкоју обретајушчимсја в неја бл[а]говејним с[вја]штеником [и] благочестиви[м] хр[и]ст[и]јаном, молитвuem и благословљаем вас. По сих јављају вам како [је] пришел к нашему смеренију сеи ђак Нићит[а] Радуловић от село Љубан²⁹ са духовническо писмо свидетељст[...]³⁰ его да јест достоин бити на степен с[вја]шт[енства] ступити. Того ради и смереније наше по благодат[и] и дару Свјатого и Животвораштаго Духа даном нам чрез с[вја]ти апостоли и богоносни с[вја]ти отци постављати удостоивши служити с[вја]тија тајна Хр[и]стова, поставихмо его певца, полдјакона, дјакона в совершенога презвитера, и дадох му јему допуштеније и благословеније да попује и закон хр[и]стијански совершуе ва село Висока и село Равни и Сирогојно и Скржуги, крстити, венчати, опојати и прочија дејан[ија] совершувати по обичају с[вја]штеническују чину. И ви благословени хр[и]стијани који седите у вишеречана села³¹ да му имате покорство и његово что јест по обичају с[вја]штеническу лепо да му подавате, бир и свечарско и прочаја, и молитва наша да будет со всеми вами

Датое в митрополију
нашеј Ужичкоју

1792, декемврија 28.

Ваљевскиј и ужичкиј Јоаким, в молитвен [...]³²

Оригинал

Архив САНУ 312

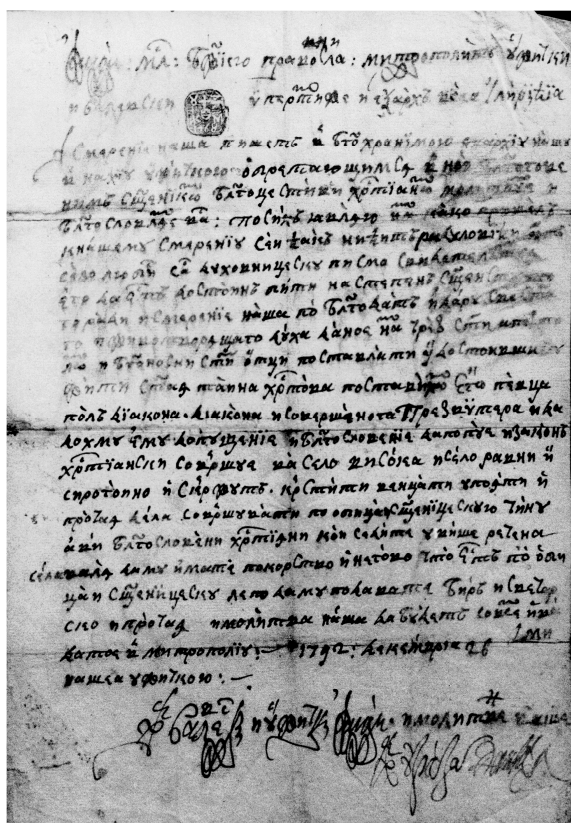
²⁹ Сада Љубање.

³⁰ Нечитко.

³¹ Реч села понавља се два пута. На маргини је написана поново на почетку реда, јер је у тексту очигледно написана нечитко.

³² Нечитко.

Опис докуменџа: Синђелија је написана на једној сџирани папира, црквенословенским писмом и мешавином црквенословенског и српског језика који је био у свакодневној употреби. По џим особинама не разликује се од преходне, али ју је, судећи по рукопису, писао друг писар. Печат миџрополиџа иденџичан је печату који се налази на преходном документу. Запис на маргинама нема. Година издавања докуменџа написана је, за разлику од преходно датџе синђелије, арапским цифрама. Ошџећења докуменџа видљива су на левој и десној сџирани тексџа у његовој горњој половини, али по не ушџе биџно на његово шџицавање и разумевање садржаја. Овај документ није само акџ о додели парохије, већ садржи и део о преходном рукоположењу кандидата у свешџенички (презвџерски) чин.

Синђелија свешџеника Никите Радуловића

Dr Nedeljko RADOSAVLJEVIC

**Certificates of Uzice – Valjevo’s Archbishop Joakim
from 1785 to 1792**

Summary

Two clergyman’s certificates, issued in 1785 and 1792 by Uzice – Valjevo’s archbishop Joakim to clergymen of the church in Sirogojno, in the Uzice District, are edited in a critical way and published in this work. These are first-class sources, for the researching history of the Orthodox Church in the area inhabited by Serbian population as well as for the research of the local history. The sources originate from the times of great demographic changes and gradual forming of modern Serbian nation. Besides, it is pointed out to their paleographic, diplomatic and sigillographic features, characteristic for the archbishop Joakim’s office. It is solved where and how these certificates were issued. In order to understand circumstances of their origin, basic data are given on Uzice – Valjevo metropolitan’s residence, archbishop Joakim, as well as the origin of St. Paul and Peter church in Sirogojno. It is pointed out to the circumstances that brought to the division of big parishes of the church in Sirogojno into two or smaller. Both documents are transcribed into contemporary orthography, without linguistic corrections, and are enclosed photo printed.

Живота МАРКОВИЋ

РУСКА ШТАМПА О ЈАВОРСКОМ ФРОНТУ 1876–1878. ГОДИНЕ

САЖЕТАК: Руска штампа пратила је српско-турске ратове 1876–1878. године. У овом раду објављују се текстови који се односе на Јаворски фронт на коме је дејствовала ибарска војска. Написе о томе објављивало је више листова, у првом реду „Ново време“, „Недеља“, „Голос“, „Грађанин“ и други, од 30. јуна 1876. до 8. јануара 1878. године.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Србија, Јавор, Ивањица, Сјеница, Ибарска војска, Турци, Јаворски фронт.

Српско-турски ратови од 1876. до 1878. године имали су велики утицај на даљу судбину српског народа. Први српско-турски рат почео је 18/30. јуна 1876. године. Улазећи у овај рат, српска влада је ратни циљ формулисала следећим речима: „Смер рата је са Турском да се области у којима живе Срби присаједине Србији, те да се на тај начин оствари ослобођење и уједињење српског народа на Балканском полуострву“¹.

По објављивању рата српска војска је прешла границу и ступила на територију под турском влашћу на четири правца: код Алексинца, код Зајечара, на Јавору и на Дрини.

На јаворском ратишту од Ибра до Дрине налазиле су се ове јединице српске војске:

- Ужичка бригада прве класе
- Чачанска бригада прве класе
- Шабачка бригада прве класе
- Рудничка бригада прве класе
- Ужичка бригада друге класе
- Чачанска бригада друге класе
- Рудничка бригада друге класе
- Добровољачки кор (3 батаљона добровољаца Нићифора Дучића)².

¹ Делимир Стишовић, *Српско-турски ратнови 1876–78. у руској штампи*, Чачак 2001, стр. 5.

² Петар Опачић-Саво Скоко, *Српско-турски ратнови 1876–1878*, стр. 31; Мита Петровић, *Ратне белешке*, I, стр. 21, 220; Нићифор Дучић (1832–1900), архимандрит, командант добро-

Наведене јединице сачињавале су Ибарску војску јачине око 24 000 војника. Њен командант био је генерал Фрањо Зах. На делу српско-турског фронта, у дужини од 150 километара, од Ибра до Дрине, јединице ове војске водиле су борбе у току лета 1876. године са променљивим резултатом. Борбе на овом делу фронта у народу су познате под именом Јаворски рат. У почетку српска војска имала је успеха. Но, ратна срећа била је променљива. Бројнија и боље наоружана турска војска одолевала је српским нападима, па је касније у току лета била у предности. Многи положаји јаворског ратишта били су поприште тешких и оштрих борби: Калипоље, Чемерница, Мучањ, Ступска чесма, Суви рт, Васиљевићи, Лисина, Огоријевац, Ограђеник, затим у Ибарској долини, околини Новог Пазара, око Нове Вароши, Мокре горе, на висовима Таре, у околини Бајине Баште, све до близу Љубовије³.

Жене преносе рањенике са Јавора у Ивањицу

вољаца. Учествовао у црногорско-херцеговачким ратовима 1861–1862. За време српско-турског рата 1876. командовао је добровољачким кором који је формиран у Ужицу. Учествовао у борбама на Јаворском фронту. У рату 1877–1878. био је командант добровољачког одреда на јаворском ратишту. После ратова радио је као библиотекар и у Музеју у Београду.

³ С. Игњић, *Ужице и околина 1862–1914*, стр. 40–48.

Борбе су трајале до 20. октобра 1876. године. После четворомесечног рата, на интервенцију великих сила, почели су мировни преговори између Србије и Турске. Двадесет првог октобра 1876. године закључено је примирје на фронту. Према мировном уговору од 16. фебруара 1877. године, на граници је успостављено старо стање, тј. Турци су напустили Јавор и повукли се на стару границу.

Кад је Русија објавила рат Турској 24. априла 1877. године, Србија је била неспремна за ратовање. Тек је у новембру, на захтев руске владе, објавила рат Турској. У децембру су отпочеле операције српске војске. Циљ је био исти: „ослобођење српског народа испод турске власти и територијално проширење према југу“⁴.

На Јаворском фронту налазио се Јаворски корпус са пуковником Тихомиљом Николићем. Њега су чинили: Ужичка бригада прве класе, Валањевска бригада прве класе, Чачанска бригада друге класе, Ужичка бригада друге класе, један батаљон инжењерије, два ескадрона коњице и пет батерија артиљерије – свега 15 000 војника и 28 топова. Војска је била распоређена у југозападном делу Србије према граници са Турском – од Бајине Баште, преко Златибора и Јавора, до Рашке. Њен задатак је био одбрана границе и, ако се „општа ситуација буде повољно развијала“, да предузме офанзивна дејства према Новом Пазару и Сјеници⁵.

У другој половини 1877. године Јаворски корпус је из одбрамбених позиција кренуо у напад у два правца – преко јаворских висова према Сјеници и долином Рашке према Новом Пазару. После неколико дана српска војска заузела је Кладницу и Сјеницу. Велика борба вођена је на брду Соколовици код Новог Пазара. Аустроугарска се противила српској офанзиви „у правцу Санцака“. Под утицајем руске дипломатије, покрети српске војске на јаворском ратишту били су заустављени. То је било у складу са тајним договором Русије и Аустрије о подели интересних сфера на Балканском полуострву.

За то време српске снаге постигле су велике успехе на другим деловима фронта. У јануару су заузети Ниш, Власотинце, Подујево, Врање, Гњилане. Међутим, дошло је до преговора између Турске и Русије те је заустављен даљи продор српске војске на Косово⁶.

Санстефанским миром престале су ратне активности. Берлинским конгресом (13. јул – 13. август 1878) призната је независност Србије. Тада

⁴ С. Скоко, *Преглед операција српске војске у српско-турском рату 1877–1878*, II, стр. 262.

⁵ Љ. М. Марковић, *Јаворски рат 1876*, стр. 111.

⁶ П. Опачић – С. Скоко, н.д., стр. 300.

је Србија добила округе: Ниш, Пирот, Врање и Лесковац и тако проширила своје границе. На делу фронта где је ратовао Јаворски корпус, све до 1912. године, граница је остала непромењена.

О српско-турским ратовима 1876–1878, поред домаће, доста је писала и штампа у неким европским земљама. Руска штампа је о том рату објавила велики број написа. Они се односе на ратна збивања и прилике у Србији, па и на Јаворском фронту. Новински написи говоре и о српском народу, обичајима, органима власти, природним лепотама и другим питањима.

Из њих се види да је руска штампа веома заинтересовано пратила шта се догађа у Србији и њеним појединим деловима. Истовремено пружала је подршку борби словенских народа за ослобођење. У својој књизи „Српско-турски ратови 1876–1878 у руској штампи“, коју је приредио Делимир Стишовић, обрађени су и хронолошким редом дати чланци из руских новина и часописа о најзначајнијим ратним догађајима и збивањима на свим ратиштима,

Међу бројним новинама и часописима истичу се: „Ново време“, „Глас“, „Молва“, „Московски преглед“, „Берзанске новости“, „Весник Европе“, „Грађанин“, „Словенске вести“, „Рускије вједомости“. Највише листова излазило је у Санкт-Петербургу, где су се сабирале вести са свих фронта⁷.

Највећи број текстова односи се на јужноморавско ратиште пошто је ово био главни правац дејстава српске војске, а затим на дрински и јаворски фронт, као и на источну Србију.

У наставку овога рада доносимо 17 текстова о Јаворском фронту које су објавили „Ново време“, „Недеља“, „Глас“, „Руски инвалид“ и „Грађанин“.

Текстови ће се дати хронолошким редом како су се појављивали у штампи примењујући овај редослед: регеста, наслов, изворни текст, назив листа или часописа, број, место и датум.

---

⁷ Д. Стишовић, н. д., стр. 6.

ЈАВОРСКИ ФРОНТ – НАПИСИ ИЗ РУСКЕ ШТАМПЕ*

1876.

1

Санкт-Петербург, 27. јун (9. јул) 1876.

Јединице Ибарске војске прешле границе на Јавору и напале Турке, а код Рашке их потисле и заузеле простор између Рашке и Новог Пазара.

Београд, 24. јуна:

Генерал Зах је прешао границу на Јавору и напао на Турке који су били укопани, али после петочасовног боја није био у ситуацији да их потисне одатле. Обе војске држале су се на својим позицијама. Тога 6. јула српска војска је прешла преко границе код Рашке и, после двочасовне борбе, нагнала Турке да се повлаче према Новом Пазару. Српска војска заузима сада територију између Рашке и Новог Пазара.

Руски инвалид, бр. 141, Санкт-Петербург, 27. јун (9. јул) 1876.

* Превод текстова са руског језика извршио Делимир Стишовић (Српско-турски ратови 1876–78. у руској штампи, Чачак 2001).

2

Санкт-Петербург, 30. јун (12. јул) 1876.

„Градоначелник“ Новог Пазара јавља о поразу српске војске пред Новим Пазаром.

Градоначелник Новог Пазара извештава 26. јуна (8. јула) да је „турска војска која је подељена на неколико колона, напала изјутра непријатеља са великом енергијом, битка је трајала до четири часа и завршила се потпуним поразом Срба, који су остали без оружја и муниције и имали су 200 погинулих. Турци су имали 7 погинулих и неколико рањених. Српске шанчеве заузела је турска војска“.

Ново време, бр. 129, Санкт-Петербург, 30. јун (12. јул) 1876.

3

Санкт-Петербург, 4/16. јул 1876.

Тешкоће око збрињавања рањеника и болесника и њиховог превоза у прихватилишта до пољских болница.

... Мунди каже: Каква помоћ може бити указана рањеним војницима на превијалиштима када су болнице распоређене у другој линији, где је сабијено понекад неколико стотина рањеника и болесника, којима је био на располагању само један или два лекара и неколико болничара или милосрдних сестара, али шта рећи о превозу рањеника и болесника са прихватилишта у пољске болнице, а одатле у војне болнице. Овај превоз може се извести под именом поворки за сахрану и како су они у страшној врућици, а недостаје им нега, већина њих умире од изнемоглости не стигавши до болнице.

Ново време, бр. 155, Санкт-Петербург, 4. јул/16. јул 1876.

4

Санкт-Петербург, 13/25. јул 1876

Успешан напад српске војске на Јавору. Током дејстава заробљено неколико турских топова, турске снаге разбијене на правцу Сјенице. Заузето више караула и села на њиховој територији.

О бици 13. јула „Ново време“ у рубрици „Внешније известија“ почиње вестима са Јавора:

„13/25. јула армија генерала Заха имала је на целој линији упорну и дуготрајну борбу са турском војском. Успех је био потпун. Неколико турских топова смакнути су са лафета. Одред под командом Дучића заузео је на јуриш и порушио до темеља турску караулу, при чему је Србима доспео богат плен. За време боја неколико стотина Турака, будући да су одсечени од својих делова, дали су се у бекство. Срби су окружили себе рововима које су заузели на турским положајима. Пуковник Чолак-Антић⁸ имао је још велики успех. Дејствовао је у правцу Сјенице, он је заузео на јуриш такозване Осман-пашине висове, неколико непријатељских караула и шан-

---

⁸ Илија Чолак-Антић (1836–1894), пуковник. Године 1873–1876. командант бригаде народне војске. У рату 1876. био командант одреда према Новом Пазару, а једно време и командант Ибарске војске. У рату 1877–78. помоћник команданта Моравског кора.

чева, разбио турске снаге које су му ишле у сусрет и заузео неколико села на турској територији“.

Ново време, бр. 133, Санкт-Петербург, 13/25. јул 1876.

Заробљени турски војници у Ивањици

5

Санкт-Петербург, 18. јул 1876.

Војна дејства српске војске на почетку рата у правцу Ниша и Пирота, у источној Србији, на дринском и јаворском ратишту. Почетне акције и војни успеси Ибарске војске према Сјеници, Новом Пазару и пределу између реке Лима и Увца.

ПРЕГЛЕД РАТНИХ ДЕЈСТАВА

... Осим корпуса Алимпића⁹, Черњајева¹⁰ и Лешјанина¹¹, Србија је избацила на границу корпус генерала Заха¹² (западноморавски), који је распоређен насупрот Новог Пазара и Сјенице. Овај корпус прешао је границу на два места: код Јавора према Сјеници и код Рашке према Новом Пазару; први одред се налазио под заповедништвом самог генерала Заха, други пуковника Чолак-Антића. Захова дејства од почетка су се показала неуспешна. Упутивши се према Сјеници, он је срео јаку турску војску под командом Мехмет-Али паше и, после снажног боја, морао је да се повуче према Јавору. Чолак-Антић био је боље среће и, мада до последњих дана он није имао нарочитих успеха, па ипак у почетку стигао је до Новог Пазара. Захови неуспеси дали су повода гласинама да ће га министар Николић¹³ сменили. Ове гласине потврдиле су се касније, али и то половично: управо генерал Зах је „због болести“, како је објављено у новинама, „предао команду над целом Западноморавском војском пуковнику Чолак-Антићу“. Ако се не узме у обзир наступање Чолак-Антића према Митровици, може се рећи да се до 7. јула са овим делом српске војске није десило ништа нарочито. Међутим, поменутог датума архимандрит Дучић, који је био на челу добровољаца, који су припадали Ибарској војсци, извојевао је озбиљну победу над Турцима између река Лима и Увца разбивши и натеравши у бекство 4000 припадника регуларне турске војске.

Затим је 13. јула војска генерала Заха напала Турке код Кладнице (на северозападу Сјенице) и имала потпун успех: турске батерије биле су потиснуте и заузета су два утврђена турска пункта; у то време Чолак-Антић потпуно је разбио Дервиш-пашу код Дуге Пољане (десно од Сјенице). За-

⁹ Ранко Алимпић (1820–1882), генерал српске војске. Био је управитељ војне академије у Београду, члан Државног савета. У српско-турским ратовима 1876–1878. године командовао је Дринском војском.

¹⁰ Михаил Черњајев. Рођен 1828. године у Молдавској губернији. Био је официр у руској војсци. У Србију је дошао 1876. године као добровољац-генерал. Био је командант Моравско-тимочке војске.

¹¹ Милојко Лешјанин (1830–1896), генерал. Био управник Војне академије, командант Тимочке дивизије. У време српско-турског рата 1877/78. командовао Моравским и Тимочким одредом. У српско-бугарском рату 1885. године командовао Тимочком војском.

¹² Александар Фрањо Зах (1897–1892), генерал. Пореклом Чех. Раније служио у француској војсци. У Београду био управник Артиљеријске школе. Једно време био начелник Генералштаба. Био је командант Ибарске војске до средине јула 1876. године, када је због болести предао дужност. Умро је у Чешкој. Познат је и као војни писац.

¹³ Тихомиљ Николић (1832–1888). Био је пуковник српске војске, а једно време министар војни. У српско-турском рату 1877–1878. године постао је командант Ибарске војске.

тим је Чолак-Антић, настављајући наступање, напао 16. јула на Турке, разбио их, одузео много стоке и посебно коња, пришао Сјеници и, опколивши је, прекинуо сваки саобраћај овог града са Новим Пазаром и Новом Вароши ...

Недеља, бр. 24–25, Санкт-Петербург, 18. јул 1876.

6

Санкт-Петербург, 18/30. јул 1876.

Борба и победа добровољаца под командом архимандрита Нићифора Дучића над Турцима код Радоиње и Нове Вароши 8/20. јула 1876. године.

Борба код Нове Вароши 8/20. јула

Турци су концентрисали велике снаге код Вишеграда према југоистоку до Нове Вароши. Очигледно, циљ нагомилавања је била жеља да господаре над стратегијском линијом која је спајала оба поменута пункта и да се одржавају сталне везе међу појединим корпусима. Услед тога Мехмет-Али паша упућује веће и мање одреде из Нове Вароши према Вишеграду. Једном од тих одреда хтео је да пресече пут архимандрит Дучић са 3000 добровољаца. Он се упутио према Новој Вароши, и сазнавши да се непријатељ од 4000 људи и три артиљеријска оруђа, налази близу Раоне, ослонивши се левим крилом на Дрину, ниже Ранунча. Појачавши своју извидницу од 800 људи, Дучић се муњевито покренуо на висове Ранунча у намери да изазове непријатеља да нападне на толико слаб, на изглед српски одред, и да овлада висовима који господаре над равницом која се простире дуж Дрине. Истовремено са тим маневром који је послужио као ратна варка за Турке, који су се надали да освоје српску заставу, ови су кренули. Дучић је распоредио главне своје снаге од 3000 људи непосредно око подножја поменутог узвишења под камуфлажом шумовитих брежуљака и на сваку страну овог теснаца послао је по један од својих осмофунтних топова. Маневар, који је затим уследио био је један од најуспешнијих епизода правог партизанског рата.

Извидница је добила наређење, у случају напада Турака, да испали један плотун из топа на непријатеља и због своје малобројности да одступи на врх брда. Дучићеви прорачуни сјајно су се обистинили. Турци су се са јарошћу бацили на слабог противника и, када су видели повлачење, које је било по плану, желећи да себе овенчају јефтиним победничким ловорикама, пошли су полако за непријатељем; кад је турски низам стигао на врх,

Срби, како је раније било предвиђено, на изглед су се смели и почели да беже низ брдо. Са дивљим крицима: „Алах! Алах!“ јурнули су крвожедни Турци да гоне бегунце, али су били не мало поражени, када су два картечна плотуна наједанпут захватила гомилу људи. Ови топовски пуцњи били су само сигнал за оне добровољце који су се сакрили на ивици шуме да отворе сложну паљбу по крилу Турака који су се смели у гоњењу непријатеља. Подржавани овом батаљонском ватром победници су прогнали Турке све до Нове Вароши, где их је примио Мехмет-Али паша и склонио их у својим шанчевима.

Овај успех српског оружја изазвао је свеопште одушевљење у Главном штабу и био је примљен као добар знак пред очекиване битке сваког часа.

Ново време, бр. 138, Санкт-Петербург, 18/30. јул 1876.

7

Санкт-Петербург, 10. октобар 1876.

Борба Ибарске војске на Јавору у октобру 1876. године.

ПРЕГЛЕД РАТНИХ ДЕЈСТАВА

У покрету Чолак-Антића на Куршумлију и Прокупље може се видети једна од појава енергичнијег дејства Ибарске војске после примања дужности њеног команданта генерала Новоселова. По речима кореспонденције, под његовом командом се налази 9 батаљона пешадије првог позива, бригада трећег позива, батаљон руских добровољаца, 4 ескадрона коњице, 3 батерије. Бројност ове армије на тај начин рачуна се на не мање од 10.000 људи. 30. септембра била је мања битка између Ибарске војске и Турака поред села Равне Горе и Смиљевца: Срби су под командом Новоселова¹⁴ одбацили Турке. 5. октобра Ибарску војску поново су напали Турци између Ивањице и Сјенице, али се ствар решила тиме, што су Срби, одбивши Турке, сами прешли у наступање и заузели јаворске положаје.

Недеља, бр. 37, Санкт-Петербург, 10. октобар 1876.

---

¹⁴ Новоселов, генерал руске војске, командант Ибарске војске у јесен 1876. године.

Санкт-Петербург, 17. октобар 1876.

Борбе са Турцима код Шиљеговца, неуспех српске војске код Зајечара, о сукобима на јаворским положајима и у моравској долини, о победама црногорске војске на Медуну и о устаничким борбама у западној Босни.

ПРЕГЛЕД РАТНИХ ДЕЈСТАВА

Последња седмица богата је ратним догађајима и морали смо много да жалимо што су непотпуне и нередовне телеграфске вести а такође нам смета кашњење потпунијих саопштења тако да не можемо да објаснимо подробно шта се збива у моравској долини. Турци су предузели одлучне нападе и опробали се у бомбардовању Алексинца. Они су имали превагу зато што су добили појачање у војсци, у оружју и муницији или су искористили што је један део српске силе везан за Зајечар.

Турци су истовремено ударили на десно и на лево крило Србе, 7. октобра на одред Хорватовића¹⁵ код Шиљеговца и Грдетине и на Бујмир. Познато је да је српска линија окружила Турке у виду полуелипсе; напади на обе последње линије бораца показивали су тежњу Турака да их прошире и да прокрче за себе пут с једне стране на десну обалу Мораве, а с друге – у правцу Крушевца. Оба напада била су успешна; Турци су заузели Шиљеговац, Грдетин и Бујмир при чему се Хорватовић померио назад...

Од Ибарске војске скоро да нема нових вести; незнатне допуне телеграма о бојевима 3–5. октобра поред Равне Горе говоре само да су Турци, који су одбијени 3. и 4. овог месеца, концентрисали код себе појачања и покушали 5. октобра да изврше јуриш на равногорске положаје Срба; после 14-часовног боја они су морали да се повуку према Рашкој и Васиљевићима. Октобра 10. био је опет неуспех код Јавора. Од Дринске армије такође нема нових вести осим непоузданих извештаја о сукобима код Зворника.

На тај начин положај Срба је незадовољавајући, неизвесно је чиме ће се завршити сукоби у моравској долини и да ли ће бити могућност да Турци заобиђу Делиград. Алексинцу у сваком случају прети велика опасност и за његову судбину не треба гарантовати; види се да Срби не успевају да

---

¹⁵ Ђуро Хорватовић (1835–1895), генерал. Прешао из аустријске у српску војску. У српско-турском рату 1876. године командовао књажевачком војском, а у рату 1877–1878. Тимочким кором. Године 1887. постао је министар војске.

онемогуће покушаје Турака да изграде прелаз преко Мораве, пошто су последњи поново изградили на тој реци...

Недеља, бр. 38, Санкт-Петербург, 17. октобар 1876.

Годъ девятый. № 34-35. 26 Сентября 1876 г.

ЦЕНА „Неделя“ въ 1876 году:
 Годовая . . . . . 8 р.
 Полугодовая . . . . . 4 р.
 Съ пересылкою и доставкой.
 Выпускъ отдѣльно по 20 к.

Подписка принимается:
 въ С.-Петербургѣ, въ редакціи
 „Неделя“, на углу Ивановской и
 Каменнотой. д. № 6-12.

НЕДЕЛЯ

РЕДАКЦИЯ для приема обя-
 зательной статьи по Воскрѣсен-
 нымъ отъ 8 до 8 часовъ.
 Рукописи, доставляемыя для
 напечатанія, подаются въ слу-
 чай надобности, въ свободные и
 свободныя дни.
 Редакция не беретъ въ переписку
 съ корреспондентами гонимыя
 въ исключительныхъ случаяхъ.

ГАЗЕТА ПОЛИТИЧЕСКАЯ И ЛИТЕРАТУРНАЯ.
 ВЫХОДИТЬ ПО ВОСКРЕСЕНЬЯМЪ.

СОДЕРЖАНІЕ: I. КОММЕНТАРИИ КЪ СПИСКУ ПОЖЕРТВОВАНІЙ. — II. ПЕРЦДЪ ВОЙНЫ. — III. ВНУТРЕННЯЯ ХРОНИКА. Валеттери и турецкія войны. — Становленіе на извѣстномъ военномъ училищѣхъ казенной кадетской школы. — Писемныя выписки изъ журналовъ казенныхъ образованій молодежи. — Турецкія войны. — Мѣры по убавленію казенныхъ. — IV. ПОЛИТИЧЕСКАЯ ХРОНИКА. Отвѣтъ Сарина предъ парламентомъ. — Славянскій и турецкій союзъ и проч. — Петиціи Греческаго и Румынскаго обществъ. — Начала военныхъ дѣйствій. — Провѣдъ военной записки. — Представленіе полковника Николая въ отставку изъ военной службы. — V. ОБЗОРЪ ВОЕННЫХЪ ДѢЙСТВІЙ. — VI. БРАКОРАЗВОДНОЕ ДѢЛО. — VII. ИЗЪ АДЕССЫ КЪ БУХАРЕТЪ. I. В. З. М. — VIII. ВОСТОЧНЫЙ ВОПРОСЪ И ПОСЛѢДСТВИЯ ЕГО РАЗРЕШЕНІЯ. — IX. РИТНИКЪ ШКОЛ. (Названіе казенныхъ кадетскихъ школъ). — X. НАМІНІТЪ КРИТИКЪ. Д. У. — XI. КОММЕНТАРИИ КЪ СПИСКУ ПОЖЕРТВОВАНІЙ. — XII. ВАЖНЫЕ ГОЛАСИ. — XIII. КАКЪ ПЕРИЖУЕТЪ ПРОСТОЙ НАРОДЪ (Письмо съ Востка). — XIV. ВНУТРЕННЯЯ ХРОНИКА. — XV. РАЗНЫЯ ИЗВѢСТІЯ. — XVI. НОВАЯ ЛИТЕРАТУРА. — XVII. ОБЪЯВЛЕНІЯ.

Чтеніе и письмо по картинкамъ (накладная бумага съ 800 рисунками. Ц. 15 к.). Подробности на послѣдней страницѣ газеты.

Въ пользу славянъ въ ред. „Неделя“ получено отъ служащихъ Нидерландскаго винокуреннаго завода 31 р.; отъ учениковъ Кирпильскаго уѣзднаго училища (Н. и А. Давидовъ, Поддана и Алексѣева по 5 коп., Домонова 7 коп., Попова, Соколова, Гаврилова, Соколовъ, Нехтерова, В. Талышова, Завскаго, Ф. и А. Шумерингъ и Назарова по 15 к., Скопина, Пшова, Досылова, Логина и Валина по 25 к., Шебе, Н. и В. Павловыхъ и Насолова по 30 к., Губера и Рахмина по 25 к., Коскаго 30 к., Холина, Бѣлова и Антонова по 35 к., Андреева, П. Шумерина и Ерина по 50 к., А. Поддана 40 к. и Покровскаго 1 р.) 8 р.; собраніе съ государственныхъ крестьянъ дер. Кальдеева, Оренбургской губерніи и уѣзда, 3 р. 50 к.; пожертвованію служащими при мѣстн. г. Бондаревской 10 р.; отъ солда Рамутина 21 р.; собраніе служащими при Матушевскомъ сахарномъ заводѣ 14 р.; отъ учениковъ V класса кѣвской прогимназіи (Метельскаго и Илова по 20 к., Гаврофельдъ и Иванова по 25 к., Гольдина, Славинскаго и Врублевскаго по 30 к., Воллерера, Гончарова, Гуревича, Козловскаго, Придлера и Денино по 50 к., Палоскаго 75 к., Гурскаго 1 р. и Ланге 1 р. 50 к.) 8 р. 5 к. *) отъ Н. Подгородникова 1 р., В. Подгородникова 1 р. и Г. Васильева 1 р.; собраніе по подпискѣ при началѣ учебнаго курса въ Глуховскомъ учительскомъ институтѣ и состоявшее при немъ городское училищѣ 88 р. **) собраніе отъ подписчиковъ Могилевской публичной библиотечки 25 р.; отъ крестьянъ дер. Покрови, Мамидинскаго уѣзда, 4 р.; отъ Мар-дскаго судьи Грановскаго 5 р. и врача Корелкина 25 р.

Всего пожертвовано: Отъ Орловской уѣздной земской управы, Вятской губерніи, 18 р., составившіе хлѣбный взносъ (изъ раздѣлѣ 1/4) 64 человекъ, изъ томъ числѣ 13 членовъ земской управы, 4—уѣзднаго по крестьянскимъ дѣламъ крестьянъ, 5 врачей, 1 заводскаго земской аптекой, 1 основательницами, 4 фельдшеровъ, 5 учительницъ, 7 учителей, 1 заводскаго учителя, 8 помощниковъ учителей, 3 помощниковъ учителя, 1 смотрителя городской больницы

Комментаріи къ списку пожертвованій.

Доставленныя намъ пожертвованія въ пользу славянъ часто сопровождаются разнаго рода комментаріями—исключеніемъ обстоятельствъ, при которыхъ собирались пожертвованія, указаніями, софитами и проч. Многіе изъ этихъ комментаріевъ настолько интересны, что ихъ жалъ оставить въ портфель редакціи, и потому мы предложимъ, по мѣрѣ полученія матеріала, печатать выдержки изъ писемъ, сопровождающихъ пожертвованія, тѣмъ болѣе, что многіе изъ нихъ очевидно прямо для этого и предназначались.

Одно лице, приславшее пожертвованіе изъ Камина, обращаетъ вниманіе общества «на нѣсколько оригинальный, но, какъ ему кажется, весьма дѣйствительный способъ увеличенія оборотъ въ пользу славянъ. Было бы весьма пожелательно и для дѣла очень полезно, еслибы въ образованныхъ обществахъ чрезъ газеты, а въ неграмотномъ народѣ чрезъ духовенство проводилась и утверждалась мысль, что, при настоящихъ безпокоящихъ волненіяхъ славянъ, для спасенія ихъ болѣе серьезной помощи,—русскому народу можно бы оказывать отъ иностранныхъ удовольствій, съ тѣмъ, чтобы деньги, третирующія на нихъ, были употреблены на снисканіе дѣло освобожденія нашихъ угнетенныхъ братьевъ». «И—говоритъ жертвователь—главнѣе образомъ имѣло при этомъ въ виду употребленіе иностранныхъ капиталовъ. Большия эти мысли распространены въ обществахъ, те не можетъ быть, чтобы отдѣльными личн. или цѣлыми группами людей, напр. сельскія общества, по собственному ли знанію или по убѣжденію другихъ, и главнѣе образомъ духовенства, не сочли своей священной обязанностью отказать дѣтъ въ себя вино и полку въ то время, когда рѣшено льется кровь угнетеннаго и угнетателя славянства».

Насловна страна часописа „Недеља“

Санкт-Петербург, 1. новембар 1876.

У октобру је закључено примирје између Србије и Турске. То је изазвало разне коментаре у земљи и неизвесност у очекивању расплета ратног сукоба.

Нагађања о примирју

Из Аустрије

18/30. октобра

Стање све више постаје затегнуто до немогућег; сваког тренутка се чини да ево, ево још мало и струна ће да се прекине и руска армија ће да пређе границе, али, вечерње новине поново брбљају о миру, о шестомесечном примирју, и још Бог зна о којим стварима, које су постале за све, очигледно, већ давно анахронизми.

„Шестомесечно“ (по другима „шестонедељно“) примирје и прегажена и доведена до очајања Србија; каква два контраста која изазивају иронију. Док тамо преговарају о роковима примирја, о гаранцијама и томе слично, избацују сијасет бучних фраза, како би дали Турцима времена да на том простору докрајче изнемоглу Србију!

Пре неколико дана, људи који су упознати како ствар стоји у пештанском дипломатском свету, тврде да је Турска категорично прихватила услове примирја и спремна по истеку једног рока да призна високи степен „аутономије“ Босни, Херцеговини и Бугарској.

Грађанин, бр. 36–37, Санкт-Петербург, 1. новембар 1876.

5/17. новембар 1876.

Утисци специјалног дописника „Голоса“ из логора Ибарске војске на Кушићима о српском нападу на турске положаје Подјаворица и Јанков врх, о смештају војника и приликама на овом подручју.

КУШИЋИ, 3. новембра

(од специјалног дописника „Голоса“)

Пут ме водио од Делиграда до Кушића преко планине, кроз клисуре, преко брда која су једва проходна, стрма, са провалијама. С једне стране све су урвине и провалије без дна; овде све зависи од коња, овдашњи коњи су мали, опрезно иду преко глатких громада; на њих се можете ослонити. Са стране пута у понору прилично близу просу се неколико пуцњева – то су предстраже непрекидног гвозденог обруча, којим страшна турска сила обухвата са свих страна српску кнежевину. Ево, сусрели смо коморције, род који се брине о исхрани војске, ако хоћете исти експлоататори Ибарске војске у данашње ратно време. Ове коморције су подељене на неколико класа и по оделу се ни по чему не разликују од сељана. Полако се крећу волови и тешко им је да вуку на планину сва та тешка бурета са ракијом. Још спорије иде експлоататор коморција умотан у разнобојне крпе. Преко јаруга и храстове шуме стигли смо до земуница, платнених малих шатора, логорске ватре и групе невеселих војника. То је логор Ибарске војске. Ми смо се нашли поред три бедне дрвене кућице (у једној од њих је болница). Где су Кушићи, главна команда? Па ви сте већ прошли! Како то? Онда смо се вратили. Испоставило се да је Штаб Ибарске војске смештен у земуницама, које се ни по чему нису разликовале од других. Стоји само једна дашчица са натписом: „Дивизија одваја зрно од плевне“. Сам главни командант је у сукненом капуту у крзеној капи са дебелим чворноватим штапом у рукама. Добродушност се јасно истиче на набораном лицу старог војника. Генерал Новоселов је овде центар своје врсте, који нераскидиво спаја оба супротна пола: српска и руска народност имају у њему достојног представника и – рећи ћу чак – миротворца. Не могу а да не поменем и другог достојног представника, само већ једне српске народности – о пуковнику Ђоку Влајковићу, севастопољском и дринском јунаку. То је заслужан човек, не гледајући на старе године и откинуту десну ногу, који доноси корист општој ствари. Он је овде од најпопуларнијих и потпуно заслужује ту популарност. Мени се дешавало да видим српске војнике, који су се крстили при помену имена Влајковића, захваљивали се јунаку у одсутности што он њих није оставио на немилост судбине. „Влајковић је с нама – значи није све још пропало“, мисле Срби. У земуници главног команданта мене су московски угостили чајем и слатким кифлама, ма колико био тврд и бајат хлеб који је овамо послала госпођа Карпова. Ово су слатке кифлице и овде су феноменалне ...

Стварно како окусиш овдашњи хлеб од кукурузног теста, и заиста по доброме ћеш поменути госпођу Карпову. Овде, на Кушићима с таквом тешкоћом стиже чак и такав тешко пробаван кукурузни хлеб. У кафанама увредљиво „нема ништа“ сусрећете свуда. Једва нађете ракију, али не љуту, већ упола вода.

Ја сам видео овде такозвану српску милицију, трећу класу – људе који су отргнути од кућа, који се овде слабо хране и одевају на предстражама. Ови мирни сељани стварно су у великој невољи и судбина им је тако сурова, уистину ужасна. Вунени кратки капути (цоке) и такве исте панталоне, опанци уместо сваке друге обуће – то је потпуна одећа треће класе српских војника. Кад би бар ови јадници имали какав прилог наших словенских благотворних комитета! Невоље ове класе заслужују потпуну пажњу, у неком смислу, оправдавају тужну чињеницу са ратног попришта. Оправдавају и објашњавају такође тужну чињеницу самоспасавања: браћа Срби радије хоће сами себи да пуцају у длан или прсте, само да се избаве од опште судбине, тј. од учешћа у борби. Такве особе су и овде непрестано и поред нас! Све руске и српске болнице обилују њима и, против своје воље, због недостатка места, морају да одбију ове несрећнике. „Увредљиво је и то – каже ми управник болнице у Горњем Милановцу – што ови људи самопозлеђују ране, само да би што дуже лежали у топлој болници. Већ је троје упућено у јелисејске од овог позлеђивања ...“ Све муке је спреман да поднесе Србин само да се избави од Демокловог мача – да се ратосиља војничке службе.

Октобра 31. очекиван је општи јуриш на све турске положаје. У рејон јуриша ушли су Подјаворица и Јанков врх. Коначни резултат у случају успеха могао би бити чак и јаворски планински гребен са свим турским положајима, који се налазе на том терену. Као што знате, план није могао бити за похвалу својом свеобухватношћу. У ствари, како се могло очекивати, није било тако. Планирали су да почну наступање у шест часова изјутра, а почели су у осам. Наступила је општа забуна. Да би ствар испала још горе, густа непробојна магла обавила је турске позиције ... Јуриш, као што се види, није успео Србима и они су (слава Богу) остали на својим пређашњим положајима. Прича се много необичних догађаја о овом српском јуришу и нападу. Деси ли се тако да су Срби пошто-пото морали да заузму турски шанац; али Срби су незнано зашто оклевали и нису били одлучни.

Хајте, Срби, напред! – викали су им Турци са шанчева и тиме су обесхрабривали најенергичније. Кажу да се бежање српских војника одликује нарочитом брзином и притиском. Они, као веверице, скачу преко стена,

клизају се по мокром глиненом терену. При одступању и бекству, кажу, њима нема равних.

Новембра 1. изјутра сав кушићки терен био је покривен белим плаштом. Пао је први снег. „Ново задовољство логорског живота“ – тако се изразио један официр. Мраз је стизао и до минус 50 (по Р.). Тешко је описати шта трпе јадни Срби без топлих шињела и без задовољавајућих земуница ...

Глас, бр. 306, 5/17. новембар 1876.

11

Санкт-Петербург, 14/26. новембар 1876.

Стање на Дринском и Јаворском ратишту у новембру 1876. године и притисак турске војске.

*Београд, 14. новембра 1876. године
VII писмо*

Од момента када је Черњајев морао да напусти сваку мисао о офанзивни, решена је и судбина Дринске и Ибарске војске. Дринској војсци, истина, пошло је за руком, без нарочитих препрека од стране Турака, да пређе преко Дрине и да се настани на турској територији; али, настојања да продре унутар земље и да свуда организује устанак пропадала су у турском отпору, који су се концентрисали у околини Бијељине на утврђеним позицијама. Ако би Алимпић у самом почетку и без сваког колебања енергично дејствовао и наступао, то би му успело да избаци Османлије са положаја. Али, његово оклевање и неодлучност дали су босанском валији (Пазреву-паши) време да упути све слободне војне снаге у земљи – низаме, редифе и башибозуке – у Вишеград, Зворник и Бијељину, тако да је по истеку не много седмица, Дринска војска морала да одустане од заузимања Бијељине и да се определи за одбрану. Наредни пресудни догађаји у моравској долини довели су до удаљавања од Дринске војске неких одреда, због чега је она знатно ослабила. Најзад, десило се то што се није могло избећи никаквим средствима: војска која је намењена првобитно за офанзивна дејства у Босни, после постављања за њиховог команданта пуковника Узун-Мирковића, морала је да напусти утврђења која су они заузели на турској територији и да се повуку на десну обалу Дрине.

Међутим, Ибарска војска била је слаба у бројчаном односу да реши задатак који јој је био постављен. Први покрет чији је био циљ да се споји с војском кнеза Николе¹⁶ није остварен: Срби су морали да одступају најужаснијим путевима да би се вратили на своју територију, српским савезницима и да наставе рат у Херцеговини самостално. То је коначно решило учешће Ибарске војске, тј. приморало је да се брани. Турци су сваким даном све више притискали регрутовањем скоро свих људи који су способни да носе оружје, бацали су се свом снагом на источну и јужну границу Србије, на Дрини и на Ибру заузели су само очекивани положај. На тај начин Србија је морала да мисли само о заштити својих сопствених граница и искуство је показало касније да је овај кудикамо скромнији задатак донео са собом више опасности и тешкоћа.

Пре него што пређем на даље догађаје на Морави и Тимоку, не могу а да не поменем – што се односи на Босну – потпуно независно деловање од неповољних преднацрта операционог плана – било је могуће боље се припремити за рат пре његовог отпочињања ...

Глас, бр. 315, Санкт-Петербург, 14/26. новембар 1876.

1877.

12

25. новембар (7. децембар) 1877.

Концентрација и распоред српске војске по одлуци о рату са Турцима.
Информације о стању на турској страни крајем новембра 1877.

Иностране вести
Београд, 16/28. новембра

Одлучено је – ствар је свршена – Србија ступа у рат. На дан Св. Андрије Првозваног (дан који се подудара са даном ослобођења Србије) наше заставе ће се развити на зидовима Ниша, тако се изразио наш министар иностраних дела Јован Ристић у разговору са руским и румунским конзулима. Успостављени су, по општем уверењу, најбољи односи између савезника Србије, Русије и Румуније, а интереси Србије и Црне Горе скоро су

---

¹⁶ Никола Петровић, (1841–1921), кнез, а од 1910. године краљ црногорски. Владео у Црној Гори од 1858. до 1916. године

истоветни. С дипломатске тачке гледишта активно учешће Србије у рату не може наићи ни на какве тешкоће.

Ових дана на границама кнежевине биће концентрисано до 5.000 бораца милиције и 2.000 стајаће војске.

Командант Шумадијског корпуса, генерал Протић, већ се упутио на место свога постављења. Генерал Ранко Алимпић изабрао је за седиште свог штаба град Шабац, на реци Дрини. Тихомиљ Николић, бивши војни министар, већ три месеца се налази на Јавору према турским позицијама код Сјенице. Место боравка Лешјанина је у Зајечару, на положајима Великог Извора. Хорватовић, кога називају српским Скобељевим, има седиште штаба у Неготину, вршећи инспекцију, притом, целе пограничне линије распореда српске војске.

Главни објекти и правци војних дејстава изабрани су, а то су Ниш, Видин и Софија.

29 (11. децембра) доћи ће до обнародовања манифеста о рату и тога истог дана српска војска ће прећи границу ...

Сматрам да није сувишно што ћу навести следеће место из приватног писма из Ивањице: Новембра 12. јавио се у наш логор дезертер турски војни лекар, Грк Мегалач, који није могао даље да издржи лишавање, мучење у војничком животу код Турака. Њихова војна лица гладују по цео дан, што се чешће понавља, а иду скоро голи и не знају шта је то обућа. Ево разлога зашто сваких 10 до 15 дана к нама долазе дезертери низама, а хоће да се бар једном сити наједу и да добију какву било одећу. Ево како се добро живи у турским логорима. ...

Ново време, бр. 627, 25. новембар (5. децембар) 1877.

13

10/22. децембар 1877.

Српска војска излази на границу на Јавору, Дрини, код Ћуприје и у источној Србији.

Београд, 1. децембра

Покрети војске се настављају. На основу вести са границе, друга класа милиције Тимочке армије такође покренута је на положај Великог Извора, оба чачанска батаљона већ су стигли у Радовнице, близу Шапца, на Дри-

ни, резервна војска књажевачког округа налази се у походу на Неготин, где ће се прикључити одреду Хорватовића, у Туприји сконцентрисано је до 4.500 добровољаца. Са војне тачке гледишта ратна дејства од стране Србије не могу наићи ни на какве препреке: на Дрини су распоређени у логорима представници свих пет подрињских округа, то јест 18.000 младих људи: на Јавору, на граници Старе Србије концентрисано је 40.000 људи изабране војске са 96 пољских топова; на Тимоку и у Неготину, образујући, тако рећи, оба крила једне исте армије има до 74.000 људи. Ова се војска уопште не може упоређивати са регуларном армијом других земаља.

Ново време, бр. 642, 10/22. децембар 1877.

14

11/23. децембар 1877.

Срби на јаворском ратишту заузеле Кладницу, Турци се повукли према Новој Вароши. Успеси српске војске у долини Мораве.

Београд, 8. децембра

Срби су обишли турски положај код Бабине главе и, принудивши овим Турке да се повуку, заузеле овај положај. Тога датума после упорног боја, Срби су заузеле утврђења код Четине, код моста на Морави, јужније од Ниша. Прекинут је турски саобраћај између Ниша и Лесковца.

Београд 11/23. децембра 1877. недеља, увече. На основу официјелних података српска војска је заузела Кладницу коју су Турци осигурали утврђењима. Турци су се повукли према Новој Вароши.

Ново време, бр. 643, 11/13. децембар 1877.

15

18/30. децембар 1877.

Снаге српске војске прешле границу и успешно врше борбена дејства. Јединице на линији од Рашке до Јавора дејствују према Новом Пазару и Сјеници.

Београд, 12. децембра

На основу до сада добијених званичних саопштења, дејства наше војске одвијају се веома успешно. Сви делови армије, осим дринске прешли су границу и налазе се на турској територији. Турци се свуда повлаче, уступајући српској војсци путеве и не дају озбиљни отпор.

Главни штаб се већ налази у граду Крушевцу, престоници последњег српског цара Лазара.

На самој нашој источној граници дејствује Тимочка армија под командом пуковника Хорватовића. Она се креће од Великог Извора у правцу Видина и на путу је заузела луку Адлију где јој је доспело у руке прилично добро оружје и провијант. Турци су одатле бежали према Софији. Настављајући пут и тежећи да се сједине са Русима, Хорватовић се упутио према Београдчику и опколио овај пункт заједно са дивизијом пуковника Катића ...

Нешто западније од Хорватовића дејствује наша – Моравска армија под командом пуковника Лешјанина. Објекат напада ове армије била је тврђава и сам град Ниш са околним утврђењима ...

Даље према западу дејствује наша Ибарска или Јаворска армија под командом бившег војног министра пуковника Тихомиља Николића, врло агилног војног руководиоца, који је имао као своју базу линију од Рашке до висова Јавора, ова армија дејствује у два правца: према Новом Пазару и према Сјеници.

На првом правцу према Новом Пазару дејствује део Шумадијског корпуса и одред добровољаца под командом наставника београдске гимназије капетана Милоша Милојевића.

Ново време, бр. 650, 18/30. децембар 1877.

16

Санкт-Петербург, 25. децембар 1877.

Распоред српске војске на границама на почетку српско-турског рата, офанзивна дејства, борбе и успеси Тимочког, Моравског и Јаворског корпуса и Дринске дивизије.

ИНОСТРАНИ ДОГАЂАЈИ

Тек пре две и по седмице Србија је објавила рат Турској и покренула своју војску преко источних и јужних граница кнежевине, а међутим, ступање Срба на поприште ратних дејстава успело је већ да се одрази најозбиљније за Турску, што она није могла очекивати од мале вазалне државе

...

Офанзивна дејства српске војске почела су 1. децембра истовременим покретима преко границе: Тимочког, Моравског и Јаворског корпуса; Дринска пак дивизија, распоређена на босанској граници, на основу политичких схватања, требало је да се ограничи само на одбрамбена дејства ...

Што се тиче операција Јаворског одреда пуковника Николића то, као што је познато, оне се ограничавају на овладавање висовима Рашке и Јанкова виса, близу српске границе. Дејства на овом терену наилазе на огромне тешкоће у планинском, тешко проходном крају, који су притом покрили дубоки снегови. Зато је српска војска заузета претежно утврђивањем положаја на освојеној територији, којој још додати Кладницу, поред Нове Вароши и Сјенице. Са ступањем Јаворске војске у Стару Србију, месно становништво се латило оружја, која му је дала српска влада и тиме је натерало слабе турске снаге да напусте земљу и да усредсреде своје снаге само у главним утврђеним пунктовима, као што је Нови Пазар, Сјеница и Нова Варош. Кад се отклоне физичке препреке за наступање Срба са те стране, може се очекивати да ће део тих српских снага кренути ка Косову пољу, којим пролази железничка пруга од Митровице за Солун, а део ће кренути у долину Лима да се споји са црногорским снагама ...

Јача турска војска сконцентрисана је, по свој прилици, у Старој Србији и на босанској граници, али њихов број не може се тачно утврдити.

Грађанин, бр. 41–44, Санкт-Петербург, 25. децембар 1877.

ГРАЖДаниНЪ

ГАЗЕТА-ЖУРНАЛЪ ПОЛИТИЧЕСКІЙ И ЛИТЕРАТУРНЫЙ.

Журналъ «ГРАЖДаниНЪ» выхаживать по воскресеньямъ.
 Редакция (Надеждинская, л. № 24, кв. № 1) открыта для доставки объявлений
 отъ 11 до 1 ч. для объявленій, прочіе для редакціи.
 Утренній доставляется въ субботу до 12 часовъ, вечерній съ понедѣльника
 по субботу по домашней требованію въ три часа; вечеромъ,
 въ случаѣ необходимости, выдаться въразрѣженіи.

Новосельскіе цѣны:
 На годъ, бѣсъ доставки . . . . . 8 р. | съ доставкой въ провинціи . . . 9 р.
 « полугода . . . . . 4 . | « « « « « « « « « « « . . . 5 .
 « трехъ мѣсяцѣ . . . . . 2 . | « « « « « « « « « « « . . . 3 .

Извѣщеніе въ предѣлахъ Восточнаго Почтоваго Соклада:
 На годъ 9 р. — На полгода 5 р. — На трехъ мѣсяцѣ 3 р.

Для рекламы устныхъ и рукописныхъ листовъ объявленій, для явки въ
 судъ и т. п. объявленій, объявленій по всемъ деламъ, редакція по
 желанию принимаетъ на годъ отъ 2 до 6 р.

Подписка принимается: въ С.-Петербурбѣ, по редакціи «ГРАЖДаниНЪ»
 №1 (Надеждинская, л. № 24, кв. № 1); для въслѣдствіе отпусковъ
 и въ мѣсяцъ Я. А. ВАСИЛОВА (Господинъ дворъ, № 24); въ Москвѣ, въ редакціи
 Н. П. Соловьева. Въостальныхъ мѣстахъ: по редакціи «ГРАЖДаниНЪ», въ
 С.-Петербурбѣ.
 Издатель М. М. Прозоровъ по 11 летъ.
 За объявленія, печатанія по разсчету листовъ, выходящихъ по 10 листовъ,
 отъ одного листа. За разсчету при журналѣ отдѣляются пролонгацій (обыкновенной,
 тройной-урочной, двойной) печатанія и т. п.) выходящихъ по 2 р. съ тѣмъ
 количествомъ.

ГОДЪ Редакція: С.-ПВ., Надеждинская, 24. ПЯТЫЙ.

СОДЕРЖАНІЕ: Объявленіе о подпискѣ на 1877 годъ. — Распоряженіе министра внутреннихъ дѣлъ. — Правительственныя сообщенія. — Письмо къ лорду Бисонсфильду. *Lettre à Lord Beaconsfield. Кн. В. Мещерскаго.* — Петербургская лѣтопись. — Иностранныя событія. — Изъ Москвы. *фонъ Шмерца.* — На пути въ Сербію и въ Сербіи. Письма двѣнадцатое, тринадцатое, четырнадцатое и пятнадцатое. *Кн. В. Мещерскаго.* — Открытыя чувства и мысли. (Замѣтки изъ текущей жизни). *Е. Былинкина.* — Русская литература. *В. Оля.* — Приговоръ суда по дѣлу московскаго банка. — Впечатлѣнія сербской войны *Махъ-Исера.* — Объявленія. — ПРИЛОЖЕНІЕ: Рѣчь вице-президента московскаго славянскаго благотворительнаго комитета въ засѣданіи 24 октября 1876 года.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1877 ГОДЪ
 НА ГАЗЕТУ-ЖУРНАЛЪ
 „ГРАЖДаниНЪ“

Въ 1877 году газета-журналъ „ГРАЖДаниНЪ“ будетъ издаваться въ томъ же объемѣ и выходить каждую недѣлю, по воскресеньямъ, какъ и въ 1876 году. Журналъ будетъ издаваться по слѣдующей программѣ:

1. Важнѣйшія узаконенія и распоряженія правительства: манифесты, указы, правительственныя сообщенія и т. п.
2. Особыя статьи по вопросамъ какъ православною, такъ и инуюрческихъ церквей, по вопросамъ политической, государственной, общественной, экономической и семейной жизни.
3. Внутреннее обозрѣніе. Въ этотъ отдѣлъ войдутъ: а) „Русская Лѣтопись“ или обзоріе законодательной дѣятельности и всѣхъ издающихся лаленій во внутренней жизни Россіи.

и лаленій политической жизни. б) „Иностранныя Событія“ или востанный обстоятельный отчетъ обо всѣхъ заслуживающихъ вниманія, фактахъ и явленіяхъ политической и вообще иностранной жизни. II в) Особія эпиграммическая корреспонденція: изъ Сербіи, Черногории и другихъ славянскихъ земель, а также: Парижа, Лондона, Берлина, Вены, Нью-Йорка, Италіи и другихъ мѣстъ.

5. Литература. а) Романы, повѣсти, рассказы, очерки, драматическія произведенія и стихотворенія. б) Критика и библиографія или обзоріе выходящихъ книгъ и журналовъ (въ томъ числѣ и духовныхъ). II в) обзоріе различныя иностранныя европейскія литературы.
6. Юридическая и судебная хроника, съ критическою оцѣнкою выдающихся фактовъ и явленій въ судебной жизни, и теоретическія юридическія статьи по различнымъ интересующимъ обществу, вопросамъ.
7. Последняя Страничка или сводъ всего удивительнаго, страннаго, сибъснаго и особенно характернаго въ различныхъ областяхъ современной жизни.

Подписка принимается: въ С.-Петербурбѣ, въ Редакціи (Надеждинская, 24, кв. 1) или въ

Насловна страна листа „Гражданин“

1878.

17

8. јануар 1878.

После ослобођења Ниша српска војска наступа у југозападном правцу према Новом Пазару, Сјеници и Приштини.

Операцију српске војске пратили су такође значајни успеси. Шумадијски корпус и дивизија Моравског корпуса, после поновљених напада у току неколико дана на предња утврђења натерали су 29. децембра тврђаву у Нишу да се преда и капитулира. После тога српска војска, која се ослободила од блокаде ове тврђаве, кренула је у правцу Новог Пазара, Сјенице и Приштине, то јест у југозападном правцу с циљем да овлада веома важним железничким путем који иде од Митровице за Солун. Остали део армије око 25. децембра спојио се са одредом генерала Гурко и део је остао у Софији, а део оперише на југу од овога пункта.

Румуни су заузети блокадом тврђаве.

Берзанске новости, бр. 8, 8. јануар 1878.

По завршетку ратних дејстава, руски часопис „Недеља“ од 29. јануара 1878. године, у политичкој хроници, пренео је услове за мир између Србије и Турске које је у Лондону изнео руски посланик 29. јануара 1878. године. По том документу предвиђено је следеће: (1) независност Србије са исправљањем граница, тј. проширењем територије; (2) независност Црне Горе са проширењем; (3) административна аутономија Босне и Херцеговине са „задовољавајућим гаранцијама“.

На Берлинском конгресу (1878) Србија, са проширеним границама на још четири округа (Ниш, Пирот, Врање и Лесковац), стекла је независност.

Dr Zivota MARKOVIC

Russian Press on the Javor Front 1876 – 1878

Summary

Russian press had followed the Serbian – Turkish wars 1876 – 1878. The texts relating to the Javor front, where Ibar's army had participated are published in this work. Such reports had been published in various papers such as: the *Novo vreme* (New time), the *Golos* (Voice), the *Gradjanin* (Citizen) and others, from June 30th, 1876 to January 8th, 1878.

Маја НИКОЛОВА

ДЕЧАЧКА ШКОЛА У БОКОЊАНУ НА КОРЗИЦИ Сећања Драгомира Ђоковића, учитеља

САЖЕТАК: Током Првог светског рата, у Француској, школовано је више од 4000 српских ђака и студената. Са њима, у туђини, били су и наши учитељи и професори чији је рад био од изузетне важности – поред образовања они су имали одлучујућу улогу у моралном васпитању српске младежи. Међу њима био је и млади учитељ Драгомир Ђоковић који је своја рана стручна искуства стицао, током школске 1916/17. у Дечачкој школи са интернатом у Боконјану, на Корзици. Његова сећања на те дане чувају се у Педагошком музеју у Београду и могу да послуже као драгоцен извор за проучавање историје школства и просвете код Срба.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Образовање, учитељи, Први светски рат, Драгомир Ђоковић, Дечачка школа у Боконјану, васпитање, скраћени наставни програм.

У нашој историји школства посебно место заузима образовање српске младежи током Првог светског рата, организовано у Француској и другим савезничким државама. Њихови школски дани били су проткани носталгијом за домовином, страхом за најближе, али и добротом и племенитошћу наших учитеља и професора. Један од њих био је и млади учитељ Драгомир Ђоковић, који је заједно са својим ђацима време рата провео у Боконјану, малом градићу на Корзици. Његова сећања, забележена у Ужицу 1965. године, говоре о великим напорима и успесима, како наших учитеља тако и њихових ђака.

***

Драгомир, Сима, Ђоковић рођен је 30. новембра 1892. године у Севојну код Ужица¹. После завршене ниже гимназије похађао је Учитељску школу у Јагодини, а након положеног учитељског матурског испита постављен је за сталног учитеља у Основној школи у Дебру, 11. октобра 1913. године. Време Првог светског рата провео је, као и већина српских учитеља, на Крфу, у Италији и у Француској. Током школске 1916/17, пошто га је лекарска комисија прогласила привремено неспособним за војску, био је

¹ Искрин Милорад, *Школа у Доњој чаршији*, Ужице 2006, 217.

учитељ и васпитач у Дечачкој школи у Бокоњану, а по затварању школе, школске 1917/18. био је васпитач у колеџу у Ајачију². По завршетку Првог светског рата поново се вратио за учитеља у Основној школи у Дебру, а неколико година касније био је премештен у своје родно место у Основну школу у Севојну. Године 1930. био је постављен за учитеља у Основној школи у Доњој чаршији у Ужицу, а у периоду од 26. септембра 1936. до 6. септембра 1943. године био је управитељ те школе³. По завршетку Другог светског рата, 2. октобра 1946, поново је постављен за управитеља исте школе и на тој дужности је остао до пензионисања, 1. септембра 1950. године. Нека од својих запажања из богате учитељске праксе изнео је у часопису Учитељског удружења *Учитель*,. Током 1931/32. објавио је чланак под насловом *Алкохолизам и насџава* и *Омаловажавање деце*, а током 1933/34. *Писмени насџави у основној насџави*.

Умро је у Ужицу 28. јула 1976. године.

Његова сећања на дане проведене у Француској, за време Првог светског рата, чувају се у Педагошком музеју у Београду у Фонду Белешке просветних радника. Поред друге архивске грађе и објављених дела, оваква документа су драгоцен извор за историју школства код Срба.

***

После објаве рата, током 1914. и 1915, Србија је храбро бранила своје границе, али је новембра 1915. била поражена и приморана на повлачење. На предлог наше владе и уз савезничку помоћ, после преласка Црне Горе и Албаније, српска војска, недужно становништво и хиљаде недорасле деце укрцали су се у лукама Валони, Драчу и Солуну на бродове којима су пребачени на Крф, или избегличка прихватилишта на територији француске државе. Прихватање и распоређивање приспеле српске деце у француске школе преузело је на себе француско Министарство просвете у сарадњи са Министарством просвете и црквених послова Србије са Љубомиром Давидовићем на челу.

Идеја о школовању српске омладине у Француској датира још од 4. марта 1914. године, када је посланик Андре Онор (Andre Honorat) предложио Француској скупштини да се упражњена места у француским лицеји-

---

² Писмена сећања Драгомира Ђоковића, Педагошки музеј, Београд, Фонд Белешке просветних радника, инв. бр. XXVIII/82

³ Сећања професора др Владета Тешића наводе на закључак да је Драгомир Ђоковић и као учитељ и као управитељ био цењен и поштован. Професор Тешић, тадашњи ученик Учитељске школе у Ужицу, за време Другог светског рата држао је огледна предавања којима је присуствовао и Драгомир Ђоковић.

ма попуне децом палих бораца у Балканским ратовима. После повлачења војске и народа из Србије, питање збрињавања ученика постало је поново актуелно па је на иницијативу истог посланика, 26. новембра 1915, Комисија за спољне послове Француске скупштине донела *Резолуцију о хоспитализацији 500 српске деце у француским школама и интернатима*. У допису француског Министарства образовања од 2. децембра 1915, у коме се тражило да школе прикупе број слободних места, између осталог, стајало је: *Српска омладина приморана је да напусти своју домовину; она не може наћи азил ни у Црној Гори, ни у Грчкој, ни у Албанији... Познато је да хоспитализација представља теškoћу у даљим околностима. Али не треба да покажемо да смо неосетљиви и немоћни у присуству ових нестрешника*⁴.

Сви приспели ученици, уклапајући се у француски систем школства, похађали су лицеје (lycées) – државне средње школе, колеџе (collège) – приватне средње школе, више основне школе, а најмлађи основне школе⁵. У лицеје су били смештени ученици који нису били старији од 18 година, а пре рата су завршили шести или седми разред средње школе. Они који су имали само пети разред били су упућени у више основне школе. Све школе су биле интернатског или полуинтернатског типа, што је подразумевало да су ђаци били обавезни да носе школске униформе. Сваку групу ученика пратило је по неколико наших наставника или професора који су били укључени у наставу тако што су предавали српски језик и националну историју, а били су дужни да одржавају и дисциплину у интернату. Настава се углавном одвијала пре подне, по подне је било одређено за учење, а увече су, суботом или недељом, ишли у шетњу, позориште или биоскоп. Празнике и летње распусте деца су проводила по кућама француских домаћина. Свим ђацима трошкове школарине сносило је Министарство просвете Француске или нека друга приватна хуманитарна организација, док је Просветно одељење у Паризу плаћало лекарску помоћ и одећу.

Ученици старији од 18 година, по француском закону о школству, нису могли да буду смештени у интернате па су за њих, у почетку, били формиран посебни азили, најпре у Екс ан Провансу (Aix en Provence), а касније у Ворепу (Voreppe) недалеко од Гренобла (Grenoble). Пошто је у Ексу отворена наша Трговачка школа, ученици су, старији од 18 година,

⁴ Љубинка Трговчевић, *Прилог проучавању организације школовања српске омладине у Француској почетком 1916. године*, у: Зборник радова, Историјски институт, Београд, 1987, 262.

⁵ Размештај ђака вршило је Француско министарство просвете у договору са Просветним одељењем у Паризу.

пребачени у Мондофен (Mont-Dauphin), а крајем априла 1916, после извршеног војног лекарског прегледа, за оне који су били способни за војску основан је *Бачки баталјон* у Жозијеу (Jausiers). Крајем октобра 1916, за пребегле српске ђаке отворена је, са гимназијским и учитељским течајевима, Српска гимназија у Ници (Nisa), која је октобра 1917. пресељена у Сен Жан (Saint –Jean) и Болије (Volieu).

Организација наставе и издржавање наших ученика и студената у Француској било је регулисано Конвенцијом о школовању српских студената, ученика и ученица у француским универзитетима и учитељским школама, која је потписана на Крфу 28. октобра 1916. године. Други документ који је регулисао школовање наше омладине у Француској била је Уредба о школовању и васпитању српске омладине у Француској, донета на Крфу, 7. октобра 1917. године. Поред осталог, Уредбом је био одређен и наставни план за српске основне школе у оквиру којих су се учили: веронаука, српски језик, француски језик, природне науке, математика, писање и цртање. Наставу су изводили, наизменично, српски и француски учитељи⁶.

Неки од српских ђака своје школске дане провели су на Корзици.

Прва група српских ђака дошла је на Корзику 20. јануара 1916. године санитарским бродом König Albert. Одмах по искрцавању деца су смештена у старој згради Лицеја у Бастији (Licee de Bastia – Corse), где им је било обезбеђено спавање, ручавање, а касније и настава. После неколико недеља старији ученици су отишли у војску, млађи са својим родитељима, а у Лицеју је остало око 70 ученика различитог узраста; најмлађи је био рођен 1907, а најстарији 1894. године. По доласку ђаци су учили само француски језик и гимнастику, а касније и српски језик и историју⁷.

Деца основношколског узраста, без родитеља, почетком септембра 1916. била су распоређена у основним школама у Ајачију (Ajaccio), Боконану (Bocognano, Учијану (Ucciano) и Бастији (Bastia)⁸. Поред школе у Ајачију је средином 1916. основано Просветно одељење са Лазаром Кнежевићем на челу, који се бринуо о распореду и школовању наших ђака на Корзици⁹.

---

⁶ У местима у којима има већи број дорасле деце за школовање у основним школама отворене се основне школе. У тим школама радиће неизменично наши и француски учитељи: три дана у недељи наши а три француски, или пре подне сваког дана једни, а после подне други. Уредба о школовању и васпитању српске омладине у Француској, Крф 1917, 47.

⁷ Љубомир Исаковић, *Да трагови не исчезну*, Караново 2006, 276.

⁸ Основна школа, и у Француској и у Србији, трајала је четири године, односно од 7. до 11. године живота.

⁹ Петковић В., *Рај Министарства просвете*, Наставник 1914–1919, Београд 1919, 116

Као и многи други српски учитељи, и Драгомир Ђоковић се после преласка преко Албаније нашао на тлу Француске, у Марсељу. После прегледа лекарске комисије, пошто је проглашен привремено неспособним, у пролеће 1916, са неколицином учитеља отишао је у Ајачију на Корзику. У лето 1916, када је извршено распоређивање српске деце по основним школама на Корзици, у Ајачију је остала група дечака која је имала више од 12 година, а није имала завршену основну школу. Пошто по француском закону о школовању овакви ђаци, због година старости, нису могли да похађају француске основне школе, остали су нераспоређени. На предлог Лазара Кнежевића, шефа Просветног одељења, и уз помоћ шефа Енглеске мисије Едварда Бојла у Бокоњану, малом месту на прузи Ајачију Бастија, отворена је током лета 1916. Дечачка школа са интернатом. За потребе школе била је закупљена вила Chalet са неколико соба у приземљу и на спрату. Собе су биле опремљене потребним намештајем и постељином, а брачни пар Француза био је задужен за исхрану. Деца су од представника Енглеске мисије добила ђачке униформе, веш и потребну обућу. Управитељ школе био је господин Хавел, а васпитач тумач у Енглеској мисији, Владимир Мисл, Словенац.

На предлог професора Лазара Кнежевића у школи су, од 1. октобра 1916, постављени млади учитељи Љубомир Пенезић, за први и други разред, и Драгомир Ђоковић, за трећи и четврти разред. Основна школа, која је окупљала око 40 ученика од 12 до 16 година, била је слабо опремљена – једна школска табла, сто, неколико креда и карта Балканског полуострва, док уџбеника ни за један предмет није било. *Никаквог уџбеника или бар љириручника нисмо имали, а наше искуство са две године службе није нам било баш сиђуран љућоказ. Али смо имали јаку вољу и жељу да морамо усљећи*¹⁰.

С обзиром на знање из читања и усменог рачунања до 100, ђаци су били распоређени у разреде. Када је настава почела, Енглеска мисија је деци обезбедила свеске, оловке и гумице, а крајем октобра, преко Црвеног крста из Женеве, стигло је и шест књига – три примерка књиге *Шта ћемо и како ћемо* Жике Дачића и три примерка *Родољуб* од Бурда. Пошто је препорука Лазара Кнежевића била да ученици за једну заврше две школске године, било је потребно да се прилагоди и наставни план. Самим учитељима било је препуштено да сачине програм по коме ће одржавати наставу. У оквиру трећег и четвртог разреда учило се: Матерњи језик – читање, препричавање и граматика; Рачуница – таблица множења, писмено рачу-

¹⁰ Писмена сећања Драгомира Ђоковића, Педагошки музеј, Београд, Фонд Белешке просветних радника, инв. бр. XXVIII/82, стр. 3.

нање до 1000, линије, угао, површина, као и други појмови из геометрије; Национална историја – сви важнији догађаји везани за историју српског народа; Настава природе – четири годишња доба, живот у природи, добијање олова, гвожђа и угља; Веронаука – молитва и неколико прича из Христовог живота; Певање – неколико песама као што су биле *Радо иде Србин у војнике*, *Тамо далеко*, *Узо дедо свој унука*; Цртање; Лепо писање и Гимнастика – трчање, скакање и фудбал. Од децембра 1916. дечаци су учили и ручни рад који је предавао, у опремљеној радионици са столарском тезгом и неопходним алатом, учитељ Лаза Стојановић¹¹.

Крајем октобра 1916, пошто је васпитач Владимир Мисл морао да се као тумач прикључи Енглеској мисији, двојица учитеља, Драгомир Ђоковић и Љубомир Пенезић прешли су у интернат и постали васпитачи у Дечачкој школи. Тако су имали више могућности и времена да се поред образовања посвете и васпитању својих ђака. За време школског одмора у дворишту су се играли са лоптом, током ручка указивали им на лепо понашање, а када је време било лепо, водили их на излете у природу.

Када су марта 1917. господин Едвард Бојл и просветни делегат Лазар Кнежевић посетили школу, били су изненађени успехом ученика и радом самих учитеља. Неколико месеци касније, у присуству владиног изасланика Лазара Кнежевића, одржан је 24. јуна 1917. годишњи испит. Са тог испита учитељ Ђоковић забележио је и једну анегдоту. Професор Кнежевић, испитујући ђаке, поставио је питање ученику првог разреда: Колика је разлика између 8 и 17? Када су му учитељи скренули пажњу да је то питање сувише апстрактно за ученика првог разреда, он им је одговорио: *Ја се сав љезнојих. Молим вас љијајите ви ове мале, јер само ваљда ви учитељи можете и умеће да се сљусљите на ниво свесљи дечака I разреда*¹². Пошто школа није имала печат ни деловодни протокол, ученици нису на крају школске године добили сведочанства. Један од најбољих ученика, по сећању учитеља Ђоковића, био је Велибор Новаковић, који је после Другог светског рата био наставник француског језика у Београду.

Током јула и августа ученици су били на распусту, а учитељи су и даље остали уз њих инсистирајући на лепом понашању и понављању читања и рачунања.

Половином септембра 1917. године Дечачка школа у Бокоњану била је укинута. Дечаци који су завршили трећи и четврти разред, пошто су од просветног делегата добили уверење о завршеној основној школи, били су

---

¹¹ Исто, стр. 6

¹² Исто, стр. 7.

уз помоћ Енглеске мисије упућени на разне занате – млекарски, шоферски или неки други занат. После затварања школе учитељ Драгомир Ђоковић је постављен за васпитача групе српске деце у Колецу у Ајачију, а учитељ Љубомир Пенезић за васпитача у Лицеју у Бастији.

***

У Француској је током Првог светског рата школовано више од 4000 ђака и студената који су у периоду између два рата имали привредни, културни и политички утицај у својој земљи. Учители који су били са њима имали су изузетно важну улогу. Поред тога што су их образовали, они су својим ђацима били друга породица, они су их штитили од штетних утицаја средине, бодрили их и јачали им дух. Стварајући нову генерацију у туђини, будућу интелигенцију, неговали су српску традицију и културу и у том духу васпитавали оне који ће знати то да цене. Свако сећање на наше ученике, учитеље и професоре који су ратно време провели ван граница своје отаџбине значи поновни сусрет са људима који су обележили прву половину двадесетог века. И као што је Иво Андрић рекао *уносити свећености научне истине у догађаје прошлости, значи служити садашњости*¹³ тако и ово сећање на учитеља Драгомира Ђоковића указује на величину учитељског позива коју и данас треба да има.

Дечачка школа у Бокоњану (Vocognano) на Корзици* (1916–1917)

У пролеће 1916. год. на Корзици је било преко 5000 српских избеглица, распоређених у 4 места: Ајачија, Бастија, Бокоњано, Учијани и нешто мало у селу Шијавари (преко Ајачијевог залива). Студенти су распоређени на факултет у Француској, гимназисти у разне лицеје и колеже, док су основци остали без икакве школе све до јесени.

У лето 1916. г. формирана је у Ајачију просветна делегација на челу са Лазаром Р. Кнежевићем, професором (преводио „Qvo vadisa“). То је био врло енергичан човек. Одмах је почео сондирати терен за нормални школски рад, који би обухватио сву дораслу децу за основно или неко скраћено продужено школовање. Међу избеглицама било је преко 20 учитеља и учитељица, тако да није било тешко одабрати потребно наставно особље.

---

¹³ Иво Андрић, *Солунски фронт – Зејтинлик*, Републички завод за заштиту споменика културе Србије, Београд 2004. стр. 36.

* Препис оригинала који се чува у Педагошком музеју у Београду.

Пошто је у марту и априлу 1916. год. био завршен генерални преглед свих српских избеглица код главне лекарске комисије у Депоу српских трупа у Тулону, оспособљени за војску су одмах транспортовани за Крф, а привремено неспособни пуштени на слободан боравак до идућег лекарског прегледа. Између осталих, међу привремено неспособним налазили су се учитељи: Коста Јосифовић, Љубомир Пенезић, Александар Ђорђевић и ја. Не могући да опстанемо у Марсељу (због веома мале плате) ми смо, по савету просветног инспектора Обрадовића, отишли на острво Корзику и узели заједнички стан у Ајачију. На Корзици се већ могло живети, јер је сваки избеглица примао од француске државе тзв. „allocation“ 37,50 франка месечно.

Проводећи веома жарко лето у Ајачију, нас четворица смо очајавали од досаде и беспослице, па смо се неколико пута обраћали просветном делегату Лази Кнежевићу с молбом да нас некако запосли. Примећено је да међу избеглицама има пуно дечака без свршене основне школе, па је Кнежевић о томе заинтересовао и шефа енглеске мисије сер Едварда Бојла и онда је пала одлука да се почетком септембра 1916. формира српска основна школа у Бокоњану, Учијанима и Ајачију, а да се од одраслих дечака формира посебна тзв. дечачка школа са интернатом. Шеф енглеске мисије сер Едвард Бојл примио је на себе старање и издржавање дечачке школе, закупио је у Бокоњану пространу вилу „Chalet“ која је на спрату имала 2 до 3 спаваће собе, у приземљу такође 2 велике и неколико мањих просторија са врло лепим двориштем. Прикупљене дечачке мисија је униформисала од главе до пете и собе снабдела са постељином. Истовремено мисија је нашла један брачни пар за куваре, тако да су у току септембра дечаци већ прешли у интернат на бесплатан стан и храну. Једна Енглескиња из мисије старала се о набавкама за кухињу и спаваће собе, а тумач код мисије студент Владимир Мисл (Словенац) вршио је дужност васпитача привремено.

Кад су припреме за формирање дечачке школе биле веће при крају, просветни делегат Кнежевић је објавио конкурс за пријем 2 млада учитеља који ће бити наставници те школе. Пошто је условљено да су учитељи испод 30 год. старости, да су нежењени и да су свршили интерну учитељску школу, коцка је пала на Љубомира Пенезића и мене, некадашње ђаке Јагодинске учитељске школе. Кнежевић је потврдио пријем нас двојице и упутио нас да се лично јавимо шефу мисије сер Едварду Бојлу за даља упутства. Шеф мисије нас је љубазно примио али нас је загледао неповерљиво, јер наша спољашност није била на потребној висини. Рекао нам је да ће све припреме бити готове до 1. октобра 1916. и да се тачно тога дана јавимо у Бокоњану мистер Хавелу, управнику дечачке школе. „Пазите да у

школи буде све најбоље, а за свој труд имаћете бесплатну храну у школи и стан у некој вили, а можда још и новчани додатак од мисије“, обрадова нас г. Бојл. На томе смо уљудно захвалили и замолили шефа да школу посети после неколико месеци и увери се како тече рад.

Остатак од 12 од 13 дана до 1. октобра ја и Пенезић смо провели у припремама за дужност која нас очекује.

Бокоњано лежи на прузи Ајачијо – Бастија. То је велико корзиканско село, окружено бујном буковом, храстовом и четинарском шумом, на прилично великој надморској висини, по обронцима начичкано финим летњиковцима за дочек страних туриста. Ту је било смештено око 900 српских избеглица, распоређених искључиво по приватним кућама и вилама.

1. октобра ја и Пенезић смо стигли у Бокоњано и одмах се јавили управнику школе Хавелу. Око 40 дечака те школе, између 12 и 16 година старости, дивно униформисаних, оставише за часак лопту и окупише се око нас. Г. Хавел нас лепо прими, показа нам просторије за учионице и спаваће собе, предаде нам дупликат списак дечачке групе и замоли нас да са наставом отпочнемо најдаље 4. октобра, а дотле да нас двојица извршимо нужне припреме за рад. После обилног ручка у школи, чланица мисије miss Бартон одведе нас двојцу у вилу „Pauline“, где су већ становале две српске породице, предаде нам дивну собу са постељином и рече да ћемо ту бесплатно становати.

После подне, истог дана, ја и Пенезић смо се повукли у свој стан и дуго већали како и са чим да отпочнемо рад. Осим табле, креде и зидне карте Балканског полуострва са француским натписима – ничега више нисмо имали. Никаквог уџбеника или бар приручника нисмо имали, а и наше искуство са 2 године службе није нам био баш сигуран путоказ. Али смо имали јаку вољу и жељу да морамо успети. Договарали смо се да сутрадан, 2. октобра, Пенезић остане у школи и изврши организацију учионица и др., а ја да одем у Ајачио до просветног делегата ради инструкције како да радим без уџбеника, како поделити дечаке на разреде и одељења (није било никаквих података да ли је дечак и колико времена похађао основну школу у Србији итд. Г. Кнежевић ме врло пажљиво саслушао и рекао: „Ја сам по струци филолог и не могу вам ништа о томе рећи, а излишно би било да се обраћамо нашем Просветном одељењу у Паризу. Вас двојицу сметрам као као стручњаке за основну наставу и поверавам да се снађете како најбоље умете. Што се тиче штива за матерњи језик, обратићу се нашем Црвеном крсту у Женеви да нам пошаље бар десетак пригодних књига са приповеткама и причама. Још сутра анализирајте записнички знање код сваког дечака па их преведите у одговарајуће разреде и формирајте два

одељења. Једно вам морам нагласити: пошто су дечаци одрасли, гледајте да у овој школској години пређете скраћени програм за два разреда, јер ће вероватно до краја 1917. г. Енглеска мисија све старије дечаке распоредити на разне занате, а најмлађе из мањих разреда превести у редовну основну школу. Са малом избегличком децом радиће у Бokoњану ваш старији колега Коста Јосифовић, а у Учијанима учитељ Миодраг Мирковић. Тако ви учините и почните са наставом“.

Вратио сам се у Бokoњано врло задовољан. Пенезић је већ извршио све потребне припреме и одмах сутрадан, 3. октобра, ми смо прикупили све дечаке и врло пажљиво извршили анализу њихове писмености, па онда формирали разреде и међу собом поделили одељења. Имајући при руци неку књижицу, позајмљену од једног избеглице, није нам било тешко проверити како ко зна читати и писати, а затим како зна усмено рачунање до 100, и то нам је било главно и једино мерило за одређивање у који ћемо га разред превести. Никакав записник о томе нисмо писали јер би то било непотребно. Пенезић је примио I и II а ја III и IV раз. Са наставом смо почели 4. октобра. Мисија је дечаке снабдела свескама, оловкама, гумама и неким лењирима, а сваки од нас имао је у учионици сто, таблу с довољно креде и неку зидну карту. Већ првог дана осетили смо знатну тешкоћу без уџбеника и без икаквих наставних средстава. Да смо макар имали неколико пригодних књига за штиво? Направили смо распоред часова за оба одељења, а ја сам дечацима III и IV раз. рекао да по једну већу свеску начине за белешке из земљописа и историје, другу свеску за рачун и српски језик, трећу за познавање природе, веронауку итд. Дечаци су били врло радознали и добро су нас слушали. Да бисмо што пре стекли њихову љубав и поштовање, ми смо сваки одмор проводили с њима у дворишту, а за време обеда учили их лепом понашању.

Чим смо завршили тај наш први радни дан, ја и Пенезић смо отишли у једну кафану где се обично искупљају наше избеглице, упознали се са свим присутнима и преко њих успели да нађемо „на послугу“ неколико књига за штиво. Срећом ту смо затекли и старијег учитеља Вујицу Петковића (некадашњег уредника часописа „Учитељ“ од кога смо добили много корисних савета како да се снађемо у настави без уџбеника. „Пошто имате одрешене руке за сав рад, ја вам саветујем да обратите највећу пажњу на српски језик рачунску наставу, лепо писање и цртање, а из свега осталог обрадите само понешто најважније и нека то дечаци унесу у своје свеске,“ рекао нам је искусни колега Вујица и ми смо га у овоме послушали.

Првих десетак дана ја и Пенезић смо имали само наставу, а онда управник школе г. Хавел нам саопшти да је г. Михел веома потребан као

тумач код енглеске мисије и да нас двојица морамо преузети и васпитачку дужност сваког четвртка по подне и сваке недеље по један од нас, наизменично, морао је дечаке водити у шетњу или на играње фудбала, а увече ноћивати с њима и надzirати чистоћу, понашање, ред у спаваћим собама итд. Није то било баш лако издржати, али с обзиром на то да се наше материјално стање знатно побољшало и да смо се за кратко време дивно снабдели оделом, обућом и вешом, давало нам је и снаге и воље да истрајемо и постигнемо посве задовољавајући успех.

Како смо организовали наставу?

За рачунску наставу није ми требао никакав уџбеник. Утврдио сам добро таблицу множења и дељења до 100, обрадио бројни низ троцифрених и четвороцифрених бројева, затим поступно обрађивао писмено рачунање најпре до 1000 а затим све до милиона. Дечаци су добро схватили и осетно напредовали, тако да сам до краја јуна обрадио цео програм III и IV разреда. Из геометрије дао сам основне појмове о линији, углу, површини и запремини, уз практично мерење метром.

У настави матерњег језика обрадили смо реченицу, свих 9 врста речи и естетско читање са препричавањем поучних причица и приповедака. Крајем октобра стигло нам је 6 књига од нашег Црв. Крста у Женеви и то је веома корисно послужило за штиво Пенезићу за II раз. и мени за III и IV р. Била су то 3 примерка књиге „Шта ћемо и како ћемо“ од Жике Дачића и 3 примерка књиге „Родољуб“ од Бурда. Обрађао сам велику пажњу на писмено изражавање и што бољи рукопис.

Из српске историје обрадио сам укратко све важније догађаје: досељење на Балкан, Немањића доба, Бој на Косову, српску деспотовину, пад Србије, ропство под Турцима, I и II устанак, I и II балкански рат и пропаст 1915. г. После сваког предавања прављене су кратке забелешке у дечјим свескама.

У земљописној настави ограничио сам се на појмове о географским објектима (већином приликом краћих излета), а на великом зидном картону цртао сам бојицама по сећању један за другим велике речне сливове и истим редом их обрађивао по Керовом методу. Најзад сам обрадио укратко општи преглед целе Србије (заједно са Македонијом). Нигде нисам залазио у детаље да не бих дечаке оптеретио сувишним бројем географских имена.

У настави природних наука био сам још краћи. Обрадио сам 4 годишња доба, за време излета посматрали смо живот у природи, а затим обрадио добијање олова, гвожђа и угља.

У настави веронауке (која је тада била обавезан предмет) ограничио сам се само на обраду молитве и неколико Христових прича.

У настави певања обрадио сам неколико родољубивих песама: Радо иде Србин у војнике, Тамо далеко, Узо деда свог унука итд.

Дечаци су много волели час лепог писања и ту је постигнут видан успех. Цртање сам неговао као општи принцип у настави, а не као посебан предмет.

У телесним вежбама ограничио сам се на 5–6 важнијих фигура из шведске гимнастике, на трчање, скакање и футбол.

Мој друг Пенезић, без и једног примерка буквара или читанке, постигао је диван успех у почетном читању и писању у I раз. Он је на оригиналан начин користио празне кутије од шибица и заједно са дечацима правио штампана слова и слагао их у речи ради шчитавања. Обрађивао је упоредо писана и штампана слова. После 1. марта дечаци су већ почели да читају краће приче и приповетке. У II раз. успео је лепо да савлада течно читање и усмени рачун до 100 са таблицом множења и дељења.

У оно доба у основној настави држали смо се круто Хербартове методе формалних ступњева, али ја и Пенезић смо то изменили тако што смо аперцепцију и апстракцију узели за основну нит обраде методских јединица, изостављајући где год можемо непотребне ступњеве.

У месецу децембру 1916. г. Енглеска мисија је примила у дечачку школу још једног учитеља за ручни рад (поглавито за столарство). Био је то стари Лаза Стојановић, звани Лаза „Сикирица“ због дугог службовања у Сикирици код Параћина. Он је савршено познавао столарски занат и много нам је користио израдом разних предмета. У приземљу виле „Chalet“ мисија му је инсталирала тезгу са најпотребнијим столарским алатом и чика Лаза је држао дечацима часове из ручног рада што им је много користило за доцнији живот.

У току марта 1917. год. једног дана су изненада посетили нашу школу шеф енглеске мисије сер Едвард Бојл и просветни делегат Кнежевић. Били су врло задовољни нашим радом и општим стањем школе и интерната. На растанку Кнежевић рече Пенезићу и мени: „Имао сам право што сам вам дао потпуно одрешене руке. Продужите само тако, па ћемо на јесен видети шта ће бити са том школом“.

24. јуна 1917. г. (по старом календару) г. Кнежевић је одржао годишњи испит у нашој дечачкој школи и био је врло задовољан успехом. Сећам се једне епизоде са тог испита. Кнежевић је покушао да испитује дечачке I раз. из рачуна до 20. Једном дечаку поставио је питање: „Колика је ди-

ференција између 8 и 17?“ Кад смо му ја и Пенезић шапатам скренули па-жњу да је то за дечака I р. врло апстрактно питање, он је рекао: „Ја се сав презнојих. Молим вас питајте ви ове мале, јер само ваљда ви учитељи можете и умете да се спустите на ниво свести дечака I раз.“

Месец јули и август 1917. г. провели смо у одмарању вршећи неизменично само васпитачку дужност, али смо више пута ја и Пенезић утицали на дечаке да читају и обнављају учено градиво.

Половином септембра 1917. изненада је укинута дечачка школа у Бокоњану. Свршене ученике III и IV раз. Енглеска мисија је распоредила на разне занате (механичарски, шоферски и др.) а неколико бољих ученика продужили су школовање у лицеју. Дечаци су добили уверење од стране просветног делегата о свршеној основној школи, јер није имало никаквих бланкета за сведочанство, а ни школа није имала печат и деловодник. И тако се угасила дечачка школа у Бокоњану.

Један од најбољих ученика био ми је Велибор Новаковић који је после II светског рата био наставник француског језика једне осмогодишње школе у Београду. (Умро пре 2 године од рака).

После укидања дечачке школе, просветни делегат Кнежевић је упутио Пенезића у Бастију за васпитача српске групе гимназиста у лицеју, а мене за васпитача групе наших гимназиста у Колежу у Ајачију. У истом Колежу са мном су радили: Драгољуб Матејић (сада пензионер у Београду, Радопољска ул. бр. 15) и Божа Јовановић (умро пре 5–6 година).

1. октобра 1965. г.
Титово Ужице

Драгомир Ђоковић
учитељ у пензији
(Јакшићева, 25)

— 1 —

Земља школа у Ботоњану (Восогнамо) на Корзици
(1916. — 1917.)

У пролеће 1916. го. на Корзици је било преко 5000 српских избеглица, распоредених у 4 места: Ајаџију, Бастију, Ботоњану, Мријани и нешто мање у селу Мијавади (преко Ајаџијског залива). Студенти су распоредени на француске у француској гимназији и у ватне школе и школе, док су остали остали без икакве школе све до јесени 1916. го.

У лето 1916. го. формирана је у Ајаџију провешта делегација на челу са Лазаром Р. Рукетићем, професором (преводио „Quo vadis“). Био је био веома енергичан човек. Одмах је почео конципатити мерен за нормалан животни рад, који би обухватало све дорасле децу да остваре неке основне професионе делатности. Међу избеглицима било је преко 20 учитеља и гимназија, тако да није било тежак оградити потребно наставно особље.

Глобално је у марту и априлу 1916. го. био завршен лекарски преглед свих српских избеглица под главне лекарске комисије у депоу српских војска у Шпироту, оспособити за војску су раније транспортовани да се уживају у недовољно пуној на слободу, а привремено недовољно пуној на слободу да борави до извесног лекарског прегледа. Међутим осталих, међу привремено недовољно намерама се се уживају: Коста Јосифовић, вучомир Петровић, Миле-санџар Ђорђевић и ја. Немогли да остваримо у марту (пот веома мале снаге) ни смо, по савету провештаог инспектора Серафимовића, осталих на оствару Корзици узели најједнији ритам у Ајаџију. На Корзици се већ могло живети, јер је била избеглица тргача од француске државе итд. „allogation“ у 37,50 франка месечно.

Провештаи веома кратко лето у Ајаџију, нас провештаи саво бржавали од досаде и бесцелности, па смо се криво мило пута боравали провештаог делегацију лази Рукетићу е потбом да нас некако запосли. Приметило је да међу избеглицима има пуно дејавка јед српске основне школе, па је Рукетић е потме запинтересовао и међа српске мисије сер Едварда Бојла и онда је пала одлука да се подготвом саветомра

деловима гласе из једног рада, што ми је много користило за документацију живота.

У току марта 1917. го. једног дана су измекли док сам сам у милом међу енглеске мислије (Сер Едвард Џорџ) и просветни делегати Кењевић. Били су врло задовољни нашим радом и позитивним ставом милог и његовог. На пра- стачију Кењевић реде Кењевићу и мени: "Имао сам право само да сам вам дао потпуно одређена руже. Продуцира само така, да тамо на један видети шта ће бити са том милом."

21. јуна 1917.г. (по старом календару) г. Кењевић је одржао годишњи састанак у којој делегацији милог и био је врло рада- ванак руском. Са њим се једне даноде са тог састанка. Кењевић је подигао да истајује делегација Г. ред. из ратуна до 20. једном делегацију представља је Кењевић: "Колоска је диферен- ција између Г и Г?" Рад смо му ја и Кењевић мањакот створили такву да је што за делегација Г. врло адекватно је рекао: "Ја се као претпостављам. Молим вас питајте ви све мане, јер само ваља да ви узимате потпуно милом да се користите на твоје свести делегација Г. ред."

Месеци јуни и август 1917.г. провели смо у одмараву вр- мећу француски само васпитавају друштва, али смо били јуни ја и Кењевић упуцали на делегација да гитату и обављају једна прадибо.

Позитиван састанак 1917. измекла је укинуто делегација милог у Београду. Српске црквене (леканигарски, шиферски и др.) је распоредила на разне занате (механичарски, шиферски и др.) а неколико бољше уземка продуцира су миловоде у мизеру. Делаци су добили уверење од стране просветног делегација да су основној милом, јер није имало никаквих блан- е свештенство а ни милог није имала педагог и педагогике. М тако се уписала делегација милог у Београду. Један од најбољше уземка био ми је Велибор Новковић који је после II свештенство раме био касније францускиот једна једне осматрачнице милог у Београду. (Управо пре 2 година од рада).

Примећујући делегација милог, просветни делегати Кењевић је узимао Кењевића у ваздуху за васпитавања српске школе гимназијата у мизеру, а меле за васпитавања школе француске гимназијата у Кошетију и Арадију. У истоном Кошетију се милог су радиле: Драгомир Јовановић (сада центрокар у Београду, Радошковица ул. бр. 15) и Ботна Јовановић (управо пре 5-6 година).

1. октобра 1965. г.
Школову Кошетију
(Јакшићева, 25)

Драгомир Јовановић,
узник у мизерији

Mr Maja NIKOLOVA

**Boys' School in Bokonjan, Korzika
Memoirs of Dragomir Djokovic, a teacher**

Summary

During the First World War more than 4000 Serbian pupils and students had been educated in France. Our teachers and professors were abroad with them, whose work was of a great importance. Beside the education, they had a decisive role in moralistic upbringing of Serbian youth. There was a young teacher, Dragomir Djokovic, who acquired early professional experience during 1916/17 in the Boys' boarding school in Bokonjan, Korzika. His memoirs on those days have been kept in Pedagogical museum in Belgrade and can serve as valuable source for researching a history of schooling and education of the Serbs.

Милош ТИМОТИЈЕВИЋ

ЕПИСКОП НИКОЛАЈ ВЕЛИМИРОВИЋ У ПОСЕТИ ЖИЧКОЈ ЕПАРХИЈИ (УЖИЧКИ И ЧАЧАНСКИ КРАЈ) 1919. ГОДИНЕ

САЖЕТАК: Рад доноси забелешке владике Николаја Велимировића о канонској посети западном делу Жичке епархије 1919. године. Епископ Велимировић бележио је не само религиозно расположење народа, већ и менталне црте становника западне Србије, стање црква и манастира, уметничке карактеристике архитектуре и живописа.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Епископ Николај Велимировић, Ужице, Пожега, Годовик, Ариље, Клисурса, Ивањица, Котража, Гуча, Жевица, Чачак, побожност, цркве, манастири.

Николај Велимировић изабран је за епископа Жичке епархије 1919. године. Седиште епархије, која је обухватала највећи део западне Србије, у то време било је у Чачку. Енергични владика је одмах по свом постављењу кренуо у велику акцију ширења идеја православља, ефикаснију пропаганду, бољу организацију свештеника и хришћанску еманципацију религиозно запуштеног становништва¹. Грађанска штампа у Краљевини СХС није одговарала интересима СПЦ, која је сматрала да активним деловањем на вернике треба ширити хришћански дух и побожност. Амбициозни епископ Николај је међу првима покренуо штампање црквеног часописа у новонасталој држави. *Преглед цркве Епархије Жичке*, редовно је излазио од 1919. до краја 1938. године, када га замењује *Жички благовесник*. *Преглед* је брзо постао часопис са великим угледом међу свештеницима и монасима, мада није превише читан у грађанским круговима. Ипак, информације које је објављивао незаобилазан су историјски извор за проучавање не само историје СПЦ на простору западне Србије, већ и целокупног друштвеног живота. Часопис је најпре штампан у Чачку, затим у Ужицу, где је од 1921. премештена и реакција, да би се исте године штампање поново обављало у Чачку, све до краја 1934. године².

¹ Милош Тимотијевић, *Запуштен виноград Господњи: религиозност у чачанском крају шестом ХХ века* (први део), Зборник радова Народног музеја ХХХVI, Чачак, 2006, стр. 191–205.

² Слободан Невољица, *Преглед цркве Епархије жичке у културном животу Чачка од 1919–1938. године*, Богородица Градачка у историји српског народа, Научни скуп, (ур. Милован Вуловић), Чачак, 1993, стр. 268–271.

Овом приликом објављујемо први наставак троделне серије текстова епископа Николаја Велимировића под називом: *Тамо-амо по епархији – приликом Г. Епископове канонске посете црквама*, који су објављивани у *Прегледу* од септембра до децембра 1919. године³. Епископ Николај обишао је целу своју епархију убрзо пошто је у јулу 1919. постављен за владика. Најпре је посетио Ужице са околином, Пожегу, Ивањицу, Драгачево, Чачак и Трнавски срез, што је објављено у првом наставку. Друга два се односе на Краљево и Трстеник са широм околином, Горњи Милановац и Љубићки срез.

Епископ Николај није оставио записе само о црквеним питањима везаним за организацију свештенства, већ је највише простора посветио импресијама о религиозности народа, понашању свештеника, цртама менталитета, уметничким вредностима парохијских цркава.

ТАМО-АМО ПО ЕПАРХИЈИ – ПРИЛИКОМ Г. ЕПИСКОПОВЕ КАНОНСКЕ ПОСЕТЕ ЦРКВАМА

Редовна бољослужења. У катедралној цркви у Чачку врше се посвештено дневно јутрења и вечерња бољослужења. Уобичајено је, да се на службама, по прочићању Јеванђеља, тексћи Јеванђеља одмах тумачи народу, мисао по мисао. Народ ово много цени и воли. — Како нам је лепо по Веља данас тумачио Јеванђеље! вели Једна жосћоћа. И додаје: ах, кад би по мољо да буде сваке недеље!

А зашто не може?

Посвештено бољослужења морају се вршићи по свима манастирима и варошким црквама, без обзира, има ли коља у цркви. Пре свеља, црква је увек пона невидљивих, блажених духова. А ми верујемо, да видљива и невидљива црква чине једну целину. А осим поља, свешћеник треба да се моли Бољу усрдно баш онда, када у цркви нема народа. Он има да се моли Бољу за оне, који нису мољли или нису хћели доћи, Бољу се приноси мољића, а не народу. Не може, дакле, црква бићи празна, кад је Бољ у пољ.

Ужице. Бисћар је и оћресић народ у Ужицу. Мало је се где народ мољио Бољу с пољоком усрдношћу као у Ужицу приликом архијерејске службе. Један социјалисћ рекао је пољом приликом: Ми не разумемо Хришћансћиво. Кад би га разумели, ми би га усвојили. — Наравно, да би се Хришћан-

---

³ Епископ Николај Велимировић, *Тамо-амо по епархији – приликом Г. Епископове канонске посете црквама*, Преглед цркве Епархије жичке, 2/1919, Чачак–Ужице, 1919, стр. 41–45.

сиво разумело, треба нарочито припрема срца и душе. „Чистим срцем видеће Бога“. Ужички свешћеници имају једну добру њиву, која се с много добре воље и с много моливе може изванредно обрадити иако да донесе сносруки плод. Није то без основа, да се међу Ужичанима појављују људи са даром пророчке видовитости. Има у њим зоршћацима неке психичке дубине, каква је ређа међу равничанима. Треба само тоу дубину зашлаласити и оживети.

Пожеза. Два виђена свешћеника – но једна рејка духовна нейробуђеност. Варош је без цркве.

Годовик. Какав контраст према Пожези! Село, и то сиромашно брдско село, а има две красне цркве. Све у реду, све озрађено, почистићено, окречено. Тутори – сељаци ипак се вајкају: нисмо стигли још да папшошмо је боље. (Међушим камени папос је и сада добар.) Док се мало народ одмори, морамо набавити добра звона. А свешћеник млад, одушевљен, окрепан душом сливен с народном душом. Нека за Господ благослови заједно с његовим добрим парохијанима!

Ариље. Немањаћа задужбина. Не зна се шта је божанственије, да ли само место, где је црква, или архитектура, или живопис.

– Само, зосодине, прокишњава. Требало би је покрити, а и окречити.

– Па за што нисте покрили и окречили? Зар наши стари мошоше подићи ову задужбину, која кроз 700 година не посрну и не прејуче а све новије генерације Ариља и околине не бише у штању променили кров и окречити цркву неколико пушта?

– Па хајде, прикушити што ви можете, а што не можете, изражићемо на другој страни. Ваше место чувено је и виђено због овог величанственог храма.

Па обећаше учинити.

Клисура. Необично романтично место. Архитектура цркве фина и нежна. Но манастир је ошљачкан до последњег конца. Но народ пришче у помоћ манастиру ценећи две ствари: саму светињу и доброћу и лепоћу душе оца Пимена, сада синђела Пимена. Приликом архијерејске посеће манастиру, поменути је у храму и народни мученик пој Велко Танкосић. Г. Ејској му је зашлало свећу пред иконом Господњом. Ускоро ће о. Пимен набавити све што треба, да би и ова светиња ојет пројојала. О. Пимен је у исто време и даровити сликар.

Ивањаца. Народ у великој жалости за многобројним пошинулим у рату. Плач и ридање. Мало место а много жртвава. Два стара свешћеника: један робовао у Нежидеру, други ошлуживао. Онај што је ошлуживао

требало да испуни свој дуж савесно према ономе, што је робовао. Сега брада, мало рана остало, а Страни Судија чека.

– Свешћеник из планина што при параситосу није знао да чита обичну стихирну оћела, требао би да се научи читању. Никад није доцкан учићи се. Мала варош, а како велики прилоз у цркви за сирочад у Ивањици! Хуман је овај наш народ у души, и хоће да да за хумане цели као ма који велики народ.

Котража. Свешћеник примеран. Учићел окрећан и речив. Председник оћинине моли Епископа, да скине клећу с народа, коју је баццо један од прећашњих епископа збоз злочина, што су се десили у Котражи.

– Покајте се, и бићете блазословени. Чините блазословена дела од Бога, и Бог ће излити свој блазослов на вас и на децу вашу.

Шта један паметан и бозобојажљив свешћеник може да уради за једно место показује пример ок. ой Милеће. Он је био прави верски, просветни и културни пионер за Котражу. Зато га и праће блазослов народа и с оне стране зроба. Но треба имати две особине велике:

1. бити бозобојажљив, и
2. не бити човекобојажљив.

Необичан пример блазочешћа, душевне доброты и јеванђелскоз одушевлења за сав околни народ даје својим живоћом, и делом и речју просити сељак Ранко Миленовић из Лука. Нека га Госод подржи и окреи!

Гуча. Једно врло симпатично место. Народ вредан и вољан за свако добро. Народни посланик је човек из старе свешћеничке куће, те и по традицији мора бити одан цркви. Свешћеници уредни у својој формалној дужности, но душе су им несливене уједно, што и народ осећа и критикује. Добро би било да се старци сеје своје стране одговорности пред Вечним Судом и брзо се уједине духом и истиним. На што чинити један другоз несрећним? Својим несјоразумом они сами унапред осућују на неуспех сав свој свешћенички рад. Ко тражи ману у браћу своје, наћиће је увек. А ко тражи добро у браћу своје, наћиће га иакође, ма да је оно често, као гради камен, дубоко у души скривено.

Јежевица. Само место је изабрао по царском укусу. Под Јелицом планином, усред чувених јеличких воћњака и винограда. Живоис у цркви добар, но не иако добар као у задужбинама ранијез даћума. Пориреи Свећога Саве, Цара Лазара и Св. Арсенија оћиниуно чист и јасан. Свети Сава са пионзуром на глави. Интересантно је, да се у олтару налази пориреи иаје Бенедикта.

Маса народа скупила се о Великој Госпођи, како из ове пако и из околних парохија. Отац Милан ужива глас доброг пастира и хуманог човека, као и његов пок. отац, чувени прота Вића из Жежевице.

Народ радо слуша реч Божју, но лако је и заборавља. Као семе бачено на камен. Ово се тиче нарочито поске и бохоулства. На Вел. Госпођу чуле су се у близини светиога храма стравне бохоулне речи од неких тијаних ђилкоша. Светићеник би требао да поведе јаку кампању против поковања. У осмалом ово је више мање отишати порок народа. Те се прејоручје свима светићеницима оно што и светићенику жежевачком. Савејовање, прејња Божјом казном, појсећање на осмале хришћанске народе, код којих је поска неизнати. У осмалом српски народ научио се пошти светиће од својих госодара, Турака. Чувиши од својих госодара како хуле на хришћанску светићу, и робови су примили, те вуку што собом као неку на следну болест и сада као слободни људи.

Milos TIMOTIJEVIC

**Bishop Nikolaj Velimirovic on the visit to the Eparchy of Zica
(the region of Uzice and Cacak) 1919**

Summary

This work presents the notes of Bishop Nikolaj Velimirovic on the canon visit to the west part of the eparchy of Zica 1919. Bishop Velimirovic recorded religious frame of population as well as mental marks of the inhabitants of West Serbia, conditions of the churches and monasteries, artistic characteristics of architecture and paintings.

Приредио:
Александар В. САВИЋ

ПОГИНУЛИ, УМРЛИ И НЕСТАЛИ УЖИЧАНИ ОД 1912. ДО 1920, ПРЕМА ЛИСТУ „РАТНИК“ 1921–1926.

САЖЕТАК: У раду су наведени подаци о погинулим, умрлим и несталим Ужичанима од 1912. до 1920. године, а који су објављени у војном листу *Ратник*. Поред тога, прештампаани су и некролози генерала Вукомана Арачића, пуковника Велибора Требињца, пуковника Милорада Ђ. Павићевића и потпуковника Душана М. Пурића.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Ужице, Ужичка војска, „Ратник“, Вукоман Арачић, Велибор Требињца, Душан М. Пурић, пуковник Милорад Ђ. Павићевић, Балкански ратови, Први светски рат, некролог.

Жеља аутора је да се допуне већ објављени спискови погинулих, умрлих и несталих Ужичана за време Балканских и Првог светског рата 1912–1920. Месечни војни лист *Ратник*¹ у рубрици читуље, периодично је објављивао податке о чину, месту рођења и смрти и јединици којој је лице припадало. Из наведене рубрике преузети су подаци који се односе на лица из ужичког округа и друга, која су умрла у овом крају.

Поред тога, прештампаани су и некролози генерала Вукомана Арачића, пуковника, Велибора Требињца, пуковник Милорад Ђ. Павићевић и потпуковника Душана М. Пурића

Текстови су пренети у изворном облику, осим што је приређивач интервенисао на појединим местима, усаглашавајући текст са савременом интерпункцијом.

---

¹ *Ратник*, месечни војни часопис српске и југословенске војске, лист за војне науке, новости и књижевност. Издавао га је Главни генералштаб, а уређивало Историјско одељење Генералштаба. Обрађивао је теме из области ратне вештине, стратегије и тактике, историје ратова, родова и служби, технике, војне литературе, библиографије и доносио приказе иностраних и домаћих војних дела. Излазио је у Београду од 1879. до 1914. и од 1919. до марта 1941; *Војна енциклопедија*, том. 8, Београд 1974, 42, С. Станојевић, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, књ. III, Загреб 1928, 674; Јеремија Д. Митровић, *Грађа за историју и библиографију српске периодике до 1920. године*, Београд 1984, 82. www.mod.gov.yu; vbs.nbs.bg.ac.yu

Пешадијски капетан I класе *Радован Шуњеварић*, рођен 20. јануара 1880. године у селу Ојковици, округ ужички, погинуо 29. децембра 1912. године у борби код Дебра.

Пешадијски поручник *Теодило Вићоровић*, рођен 20. јула 1876. године у селу Табановићима, округ ужички, погинуо 18. децембра 1912. године у борби код Дебра.

Пешадијски капетан I класе *Војимир Милутиновић*, рођен 22. новембра 1875. године у селу Дрежнику, округ ужички, погинуо 9. јула 1913. године на Великом Говедарнику.

Пешадијски капетан II класе *Борђе М. Манџић*, рођен 8. јануара 1876. године у селу Заовинама, округ ужички, погинуо 17. јуна 1913. године, на положају кота 650 пред Штипом.

Резервни пешад. капетан II класе *Ивко Јовановић*, погинуо 10. јула 1913. године у борби са Бугарима.

Пешад. капетан I класе *Софроније Илинчић*, рођен 11. марта 1872. године у селу Радовцима округ ужички, умро 26. фебруара 1913. године у Бечу?, од задобијених рана.

Пешад. капетан I класе *Стеван Симић*, рођен 1. маја 1870. године у Пожези, округ ужички, умро 19. јуна 1913. год. у Скопљу од задобијених рана.

Пешад. капетан I класе *Мојсило Мурић*, рођен 23. јула 1856. године у селу Карану, округ ужички, умро 20. јуна 1913. године у Нишу од задобијених рана као командант 1. батаљона 14. пешад. пука II позива народне војске.

Резервни пешад. капетан I класе *Светозар Ђировић*, рођен 3. септембра 1863. године у селу Тучкову, округ ужички, умро 2. јула 1913. године у Велесу.

Рез. пеш. поручник *Драгомир Ајдачић*, умро 23. марта 1913. године у Ивањици.

Пешад. потпуковник *Душан Пурић*, рођен 23. октобра 1873. године у Ивањици, погинуо 9. септембра 1914. године на Мачковом камену, као командант 4. пешадијског пука I позива народне војске.

Пешад. мајор *Бранко Јаџоџић*, рођен 8. јануара 1880. године у Ужицу, погинуо 8. септембра 1914. на Мачковом камену као командант батаљона у 4. прекобројном пешадијском пуку.

Пешад. мајор *Владислав Ђ. Марић*, рођен 29. маја 1874. године у селу Мачкату, округ ужички, погинуо 27. септембра 1914. године код села Сен-

ковице као командант 1. батаљона 4. пешадијског пука I позива народне војске.

Пешад. мајор *Војислав А. Марјановић*, рођен 21. фебруара 1872. године у селу Висабаби, округ ужички, погинуо 22. октобра 1915. године.

Пешад. мајор *Јосиф Продановић*, рођен 29. јуна 1856. године у селу Рогачици, округ ужички, погинуо 27. августа 1914. године у Чаврчићима као командант Допунског батаљона 7. пешадијског пука I позива народне војске.

Пешад. мајор *Косџа Тодоровић*, рођен 9. маја 1882. године у Ужицу, погинуо 14. септембра 1914. године у борби на Караџића брду, а био је на служби у Златиборском четничком одреду.

Пешад. мајор *Милан М. Савићевић*, рођен 30. јуна 1864. године у селу Рашићима, округ ужички, погинуо 11. октобра 1914. године на Хану брду, као командант 2. батаљона 14. пешадијског пука I позива народне војске.

Пешад. мајор *Сџирахиња Дакић*, рођен 14. јуна 1880. године у Пожеги, округ ужички, погинуо 22. новембра 1914. године као командант 1. батаљона 19. пешадијског пука I позива народне војске.

Пешад. капетан I класе *Иван П. Јовановић*, рођен 6. октобра 1879. године у Ужицу, погинуо 6. октобра 1914. године при нападу на положај Ступе, као командант Сјеничког батаљона Ибарског обвезничког пука.

Пешад. капетан I класе *Периша А. Лечић*, рођен 12. маја 1868. у селу Тубићима, округ ужички, погинуо 3. новембра 1914. год. као командир 3. чете 1 батаљона 6. пешад. пука II позива народне војске.

Рез. пешад. капетан I класе *Павле Лазаревић*, рођен 27. новембра 1881. год. у селу Бјелуши, срез ариљски, округ ужички, погинуо 12. октобра 1915. год. на положају Борје а био је на служби у 4. пешад. пуку I позива народне војске.

Пешад. капетан I класе *Раденко Н. Каљевић*, рођен 1874. год. у селу Гривској, окр. Ужички, погинуо 25. октобра 1916. године на положају Чуке, као командир чете у 13 пешад. пуку.

Рез. пешад. капетан II класе *Драгомир А. Косџић*, рођен 29. јула 1876. године у селу Биоски, округ ужички, погинуо 24. октобра 1914. године у Гучеву, кота 708, као командир 4. чете 1. батаљона 4. пешадијског пука II позива народне војске.

Рез. пешад. капетан II класе *Јоксим А. Јовановић*, рођен 7. септембра 1874. год. у селу Доброселици, срез златиборски, округ ужички, погинуо

25. новембра 1915. год. код села Угао као командир чете у 4. пешад. пуку II позива народне војске.

Рез. пешад. капетан II класе *Комнен Јевтић*, рођен 1870. године у селу Бадњевац², срез црногорски, округ ужички, погинуо 13. новембра 1914. године на положају Дунетић – Подине као командир 3. чете 3. батаљона 8. пешад. пука II позива народне војске.

Рез. пешад. капетан II класе *Крстић А. Аксенијевић*, рођен 5. јануара 1888. године у селу Севојну, округ ужички, погинуо 2. октобра 1915. године на Врановом брду као водник 3. чете 3. батаљона 5. пешад. пука I позива народне војске.

Рез. пешад. капетан I класе *Филиман Ј. Илић*, рођен 21. маја 1864. године у селу Ступчевићима, срез ариљски, округ ужички, погинуо 5. новембра 1915. године на Крсташници на Копаонику као командир 4. чете 1. батаљона 4. пешадијског пука III позива народне војске.

Рез. пешад. капетан II класе *Алекса М. Ковачевић*, рођен 23. септембра 1877. године у селу Карану, срез и округ ужички, погинуо 26. октобра 1915. године код села Ропотова, а био је на служби у 12. пешадијском пуку II позива народне војске.

Рез. пешадијски капетан II класе *Милорад Н. Томић*, рођен 8. новембра 1875. године у селу Мокрој Гори, срез златиборски, округ ужички, погинуо 5. септембра 1914. године на ади Курјачици, као командир 2. чете 2. батаљона 4. пешадијског пука II позива народне војске.

Рез. пешадијски капетан II класе *Милорад У. Костић*, рођен 4. априла 1887. године у селу Трнави, срез и округ ужички, погинуо 12. новембра 1914. године на Врапчем брду као водник 3. чете 1. батаљона 4. пешадијског пука I позива народне војске.

Рез. пешадијски капетан II класе *Милан П. Алексић*, рођен 15. фебруара 1844. године у селу Севојно, округ ужички, погинуо 9. октобра 1915. године на положају јужно од села Старчева, а био је на служби у 3. пешадијском пуку II позива народне војске.

Рез. пешад. капетан II класе *Нешо М. Анђелић*, рођен 27. октобра 1878. године у селу Висока, срез ариљски, округ ужички, погинуо 13. септембра 1916. године на Кајмакчалану као командир чете у 1. батаљону 4. пешадијског пука.

² Село Бадњевац не постоји у Срезу црногорском. Јевтића има у Годљево и Полошници.

Пешадијски поручник *Аврам Ј. Варкашевић*, рођен у селу Трнови, округ пријеполски, погинуо 13. децембра 1916. године на Соколу као заступник командира чете у 12. пешадијском пуку.

Пешадијски поручник *Драгушин Ђ. Маринковић*, рођен у Ужицу, погинуо 25. августа 1914. године на положају Сучин – Бечмен, а био је на служби у 8. пешадијском пуку I позива народне војске.

Рез. пешадијски поручник *Димитрије Туцовић*, рођен 1. маја 1885. године у селу Гостиљу, срез златиборски, округ ужички, погинуо 6. новембра 1914. године на Врапчем брду, а био је на служби у 1. пешадијском пуку I позива народне војске.

Рез. артиљеријски поручник *Живко Ј. Гордић*, рођен 9. новембра 1889. године у Ужицу, погинуо 29. септембра 1915. године код села Ћирковца као ордонанс - извиђач при штабу III дивизиона Дринског пољског артиљеријског пука.

Коњички поручник *Косџа Т. Зечевић*, рођен је у Ариљу, погинуо 28. октобра 1915. године на Пустој реци, код села Кутлеша, а био је на служби у Шумадијском коњичком ескадрону II позива народне војске.

Рез. пешадијски поручник *Милица Јеличић*, рођен 5. јануара 1874. године у селу Засељу, срез пожешки, округ ужички, погинуо 31. августа 1914. године на Гушиној ади, а био је на служби у 5. пешадијском пуку II позива народне војске.

Рез. коњички поручник *Милан С. Дрндаревић*, рођен 18. јануара 1879. године у Ужицу, погинуо 30. октобра 1914. године код села Ушћа на Вукодрашкој реци, а био је на служби у 1. коњичком пуку.

Рез. пешадијски поручник *Милован Вучићевић*, рођен 12. новембра 1876. године у селу Дражиновићима, срез пожешки, округ ужички, погинуо 10. новембра 1914. године на Стрешеру као командир трупне коморе 10. пешадијског пука II позива народне војске.

Рез. пешадијски поручник *Мишић О. Јосифовић*, рођен 21. фебруара 1889. године у селу Рожанству, срез златиборски, округ ужички, погинуо 20. октобра 1915. године у Атеници код Чачка, а био је на служби у 2. прекобројном пешадијском пуку III позива народне војске.

Пешадијски поручник *Петар Јанковић*, рођен 7. јануара 1878. године у селу Кремнима, срез златиборски, округ ужички, погинуо 13. новембра 1914. године на положају Боблије као водник 3. чете 4. батаљона 6. пешадијског пука I позива народне војске.

Рез. артиљеријски поручник *Славко С. Крчевинац*, рођен 10. октобра 1883. године у селу Латвици, срез ариљски, округ ужички, погинуо 3. сеп-

тембра 1914. године на Биљегу као водник 9. батаљона 3. дивизиона Дринског артиљеријског пука.

Рез. пешадијски поручник *Светозар А. Новићовић*, рођен 9. марта 1871. године у селу Добрачама, срез ариљски, округ ужички, погинуо 5. септембра 1914. године на ади Кривачи као водник 1. чете 1. батаљона 4. пешадијског пука II позива народне војске.

Рез. пешадијски потпоручник *Алекса Јовановић*, рођен 1876. године у Врањи, погинуо 15. новембра 1914. године на положају Велика Зорица, округ ужички, као заступник командира чете у Моравском прекобројном пешадијском пуку III позива народне војске.

Рез. пешадијски потпоручник *Бранко М. Манџић*, рођен 3. фебруара 1889. године у Пријепољу, погинуо 1. октобра 1915. године на Бановом брду као водник 4. чете 2. батаљона 11. пешадијског пука I позива народне војске.

Пешадијски потпоручник *Војислав Бабић*, рођен 29. септембра 1882. године у селу Гостиници³, срез и округ ужички, погинуо 1. септембра 1914. године на Кулишту као водник 2. чете 2. батаљона 6. пешадијског пука I позива народне војске.

Пешадијски потпоручник *Василије Г. Симеуновић*, рођен у селу Добриња, срез пожешки, округ ужички, погинуо ноћу између 20. и 21. новембра 1914. године на Мрамору – криворечком као водник 3. чете 2. батаљона 5. пешадијског пука I позива народне војске.

Рез. пеш. потпоручник *Гаврило Вељковић*, родом из Ужица, погинуо 15. новембра 1914. код села Бранчик, као водник 3. чете 3. прекобројног пеш. пука I позива народне војске.

Рез. пеш. потпоручник *Драгомир Аџић*, рођен у Ужицу, погинуо 1. августа 1914. код Шапца као водник 18. пеш. пука I позива народне војске.

Рез. пеш. потпоручник *Драгиша С. Пурић*, рођен у селу Полошници, округ ужички, погинуо 27. септембра 1915. на Забрежју као водник 4. пеш. пука II позива народне војске.

Рез. пеш. потпоручник *Драгојло В. Бумбовић*, рођен 15. новембра 1888, у селу Бела Река, срез златиборски, округ ужички, погинуо 5. септембра 1916. на Кајмакчалану, као водник 2. чете 1. батаљона 6. пеш. пука.

---

³ Бабића нема у Гостиници. У књизи *Пожега и околина*, у поглављу о изгинулим ратницима од 1912. до 1918. среза пожешког, наведена су два лица са овим именом и презименом у Милићевом Селу и Горобилју. Према овим подацима, највероватније се ради о Војиславу Бабићу из Милићевог Села.

Пеш. потпоручник *Десимир Ј. Јовановић*, рођен у Ужицу, погинуо 13. септембра 1916. на Кајмакчалану као водник 4. чете 3. батаљона 17. пеш. пука.

Рез. пеш. потпоручник *Крсман О. Крсмановић*, рођен у селу Растишту, срез рачански, округ ужички, погинуо 1. новембра 1916. на Ивенској коси као водник 1. чете 3. батаљона 4. пеш. пука I позива народне војске.

Рез. пеш. потпоручник *Лазар Ж. Николић*, рођен 15. априла 1870. у селу Крчагову, округ ужички, погинуо 23. октобра 1915. на Црној стени као водник 4. пеш. пука III позива народне војске.

Пеш. потпоручник *Миладин И. Стивеовић*, рођен у селу Дружетићима, срез пожешки, округ ужички, погинуо 22. новембра 1914. на Кременцу као водник 3. чете 1. батаљона 16. пеш. пука I позива народне војске.

Рез. пеш. потпоручник *Милош Ж. Пејковић*, рођен 8. септембра 1884. у Каменици, округ ужички, погинуо 13. септембра 1916. на Кочобеју као водник 4. чете 2. батаљона 17. пеш. пука.

Рез. пеш. потпоручник *Милорад К. Ракић Пејровић*, рођен 2. новембра 1891. у Рогачици, округ ужички, погинуо 11. септембра 1916. на Кајмакчалану као водник 3. чете 1. батаљона 17. пеш. пука.

Пеш. потпоручник *Милија П. Лазић*, рођен у селу Узићима, срез пожешки, округ ужички, погинуо 16. новембра 1916. на Грунишком вису као водник 3. чете 1. батаљона 4. пеш. пука.

Пеш. потпоручник *Миливоје И. Миловић*, рођен у селу Трнави, округ ужички, погинуо 6. октобра 1915. на Власиници као водник 1. чете 3. батаљона 17. пеш. пука I позива народне војске.

Пеш. потпоручник *Павле Перишић*, рођен у селу Брајковићима, срез црногорски, округ ужички, погинуо 31. августа 1914. код Шора, а био је на служби у 17. пеш. пуку I позива народне војске.

Рез. пеш. потпоручник *Петар О. Перовић*, рођен 1886. у Брекову, срез ариљски, округ ужички, погинуо 12. октобра 1915. на Борју као водник 4. пеш. пука I позива народне војске.

Рез. пеш. потпоручник *Срећен А. Мићровић*, рођен 1888. у Стрмову, срез рачански, округ ужички, погинуо 13. новембра 1916. на Грунишком вису као водник митраљеског одељења 4. пеш. пука.

Рез. пеш. потпоручник *Својимир Р. Вићенџијевић*, рођен 6. априла 1891. у Годечеву, срез црногорски, округ ужички, погинуо 5. септембра 1916. као водник 9. пеш. пука.

Рез. пеш. капетан I класе *Грујица Софронијевић*, рођен у Горњој Добрињи, срез пожешки, округ ужички, погинуо 1916. године.

Рез. пеш. капетан I класе *Љубомир Л. Обрадовић*, рођен 6. децембра 1873. у Висабаби, срез пожешки, округ ужички, погинуо 13. септембра 1916. на Кајмакчалану као командир 3. чете 1. батаљона 4. пеш. пука.

Рез. пеш. капетан II класе *Тешо Н. Бајић*, рођен у Богданици, срез пожешки, округ ужички, погинуо 1914. године на Костајнику.

Рез. поручник *Здравко Радовић*, рођен у Тубићима, срез црногорски, округ ужички, погинуо 7. октобра 1914. као водник 3. чете 1. батаљона 4. пеш. пука II позива.

Жандармеријски потпоручник *Миломир Ј. Токић*, рођен у Тубићима, срез црногорски, округ ужички, погинуо као наредник 14. августа 1916. у борби на Чеканима као водник 1. чете 3. батаљона 17. пеш. пука.

Обвезник чиновничког реда *Мирко М. Мићић*, рођен у Рожанству, срез златиборски, округ ужички, погинуо 12. августа 1916. у Острову од бомбе аероплана као иследник Добровољачког одреда.

Генерал *Вукоман Арачић*, рођен 10. маја 1859. у Ланишту, срез белички, округ моравски, умро 12. фебруара 1915. у Ужицу као командант Ужичке војске.

Санитет. потпуковник *др Неђослав Велизарић*, рођен 2. августа 1867. у Алексинцу, умро 22. марта 1915. у Ужицу од пегавог тифуса као референт санитета Ужичке војске.

Пеш. потпуковник *Срејен Ристић*, рођен 6. јуна 1863. у Рокцима, округ ужички, умро 3. септембра 1917. у болници „Престолонаследник Александар“ у Солуну.

Пеш. мајор *Борисав С. Милошевић*, рођен 5. маја 1865. у Буару, округ ужички, умро 31. октобра 1915. у Приштини од задобијених рана као заступник команданта 1. пеш. пука II позива народне војске.

Арт. мајор *Владимир Трнавчевић*, рођен 18. септембра 1872. у Севојну, округ ужички, умро 15. децембра 1914. у Нишу као ађутант хаубичког пука II Армије.

Арт. мајор *Велимир И. Ђукнић*, рођен 25. октобра 1880. у Ужицу⁴, умро 31. јануара 1915. у Палерму – Италија од срчане болести.

---

⁴ ИАУ, Књига рођених цркве ужичке 1878–1881, текући број 42. уписано је да је Велимир рођен 24. октобра 1880. године од оца Илије Ђукнића, дивизијара Ибарске дивизије, и мајке Љубице из Ужица, као девето дете.

Пеш. мајор *Добросав Николић*, рођен 12. децембра 1876. у Заовинама, округ ужички, умро 24. октобра 1914. као ађутант Ибарске дивизије.

Пеш. мајор *Јеврем В. Рајевић*, рођен 12. марта 1868. у Ужицу, умро 2. новембра 1915. у селу Тулару од задобијених рана као командант 4. батаљона Допунског пука Шумадијске Дивизије II позива народне војске.

Пеш. мајор *Миладин Кораћ*, рођен 2. јуна 1856. у Расној, округ ужички, умро 13. јула 1919. у Нишу као ађутант Нишке тврђаве.

Рез. санит. мајор *др Светислав Андрејевић*, рођен 1. септембра 1868. у Ужицу, умро 17. марта 1915. у Неготину од пегавог тифуса као управник Неготинске резервне болнице.

Пеш. мајор *Срејен Дражићевић*, рођен 14. децембра 1862. у селу Шуме, округ ужички, умро 3. јуна 1916. у „Ахилеону“ на Крфу као команд. Профијант. колоне моравске дивизије II позива.

Рез. пеш. мајор *Сава Лазић – Тодоровић*, рођен 14. јануара 1861. у Овчињи, срез рачански, округ ужички, умро 30. марта 1917. у француској болници Екише од парализе срца као командант 3. батаљона 2. заробљеничког пука бугарског.

Пеш. мајор *Срејен М. Бокић*, рођен 9. фебруара 1860. у Кремнима, срез златиборски, округ ужички, умро 4. јула 1918. на Крфу – болница „Ахилеон“, као размењен инвалид.

Пеш. мајор *Светозар Гмизовић*, рођен 18. августа 1854. у Ужицу, умро 16. априла 1919. у Нишу, а био је на служби у интендантури Моравске дивизијске области.

Пеш. мајор *Стеван Т. Чоловић*, рођен 24. октобра 1864. у Трудову, округ ужички, умро 14. марта 1920.

Арт. мајор *Тома Д. Димиријевић*, рођен 1. септембра 1853. у Борчи, округ крагујевачки, умро ноћу између 18. и 19. новембра у Ужицу као командант Муниционе колоне Тимочке дивизије.

Арх. тех. пуковник *Владимир Рајковић*, рођен 14. априла 1864. у Чајетини, срез златиборски, округ ужички, умро 18. фебруара 1918. у Крезору – Француска као шеф радника у Шнајдеровој фабрици.

Рез. пеш. капетан I кл. *Владимир В. Појовић*, рођен 17. јула 1878. у Чајетини, срез златиборски, округ ужички, умро 24. фебруара 1915. у Крагујевцу од пегавог тифуса као командир 2. чете 2. батаљона 4. пеш. пука II позива народне војске.

Пеш. капетан I кл. *Василије П. Рагосављевић*, рођен 1. априла 1886. у Ариљу, округ ужички, умро 2. јуна 1918. у болници „Престолонаследник

Александар“ у Солуну као командир 4. чете 2. батаљона последње одбране старца.

Рез. пеш. капетан I кл. *Вийомир Рајић*, рођен 18. марта 1868. у Ужицу, умро 14. децембра 1917. у болници „Престолонаследник Александар“ у Солуну, а био је на служби у Војно-жељезничкој инспекцији.

Рез. артиљер. капетан I кл. *Илија Н. Дуцић*, рођен 11. новембра 1883. у Вел. Извору, округ тимочки; умро 24. октобра 1918. у Ужицу као водник 2. батерије Тимочког арт. пука.

Рез. капетан I кл. *Јанко Ђорђевић*, рођен 4. јуна 1866. у селу Висибаба, округ ужички, умро 15. фебруара 1916. на острву Лазарету на Крфу као командир 4. чете 1. батаљона 2. пеш. пука III позива народне војске.

Пеш. капетан I кл. *Михаило Радовановић*, рођен 11. јула 1863. у Косје-рићу, округ ужички, умро 24. децембра 1914. у Ваљеву.

Арт. капетан I кл. *Милош М. Гардић*, рођен 30. септембра 1876. у Ужи-цу, умро 4. фебруара 1917. као командир I одељења муниционе колоне Ду-навске дивизије.

Пеш. капетан I кл. *Радојав В. Николић*, рођен 1. августа 1879. у Заови-нама, округ ужички, умро 14. јула 1915. у Нишу од задобијених рана као командир митраљеског одељења 9. пеш. пука II позива.

Рез. арт. капетан I класе *Радојав К. Тасић*, рођен 1888. у Ракитову, срез белички, округ моравски, умро 28. октобра 1918. у Ужичкој рез. вој-ној болници као командир 2. одељења профијант. колоне Тимочке дивизије.

Пеш. капетан I кл. *Срејен Пејровић*, рођен 19. јануара 1873. у Ужи-цу, умро 15. новембра 1914. у Прокупљу као командир чете у 2. прекоброј-ном пуку I позива народне војске.

Рез. пеш. капетан II кл. *Андреја С. Срејеновић*, рођен 6. августа 1871. у Вушевцу, срез лепенички, округ крагујевачки, умро 13. марта 1915. у Ужицу као водник 1. чете 3. батаљона 11. пеш. пука II позива.

Рез. пеш. капетан II кл. *Драгољуб Л. Јерemiћ*, рођен 10. новембра 1873. у Биоски, срез и округ ужички, умро 1. новембра 1915. у Ужицу као судија дивизијског војног суда Дринске дивизијске области.

Рез. пеш. капетан II кл. *Димитрије В. Михаиловић*, рођен 24. октобра 1885. у Ужицу, умро 5. октобра 1916. у Сомбору као ратни заробљеник.

Рез. арт. капетан II кл. *Драгомир Г. Мартић*, рођен 17. априла 1885. у Ужицу, умро 20. јануара 1916. у Вучитрну од задобијених рана.

Рез. пеш. капетан II кл. *Ђорђе В. Цвијовић*, рођен 7. априла 1875. у Каменици, срез и округ ужички, умро 7. марта 1915. код своје куће као водник 4. чете 3. батаљона 12. пеш. пука II позива.

Рез. пеш. капетан II класе *Миљко Н. Борисављевић*, рођен 1. јануара 1859. у Горњој Добрињи, срез пожешки, округ ужички, умро 9. марта 1915. у Ужицу од пегавог тифуса као командир Ужичке заробљеничке команде.

Рез. пеш. капетан II класе *Обрен М. Димитријевић*, рођен 14. јануара 1864. у Маковишту, срез црногорски, округ ужички, умро 7. јула 1915. у Ужицу као командир 3. чете 3. батаљона 4. пеш. пука III позива.

Рез. пеш. капетан II класе *Љубомир Керковић*, рођен 15. јануара 1879. у Мокрој Гори, срез златиборски, округ ужички, умро 18. новембра 1914. у Нишу од задобијених рана као командир 2. чете 3. батаљона 4. пеш. пука II позива.

Рез. судски капетан II класе *Михаило С. Голубовић*, рођен 1. јула 1874. у Крагујевцу, умро 16. октобра 1914. у Ужичкој болници као аудитор 11. пеш. пука II позива.

Рез. пеш. капетан II класе *Петар Л. Костић*, рођен 23. септембра 1856. у Карану, округ ужички, умро 26. октобра 1919. као командир 1. чете 1. батаљона Заробљеничког бугарског пука.

Рез. пеш. капетан II класе *Срећен Ј. Мићровић*, рођен 23. августа 1872. године у Пилици, округ ужички, умро 22. априла 1915. у Ваљеву као командир бојне коморе IV пеш. пука II позива.

Рез. коњички капетан II класе *Стеван Ј. Арсић*, рођен 4. октобра 1869. у Горњој Добрињи, срез пожешки, округ ужички, умро 20. маја 1918. на Крфу као ађутант VI пук. окр. команде.

Рез. санит. поручник *др Густав Сајферт*, умро 20. јануара 1915. у Ужичкој болници од тифуса као лекар 3. пољске болнице Шумадијске дивизије II позива.

Рез. пеш. поручник *Милорад М. Грбић*, рођен 4. фебруара 1879. у Пожези, округ ужички, умро 3. септембра 1915. од задобијених рана.

Рез. пеш. поручник *Милан Ј. Јањушевић*, рођен 28. децембра 1887. у Ужицу, умро 7. новембра 1918. у Загребу.

Арт. поручник *Миљко И. Павићевић*, умро ноћу између 29. и 30. октобра 1918. у Пријеполју као водник 3. батерије Шумадијског брдског артиљеријског пука.

Рез. пеш. поручник *Розмир Ј. Милошевић*, рођен 17. новембра 1879. у Јеловику, срез рачански, округ ужички, умро 17. новембра 1914. од задобијене ране у борби на положају Боблијама, као водник 4. чете 1. батаљона 3. прекобројног пеш. пука I позива.

Пешад. поручник *Радоје Ј. Појовић*, рођен у Ужицу, умро 6. јула 1917. у Ужицу.

Пешад. поручник *Стеван Симић*, рођен 1. маја 1870. у Пожези, округ ужички, рањен 12. септембра 1914. куршумом дум-дум и истог дана умро од задобијених рана као водник 3. чете 3. батаљона 19. пешад. пука I позива.

Рез. пеш. поручник *Симеун Марковић*, рођен 1. септембра 1862. у Брајковићима, срез црногорски, округ ужички, умро 6. марта 1915. у Ваљеву као командир 3. одељења профијант. колоне Дринске дивизије I позива.

Рез. пеш. поручник *Стојан Антонијевић*, рођен 7. јануара 1884. у Пониковици, округ ужички, умро 13. новембра 1918. у Љубљани.

Рез. пеш. поручник *Тодор Павловић*, рођен 1. марта 1874. у Чајетини, срез златиборски, округ ужички, умро 28. новембра 1914. од задобијених рана као водник 4. пеш. пука II позива.

Арт. поручник *Жарко Д. Кулић*, рођен у Ужицу, умро 24. септембра 1917. на Милетиној коси као ађутант 1. дивизиона Дринског брдског арт. пука.

Рез. пеш. поручник *Витомир П. Симеуновић*, рођен у Стрмову, срез рачански, округ ужички, умро 7. септембра 1918. у селу Стрмову.

Арт. поручник *Милорад И. Медовић*, рођен у Бајиној Башти, умро 16. августа 1917. у болници у Француској, а био је на служби у хаубичком дивизиону Тимочке дивизије.

Рез. пеш. потпоручник *Александар П. Јовановић*, рођен 16. августа 1893. у Ужицу, умро 19. марта 1916. на острву Видо, а био је на служби у 3. пешад. пуку.

Рез. пеш. потпоручник *Војин Гордић*, рођен 11. јануара 1878. у Ужицу, умро 30. маја 1917. у „Ахилејону“ на Крфу као водник батаљона последње одбране стараца.

Рез. пеш. потпоручник *Димитрије П. Вујичић*, рођен 6. октобра 1892. у Бајиној Башти, умро 18. септембра 1916. у Лазену – Швајцарска.

Пеш. потпоручник *Драгомир Љујић*, умро 14. априла 1919. у Пожези.

Рез. пеш. потпоручник *Иван Н. Секулић*, рођен у Ивањици, срез моравички, округ ужички, умро 31. јануара 1915. у селу Лисовићу као водник 4. чете 3. батаљона 15. пеш. пука II позива.

Рез. арт. потпоручник *Јован Ђирић*, рођен 24. септембра 1889. у Ужицу, умро 10. фебруара 1915. у болници у Неготину као водник 4. прекобројног пеш. пука I позива.

Рез. пеш. потпоручник *Лука Т. Жиловић*, рођен 4. фебруара 1892. у Ужицу, умро 1. октобра 1918. у Риму као водник 4. чете 2. батаљона 9. пеш. пука I позива.

Рез. пеш. потпоручник *Љубомир Јешић*, рођен 14. априла 1875. у Галовићима, срез црногорски, округ ужички, умро 26. августа 1915. у II пољској болници у Стублинама као водник 3. чете 1. батаљона. 4. пеш. пука II позива.

Пеш. потпоручник *Љубомир Р. Николић*, рођен у Кремнима, срез златиборски, округ ужички, умро 29. новембра 1916. од задобијене ране у борби на Браздастој коси као заступник командира чете у Добровољачком одреду.

Рез. пеш. потпоручник *Милош Ушендић – Рагосављевић*, рођен у Љубишу, срез златиборски, округ ужички, умро 15. новембра 1914. у Г. Милановцу од задобијене ране као водник 1. пеш. пука I позива.

Рез. пеш. потпоручник *Милораг М. Јовичић*, рођен у Ужицу, умро 24. маја 1916. у болници у „Ахилејону“ на Крфу као водник 4. чете 1. батаљона 8. пеш. пука.

Рез. пеш. потпоручник *Милан В. Мићровић*, рођен 1893. у Ужицу, умро 20. фебруара 1916. на острву Лазарету код Крфа, а био је на служби у 9. пеш. пуку II позива.

Рез. пеш. потпоручник *Михаило Л. Куйчевић*, рођен 21. марта 1872. у Ужицу, умро 29. августа 1916. од задобијених рана, а био је на служби у Аутомобилској команди.

Пешад. потпоручник *Милоје Пејковић*, рођен у Ужицу, несретним случајем тешко рањен и од ране умро 6. маја 1917. у Бизерти као водник Скопске пешад. подофицирске школе.

Рез. пеш. потпоручник *Милоје П. Веселиновић*, рођен 2. фебруара 1874. у Солотуши, срез рачански, округ ужички, умро 26. августа 1918. на Крфу као водник 2. чете 3. батаљона последње одбране стараца.

Рез. пеш. потпоручник *Милан Н. Ђуровић*, рођен 8. августа 1892. у Дубоком, округ ужички, умро 25. априла 1919, а био је на служби у команди нераспоређених официра.

Рез. пеш. потпоручник *Рајко Р. Букановић*, рођен 20. августа 1877. у Годечеву, срез црногорски, округ ужички, умро 7. јула 1917. у Ужицу.

Рез. пеш. потпоручник *Радојица О. Мајић*, рођен 1881. у Гвосцу, срез рачански, округ ужички; умро ноћу између 19. и 20. октобра 1915. од задобијених рана као водник 2. чете 3. батаљона 4. пеш. пука I позива.

Писар I класе *Владимир Смиљанић*, рођен 30. априла 1862. у Љубишу, срез златиборски, округ ужички, умро концем новембра 1915. у болници Леди Пеџет у Скопљу.

Нижи. адм. чиновник III класе *Гвозден Оцокоља*, рођен 18. октобра 1863. у Брезови, срез моравички, округ ужички, умро 18. фебруара 1915. од пегавог тифуса у Београдској војној болници као магационер Опште војне болнице.

Виши војни ветеринар *Милутићин М. Мајковић*, рођен 26. фебруара 1875. у Ужицу, умро 7. децембра 1919. у Француској, а био је на служби у Санитетском одељењу Врховне команде.

Писар II класе *Милан М. Глишић*, рођен у Ужицу, умро 15. децембра 1915. у Врњачкој Бањи.

Обвезник чиновничког реда – професор Универзитета *Миленко Туруђић*, умро 18. фебруара 1915. у Ужицу као иследник Војне станице у Ужицу.

Обвезник чиновничког реда *Стеван Тојаловић*, рођен у Ужицу, умро 18. фебруара 1916. у болници на острву Видо као инжењер железничке чете.

Обвезник чиновничког реда *Аџанасије Јовановић*, рођен у Мочиоцима, срез ариљски, округ ужички, умро 8. фебруара 1917. на броду „Диге-Трум“, а био је на служби у Команди места у Солуну.

Рез. пешад. кап. II класе *Михаило М. Недељковић*, рођен у Годовику, срез пожешки, округ ужички, погинуо 29. септембра 1915. на положају Забела код Пожаревца.

Рез. пешад. капетан I класе *Вукоман Ж. Вукић*, рођен 24. марта 1873. у Рибашевини, срез и округ ужички, умро у ропству у Бугарској.

Рез. пешад. капетан II класе *Раде Ковачевић*, рођен 27. јуна 1865. у Врањанима, срез пожешки, округ ужички, нестао 24. октобра 1914. на Гучеву као командир 2. чете 1. батаљона 4. пеш. пука II позива.

Рез. арт. поручник *Димитрије Филиповић*, рођен у Рогачици, срез рачански, округ ужички, не зна се где је.

НЕКРОЛОЗИ

†

ЂЕНЕРАЛ ВУКОМАН АРАЧИЋ

командант Ужичке Војске

12. фебруара 1915. године у 5 и по поподне, у Ужицу, угасио се живот ђенерала Вукомана Арачића, храброг команданта Ужичке војске. Нестало је једног нашег ратног ветерана; сишао је са сцене један даровити раденик на пољу војне науке и васпитач савремених генерација нашега официрског кора.

Рођен 1851. год. у питомој Шумадијској Морави, селу Ланишту, сељачко дете, покојни ђенерал Арачић успео је да се са ретком вољом и радљивошћу пробије у прве редове нашег друштва, да заузме једно од највиднијих места међу нашим државним раденицима и да, на челу крупних одреда наше војске, одигра судбоносну улогу у одбрани наше лепе Отаџбине.

Бурно је текао живот ђенерала Арачића.

Свршивши нашу артиљеријску школу у 1874. години са врло добрим успехом, покојни Арачић аванзовао је за пионирског потпоручника и прво своје службовање отпочео је у овоме роду оружја.

У први рат са Турцима ступио је као потпоручник, и то као ађутант за ђенералштабне послове у Тимочком корпусу код пуковника Ђуре Хорватовића. Код овог нашег великана учио се покојни Арачић јунаштву и мушком држању пред непријатељем.

Храброст и памет младога Арачића уочио је велики Хорватовић; ове високе особине његове приближиле су га строгом Хорватовићу. Издржао је млади Арачић тешке пробе код свога ратног мајстора.

У другом рату с Турцима, покојни Арачић, као поручник у улози је начелника штаба Јагодинске бригаде, – он је тада био са својим сељацима. Двадесет деветог децембра 1877. год., на челу своје бригаде, први улази у тврђаву поноситог Ниша, тамо разоружава турску посаду и развија српску тробојку на старом бедуму Константинова града. По том се бори код Самокова, излажући се опасности до самоодрицања.

После првих ратова са Турском, инжињерски капетан Арачић био је као државни питомац послан у аустријску војску, у инжињериске трупе. Ускоро, за тим, по повратку из иностранства, преведен је у ђенералштабну струку, за коју је већ пре толико времена показивао велику способност и наклоност.

По природи марљив, скроман, стрпељив и радљив, при том тихог, али запаљивог темперамента, покојни ђенерал Арачић преласком у ђенералштаб нашао је погодно поље за рад. Наша војска у ђенералштабном официру Арачићу добила је изврсног радника и васпитача војно-школске младежи.

Рат са Бугарима, 1885. године, затекао га је на положају начелника штаба Дринске активне дивизије. Командант ове био је тада питоми Јован Мишковић, благородни и умни војник.

Ако се код Хорватовића покојни Арачић научио одважности и брзини рада на бојишту, код Мишковића у рату 1885. године изучио је практичну ратну ђенералштабну службу, коју је као науку потом и предавао на вишем курсу наше Војне Академије.

Дружба и рад са покојним Мишковићем оставила је дубоког трага на стручној ђенералштабној спреми покојног Арачића. Иначе развијени умни хоризонт његов још више је раширен. Ђенерал Арачић био је један од највиђенијих ђенералштабних официра европског типа. Често би покојник нама, својим ђацима, говорио: „Бог да прости Мишковића, био је уман и племенит војник, од њега сам врло много научио“.

По свршетку овога рата, покојни Арачић, обогатен јаким ратним искуством а наоружан врло солидним знањем теорије ратне вештине, служи и даље у дивизијским штабовима: Дринске а затим и Дунавске дивизије, аванзујући поступно у чинове ђенералштабног мајора и потпуковника, и истиче се у ред професора наше Војне академије, међу којима заузима једно од завиднијих места. Његови су предмети били: на нижем курсу Војна географија, Тактика, Историја ратова, а на вишем курсу Ратна игра и Ђенералштабна служба ратног доба.

Напоредо са професуром покојни ђенерал заузимао је и највиши положај у централној војној управи. Рад његов на положају начелника Општевојног одељења Главног Ђенералштаба био је врло плодан. Стара територијална подела наше области, велики број војних закона и правила, радови на земаљској одбрани, формацији и организацији наше војске, сведоци су и споменици његовог просвећеног рада. Доцније, на положају помоћника начелника Главног ђенералштаба (односно Штаба Команде Активне Војске) био је неколико година и уредник „Ратника“. Он је већ раније давао нашем војно-научном листу своје прилоге, а доцније, као његов уредник, давао их је чешће.

Период времена од 9 година, пред велики рат 1912. године, провео је покојни ђенерал ван војске, у пензији. Ну и за ово сразмерно дуго време он није прекидао везу са војском. Одмарајући се у његовом рођеном Ланишту

и помажући своје сељаке саветом и материјално, покојни ђенерал није престао да прати и развој ратне вештине: рат Руса са Јапанцима јако га је интересовао. Он је у овоме периоду био професор својој деци, официрима Петру и Браниславу, спремајући, узгред, и велики број официра за мајорски испит. Тада је приступио и изради свога дела о Ђенералштабној служби, чији је први део издао још 1899. године („Ђенералштабна служба ратног доба“), а други део („мирног доба“) довршен 1914. године, није могао бити штампан због ратних прилика.

Када је 1912. године куцнуо час за покрет балканских хришћана против вековног душманина – Турака, ђенералштабног пуковника Арачића позвала је дужност за деликатну улогу команданта Тимочке дивизијске области. На овоме месту покојни ђенерал развио је дивну радљивост за снабдевање наших оперативних армија животним потребама и комором. Из Тимочке дивизијске области стизало је брашно у исто време и под Једрене и у Љуму. Све је ово упућивао неуморни и часни администратор, пуковник Арачић, штитећи интересе отаџбине и пружајући помоћи ко год је и где је затражи.

Јунски препад Бугара сачекао је бодри командант Тимочке војске са ладноћом, достојном подражавања. Било је критично доба. Ми, с Овчег поља, упирали смо погледе преко Власинских планина попут Тимока, питајући се да ли ће наш чича Арачић одолети и одбранили позадину и артиљерију наше македонске војске. И на ова наша духовна питања одговарао је хладно али поуздано пуковник Арачић „не брините се ви соколи на Брегалници, држите се ви добро, ја ћу одбранили Тимок“. Овде нам је Арачић близак класичноме хајдук Вељку.

Журно је сакупљао Арачић обвезнике из 3. позива и последње одбране: „Чупавке“, како их је он из милоште називао. Формирао је он на Тимоку војску и 23. и 24. јуна јуначки, на Планиници, разбио је бугарски налет на Зајечар.

Следећих дана очистио је Тимок од Бугара и 2. јула са својим „Чупавцима“ грунуо у Бугарску, заузео Кулу и Белограцик и опсео Видин. Оцеви и деде са Тимока не застадоше за својим орлићима са Брегалнице.

Успеси Арачићеве војске подигоше још већма дух Брегалничких наших соколова. Његов успех имао је силнога утицаја на наступање савезне румунске војске: наша трећекласна коњица пројახала је тада од Лом Паланке до Старе Кутуловице (Фердинандово); политичка ситуација, створена војничком ситуацијом на Видинском војишту заслугом пуковника Арачића, била је за нас врло повољна. На Тимоку, исто силно као и на Брегал-

ници, одбрањена је част српског оружја и интереси наше отаџбине. Зајечарци изабраше свога браниоца за почасног грађанина свога места.

За јуначко држање на Тимоку покојни Арачић добио је ђенералски чин и највише наше ратно одличје: Карађорђеву звезду с мачевима 4. реда. Он је био прави борбени ђенерал. Ово његово одликовање поздравила је цела српска војска.

Кратко време од Тимочке славе до овога рата провео је ђенерал Арачић на важним пословима око земаљске одбране.

Јулска мобилизација наше војске позвала је ђенерала Арачића, пређашњег команданта Тимочке војске, за команданта Тимочке дивизије II позива. Јунацима са Криволака постављен је за вођу тимочки јунак Арачић.

И са овом железном дивизијом ђенерал Арачић хита да ослободи побљени Шабац. Јунаци са Криволака налетеше на крвнике код Шапца и у тродневном боју повратише оскрнављени наш питоми Шабац. За ово време под његовом је командом била и Шумадијска дивизија, те је тако наш стари професор под Шапцем одиграо и улогу корпусног команданта.

Свршило се преотимање Шапца и јуначки наш стари ђенерал, опет на челу своје другопозивне дивизије, иде у Мачву да непријатељу нанесе смртне ударце на Парашници.

Крајем септембра одређен је за команданта Ужичке војске. У крвавим бојевима од 1. до 11. октобра 1914. на Сенковићу, Паклинику, Точионику, Бабјаку и Семећу Ужичка војска нанела је огромне губитке непријатељској, двојно надмоћнијој снази, повлачећи се као рањени лав ка набујалој хучној Дрини, на којој се, код Вишеграда, од удараца тешких валова тресао Соколовића везира мост, који је још једини остао био.

Због прилика које се развише на доњој Дрини било је и победоносној Ужичкој војсци наређено да се повуче ка Ужицу.

Овде је покојни Арачић учинио све што је у његовој моћи било да одбрани Ужице; наше су трупе успешно тукле непријатеља на Варди и на Дрини код Бајине Баште, али, када и Маљен паде и непријатељ отпоче наступати ка Чачку, тешког срца, 12. новембра у вече, одлучи се стари ђенерал да напусти поверено му Ужице. Требало је сачувати Ужичку војску ради одбране отаџбине. Крајње је време било да, истакнута на Дрини, ова војска заузме фронт по линији на којој бежаху I и III армија.

Мајсторски је извео ђенерал Арачић одлазак своје војске са Дрине пред Овчарско-кабларску клисуру.

Стигавши у Марковац 14. новембра, ђенерал Арачић једнако мисли на офанзиву. И када је сазнао да су се наше I и III армија у повлачењу зауставиле, казао је „у добри час, сад је време да нападнемо“.

Време од 13. до 20. новембра ђенерал Арачић проводи у неуморном раду да своју војску припреми за напад; све је код њега било упућено у ту страну: ни корака више назад!

При преласку наших армија у наступање са Овчара, Каблара и подножја Суворора и Рудника, Ужичка је војска наступала силним налетом, снажно потпомажући слабо лево крило наше Прве армије.

Помоћ коју је ђенерал Арачић десним крилом своје војске дао левом крилу Прве армије, јединствена је. Овај пример потпомагања суседне армије ући ће у историју ратова као класичан.

Ту је покојни ђенерал Арачић деловао као јединствени Србин, друг и истински ђенерал.

Победоносна Ужичка војска у времену од 20. до 23. новембра тукла је непријатеља на целој фронту: на левом крилу на Крстацу разбила је наша Ужичка бригада ојачану непријатељску II брдску бригаду; на центру, на Годуну, Лимски одред са делом Шумадијске дивизије задржао је бесне нападе три непријатељске бригаде, а на десном крилу Шумадинци потпомогоше лево крило Дунаваца и разбише непријатеља на своме фронту, чија јачина беше јача од ове бригаде. Кремен је заузет силним потпомагањем Ужичке војске. Пут за Суворор био је отворен. Непријатељ је био слољен; он је бежао.

Силно је гонио ђенерал Арачић разбијеног непријатеља. И при овоме гоњењу он је имао у виду општу, а не посебну, само своје војске задаћу. Гоњење је вршио масирајући снагу ближе Првој армији, да се њој на невољи нађе.

25. новембра, када су трупе I армије заузимале Ваљево, Шумадинци Ужичке војске већ су силазили са Дебелог брда ка Пецкој. 26. новембра Ужичка војска већ је изашла на Дрину, очистивши сав терен пред собом од непријатеља. Непријатељу код Ваљева био је одсечен пут за Љубовију – његови остаци испред I армије морали су се спасавати пут Мачве, где су, као што је познато, морали напустити свој материјал.

29. новембра, тихо и нечујно ушао је ђенерал Арачић са својим штабом у ослобођено Ужице.

Време од поновног уласка у Ужице до саме смрти бејаше посветио ђенерал и бризи за неговање здравља својих војника.

Опасна зараза, пегави тифус, обхрвала је храброг ђенерала почетком фебруара 1915. Држао се добро све до 10. истог месеца, када је наступила компликација – запаљење плућа. 12. фебруара у 5 час. 30 мин. испустио је своју српску и јуначку душу командант Ужичке војске. Вест о његовој смрти разнела се муњевито кроз Ужице; сви су били његовом смрћу поражени. Нико није могао веровати да је стари, али увек свежи и чили ђенерал заменио овај живот у коме је много радио – небеским.

Тринаестог фебруара у 4 часа по подне, официри ужичког гарнизона и грађанство Ужица испратили су до гроба тело јуначког ђенерала Арачића. Никакве друге церемоније, ништа од прописаних и заслужених почести. Скроман, као што му је цео живот био, био је погреб његов. Бели метални сандук био је обавијен нашом лепом тробојком, коју је он победоносно развио 29. децембра 1877. на беду нишког града, 8. јула 1913. на Белогарцику и 10. августа 1914. на Шапцу.

На гробу језгровитим импровизованим говором, у име Ужичке војске, опростио се са покојним ђенералом Арачићем његов некадањи ђак, пуковник Драгутин Милутиновић.

Без топовске паљбе спуштено је његово тело у гроб, а када су уз појање „вјечнаја памјат“, ашови гробара почели бацати влажну земљу на сандук, потмула тутњава подсети нас на далеку топовску грмљавину, каква се чула у славним данима 20–24. новембра на падинама Овчара и Каблара, где је Ужичка војска под командом ђенерала Вукомана Арачића одбранила част Србије.

Вечан помен и слава јунаку ђенералу Вукоману Арачићу. Лака му српска земља, за одбрану које је и живот свој положио.

п. пук *Војин Максимовић*

†

ВЕЛИБОР Н. ТРЕБИЊАЦ

пешад. пуковник,
командант пешадијске школе гађања

Иако је велики и страшни рат већ давно прошао и све патње, муке и тешкоће већ почеле да се заборављају, нису ипак престале и жртве, које је он прогутао и већ их и даље гута, ако не онако кржаве и честе, ипак исто толико тешке: 5. октобра тек. год. умро је напрасно, за својим столом за рад, пешадијски пуковник Велибор Н. Требињац, командант Пешад. школе гађања.

Још млад, здрав, пун енергије и воље за рад, он је у моменту склопио очи, да их више не отвори – исцрпљен прекомерним радом и бригом за остварење великог задатка који му је поверен: изједначење доктрине и мисли својих официра, који постепено имају проћи школу гађања.

Покојни Велибор рођен је у Пожези (ужичкој) 23. марта 1878. год. Свршио је шест разреда гимназије у Крагујевцу, после чега је ступио у Војну академију, чији је трогодишњи курс свршио и 2. августа 1898. год. произведен у чин пешадијског потпоручника.

Као одличан питомац, имајући нарочиту љубав за војнички позив, покојни Требињац још онда бира пешадију – „најглавнији род оружја“, како је он говорио, из којег се са највише практичне спреме улази у ђенералштабну струку, за коју се он још онда спремао.

Као водни официр VII пеша. пука, у оно време интензивног рада и спреме српске војске, заиста је има прилике да се војнички образује – и стекавши репутацију одличног пешадијског официра, буде одређен за водног официра у првој пешад. чети Краљеве гарде. Из ње је отишао да би ступио на вишу школу Војне академије, коју је такође свршио одлично и већ 1905. год. Велибор је приправник за ђенералштабну струку.

Но у ђенералштабну струку није преведен и он не губи вољу и енергију, већ се свом снагом и целим својим бићем посвећује пешадији.

Већ као млад капетан, он је члан комисије за израду митраљеског правила и наставе за гађање пушком, митраљезом и карабином.

Као капетан командује и пешадијском четом и митраљеским одељењем и једином стрељачком четом у Пешад. школи гађања. Доцније у истој школи гађања постаје наставник и помоћник команданта школе, на којој га дужности и ратови затичу.

Покојни Велибор није се могао задовољити само знањем које су му дале домаће школе и војна литература на матерњем језику, већ је увидео да треба да се усавршава. Знајући вредност немачког језика и немачке војне литературе, он тражи и добија годишње одсуство за Немачку, где је не само успео да језик савлада, већ стално интересујући се напретком војске, иако као приватно лице, пратио је развитак па чак пред сам рат, марта 1912. год., успева да присуствује великим царским маневрима у Саксонској. Иначе већ одушевљеном војнику, ово бављење у Немачкој још је више учврстило погледе на војску и њезину улогу у државном животу, а ускоро му се дала прилика да те погледе и на праксици испољи.

Тек у ратовима покојни Велибор могао је показати сву спрему, чврстину карактера, способности и особине доброг официра. Ово, истина, не

измиче из вида ни његовим претпостављенима, јер нема ни једне ратне теорије да у њој није Велибор учествовао и то увек на завидним положајима.

И сам прост пропраћај свих служби које је Велибор у рату вршио показаће сву разноврсност знања и сву величину карактера његовог.

Одмах у почетку рата са Турском 1912. год., Велибор – у недостатку ђенералштабних официра – буде одређен за помоћника начелника штаба Тимочке дивизије I позива и са њоме учествује у свима операцијама, како на правцу Ћустендил – Крива Паланка – Кратово – Црни врх, тако и при опсади и заузећу Једрена.

Но чим се Арнаути побунише 1913. г., Велибор оставља своју дивизију да се демобилише и бива одређен на службу за ђенералштабне послове у штаб Маћедонско-косовских трупа и заступника начелника штаба Вардарске дивизијске области (као његов помоћник).

Кад је арнаутска побуна из 1913. год. била угушена, покојни Велибор буде одређен за председника комисије за разграничење између Краљевина Србије и Црне Горе.

Иако млад потпуковник, на овако завидном војно-политичком положају, Велибор остаје, са малим прекидом, све до почетка великог светског рата.

Европски рат затекао је Велибора на положају начелника ђенералштаба Команде трупа нових области, али врло кратко време остао је на њему и буде још одмах, крајем јула 1914. год., одређен за начелника штаба, а доцније помоћника начелника штаба Ужичке војске. Као такав, провео је први период борби Ужичке војске – њезин неуспели напад на Вишеград, повлачење на гранични фронт и поновни напад, заузеће Вишеграда и напредовање до Хана Пјеска. Тада буде хитно одазват и упућен за начелника штаба Браничевског одреда, који се је тек формирао од оних трупа III позива, које је оставила Дунавска дивизија II позива после њеног одласка на запад.

Но као одличан познавалац прилика, људи и карактера у Маћедонији, Велибор већ у септембру 1914. године буде одређен за начелника штаба Команде Трупа нових области, на ком положају остаје у најтежим тренуцима живота и рада тих трупа и 24. октобра постане помоћник начелника штаба истих тих трупа. На овом положају остаје до реорганизације наше војске на Крфу, где фебруара 1916. године буде одређен у мисију официра који ће у Русији од добровољаца формирати јединице.

Тамо, у Русији, у формираној I српској добровољачкој дивизији, Велибор командује IV пешадијским пуком.

За време борби у Добруци, IV добровољачки пук имао је неколико страховитих борби, а нарочито на Кокарци, где је пук једним ванредним јуришем нагнао бројно знатно јаче Бугаре у бекство. Покојни Велибор, на челу свог пука, у борби код Амзаче, буде рањен у десну руку, али из строја није излазио. Од ове ране није било никаквих тежих последица.

С пропашћу режима у Русији опстанак наших добровољачких јединица тамо био је онемогућен, те су се све јединице морале пребацити на Солунски фронт.

Велиборов пук улазио је у састав II ешалона II бригаде I добровољачке дивизије и под његовом командом прешао је пут с југа европског дела Русије, преко Сибира и Манџурије, Сингапура, Суеца и Александрије и срећно допловио у Солун. Одмах по доласку у Солун, пук буде упућен на фронт као II пук Југословенске дивизије, којим Велибор командује само до 10. јуна 1918. год. Тада буде одређен за помоћника начелника штаба II армије, на ком положају остаје за време наше офанзиве на Солунском фронту до октобра.

У Скопљу, у октобру 1918. Велибор буде одређен за помоћника начелника саобраћајног одељења Врховне команде, коју дужност отпавља до конца 1918. године.

По завршетку рата он буде одређен за начелника ђенералштаба Вардарске дивизијске области. За време службе у Вардарској дивиз. области, Велибор је указом био назначен за команданта бригаде, прво Босанске а потом и Шумадијске пешадијске бригаде, али због ондашњих прилика у Македонији и изузетно доброг познавања тих прилика, Велибор није могао бити разрешен дужности на којој је био, те тако није ни примао дужност бригадног команданта.

Па и последња перипетија нашег рата није мимоишла Велибора. У арнаутској побуни 1920. године, он је у почетку био начелник штаба Подримских трупа, а затим командант левог одсека Арбанског фронта, имајући под својом командом 4 пука пешадије са 3 брдска и 2 пољска дивизиона артиљерије.

После побуне био је делегат за разграничавање са Арбанијом.

Располажући солидном спремом, а хладан, смишљен и са веома правилним судом о свакој ствари и ситуацији, покојни Велибор имао је лепог успеха у свакој од ових многобројних и разноврсних служби. Он лично није волео службу у штабу и вечито је говорио да воли трупу, војнике, јер тамо одмах види и резултат свога труда. И заиста његов IV пук доброво-

љачке дивизије у Русији или II пук Југословенске дивизије на Солунском фронту осветлао је образ у свима борбама у којима је учествовао.

Према себи лично, Велибор је био неумољиво строг, али је и од потчињених тражио службу на првом месту. Истина, за потчињене је било веома тешко, али видећи свуд и свагда свог команданта пред собом, нити се роптало, нити чак осуђивало.

Залажући се сав у служби, бивао је и награђиван признањем, јер је на грудима носио од медаље за војничке врлине сва наша ратна одликовања имајући две Карађорђевог звезде са мачевима IV ст.[епена] и два Бела орла с мачевима III степена. Поред ових, његове груди достојно су красила и одликовања страних држава – персијско, црногорско, руско, румунско, енглеско и чехословачко.

Али за то он је дао све што један човек може дати, није жалио ни труда ни знања, ни нерава, ни здравља.

Чим је после ратова наша војска прешла у мирнодопско стање и чим се почело на поуну спреме нашег официјерског кора, било је додељено Велибору да простудира и изради план по коме би требало у њој обуку изводити.

Тек после несравњених тешкоћа у сваком смислу и приступљено је формирању школе и за првог њеног команданта буде одређен 22. децембра прошле године покојни Велибор. И као командант он је себи одредио да предаје тактику у школи.

Све знање, све физичке и умне моћи Велибор улаже да би школу формирао и у њој наставу извео онако како ју је замислио.

Истина да је и од наставника и од слушалаца тражио готово немогућности, али зато ни сам није штедео себе ни најмање, већ свуда и примером претходио.

Огроман обим послова, велика брига и старање око напретка школе, толико су исцрпили снагу његову, да није дочекао завршетак ни прве класе, овог његовог мезимчета – Школе гађања, која је резултатом већ прве класе истакла огромну корист и насушну потребност своју.

Покојни Велибор био је по нарави тих, одмерен, миран и врло мека срца, али веома чврста карактера и поносан својом војничком дужношћу и официјерском чашћу, а он је себе подвргавао дужности, али је неодступно и понекад чак и сурово тражио да сваки тачно и без поговора врши своју војничку дужност.

Па зар се онда и могло десити да Велибора не затекне и сама смрт на дужности? Не! И она га је затекла на служби и тако га брзо покосила, да

није успео да се опрости са својим помоћницима. Срчани удар, као непријатељско зрно, погодило га је у тренутку кад је за својим столом обављао службу, тако да се је стропоштао поред стола, далеко од својих у логору Калиновику код Сарајева.

Достојно ожаљен од својих помоћника и слушалаца, пренесен је у Сарајево, одакле у Крагујевац – срце Шумадије који је тако неизмерно љубио.

Почивај мирно, Велиборе, твоју си дужност свесно одужио па ће ти бити лака та црна земља, за коју си живео и крв лио. Твоји другови и поколење ће ти име помињати. Слава ти!

Пуковник **Вел. Ј. Белић**

***

Приликом сахране пок. пуковника В. Требињца 7. октобра 1922. у Сарајеву, одржан је овај опроштај:

Тужни зборе,

Пред нама су посмртни остаци команданта Пешадијске официрске школе гађања, пуковника Велибора Требињца, који је пао као жртва своје дужности, у служби Краљу и Отаџбини, у Калиновику 5. овог месеца, у 14 часова и 5 мин.

Његови стари родом су из Херцеговине, као што му и презиме говори, а Велибор се родио 1878. године у Шумадији, где је и одрастао. Без оца је рано остао. Мати му је била учитељица и она се старала о њему. Из Ужица дошао је у Крагујевац у гимназију. Крагујевачку гимназију свршио је са одличним успехом и по свршеном 6-ом разреду гимназије, 1895. ступио је у Војну академију у Београду, са 28. класом, и међу првима, са одличним успехом 1898. постао пешадијски потпоручник.

2. августа 1901.	авансован за	пешадијског поручника,
6. марта 1904,	" "	капетана II кл.,
27. марта 1908.	" "	капетана I кл.,
5. маја 1911.	" "	мајора,
31. октобра 1913.	" "	потпуковника,
1. октобра 1915.	" "	пуковника.

Као млад официр, прослужио у 7. пешадијском пуку и Краљевој гарди као водник и командир.

По свршеној вишој школи Војне академија и свршеном приправништву у Главном Ђенералштабу, био је нарочито послат да присуствује великим царским маневрима у Немачкој, о којима би често за живота говорио, и где је пред почетак светског рата имао прилике да види сву спремност Немачке за велики светски рат. Убрзо, постао је командир стрељачке чете у I Пешадијској школи гађања 1910. и 11. г.

За време ратова 1912. и 1913. био је помоћник начелника штаба у Тимочкој дивизији I позива, када се одликовао при. опсади Једрена.

По свршетку балканског рата 1913. био је употребљен у комисијама за разграничавање са суседним земљама.

У току рата 1914. и 1915. био је помоћник начелника штаба код трупа нових области у Маћедонији, где је неуморно радио и нарочито се истицао. Имао је нарочитих заслуга за одбрану Качаничког и Кончулског теснаца, Скопске Црне Горе и Косова Поља 1915. године за време повлачења. Тада се показао као врло велики сарадник војводе Бојовића, који га је нарочито ценио и уважавао.

По извршеном повлачењу српске војске 1915. на Крф, он је нарочито молио да иде и да организује добровољце по Русији за васкрс своје отаџбине. Русију и руски народ одувек је волео и дубоко веровао у победу свога народа.

Са Крфа је отишао 5. Марта 1916. и преко Француске и Енглеске стигао у Русију. У Русији био је командант 4. добровољачког пука I српске добровољачке дивизије.

Учествовао у бојевима у Добруци: 25. августа код Кара-Симона (испред Добрича), 31. августа 1916. год. и 1. септембра код Кокарце, када је погинуо и његов класни друг Милорад Матић, командант 2-ог пука, и код Амаоче од 19. до 23. септембра.

Нарочито се одликовао 25. августа 1916. год. пред Добричем-Балчком. Пук му је био на крајњем десном крилу српско-руског корпуса. Десно од њега, 19. румунска дивизија нагло је одступила, услед појаве 1-ве бугарске коњичке дивизије, која је после румунске катастрофе код Туртукаја бацила се у бок савезничке групе пред Балчком, да би дегажирала слабе бугарске снаге на том правцу. Са повлачењем румунске дивизије остао је огољен наш десни бок у тренутку када су наши пукови, одбивши фронтални напад Бугара, и сами прешли у напад, који је врло добро напредовао. И тада се појављују бугарске коњичке масе, са митраљезима и артиљеријом, обухватајући наш десни бок и загрозе позadini. Али ту је био 4-ти пук и Велибор Требињац! Коњички јуриши су одбијени са великим губицима и

ми смо остали господари разбојишта. За овај велики успех у критичној и веома опасној ситуацији, поред присебности и јунаштва наших старешина и војника, заслуга највише припада хладнокрвном и енергичном команданту пука, покојном Требињуцу, и његовој великој маневарској способности.

За храброст и заслуге у Добруци одликован је: највећим румунским орденом „Михаила Витеза“, руским орденом „Св. Владимира IV ст. са мачевима“ и Карађорђевој звездом IV степена са мачевима“.

Са пуком је допутовао на Солунски фронт преко Сибира, Манџурије, Јапана и Египта. У Солун је стигао почетком априла 1918. године, где је 4. добровољачки пук расформирано.

По доласку из Русије, у припреми за Солунску офанзиву у јесен 1918, као опробан и искусан био је одређен за помоћника и заступника начелника штаба II армије војводе Степановића, коме је био веран сарадник.

За своје ратне заслуге, сем руских, румунских, чехословачких и бугарских ордена од наше Краљевине има и наша највиша ратна одликовања: две златне медаље, две Карађорђевој звезде IV степена са мачевима, два ордена Белог орла III степена, 1. Бели орао IV степена са мачевима, 1. Бели орао V степена са мачевима, медаљу за војничке врлине и Данилов орден.

По доласку у Отаџбину био је опет начелник штаба у Скопљу, а дуго времена командант пешадијске бригаде у Македонији и командант одбране према Арбанији 1919. и 1920.

Од почетка још Велибор је међу својим, и старијим и млађим, друговима био омиљен и вољен. Као син према својој мајци, није имао равна себи. Он је своју стару мајку, која је пре непуних 5 месеци умрла у Пешти, оплакивао као мало дете и отуда одмах њене посмртне остатке пренео у Крагујевац.

Од свију својих другова био је једна од најфинијих глава. Увек дубок мислилац, организатор и неуморан на послу. Говорио је перфектно немачки и руски. Врло моралан и карактеран. Те су особине уочили и претпостављени. Волео је књигу, позориште и уметност. Сам је много читао и радио, а увек био духовит, весео и расположен у друштву.

Када се осетила потреба за стварањем пешадијске официрске школе гађања, њему је војна управа, иако младом али искусном, опробаном и спремном ратнику, који је располагао са јаком ђенералштабном спремом, поверила команду над Пешадијском официрском школом гађања [и] пуну одговорност, те је он од почетка ове школе у овој години све припремио и све организовао за њен рад. Под својом командом у школи имао је око 130

официра слушаца, од мајора до потпоручника из целе наше Краљевине и свију пукова као и из савезничке Чехословачке Републике.

Он је био представник, лични пример и најревноснији командант, професор и ђак-слушалац. Први је био на часу теорном и први на часу практичном. По цео дан би слушао клокотање митраљеза, пушчану и топовску паљбу у Калиновику, те је био сретан, јер му је изгледало као да је у рату. Остајао је до краја сваке вежбе и на крају сваког дана и вежбе упућивао слушаоце да из рада од тог дана извуку поуке за свој рад у трупи; увек им је говорио да буду скромни и да не мисле да све знају, јер нема човека који све зна. Увек би им говорио колико краљ и отаџбина рачунају на њихову спремност, јер су они ти који образују срж пешадије, „краљице битак“ у прошлим и будућим ратовима. Тако је радио и на дан смрти своје 5. овог месеца. Остао је на вежби са својим слушаоцима и, кад је превалило подне, дошао је у свој логор, мало ручао, потом се опружио на својој постељи и за 2 минута склопио очи.

Велиборе, класни друже, дико и поносе наш, ако је ико био жртва своје дужности и свога посла, то си био ти, Велиборе Требињац! Ти, који си нам увек говорио колико се треба жртвовати за посао наставника у школи. Алем-камене своје класе, мили команданте и старешино у Пешадијској официрској школи гађања, којој си ти ударио темељ за нашу, славом увенчану пешадију у милој нам отаџбини!

Како је чудна судбина живота и као је близу између живота и смрти!? У 14 часова 5. овог месеца послао си ми брзојав из Калиновика да ти од дошких коња изаберам два црна по могућности зелена, а већ после 5 минута, у 14 часова и 5 минута био си мртав! Жеља ће ти бити испуњена, франци твоји одвешће те до вечне куће!

Требало је да пропутујеш цео свет, да не будеш потопљен у морским валима, да прођеш кроз толике ратне окршаје и да те смрт мимоиђе, да не будеш разнет непријатељским зрнима у толиким ратовима за ових десет година и да дочекаш да млађим официрима покажеш како се треба спремати за рат, како треба спремати војску за одбрану отаџбине и како треба умрети на дужности за добро отаџбине!

Другови и официри, угледајте се у служби на рад Велибора Требињца, нека вам је он најбољи пример какав треба бити на послу и како се служи Краљу и Отаџбини!

Велиборе, мила класо, тебе оплакује твој брат, твоја сестра и родбина, твоја класа, твоје старешине, другови и пријатељи, твоји официри, наставници и слушаоци, твоји војници, цела Краљевина и војна управа, која ти је

поверила ову велику дужност, јер је твојом смрћу изгубила једног од најспремнијих официра, једног најбољег команданта.

Али нека се сви утеше! Твоје име блистаће међу нашим јунацима и великанима, који те очекују да те поздраве и да ти кажу да ћеш својим заслугама и делима вечито живети!

Нека ти је лака црна земља драге Отаџбине, коју си толико љубио и за коју си свој живот дао!

Нека ти је вечан спомен међу нама и слава ти!

Артиљеријски пуковник,
Драгомир Ж. Стојановић

Некролог пуковнику Велибору Н. Требињу

†
ПЕШАДИЈСКИ ПУКОВНИК
МИЛОРАД Ђ. ПАВИЋЕВИЋ
командант 23. пешад. пука

Баш на завршетку дванаесте године од славне Кумановске битке угашио се изненада живот једног од активних бораца и учесника у тој историјској бици. 20. новембра 1924. године испустио је у Штипу напрасно своју јуначку и племениту душу пуковник Милорад Ђ. Павићевић од изненадног излива крви у грудима, као последице ране коју је добио у груди ноћу 10–11. октобра 1912. на положају Старо Нагоричане.

Покојни Павићевић је из оних сјајних предратних официрских покољења, која су својим преданим и патриотским радом, како за време мира тако и за време ратова, прославила српску војску. Нарочито покојни Милорад је био човек и официр чије су карактерне особине, рад, искреност и велика племенитост јако падале у очи свакоме оном који га је познавао.

Цео свој живот био је посветио само војсци у којој су га красиле све особине једног одличног официра. Био је скроман, вредан, сав одан своме позиву, врло интеллигентан и јако начитан, у друштву увек омиљена личност, материјализам му је био потпуно стран и увек је био готов да свакога помогне. Нарочита његова црта била је да је своје потчињене силно могао да придобије за себе и да је са њима извршивао лако најтеже задатке у најнеповољнијим околностима. Својим личним примером, високом спремом и искуством, поштењем, несребичношћу, а нарочито великом моћи убеђивања, увек је успевао да га потчињени беспрекорно слушају, тако да је сматран за једног од најпозданијих официра за извршивање најтежих задатака у рату. У најтежим данима минулих ратова у његовој јединици није било појава које би биле на штету дисциплине и бојне готовости. Павићевић је био врло скроман, али увек насмејан и расположен; на његовом лицу никада се нису могли запазити знаци забринутости, утучености, плашње или клонулости; увек је уносио расположење и ведар дух у своју средину. За сваког свог војника имао је по неку реч и очински је са њима поступао; они су га стално осећали у својој средини, ма где се он налазио у рејону своје јединице.

Он је типичан пример стројевог официра и сталног борца у свима прошлим ратовима. Он је непрекидно провео сву своју војничку каријеру у строју, јер је трупну службу највише волео и служио је са највећом љубављу; о томе најбоље сведоче његове одличне оцене за све време службовања у миру и рату.

Навешћемо неколико редака из његове последње оцене: „Не страхује у случају одговорности и опасности, отворен, правичан, одлучан, осетљив, храбар, истрајан и интелигентан. Образован, стално прати новине у војсци, ради и на своме општем образовању. Стручно врло добро спреман а у решавању тактичких задатака лепо упућен и сигуран у доношењу одлука. За трупну службу веома подесан и врло користан а нарочито на дужности команданта пука“. Ово неколико података из оцене најбоље сведоче какав је одличан официр био пок. Павићевић.

Колико је он био одан своме позиву најбоље сведочи то што за 22 године своје тешке и мучне официрске службе никад није боловао, сем после задобијене, готово смртоносне ране у груди, на Куманову. Пошто је после два месеца прездравио од ове тешке ране, одређен је за команданта железничке станице у Куманову, ну чим је почела концентрација српске војске према Бугарима, одмах је примио своју чету у 18. пуку, коју је водио кроз цео Српско-бугарски рат 1913. године. – 26. октобра 1915. године рањен је у главу на положају „Сушица“ код Лесковца.

За све време свога службовања до смрти, одсуствовао је свега 62 дана. Сматрали смо да овај заиста јединствен пример треба подвући ради угледа садањим младим генерацијама.

Најбољу пак илустрацију рада и живота пок. Павићевића, бољу него ма каква реч, даје његово службовање и одликовања, што ћемо изнети хронолошким редом:

Рођен је у Ваљеву 10. октобра 1880; свршио шест разреда гимназије; у Војну академију ступио је 1. септембра 1900. са XXXIII класом; за пешад. потпоручника произведен је 27. августа 1903. и одређен за водника у 5. пешадијском пуку, одакле је 1. октобра 1908, ступио на вишу школу Војне академије, коју је завршио 1910. године, када је одређен за водника у 7. пешадијском пуку „Краља Петара I“. Од 1. априла 1912. до 20. октобра 1915. г. командир чете у 18. пешад. пуку, где учествује у свим борбама тога пука у 1912, 13, 14. години, као и у арбанској побуни 1913. године. У овоме пуку често је за време рата заступао команданта батаљона. Од 20. октобра 1915. до конца јануара 1917. командат је батаљона у Добровољачком одреду војводе Вука, где је узео видног учешћа у заузећу Кајмакчалана и Грунишког виса.

Од јануара 1917. до 9. децембра 1919. био је командант 1. батаљона у 4. пешадијском пуку „Стевана Немање“. За ово време био је на положајима Дринске дивизије на Солунском фронту, узео учешћа у његовом пробоју као и у офанзиви 1918. године па све до закључења мира. Када је закључен мир, одмах је упућен за васпитача младих и нових официрских редова

и 9. децембра 1919. постављен је као мајор за одељенског старешину у нижој школи Војне академије, на коме је положају остао до 9. октобра 1921. Тада је, ради стварања подмлатка у кору резервних официра, формиран ђачки батаљон и за положај команданта тога батаљона избор је пао на потпуковника Павићевића, на коме је положају остао до 6. марта 1923, када је постављен за команданта 23. пешад. пука у Штипу и доцније произведен за пуковника остајући на истоме положају, на којем га је смрт прерано задесила и војску лишила једног одличног команданта, потпуно исправног и честитог официра, какви су данас нашој војсци неминовно потребни. Његова је смрт заиста један осетан губитак.

За сав његов пожртвовани рад и одличне положаје, које не може сваки официр заузимати, покојни Павићевић је одликован одлицијима која мало који официр има. У рату 1912. године ушао је само са споменицом ступања на престо краља Петра I а после свих ратова његове јуначке и пробијене груди красила су ова одликовања: Сребрна медаља за храброст, Златна медаља за храброст, Бели орао са мачевима V реда, Карађорђева звезда са мачевима IV реда, Бели орао са мачевима IV реда, Француски орден Легије части, Италијански орден Савоја IV реда, Орден Белог орла V реда, Орден светог Саве V реда, Знак вишег курса Војне академије и све ратне споменице.

Покојни Павићевић никога од ближе фамилије није имао, био је нежењен, није имао ни оца, ни мајке, ни брата, ни сестре. Официри Штипског гарнизона су га сахранили најсвечаније уз многобројно учешће грађанства, што је имало изглед праве патриотске манифестације. Г. Г. официри 23. пука неће имати бољу тему за држање предавања из моралних поука својим војницима од излагања живота и рада свога бившег команданта, који им вечним сном почива баш преко пута касарне и чију хумку увек могу видети са прозора својих одаја; нека буду уверени да им ова тема никад неће застарети, с тога би требало да је преносе са генерације на генерацију, јер се у војсци традиције најбоље чувају.

*

Пошто, драги Друзе, немаш никог свог рођеног да би сачувао твоју светлу и јуначку успомену и да би те ожалио, то ми твоји класни другови искрено смо ожалили твоју прерану смрт и чуваћемо те у најлепшој успомени. Ово написасмо и ради примера младим покољењима, које си и ти васпитавао, да би видеела како се служи Краљу и Отаџбини, јер ти си се заиста делима, крвљу и животом часно и поштено одужио.

Нека ти је лака земља за коју си целог свог живота предано радио!

Пуковник,
Пет. М. Љубичић

†

ДУШАН М. ПУРИЋ

пешадијски потпуковник
командант 4. пеш. пука „Стевана Немање“ I позива

Рођен године 1873. у Ивањици, пок. потпуковник Пурић је у истом месту провео своје прво детињство и свршио основну школу, васпитаван у дому свога оца Милана, ондашњег трговца. Даље своје школовање наставио је у Београду и по свршеном шестом разреду гимназије ступио у Војну академију, коју је са врло добрим успехом завршио 1894. када је произведен у чин артиљеријског потпоручника.

После трогодишњег службовања у трупи, 1897. ступио је на Вишу школу Војне академије, коју је са врло добрим успехом завршио 1899. године.

Из ове школе је отишао за командира пољске батерије у Ћуприју, на коме је положају остао само годину дана, јер 1900. године буде изабран за приправника ђенералштабне струке. Свршив успешно ову припрему, буде 1902. године унапређен у чин ђенералштабног капетана и одмах упућен на шестомесечно одсуство у Француску у циљу свога личног усавршавања. По повратку из Француске био је помоћник начелника штаба Дринске дивизије у Ваљеву, на коме га је положају затекло и унапређење у чин пешадијског мајора, после чега је био постављен за команданта батаљона у 17. а касније у 6. пеш. пуку.

Рат 1912. године затекао га је на служби у штабу Дринске дивизије I позива, где је вршио ђенералштабне послове. На овом положају остао је до 1913, када је у току рата са Бугарима по својој молби постављен за команданта 2. пешад. пука „Књаза Михаила“ I позива, на коме је положају остао до краја тога рата.

По свршеним Балканским ратовима постављен је за командира 4. пеш. пука „Стевана Немање“ у Новом Пазару, на чијем је челу ушао и у Европски рат.

У току борби овога пука у првом периоду рата, од стране претпостављених уочена је велика командантска способност потпуковника Пурића. Његово разумно и умешно вођење пука истакло га је изнад многих, што је претпостављенима била гаранција за успех на оном делу фронта где је потпуковник Пурић са пуком.

Прва борба његовог пука на положајима М. и В. Панос пред Вишеградом, где је у току једног целог дана, месеца августа, потпомогнут само једном брдском батеријом, успео да задржи навалу једне аустроугарске бри-

гаде брдске формације, потпомагане двома брдским пратећим батеријама и двома батеријама хаубица са положаја Семећа, на левој обали Дрине, била је довољна да лепе командантске особине потпуковника Пурића истакне као похвалне и вредне пажње.

Када су крајем августа 1914. аустроугарске хорде, прешав Дрину својим походом загрозиле Ваљево, где се тада налазила наша Врховна команда, и када су делови наших трупа II и III позива, пред навалом ових добро наоружаних и опремљених Аустро-Мађара, бранећи стопу по стопу, у повлачењу дошли до близу Пецке, тада је потпуковнику Пурићу пала у део висока част да са својим пуком храбрих Ужичана ову Аустро-Мађарску обест заустави и протера преко Дрине.

После дугог насилног марша, праћен непрестано јесењом кишом, јако заморен маршевањем и неспавањем, пук Ужичана са командантом потпуковником Пурићем на челу, стигао је трећег дана по подне са положаја испред Вишеграда у Ваљево.

Ситуација је критична. Непријатељ јаким снагама потискује наше слабе и борбом изнурене делове II и III позива на правцу Бајина Башта – Пецка; потребна је хитна помоћ, јер сваки закаснили минут отвара пут непријатељу ка Ваљеву и даље.

Потпуковнику Пурићу било је довољно да у Врховној команди чује да је отаџбина у опасности и да је спас Ваљева положен у руке његове и његовога пука. Истога поподнева, после кратког одмора, пук потпуковника Пурића остави Ваљево хитајући на бојно поље, где је част отаџбине доведена у опасност, коју он, потпуковник Пурић са својим храбрим пуком има по сваку цену да отклони и уништи.

Тродневно-ноћним маршевањем јако заморен пук стигао је у току исте ноћи у Пецку, где је допирао јасан звук топова и бомби и непрекидни прасак пушака и митраљеза, са Вел. Рожња, недалеко од Пецке. Одмор од по часа био је довољан да пук прикупи, а потом да продужи кретање и пре сванућа подиђе положају на коме је 9. пук II позива и један комбиновани пук III позива храбро одолевао јаком непријатељу.

Изишав пред својим пуком на борбени положај, потпуковник Пурић, пошто се оријентисао, у освитку дана 2. септембра 1914. издаје заповест пуку за напад. Покрет напред батаљона 4. пука, вођен храбрим командантом, поколебао је непријатеља који отпоче да узмиче ка Малом Рожњу.

Пук се крену напред у поравнатој стрељачком строју као на мирнодопском вежбаљашту, тучен и десеткован непријатељском пешачком и ми-

траљеском ватром, а у првим његовим редовима је увек горд и озбиљан командант потпуковник Пурић.

Истога дана до ноћи, храбри пук, вођен командантом, потиснуо је непријатеља и са овог положаја, а сутрадан зором продужио напад на положај Милетину, где се непријатељ преко ноћи утврдио и за одбрану припремио, ангажујући многобројне митраљезе и једну брдску батерију.

Положај Милетина је као одбрамбени положај врло јак, местимично каменит и добро пошумљен. 3. септембра 1914. његову одбрану сачињавали су можда најхрабрији делови аустроугарских трупа у јачини једног пешад. пука. Заузети Милетину фронталним нападом било је врло тешко, јер су непријатељски ровови били у камену, којим се непријатељ користио не само као одбрамбеним средством, већ је пуштајући низ брдо читаве стене, наносио нашим четама велике губитке.

Потпуковник Пурић је уочио ову тешкоћу и идућег јутра, 4. септембра, водећи сам пуковску резерву, извршио са њом јуриш у леви бок непријатеља, натера га једним делом у панично бекство, а остатак батеријом и свима митраљезима допаде нашег ропства. У то доба су пристизали делови Дунавске дивизије I позива, који одмах преузеше гоњење потученог непријатеља, а Пурић са пуком буде заустављен као општа резерва, недалеко од Милетине, одакле је касније упућен на положаје Кулине где је и даље остао у резерви.

Борбе на Мачковом камену, где се борила Дунавска дивизија I и делови II позива, отпочела је 7. септембра са променљивом срећом. Када је 8. септембра око 9 часова непријатељ, можда и по пети пут, успео да заузме највиши гребен Мачковог камена, а јаким снагама држао положај Кошутњу стопу северно и у близини Мачковог камена, и наши пукови приморани на повлачење са њега, пало је наређење да потпуковник Пурић са пуком из резерве преузме напад и заузме Мачков камен. Око 10 часова Пурићев пук је био прикупљен на положају Нешино брдо и одатле кренуо у напад на Мачков камен, са три батаљона у првом и једним у другом борбеном реду. Потпуковник Пурић је и овде у првим редовима свога пука, увек у стојећем ставу, праћен ађутантом, ордонансима и штабним значарем. Пришав под јаком пешадијском и митраљеском ватром непријатељском на одстојање 100–150 метара од првих редова, пук се зауставио, а потпуковник Пурић наређује значару свирање брзе палбе а мало затим, јуриш. Као бесни морски вал, полетеше храбри Ужичани предвођени храбрим командантом, десетковани блиском непријатељском ватром, и уз непрекидно „ура“ избише до првих ровова где их непријатељ брзом палбом и бајонетом дочекао. Потпуковник Пурић, соколећи своје војнике наређује борбу

ножем, а сам са ордонансима кидише на непријатеља пред собом. Отпоче клање и убијање, прскају лобање, цепају се груди, ломе се људски удови, и када нож и кундак учинише своје, непријатељ наже у бекство у правцу Чавчића и делом ка Кошутној стопи, гоњен брзом палбом наших пешака и митраљезаца.

Пред навалом храбрих Ужичана паде Мачков камен, али не и Кошутња стопа, отуда им непријатељ отпоче бочном брзом ватром да наноси тешке губитке. Мало затим отворише фронталну ватру и непријатељске хаубичке батерије са Чавчића, што онемогући нашим четама даљи опстанак у заузетим рововима и оне се без наређења повукоше назад недалеко од ровова. Потпуковник Пурић оста сам и даље испред заузетих ровова, уливајући својом смелошћу и маркантном фигуром страх непријатељу. А када се непријатељски пешаци повратише и својим десним крилом ускочише у напуштене ровове, потпуковник Пурић тужно, плачних очију крену лаганим корацима ка своје пуку, који прикупљен очекиваше свога команданта, збуњен, али спреман да то поновним јуришем окаје.

Дошав до свога пука, потпуковник Пурић, намрштен и љут до беснила, не рече никоме ни речи, нареди збор значара, а чим се ови сакупише, командова: „јуриш, ура“. Испред средине пука, прав као бор, страшан као тигар, готов да хиљаду пута погине за част отаџбине, јуриша потпуковник Пурић са његовим Ужичанима на непријатеља, који пред еланом малочас застиђених јунака, напусти ровове бежећи ка Дрини. Овога пута са Пурићевим пуком избио је на Мачков камен и део трупа Дунавске дивизије I и II позива, од којих један пук, изнурен дотадањим борбама, не могаде да издржи убиствену ватру непријатељске пешадије са Кошутње стопе и хаубица са Чавчића, коју непријатељ убрзо отвори и напусти положај без наређења, повукав се назад. Ово је повлачење код осталих трупа дејствовало деморалишући и оне, без ичијег наређења, учинише исто. Потпуковник Пурић, не успев да задржи свој пук, који такође одступи, оста опет сам на положају очекујући смрт од непријатеља који се повраћаше у ровове. Увидев да га непријатељево зрно не бије, што је он у том тренутку вероватно желео, а не хотећи жив постати робом, у последњем моменту сиђе с положаја своје пуку, који се у смакнутом поретку беше зауставио недалеко од ровова. Дошав до пука, потпуковник Пурић кратким говором подсети своје војнике на њихову заклетву и свету дужност, а потом нареди збор значара и припрему за јуриш; сам се пак крену на лево крило пука одакле је осматрајући непријатеља вребао повољан моменат за јуриш. Са догледом у руци, одевен у плавом шињелу, стојећи озбиљан, увек хладнокрван и прибран, потпуковник Пурић је издао последња наређења својим ордонансима и када је намеравао да и по трећи пут поведе свој пук на јуриш про-

тиму много јачег непријатеља, рука му клону, доглед лупи о земљу и он паде погођен у сред срца зрном непријатељског пешака са правца Кошутње стопе. Његови ордонанси га положише у шаторско крило и однеше до превијалишта, одакле је евакуисан за Ваљево где је сахрањен.

Потпуковник Пурић је био један од оних наших команданата чија је стручна спрема и разумно вођење пука уливало самопоуздање и веру у победу, а херојска храброст и присебност у најкритичнијим моментима подизала морал сопствених војника а деморалишући дејствовала на противника.

Отацбина му је била изнад свега, заклетва и официрска-командантска част му је лежала увек у срцу, што потврђује његов, сваке хвале достојан гест да је у рату 1913. године као командант 2. пеш. пука I позива, у борбама на *Грленским йоложајима*, иако рањен у главу, остао у пуку до краја рата.

У последњем рату, у свакој борби био је у првим редовима свога пука, увек у стојећем ставу, незаклоњен, соколећи своје војнике и офицере, одржавајући тако на достојној висини морал пука и онда када је под утицајем критичне ситуације код других био у опадању.

Његова смрт је велики губитак за отацбину. То је највише осетио његов пук, чији војници повлачећи се онога кобног дана са падина Мачковог камена, међу собом говораху: „Да не погибе Пурић, не би Шваба омркнуо на Мачковом камену“.

Бележећи ове скромне редове за успомену на свога команданта, ја приклањам главу његовим сенима и из дубине душе узвикујем:

Слава ти и хвала команданте, потпуковниче Душане Пурићу!

Потпуковник
Ж. С. П.

Aleksandar B. SAVIC

**Killed, Dead and Disappeared People from Uzice from 1912 to 1920,
According to the *Ratnik* (Warrior) Paper 1921 -1926**

Summary

Data on killed, dead and disappeared people from Uzice from 1912 to 1920, published in military paper *Ratnik* are presented in this work. Besides, the necrologies of general Vukoman Aracic, Colonel Velibor Trebinjac, Colonel Milorad Dj. Pavicevic and lieutenant colonel Dusan M. Puric are reprinted.

The texts are given in original form, except some parts where the editor had intervened, in order to match the text with contemporary punctuation.

Зорица ЦАКОВИЋ
Миодраг Д. ГЛУШЧЕВИЋ

АРХИВСКА ГРАЂА УЖИЧКИХ НОВЧАНИХ ЗАВОДА У ФОНДУ ДРИНСКЕ БАНОВИНЕ*

САЖЕТАК: Да би се комплетирали фондови Историјског архива у Ужицу, вршена су истраживања у Архиву Босне и Херцеговине, Фонд Краљевске банске управе Дринске бановине (КБУДБ), VIII одељење, у Сарајеву.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Акционарска друштва, банке, кредитна задруга, банкарско пословање, трговина, занатство, зајмови, унапређивање привреде.

На почетку 20. века Србија је и даље била пољопривредна земља, у којој је преовладао ситни сељачки посед. Ратарска производња се интензивније развијала, док је сточарство стагнирало. Ипак, то није била рационална производња, уз употребу механичких справа, одабира семена и у Европи познатих примењиваних агротехничких мера. Тако да је принос био испод европског стандарда.

У градској привреди преовладало је занатство. Занатлије су биле удружене у еснафе. Европски занати су у потпуности потисли наслеђене турске занате. Ипак, трговина је и даље била најразвијенија и најуноснија грана градске привреде, како унутрашња, тако и спољна, увозно-извозна. За бржи и бољи развој трговине било је неопходно да се унапреди саобраћај. Грађени су колски путеви и железница. Развој саобраћаја омогућио је бржи проток робе и капитала.

У последњим деценијама 19. и почетком 20. века у Србији се подижу индустријски објекти. То су били, пре свега, кланице, пиваре, млинови, препане, ткачнице и предионице. Овакав развој пратили су новчани заводи, углавном приватни, акционарска друштва, акумулираним трговачким и занатским капиталом. Стога је највећи број банака био кредитног типа.

Међутим, динамичнији развој српске привреде на почетку 20. века ометале су честе политичке и економске кризе. Најпре је то био Мајски преврат 1903. године, којим су уклоњени Обреновићи и на престо доведени Карађорђевићи. То је довело до заоштравања односа са Хабсбуршком

* Овај рад је наставак прилога из Ужичке баштине бр. 16/2007, 221–239.

Монархијом и Енглеском (која је прекинула дипломатске односе са Србијом). Затим је дошао царински рат Србије и Аустро-Угарске 1906–1910. До тада је 86% српског извоза ишло у суседну Монархију (нпр. 60 000 живих волова и 120 000 свиња годишње). На ову надовезала се и Анексиона криза 1908. године. Царински рат је омогућио Србији да се ослободи економске зависности од Аустро-Угарске и да крајем 1906. и почетком 1907. године склопи осам нових трговинских уговора, који су олакшали приступ на тржиште Италије, Француске, Енглеске, Швајцарске, Белгије, Шпаније, Русије и земаља Северне Европе.

Ови драматични догађаји имали су и унутрашњо-политички аспект. Дошло је до сплашњавања страначких сукоба, превазилажења политичких разлика и започео је процес окупљања и мобилизације националних снага. Образован је Средишњи одбор Народне одбране, са 220 месних одбора и преко 5000 добровољаца за евентуални рат против Аустро-Угарске.

И у Ужицу се формирају или обнављају рад грађанска патриотска и културна удружења. Поред организације Народне одбране, основане 1908. године да „заштити српска национална права“ и јача „витешке народне снаге и мисли“, обнавља рад Коло јахача „Кнез Михаило“, Стрелачка дружина, Велосипедско друштво. Оснива се Планинско (планинарско) друштво, Савез трезвене младежи, Одбор Црвеног крста, Соколско друштво „Душан Силни“, Савез српских витезова, Културна лига, певачко друштво „Златиборска вила“ и др.

У таквом се времену и амбијенту одвијао привредни живот у Ужицу.¹

I

УЖИЧКА ТРГОВАЧКА БАНКА

Основана је 1908. године, а Правила је потврдио министар народне привреде 28. јуна исте године. Банка је основана „да би се трговини уопште, индустрији и занатству помогло и дао што већи полет, и да би се дала прилика да што и уштеди“... Оснивачи банке су били Малиша Атанацковић, трговац, председник Управног одбора Ткачке радионице, потпредседник извозничког еснафа, политичар, радикалски првак и јавни радник, за-

---

¹ За потребе Историјског архива у Ужицу вршена су истраживања и преснимавање архивске грађе, VIII одељења за обрт трговину и индустрију, фонда Краљевска банска управа Дринске бановине, 1980. године. Пронађен је мањи број докумената, везаних за рад новчаних завода који допуњавају слику привредног амбијента у Ужицу у овом периоду. Копије ових докумената налазе се у ИАУ. *Ово одељење садржи 189 фондова архивске грађе.*

тим Милош Трифуновић, професор, Јосип Јањушевић, председник суда, Миливоје Т. Марковић, кројач, Јосиф Дрндаревић, трговац, Лазар Јовановић, трговац, Љубомир Т. Смиљанић, учитељ, Милија П. Јелић, трговац, Милутин О. Тошић, трговац, Михаило С. Симић, кафеџија, Марко М. Поповић, столар, Станко Бошковић, кафеџија, Добросав Ј. Јевремовић, трговац, Мијаило С. Аврамовић, механџија, Петар Јовановић, трговац, Јаков Петровић, казанџија, Ђорђе Савић, судија, Средоје Јовичић трговац, Павле Дрндаревић, трговац, Илија М. Стојић, трговац, Паун Жиравец, трговац, Вукола Ковачевић, опанчар, Владимир О. Пантовић, трговац, Чедомир Жеравчић, воскар, Мића Симићевић, трговац, Срећко Ђ. Трипковић, адвокат, Живко В. Остојић, трговац, Андрија Бућић, трговац, Добросав Р. Тешкић, часовничар, Светолик Петровић, судски писар, Петар Костадиновић, књиговођа, Влајко Терзић, трговац, Јеврем Чакаревић, учитељ, Милован Ракић, трговац, Паун Лазаревић, опанчар, Урош Пешић, трговац, Павле Вујић, професор, Филип Трифуновић, инжењер, Андра Станић, инжењер, Влајко Алексић, кафеџија.

Почетни капитал банке износио је 250 000 затим је повећан на 500 000, 1 милион, и на крају на 2 милиона динара. Председник управног одбора био је најпре Малиша Атанацковић, а после његове смрти (1919) Михаило С. Симић, па на крају Вилиман Т. Јовановић. Ова банка (као и све приватне банке и заводи) ликвидирана је 1946. године. Ова је банка била упуштена радикала.²

Ужичка трговачка банка

Ред. Бр.	Назив архива	Фонд	Одељење/ број акта	Датум	Предмет
1	Архив БиХ, САРАЈЕВО	КБУДБ	VIII бр. 2657/32	24. март 1932. године	Записник са XIX редовне Скупштине акционара Ужичке обласне банке; Предлог за измену банчаних Правила поднет XIX редовној Скупштини акционара; Одобрење измене Правила Ужичке трговачке банке бр. 2657/32; Прилози: Списак акционара Ужичке трговачке банке, који су

² *Правила Ужичке трговачке банке, Ужице 1908.*

Историјска документна 17

					депоновали своје акције ради учешћа на XIX Скупштини; Извештаји о раду Управног и Надзорног одбора; Рачуни изравнања; Буџет расхода за 1932. Извештај комесара Краљевске Банске управе Чедомира Арсенијевића;
2	Архив БиХ, САРАЈЕВО	КБУДБ	VIII	26. март 1933. године	Записник са XX Скупштине акционара Ужичке трговачке банке одржана 26. марта 1933. год. Прилози: Извештаји о раду Управног и Надзорног одбора; Извештај комесара Кр. Банске управе Животе Манојловића, Ср. начелника; Буџет расхода за 1933. год.
3	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУДБ	VIII бр. 3963/39	5. март 1939. године	Записник са XXVI Скупштине акционара Ужичке трговачке банке одржана 5. марта 1939. год. Прилози: Извештаји о раду Управног и Надзорног одбора; Извештај комесара Кр. Банске управе Александра Стефановића, Среског начелника; Буџет расхода за 1939. год.
4	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУДБ	VIII бр. 2687/40 Кутија бр. 6/40	18. фебруар 1940. године	Записник са XXVII Скупштина акционара Ужичке трговачке банке одржана 18. фебруара 1940. год. Прилози: Извештаји о раду Управног и Надзорног одбора; Извештај комесара Кр. Банске управе, Радомира Бабића Ср. начелника; Буџет расхода за 1940. год.

ПРИВРЕДНА БАНКА А. Д.

Основана је 1922. , њена правила је потврдио министар трговине и индустрије 28. октобра исте године. Оснивачи ове банке били су: Живан Ј. Станковић, адвокат, Андрија М. Јевремовић, трговац, Љубомир М. Романовић, штампар, Живан М. Диковић, трговац, инж. Никола Ђурић, инспектор, Велимир М. Трифуновић, хотелијер, Борисав Л. Јовановић, предузимач, Мил. Милошевић, трговац, Драги Аранђеловић, трговац, Бранислав М. Атанацковић, индустријалац, Живко В. Остојић, трговац Властимир М. Кремић, трговац. Почетни капитал ове банке износио је 3 милиона динара. Председник управног одбора ове банке био је Живан Ј. Станковић, адвокат, затим Миленко Мраковић, трговац.³

Решењем Министарства финансија, донета је одлука да се Привредна банка А. Д. – Ужице ликвидира, да њену ликвидацију изврши ликвидациони одбор по прописима Уредбе о ревизији дозвола за рад и ликвидације приватних кредитних предузећа а по прописима Правилника о поступку ликвидације приватних кредитних предузећа.⁴

Окружни суд у Т. Ужицу донео је закључак да је отворен ликвидациони поступак Привредне банке а. д. Ужице и да је постављен ликвидациони одбор.⁵ Банка је престала са радом 1946. године а ликвидациони поступак окончан је 1949. године.

Привредна банка а. д.

Ред. Бр.	Назив архива	Фонд	Одељење/ број акта	Датум	Предмет
1	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУДБ	VIII бр.	26. фебруар 1933. године	Записник са X Скупштине акционара Привредне банке А. Д. одржане 26. фебруара 1933. године; Списак присутних акционара; Записник са X Скупштине акционара; Извештај

³ ИАУ, *Правила Привредне банке у Ужицу*, Ужице 1922.

⁴ ИАУ, Решење Министарства финансија бр. 14690 од 2. октобра 1946, Ф. Окружни суд – Титово Ужице, (1945 –), несређена грађа.

⁵ ИАУ, Закључак Окружног суда у Т. Ужицу бр. 42/46, Ф. Окружни суд – Титово Ужице (1945 –), несређена грађа.

Историјска Дашњина 17

					Управног и Надзорног одбора Списак присутних акционара; Списак депонованих акција; Буџет за 1933. годину; Рачун добити и штете; Комесар Кр. Банске управе Живота Манојловић Ср. Начелник;
2	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУДБ	VIII бр.	25. март 1934. године	Записник са XI Скупштина акционара Привредне банке А. Д. одржане 25. марта 1934. године; Списак присутних акционара; Извештај Управног и Надзорног одбора; Списак присутних акционара; Списак депонованих акција; Буџет за 1934. годину; Рачун добити и штете; Комесар Кр. Банске управе Тихомир Љубојевић Ср. Начелник;
3	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУДБ	VIII бр. 6871/39	24. април 1939. године	Извештај Среског начелника Стефановић Александра, са XVI. Скупштине акционара Привредне банке А. Д. одржане 23. априла 1939. године; Извештај Управног и Надзорног одбора; Списак присутних акционара; Списак депонованих акција; Буџет за 1939. годину; Комесар Кр. Банске управе Стефановић Александар;
4	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУДБ	VIII бр.	23. април 1940. године	Записник са XVII Скупштина акционара Привредне банке А. Д. одржане 23. априла 1940. године; Списак присутних акционара;

					Извештај Управног и Надзорног одбора; Списак присутних акционара; Списак депонованих акција; Буџет за 1940. годину; Рачун добити и штете; Комесар Кр. Банске управе Радомир Бабић Ср. Начелник;
--	--	--	--	--	---

УЖИЧКА КРЕДИТНА ЗАДРУГА

Основана је 1911. године. Кредитирала је у првом реду индустрију, трговину, занатлије и остала грађанска лица дајући новац уз одређену камату остварујући тако профит за удеоничаре.

Оснивачи и акционари овог новчаног завода били су познати ужички трговци „самосталци“ Рађен Пековић, Петар Пржуљевић, Тихомир Јокановић, Миладин Мраковић, Милутин Кукољац, Властимир Кремић, Милорад Шмакић, Милан Милорадовић, Михаило Живковић Саво Ђајић, Вилиман Вуковић, Александар Орловић, Првослав Мраковић и др. Капитал Задруге износио је 2. милиона динара.

Општа привредна криза која прожима цело друштво и све крајеве, застој у свим гранама привреде осетио се у 1927. години. Капитал се због нерентабилности повлачи из послова и гомила у банкама.

Управни одбор Ужичке кредитне задруге схвата улогу банака у овом времену и прихвата предлог Народне банке за смањењем каматне стопе. У 1927. години банка је добила кредитну помоћ од Народне Банке, како би у време сезоне могла пружити повољне кредите извозницима из Ужичког краја и околине.

У 1928. години банка се морала обазриво упуштати у кредитирање пословног света. Захваљујући тој обазривости, и поред пада неколико фирми које је банка кредитирала, успела је да осигура сва своја потраживања. У овој години банка је постала члан Кредитног одсека при Народној банци.

Наговештаји пројеката о заштити и раздуживању сељака, допринели су да једно време Задруга не прима у есконт земљорадничке менице, али је својим дужницима омогућила погодности у погледу камата и рокова отплате, имајући у виду њихов тежак положај, изазван неродним и сушним годинама.

У извештају управног одбора за 1928. годину управа указује на спорост и лабавост полицијских органа, о чему је било говора и у Трговачкој комори.

Почетком 1932. године у априлу месецу преминуо је оснивач и дугогодишњи председник управног одбора Рађен П. Пековић.

Неповољне прилике знатно су отежале рад у 1932. години. Узнемиреност и неповерење улагача се продужава, обустављено је давање нових кредита а повлачени су стари, где год су то околности дозвољавале, како би могли одговорити обавезама према повериоцима и улагачима.

Задруга је у 1932. години располагала довољном количином готовине и била у могућности да удовољи потребама улагача.

У априлу 1932. године донет је Закон о заштити земљорадника којим је камата по земљорадничким дуговањима ограничена на 10% и одложене јавне наплате.

Управа је Закон оценила као штетан за све заводе који су кредитирали земљораднике, јер су многи од њих престали плаћати све обавезе, вођена је штетна агитација против завода нарочито од задужених сеоских трговаца и механџија који су хтели искористити повластице овог Закона.

Ово су околности у којима Завод послује у 1932. години. Приход је смањен, по протестним меницама нису наплаћиване камате, са друге стране завод је морао уредно издвајати за таксе на протестне менице. То је знатно утицало на исказани добитак у овој години.

Главна брига Управе у овој години била је да се потраживања што више обезбеде и осигурају.

Поступајући по Уредби о ликвидацији земљорадничких дугова Ужичка кредитна задруга предала је Привилегованој Аграрној банци А. Д У Београду 1089 оригиналних меница које укупно износе 2.865.595 динара.

У 1938. години тешкоће настале доношењем разних штетних мера у циљу одлагања наплате потраживања новчаних завода Уредба о ликвидацији земљорадничких дуговања одразиле су се на рад Задруге. Новчани заводи, решавањем земљорадничких дуговања нису успели да поврате пољуљано поверење штедиша.

Управни одбор известио је Скупштину да Привилегована аграрна банка ни у току 1938. године није успела да среди предате јој менице, а код обрађених учинила је штету новчаним заводима не признајући камате за плаћене таксе по протестованим меницама. Општа оцена је да је Задруга у 1938. години задовољила и оправдала поверење пословног света, ојачала своје позиције, смањењем дугова код Народне банке и Београдске трговач-

ке банке за 42. 896. динара и чињеница да у овој години није остварен добитак

Ужичка кредитна задруга укинута је решењем Министарства финансија ФНРЈ. Ликвидациони поступак завршен је 3. децембра 1948. године. Имовину и послове преузеле су Народна и Инвестициона банка.⁶

Ужичка кредитна задруга

Ред. Бр.	Назив архива	Фонд	Одељење/ број акта	Датум	Предмет
1	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУДБ	VIII	5. фебруар 1928. године	Записник са XI Скупштине акционара Ужичке кредитне задруге одржане 5. фебруара 1928. године; Извештај управног и надзорног одбора; Списак присутних акционара; Списак депонованих акција; Предлог буџета за 1928. годину
2	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУД Б	VIII	10. фебруар 1929. године	Записник са XII Скупштине акционара Ужичке кредитне задруге одржане 10. фебруара 1929. године; Извештај Управног и Надзорног одбора Списак присутних акционара; Списак добити и штете на дан 31. децембра 1928. године; Предлог буџета за 1929. годину
3	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУД Б	VIII	12. фебруар 1933. године	Записник са XVI Скупштине акционара Ужичке кредитне задруге; Извештај Управног и Надзорног одбора;

⁶ ИАУ, Војнич ИАУ, 323.

					Списак присутних акционара; Списак депонованих акција; Предлог буџета за 1933. годину;
4	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУД Б	VIII	29. јануар 1937. године	Списак меница које Ужичка кредитна задруга предаје Привилегованој аграрној банци а. д. у Београду, поступајући по Уредби о ликвидације земљорадничких дугова;
5	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУД Б	VIII бр. 5553/39	2. април 1939. године	Извештај Среског начелника Стефановић Александра са збора акционара Ужичке кредитне задруге одржаног 2. априла 1939. године; Списак депонованих акција; Списак присутних акционара; Препис записника; Извештај управног и надзорног одбора; Рачун изравнања добитака и губитака; Предлог буџета за 1939. годину;

УЖИЧКА ЗАНАТСКА ЗАДРУГА

Основана је 1925. године, са циљем да путем кредита помогне занатску делатност у Ужицу. Кредити су узимани од Занатске банке Краљевине Југославије а. д. Београд, а Задруга је примила и новац на штедњу. Председник управног одбора Задруге био је Крста А. Жеравчић, опанчар, потпредседник Љубомир М. Романовић, штампар, благајник Малиша Т. Стефановић, учитељ, а чланови Михаило С. Симић, Михаило Т. Тиоровић, Милосав Марковић, Стеван Мутавцић, Милош Ђоковић, Драгољуб Веселиновић, Никола С. Лојаница, Живко Вилотијевић, Богдан Васиљевић, Милош Бурлић, Новица Поповић, Гојко Станић и Велимир М. Дрндаревић, затим Миленко Суботић, бравар, Радиша Миловановић, казанџија, Драгојло Јовичић, опанчар, Будимир Кондић, бравар, Славко Поповић, штампар, Душан Јовановић лимар и др.

Кредитирање занатлија у време Велике економске кризе (1929–1933) пресудно је утицало на опстанак многих заната. Мада су неки занати, као нпр. опанчарски, обућарски, кројачки и др. били на издисају, сузбијени фабричком конкуренцијом

(Бата, Тигар, Тивар и др.) други су били временски превазиђени (мутаџијски, мумџијски, плетарски, сарачки и други).

Из записника са IX редовне годишње скупштине задругара Ужичке занатске задруге, одржане 19. фебруара 1933. године, може се извести закључак о њеном пословању. Ужичка занатска задруга, као члан Занатске банке Краљевине СХС, односно касније Југославије у Београду, повлачила је зајмове од те банке и делила позајмице задругарима – занатлијама, на менице, и обвезнице уз солидарно јемство солвентних јемаца. Сем, тога, Задруга је примала и новац на штедњу и тај новац од штедње је такође био даван на позајмице. Задруга је плаћала интерес својим штедишама 3%. Задруга је Ужичком занатском удружењу давала 50% чисте добити и од тог новца удружење се издржавало. Задругара је било 100.

Ужичка занатска задруга је могла да повуче од Занатске банке до 1, милион динара кредита.

Ужичка занатска задруга

Ред. Бр.	Назив архива	Фонд	Одељење/ број акта	Датум	Предмет
1	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУДБ	VIII	19. фебруар 1933. године	Записник са IX Скупштине акционара Ужичке кредитне задруге одржане 19. фебруара 1933. године; Извештај управног и надзорног одбора; Списак присутних акционара; Списак депонованих акција;

УЖИЧКА ПРОМЕТНА БАНКА

Основана 1926. године, са главницом од 1 милион динара. И ову банку су основали ужички трговци, углавном средњег имовног стања, који су се бавили унутрашњом трговином. Акционари су били: Милић Глушчевић, Живан Ђерић, Драгиша Младеновић, Љубомир Илић, Ђуро Тановић, Милош Ђукић, Веселин Шољевић, трговци, Милош Јанковић, кројач, Драгомир Дринчић, кафеџија, Иво Ратковић, адвокат и Бранко Богдановић, општински благајник. Председник управног одбора ове банке био је Милић Глушчевић, трговац.

Ужичка прометна банка

Ред. бр.	Назив архива	Фонд	Одељење/ број акта	Датум	Предмет
1	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУДБ	VIII бр.	5. март 1933. године	VIII Скупштина акционара Ужичке Прометне банке одржане 5 марта 1933. године; Списак присутних акционара; Записник са VIII Скупштине акционара; Извештај Управног и Надзорног одбора; Списак присутних акционара; Списак депонованих акција; Буџет за 1933. годину; Рачун добити и штете; Комесар Кр. Банске управе Тихомир Љубојевић Ср. Начелник
2	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУДБ	VIII бр.	23. април 1939. године	Извештај комесара Кр. Банске управе г. Стефановић Малише са X Скупштине акционара Прометне банке одржане 23. априла 1939. године; Списак присутних акционара; Записник са IV Скупштине акционара; Извештај Управног и Надзорног одбора; Списак присутних акционара; Списак депонованих акција; Буџет за 1939. годину; Рачун добити и штете;

3	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУДБ	VIII бр.	21. април 1941. године	Извештај комесара Кр. Банске управе г. Стефановић Малише са XV Скупштине акционара Прометне банке одржане 21. априла 1940. године; Списак присутних акционара; Записник са XV Скупштине акционара; Извештај Управног и Надзорног одбора Списак присутних акционара; Списак депонованих акција; Буџет за 1940. годину; Рачун добити и штете;
---	------------------------	-------	----------	------------------------------	---

УЖИЧКА ОБЛАСНА БАНКА

Основана 1927. године, са капиталом од 1 милион динара. Акционари ове банке били су трговци Драгић С. Поповић, Велисав А. Павловић, Добросав Кузељ, Павле Дрндаревић, Божидар И. Стојић, Радиша Миловановић, Арсеније Милосављевић, Тадомир Тамбурић, Обрад Ђерасимовић, Велисав Павловић и др, али и Богосав Ј. Бодић, хотелијер, Петроније Зорзић, бравар Велимир М. Дрндаревић, кројач, Радивоје Брковић, абаџија, Драгомир Радоњић, учитељ, Драгомир Ивановић, кафеџија, Миле Мршевић, месар, Радивоје Полић, пекар и др.

Председник управног одбора био је најпре Богосав Бодић, а затим Добросав Кузељ.

Ужичка обласна банка

Ред. Бр.	Назив архива	Фонд	Одељење/ број акта	Датум	Предмет
1	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУДБ	VIII бр. 3123/32	13. април 1932.	Записник са VI редовне Скупштине акционара Ужичке обласне банке; Прилози: Предлог у измени и допуни банчаних Правила поднет VI редовној Скупштини акционара; Списак акционара Ужичке обласне банке, који су депоновали своје акције ради

					учешћа на VI Скупштини; Извештаји о раду Управног и Надзорног одбора; Рачуни изравнања Извештај комесара Тихомира Љубојевића.
2	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУДБ	VIII бр.	26. март 1933.	Записник са VII редовне Скупштине акционара Ужичке обласне банке; Прилози: Списак акционара Ужичке обласне банке на дан 26. марта 1933. год. Извештаји о раду Управног и Надзорног одбора Рачуни изравнања Извештај комесара Тихомира Љубојевића Буџет расхода за 1933. год.
3	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУДБ	VIII бр.	26. април 1938.	Записник са VII редовне Скупштине акционара Ужичке обласне банке одржане 17. априла 1938. год.; Прилози: Списак акционара Ужичке обласне банке; Извештаји о раду Управног и Надзорног одбора; Завршни рачун за 1937. год.; Извештај комесара Александара Стефановића, Ср. начелника; Буџет расхода за 1938. год.
4	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУДБ	VIII бр.	10. мај 1939.	Годишњи збор акционара Ужичке Обласне банке, одржан 30. априла 1939. године; Прилози: Записник са XIII редовне Скупштине акционара Ужичке обласне банке; Списак акционара Ужичке обласне банке; Извештаји о раду Управног и Надзорног одбора; Рачуни изравнања;

					Извештај комесара Кр. Банске управе Александра Стефановића, Ср. начелника; Буџет расхода за 1933. год.
5	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУДБ	VIII бр.	18. април 1940. год	Годишњи збор акционара Ужичке Обласне банке, одржан 14. априла 1940. године; Прилози: Записник са XIV редовне Скупштине акционара Ужичке обласне банке; Списак акционара Ужичке обласне банке; Извештаји о раду Управног и Надзорног одбора; Закључни рачун за 1939; Извештај комесара Кр. Банске управе Радомира Бабића, Ср. начелника; Буџет расхода за 1940. год.

***

Све ове приватне банке (акционарска друштва) успешно су пословале до почетка Велике економске кризе. Приватне банке највише је погодило доношење Закона о заштити земљорадника 19. априла 1932. и Уредба о заштити земљорадника од 22. новембра од 22. новембра 1933. године. Задужени сељаци су престали да отплаћују своја дуговања. Годишњи биланси банака су се завршавали губицима. У Југославији је смањен број приватних банака за 10 %, а акцијски капитал од 2, 96 милијарди у 1930. години на 399,9 милиона динара у 1934. години. Управе банака су почеле да смањују своје фондове за отпис губитака. Да би се приватне банке спасиле од пропадања и ликвидације држава је формирала Привилеговану аграрну банку, која је преузимала сељачке дугове. Донета је и Уредба о заштити новчаних завода и њихових веровника 4. децембра 1933. године, на основу које се могло тражити одлагање плаћања приспелих обавеза банака.

Све ове мере нису могле спасити приватне банке од даљег пропадања. Интересантно је и то да су највећи дужници приватних банака били сами акционари и чланови управног и надзорног одбора ових установа!

II

УЖИЧКО а. д. „ЗЛАТИБОР“

Основано је 1921. године са капиталом од 1 000.000, који је расподељен у 5000 ком. акција по 200 дин а Правила је усвојио министар трговине и индустрије 28. октобра исте године.⁷ Задатак овог акционарског друштва је био да: „1. на најподеснијем делу Златибора створи једно модерно ваздушно и сунчано лечилиште и подигне за ту циљ најмање педесет модерних грађевина од дрвета; 2. да створи један модеран сточарски завод, који ће укрштањем разних раса пронаћи и неговати за Златибор најподеснију пасмину разноврсне стоке, од чијег ће се млека израђивати разни млечни производи и првенствено употребљавати за исхрану посетилаца друштвеног лечилишта; 3. подигне на свом добру модерни пчеларник са најмање две стотине Ђерзонових кошница; 4. подигне на свом добру модерну стругару за сечу грађе – дрвета; 5. у свом пчеларнику као и сточарском заводу упошљава првенствено младеж среза златиборског и обучава их у рационалном одгајању сточарства и пчеларства“. Оснивачи Ужичког а. д. „Златибора“ били су: Петар Ђеловић, Светислав Јокановић, Боривоје Наумовић, Обрад Ђерасимовић, Петар Топаловић, Драги Вукосављевић, Миленко Мраковић, Јован Митровић, Јован Гмизовић, Миливоје Тадић, адвокат, Тихомир Вукомановић, Радомир Јездовић, Андрија Јевремовић, Драгомир Драговић, Владимир Поповић, Радомир Павловић, Велимир Трифуновић, Драгић Поповић, Милић Глушчевић, Симо Терзић, адвокат и Ђуро Тановић“.

Друштво је откупило имање у Рибници и ту подигло ресторан и друге објекте. Међутим, а. д. „Златибор“ је основано у најнеповољнијем тренутку, на почетку најпре аграрне (1925), а затим Велике економске кризе. Посета је била слаба. Стругара је непажњом изгорела. Гомилали су се дугови. Повериоци су тражили наплату дуговања. У 1930. години друштвени капитал се потпуно истрошио и сведен је на 1 динар. Расписано је ново коло акција у висини од 500 000 динара, али ни ово није друштво растеретило дугова. За дуг Ужичкој грађанској штедионици продата је сва покретна имовина. Непокретности: мали и велики суват, кафана и закуп земљишта давали су мале приходе. Због тога је оглашена продаја друштвене имовине 15. јануара 1934. године. Одређена је почетна цена од 400 000 динара, по којој је имовина и продата. Купац је била Хипотекарна банка, која је као поверилац имала интабулацију над овом имовином. Тако је престало да

---

⁷ ИАУ, Правила Ужичког акционарског друштва „Златибор“, Ужице, 1921.

постоји Ужичко акционарско друштво „Златибор“, пионир презентације Златибора као климатског лечилишта. Председник управног одбора акционарског друштва у ово кризно време био је грађевински инжењер Секула Кнежевић Талдовић. Законом о национализацији из 1946. године престало је са радом мада је ликвидациони поступак завршен 1948. године.

Ужичко акционарско друштво „Златибор“

Ред. Бр.	Назив архива	фонд	Одељење/ број акта	Датум	Предмет
1	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУДБ	VIII бр.	5. јуна 1932. године у Ужицу;	IX поновна и X редовна Скупштина акционара Ужичког А. Д. „Златибор“
2	АРХИВ БиХ, САРАЈЕВО	КБУДБ	VIII бр. 6111/34	29. мај 1934.	XII Скупштина акционара Ужичке А. Д. „Златибор“ Прилози; – Записник – Извештај Управног и Надзорног одбора; Реферат о стању у А. Д. „Златибор“ Решење Бана о неодобравању рада XII Скупштине акционара на основу § 42/I, тач. 18 Закона о банској управи и чл. 57 и 63 Закона о акционарским друштвима;

Закључак. Архивска грађа КБУДБ говори о уздрманом приватном банкарству за време Велике економске кризе (1929–1933, па и даље). Није било лако ни једноставни доћи до већег капитала на акционарским основама, ма колико била остварена централизација капитала у рукама малог броја акционара. Била је мала понуда финансијских средстава, која би служила за куповину акција (нпр. банака) и других вредносних папира.

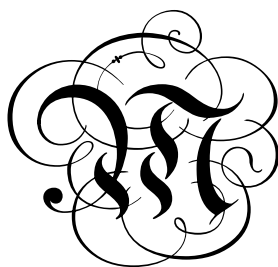
Исто тако, види се како је криза погодила и туризам у свом повоју на Златибору. Требало је да прође неколико деценија да би туризам на Златибору доживео свој поновни узлет.

Zorica DZAKOVIC
Miodrag D. GLUSCEVIC

**Archival material of Financial Institutions of Uzice in the Fund
Royal Banovina's Administration of the Drina Banovina**

Summary

Archival material of Royal Banovina's Administration of the Drina Banovina shows us shaken private banking during the Great economical crisis (1929 – 1933, and further). It wasn't easy or simple to get to bigger capital on the stock basis, no matter the capital had been in the hands of small number of stockholders. The offer of financial resources had been small for buying stocks (for example: of banks) and other securities. Besides, tourist crisis on Zlatibor was evident. Several decades latter, tourism on Zlatibor is rising up.

Мр Слободан РАДОВИЋ

О АУТОГРАФУ И ПРЕДАВАЊУ ПРОФЕСОРА БЛАГОЈА ЖИВКОВИЋА О УЖИЧКОЈ КУЛТУРНОЈ БАШТИНИ

САЖЕТАК: Приређивач у свом раду доноси запис Благоја Живковића *Над пожућелим страницама скромних мемоариста*. У раду се указује на значај мемоарских записа које су оставили Максим Евгеновић, Митар Мићовић, Алекса Борисављевић и Миладин Радовић за проучавање културне баштине Ужица.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Благоје Живковић, старо Ужице, мемоарски записи, Максим Евгеновић, Митар Мићовић, Алекса Борисављевић, Миладин Радовић

„Има у човеку неке чудне тежње да иза себе остави траг, да на неки начин и после смрти поживи још мало у сећањима постојаника, да им на неки начин укаже на путеве и ствари које су према њ излазиле. Дирљива је то жеља да се за собом остави ако не ваља догласница оно бар њлампичак који ће осветљавати стазу онима који долазе.

То су мисли што падају на памет оне што прелистава пожућеле странице забележене у току прошлог и овог столећа од људи који нису увек били у живи крућних догађаја, али су не рећко бивали незаменљиви сведоци наше згуснуће живојне стварности, судбоносних падања и тежих дизања једног народа који се жилаво и тврдоглаво пробрцао кроз историју“.

Овим записом, (*Вести*, 25. новембар 1956), професор Благоје Живковић наговестио је детаљније бављење мемоарским записима до којих је, у настојању да попуни архивске фондове, долазио. Он је био тај који „*прелистава пожућеле странице забележене у току прошлог* (односи се на 19. век – напомена С. Р.) *и овог столећа*“. А људи који су исписивали те странице и који су били „*незаменљиви сведоци наше згуснуће живојне стварности*“ су: Максим Евгеновић, Митар Мићовић, Алекса Борисављевић и Миладин Радовић са својим мемоарским записима.

Стиче се утисак да је професор Живковић превасходно хтео да укаже на постојање мемоарских текстова и на њихов значај у проучавању културне баштине. У тим пожутелим записима он је видео „*њлампичак који ће осветљавати стазу онима који долазе*“.

Прошло је пола века од Живковићевог указивања на поменуте записе и записиваче, а много више од времена настанка записа, те је њихова информативност, како каже Благоје Живковић, „*вајра догласница*“.

О значају мемоарских слика Максима Евгеновића, објављених 1877, Живковић пише:

„То је, додуше, шћамјана књижица у Пешији чак, али доскора скоро нико на њу није обраћао пажњу, а пјаж сјари Ужичанин, чији се дед још у седамнаестом веку досели из Чајнича, као дечко од девети година својим очима гледао је како српски шћови са Круичице погађају штурске куће и дућане по Фукара махали и по Доњој чаршији“.

Иако су мемоари, аутобиографије или животописи, успомене и слични текстови тзв. „секундарни историјски извори“, за Живковића су они и нешто друго – то су прворазредни историјски извори за завичајну историографију. Зато ће он посветити пуну пажњу необјављеним мемоарима, више с намером да укаже на њихов значај и потребу да они буду објављени и тако постану доступни и осталим читаоцима.

Први мемоариста кога Живковић помиње је Митар Мићевић:

„Не са мање узбуђења прихваћемо две позамашне свеске аутобиографије сељачећа из Дријетиња, Мићра Мићевића који 1864. полази у школу да би после на занатлу абаџијском прошао кроз шешку животићну шибу, несхваћљиву нашем покољењу. А „Већ једног занатлије“, онако како је и Мићар аманети оставио, ваљало би да угледа свећа, да се ослободи архивске – шћине“.

Други мемоариста је из нововарошког краја:

„Вршњак Мићров, рођен преко Увца, у Новој Вароши, поштомач сјаре и гласовиће куће – Алекса Борисављевић пред сами смирај сређује животићне рачуне. Не штражи свеску, већ на одвојеним шћабацима шћврдим и угласићим, оловком писаним словима бележи своја сведочанства. Поносан на своје порекло, свесићан одговорности за шћшуйке своје и своје шћородице, бира Алекса шћа ће забележити: преовлађују времена шћешка и усилна, од Бабинске буне до у шћредвечерје Другог шћеићког раћа“.

Највише простора уступио је трећем мемоаристи, пекару Миладину Радовићу:

„И, најзад, по ко зна који шћш ошћварамо „Самоуки рукопис“ нашег Миладина Радовића са Тајинца. Самоук је он био, али кад би се нашао неко да поново у посебној књизи објави све анегдоте шћш их је за животића

ишао у Кићи и друде, видело би се да он није иако незнатан књижевни посленик¹.

Запис о ужичким мемоаристима Живковић завршава поруком издавачима:

„Штења је, одиста штења, ишо Радовић и Мићевић још чекају издавача, а читави би и њихове наивности примили са симпатијама, ишо су и један и дружи у великој мери огразили време у коме су век провели“².

Поред овога, Живковић се у истом тексту, подстакнут записима старих мемоариста, а имајући у виду да мемоарски текстови пружају слику свога времена, личних и друштвених проблема, обраћа и савременицима:

„Дође нам да зажалимо зашто и наши савременици – не само по угледу на Доситеја и Проћу Маћеју, већ на Дудића и Чолаковића – не бележе оно што су видели, осетили и доживели“³.

Фрагментом о тежњи мемоариста да оставе трага о себи и своје време Живковић је образлагао исконску човекову тежњу да иза себе остави писаног трага. На тај начин Живковић долази и до саме суштине: пише се увек с намером да то што је написано буде и (про)читано.

За данашњег истраживача важна је још једна појединост: Благоје Живковић запажања о мемоаристима бележи у време када је посао око формирања Архивског средишта увелико био завршен и када је прикупио знатну архивску грађу из које као значајне изворе издваја рукописне изворе и ауторе који су се лаћали пера да испишу своје успомене или да сведоче да су, мање-више, и они учествовали у прављењу историје.

Указује се на још једну појединост: добивши премештај у Београд, Благоје Живковић је предао дужност управника Архива 31. августа 1957, а његова интересовања за историографију ужичког краја не престају. Он и после датума убележеног као промена радног места објављује текстове из културне баштине ужичког краја и држи предавања о културној баштини.

Поред ових Живковићевих записа о ужичким старим мемоаристима, у наслову текста се наводи да ће пажња бити усмерена и на једно предавање

¹ Приче, пошалице и доскочице које је Миладин Радовић објављивао у разним листовима и часописима сабране су и „чекају“ издавача.

² Од записа Благоја Живковића протекло је педесет година, а *Самоуки рукопис* Миладина Радовића имао је два издања: прво је приредио Стојадин Костић, а издао Народни музеј и Пекарско предузеће „Сретен Гудурић“ 1984, а друго 2006. је издало предузећа „Арт плус“ и Народни музеј из Ужица.

³ *Вести*, 25. новембар 1957.

Благоја Живковића. Тих предавања било је педесетих година више, Живковић је био познат не само као добар зналац баштине већ и као реторик. Нажалост, сачуван је концепт само једног предавања.

Реч је о предавању одржаном 1972. године на Радничком универзитету у Ужицу о Доброславу Ружићу и сачуваном аутографу у коме се не говори само о Доброславу Ружићу већ о културној баштини Ужица и ужичког краја⁴.

Предавање о Доброславу Ружићу, намењено члановима Подружнице наставника и професора српског језика, Благоје Живковић је почео општом оценом о заборављеним а значајним личностима из ужичке културне баштине:

„Дуџа би била читуља имена оних који не би требало да буду заборављени као људи који су и речју и делом, а нарочито пером, обележили свој боравак у овом лејом зраду на Ђејињи. Ево само неколико имена, поменимо: Јевђа Креју, ћебецију, родом из Чајничча, великоз библиофила и шајноз учитеља српске деце пред крај 18. века, писника Славка Златојевића, учитеља Петра Мариновића, сарадника Илије Гарашићина, трговца Илије Неранцића, абаџије и перзије Мићра Мићевића и лекара Миладина Радовића, а да не помињем људе ранга Божидара Кнежевића“.

Остало је у сећању савременика како се професор Благоје Живковић у току предавања удаљује од написаног текста и о свим поменутих личностима даје уз биографске податке и понеку занимљивост. Наравно да те занимљивости нису сачуване јер их није било у написаном тексту. Стога ће сви наводи бити узети из сачуваног предавања куцаног писаћом машином:

„Нека вас нимало не узнемири што мало знаће о ономе који је у Ужицу оставио заједно са својом женом Олгом диван источник у досадашњем Великом парку некадашњем Гроћу, лежлу змија, који је као шеталиште и уживалиште читавим нарашћајима у аманети оставио скромни сајчија ужички Ристо Кукавица⁵. А онај што вам завешта источник био је Доброслав Ружић, професор књижевник, културни радник и што је шта да било неизбежно и политичар“.

Живковић већ у првој реченици, знајући да слушаоци не знају скоро ништа о личностима о којима ће говорити задржава се на биографским по-

---

⁴ Рукопис се налази у документацији аутора овога текста и чине га четири и по машином куцане стране формата А/4.

⁵ Ристо Кукавица је Ристо Тешић који је доста учинио на пошумљавању Великог и Малог Забучја и Великог парка.

дацима. Говорио је о Ружићевом детињству, школовању, служби и сарадњи у листовима и часописима.

На крају предавања говорио је о ужичком периоду Ружићевог рада:

„Када се помирио са живојом у провинцији, и када је златово годину дана провео у забаченом Ужицу, почињу да излазе његови познати Бердани под псеудонимом Бетински у опозиционом листу Видело и у студентском часопису Побратимство. Пре њених деведесет година, 1882, сва његова писма из Ужица под заједничким насловом Бердани јављају се у посебној књижици. Те хајнеовски интонирани козерије изазвале су велико интересовање код читалачке публике, иако да је Павле Појовић свакој генерацији својих студената Ружића истицао као једног од творца новој српској књижевности израза.“

Ружић је својим Берданима непосредно претеча Радоја Домановића чију стогодишњицу прослављамо ове године. Пажљив читалац би и у Ускоковићевом делу нашао на многи траг Ружићевог начина изражавања. Доказ Ружићевог књижевног дара су и његове „историјске приповетке“, међу којима се истиче лепа историјска црта „Златибор“, један од првих покушаја да се лепота овога предела прикаже широј публици. И као историјска Ружић је био оригиналан што показују његова објављена писма од Ниша до Софије, од Златибора до Цетиња и Скадра а нарочито Слике из Босне. Он је још 1897. успео да зајези најор окупатора да завади Србе, муслимане и Хрвати на овом подручју.

Била би неопходна слика Доброслава Ружића када се не би поменуо и његов драмски рад. Поред две издубљене комедије од њега је остала у рукопису историјска драма Стеван Дечански која је доживела премијеру у Народном позоришту 1900. и која је написана у јужаревачком зајвору а била је, у ствари, остворен напад на Владана Ђорђевића и на ненародну политику тадашњег режима.

Треба напоменути да је у писмима из Црне Горе Ружић врло живо описао свој излет у Медун и дао верни лик војводе Марка Миљанова иако није знао да разговара не само са великим јунаком већ и са будућим прослављеним књижевником.

Ако се уз многа пројашљеног додају живо писане Успомене, онда ће данашњи читалац морати да одвоји неки тренутак да се позабави књижевним стварањем овог часног и умног човека, а што нарочито важи

за вас Ужичане јер је он Ужице много волео пошто је овде проживео своју младост, можда најлепше дане свога живота“⁶.

Иако није рођен у Ужицу, Живковић је зналачки и предано проучавао ужичку књижевну баштину полазећи од става да „и поред тога што је тај град дао читавау плејаду нових писаца, ипак не треба заборавити ни оно што су нам преци оставили, нарочито у току 19. и почетком 20. века“.

Своја сазнања о ономе „што су нам преци оставили“ Живковић је, пре свега, предавања у Подружници наставника српског језика, у Културно просветној заједници и Радничком универзитету, објавио и синтетичан рад са називом *Из ужичке књижевне баштине*⁷.

После уводника у коме са сентиментом пише да „културна историја нашег лепог града на Ђешињи и његовог ужег и ширег подручја није ни сиромашна ни скорашња“, он то доказује описујући ствараоце, почев од турских песника (Сабита и Ибрахима), па преко Максима Евгеновића, Славка Златојевића, Божицара Кнежевића до Доброслава Ружића, Милутина Ускоковића, Милоша Перовића и Тадије Костића.

Са топлином човека који је заволео град у коме је радио, рећи ће на крају ове кратке студије да је то књижевност која је наш град запљускивала до Првог светског рата.

Живковићево инсистирање на појединим личностима које су оставиле узбудљива сведочења и записе са данашње дистанце може се једино схватити као позив садашњим генерацијама да се позабаве списима предака.

Mr Slobodan RADOVIC

On Autograph and Lecture of Professor Blagoje Zivkovic on Uzice's Cultural Heritage

Summary

The author gives us the notes of Blagoje Zivkovic *Over yellowish pages of modest memoirists*. The work points out the importance of memoirs' records of Maksim Evgenovic, Mitar Micovic, Aleksa Borisavljevic and Miladin Radovic, for researching cultural heritage of Uzice.

---

⁶ У време када држи предавање о Доброславу Ружићу у Подружници за српски језик и књижевност, Благоје Живковић је већ био приредио и објавио Ружићеве *Ђердане* 1965. у Нолиту.

⁷ Рад објављен у: *Ужички зборник* бр. 19, 1981, стр. 385–395.

АРХИВИСТИКА

050.8:930.25(497.11 Ужице)

Милева МИЛОШЕВИЋ

НАУЧНО-ИНФОРМАТИВНА СРЕДСТВА О АРХИВСКОЈ ГРАЂИ ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА У УЖИЦУ

САЖЕТАК: Научно-информативна средства фондова и збирки Историјског архива у Ужицу имају за циљ и задатак с једне стране да пруже информацију о архивској грађи којом Архив располаже а с друге да је заштити и правилно обезбеди њено коришћење. У Архиву постоје информативна средства општег типа (прегледи фондова, водич, општи инвентар) и ужег (сумарни, аналитички, аналитичко-сумарни инвентари и регистри). До сада је израђено, осим неколико врста прегледа, водича, општег инвентара, сумарних 42, аналитичких са регистрима 17 и један аналитичко-сумарни инвентар.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Архив, научно-информативна средства, општи инвентар, прегледи, водич, сумарни инвентар, аналитички инвентар, сумарно-аналитички инвентар, регистри, регеста, фондови, лични фондови, збирке, архивска грађа, документ.

Обрада архивске грађе подразумева израду информативних научно-обавештајних средстава за сређену и технички обрађену грађу. Овом питању у нашој и страниј архивистичкој литератури посвећено је доста пажње¹.

Рад архива на информативним средствима произилази из основних циљева и задатака које имају у вези са заштитом и организацијом коришћења архивске грађе, за научно - истраживачки, стручни и други рад, од друштвеног интереса и за потребе појединаца, радних и других организација.

Циљ информативних средстава је да пруже информацију о грађи којом неки архив располаже, без обзира да ли је њом обухваћена сва грађа, група фондова, фонд, део фонда, предмет или документ.

---

¹ Др. Богдан Лекић, *Научноистраживачки рад у архивима*, Архивски преглед 1992 -1993, 1- 4, Београд, 1997, 122.

Према архивистичким упутствима² информативна и научно-информативна средства делимо на општа која дају научне информације о фондовима и збиркама, једног или више архива, и посебна која пружају информације о грађи једног фонда или збирке. У архивској пракси постоје (израђују се) информативна средства општег типа, која пружају слику целокупне структуре грађе једног архива (*прегледи фондова, водич, општи инвентар*) и они ужег типа, који корисницима - истраживачима архивске грађе дају информације о појединим фондовима или само о деловима неког фонда (*сумарни, аналитички и аналитичко-сумарни инвентари, режисџри и режесџа*). Ипак, свако информативно средство има своје специфичности, посебну улогу и смисао, а сходно томе и одређено место у систему рада једног архива.

Ако пођемо од чињенице да је најкорисније дати најпре информације о грађи коју архив поседује и њеној структури, па тек онда ићи ка детаљима, онда би, свакако, први задатак архива био да израђује и публикује прегледе и водиче.

Израда инвентара и других информативних средстава је дуготрајан и студиозан рад. Зато се израђује *системајски преглед фондова*, који је уствари, информативно средство привременог карактера, у недостатку правих инвентара. Он треба да послужи као прво, најосновније научно-обавештајно средство за истраживача. У 1978. години за „Преглед фондова и збирки архива СФРЈ“, урађен је *Преглед архивских фондова и збирки, Историјског архива у Ужицу*³ (у даљем тексту Архив). У првом броју Историјске баштине, објављен је *Преглед архивских фондова и збирки Архива на почету 1983. године*⁴.

Посебно научно-обавештајна или информативна средства у Архиву чине и *прегледи* (више или мање детаљни) садржаја једног сређеног архивског фонда, урађени као *пописи архивских јединица (списи или акти, прегмет, досије, књиџа и архивска кутија)*⁵.

---

² Архивско веће при Архиву Србије 1967 – 1973., *Стручна упутства и прероруке Архивског већа*, Архив Србије, Београд, 1974.

³ Милун Раонић, Историјски архив Т. Ужице, *Архивски фондови и збирке у СФРЈ, СР. Србија*, Београд 1978, 353 – 377.

⁴ Исти аутор, *Фондови и збирке Историјског архива у Т. Ужицу на почетку 1983. године*, Историјска баштина, Годишњак Историјског архива у Т. Ужицу 1, Титово Ужице 1983, 79-104.

⁵ За сваки архивистички сређен фонд, између осталог израђује се *попис сређене архивске грађе* по утврђеном редоследу, књиџе, списи и архивске кутије. Он уједно чини део документације *досијеа* архивистички сређеног фонда или збирке.

Истој сврси служи и *Водич* који је уствари у једноставнијем облику израђен опис архива и његових фондова и коме је, такође, сврха да истраживачу пружи општу слику целокупне архивске грађе једног архива, његове структуре и његовог значаја, и на тај начин олакша оријентацију у архивској грађи. Водич једне архивске установе садржи податке о архиву и преглед свих фондова који се у њему налазе. Материјал за израду Водича Архива прикупљан је више година. Број фондова, обим и количина архивске грађе мењани су због излучивања безвредног регистратурског материјала и разграничавању фондова у Архиву. Водич за штампу приредили су архивисти Милун Раонић и Драгица Матић. Коначно је изашао из штампе 1990. године. Обухвата све фондове и збирке који су преузети у Архиву до 31. децембра 1981. године, 632. фонда и 8. збирки са 2.195,48 дужинских метара грађе. Архивска грађа у Водичу обухвата период од 1810. до 1980. године ⁶.

Информативно средство које је резултат испитивања свих битних елемената једног документа, датог на сажет начин, назива се *регест*. Разлика између регеста и инвентара постоји. Инвентар истиче врсту документа, а регест његову садржину. Иако је израда инвентара примарни посао сваке архивске установе, ипак треба радити регесте докумената од изузетног значаја, нарочито оних који представљају политичке, културне или уметничке реткости. Тиме су регести сведени на разумну меру и добили одговарајуће место у архивистици ⁷.

Индекси-регистри су информативна средства која се израђују, по правилу, за сређен и обрађен фонд у оквиру аналитичког инвентара. Индекс омогућује брзо проналажење одређеног имена, теме или географског појма. У архивској пракси израђују се и комбиновани, тематско-именски. На овај начин се прикупљају подаци о именима, темама и географским појмовима. Појмови у регистрима ређају се абecedним, односно азбучним, редом у сва три случаја. Сваки податак узет за било који регистар допуњен је сигнатуром предмета из кога је узет.

Посебну пажњу и место заузимају *инвентари*, јер су најзаступљенија врста информативних средстава у Архиву. Сврха израде архивског инвентара је значи, да утврди бројно стање архивских јединица, да одреди место сваке јединице у архивском фонду, или архиву у целини по завршеним радњама на њеном сређивању, да да увид у састав и садржај архивске гра-

⁶ Фондови и збирке приказани су на основу усвојене *Шеме за израду Водича кроз архивску грађу Србије*. Унутар група и подгрупа фондови су приказани према врсти установа и рангу од виших ка нижим, а у оквиру истог ранга по азбучном реду седишта ствараоца фонда.

⁷ Из архивистике, *Приручник за службенике архива*, Београд, 1959, 157.

ђе фондова којим архив располаже, пружи обавештење о њеном смештају, да послужи као службени документ о праву власништва. Садржај, општа шема, распоред података, степен њихове подробности, начин излагања, основе су по којима се архивски инвентари разликују. Овакве разлике условљене су разликама у врсти и количини грађе, њеној структури и важности коју за науку има, као и у сврси којој су намењени. Ако се пређе преко разлика које међу њима постоје, узимајући оно што им је заједничка карактеристика, у нашим архивима се разликују четири врсте инвентара: *описни, сумарни, аналитички и аналитичко-сумарни*.

Инвентар фондова и збирки једног архива, из којег се могу добити комплетни подаци о садржини, структури, општем и бројном стању његове грађе, затим пословима обављеним на њој као о израђеним помагалима за коришћење назива се *описни инвентар*⁸. Општи инвентар који се води у Архиву осим што је информативно средство, он представља и део документације о архивској грађи која се образује и чува уз Регистар архивске грађе као покретног културног добра⁹.

Сумарни инвентар је информативно средство које нас на прегледан и јасан начин обавештава о облику систематизације архивских јединица (књига, кутија, фасцикли), структури и садржини архивске грађе унутар једног фонда или збирке, односно обавештава нас о фонду или збирци, у целини. Осим што нас информише о сумарној садржини архивских јединица, он кроз своје инвентарне јединице, региструјући грађу по реду како је сређена (књига па списи) служи и као средство за материјално обезбеђење грађе. Услов за израду инвентара је да фонд или збирка буде сређена, а безвредни материјал излучен. Предност сумарног инвентара је у томе што се може израдити у релативно краћем року, јер је инвентарна јединица сумарног инвентара: књига, спис, фасцикла и кутија¹⁰.

Аналитички инвентар, представља научно обавештајно средство у којим се анализира појединачни документ (сажет садржај документа), припада научно-обавештајним средствима ужег типа. Услов за израду овог инвентара да је фонд или збирка сређена, што иначе важи за израду осталих обавештајних средстава. Израда аналитичког инвентара препоручује се за старе и веома вредне фондове, поједине збирке и мале групе докуме-

---

⁸ Архив Србије и Заједница Архива Србије, Архивско веће при Архиву Србије 1967 – 1973, *Службена упутства и препоруке Архивског већа*, Београд 1983, 8.

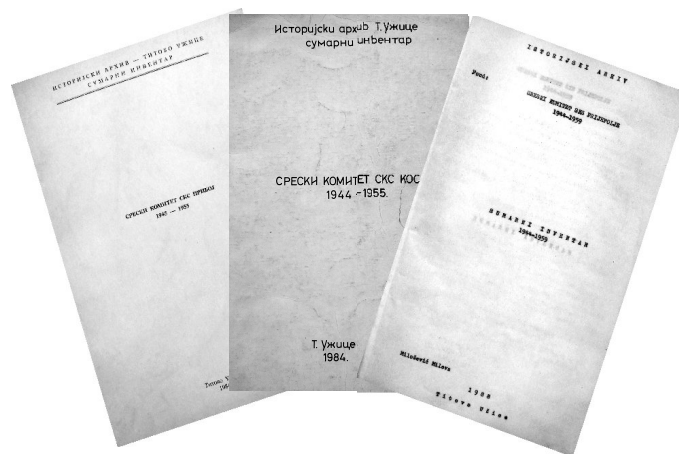
⁹ Службени гласник РС бр. 24/1997.

¹⁰ Из архивистике, *Приручник за службенике архива*, Београд, 1959, 153; Славица Тимотијевић, *Предлог упутства о изради сумарног инвентара; Упутство о изради сумарног инвентара*, Архивски преглед 1985/1-2, Београд, 187.

ната, који имају велики значај за друштвено политичку, културну и економску историју. За архивску грађу од половине XX века, не препоручује се његова израда, како већ стручни радници кажу: „он је нерационалан и практички неизведив, те нема готово никаквог смисла...“, или краће: „Аналитички инвентар је уистину само идеал који се ни у једном архиву не може у потпуности остварити“¹¹. Иако постоје супротстављена гледишта око израде овог инвентара све већа присутност и примена рачунара у архивистици омогућава да стручни радници уложе више труда на изради овог обавештајног средства, јер је скраћено време уноса потребних података.

Полазећи сједне стране од потребе науке и са друге од кадровских могућности архива да савладају обраду огромне количине грађе, у архивистичкој пракси појавила се потреба за израдом једног новог научно-информативног средства које представља комбинацију аналитичког и сумарног инвентара¹².

Аналитичко-сумарни инвентар израђује се за велике фондове. Инвентар се израђује према устаљеној форми. Овим инвентаром је повећан квалитет и количина информација о фонду за онај део списка (серија, под-серија) у фонду који се највише користи, односно од највећег значаја.

Књиге инвентара Историјског архива

¹¹ Група аутора, *Приручник из архивистике*, Савез друштва архивских радника Југославије, Загреб, 1977, 180.

¹² Богдан Лекић, Маргарета Јововић, Милица Милићевић: *Израда инвентара за фондове сређене по принципу слободне провенијенције*, Девети конгрес архивских радника Југославије. *Реферати и саопштења*, СДАРЈ, Струга, 27-29. 1980, 150.

Основан да прикупља и сређује архивску грађу, Архив је отпочео свој рад на сређивању а пре свега на разграничавању фондова. Цео поступак сређивања успоравало је накнадно проналажење делова архивске грађе и њихово убацивање у већ сређене фондове. Међутим, веома се брзо наметнула потреба да се сређена грађа инвентарише, сачува и приближи истраживачу.

Први почети израде информативних средстава у Ужичком архиву датирају још из педесетих година када је започето рад на грубом сређивању а и на некаквом инвентарисању докумената међу најстаријим фондовима у Архиву, *Начелства среза златиборског – Чајешина (1837–1918)*. Рад на инвентарисању грађе, настављен је и каснијих година ипак могло би се рећи у неком континуитету. Ови инвентари су били само пописи грађе по годинама и по фасциклама. На овај начин је пописана архивска грађа: *Хидротехничког одељка за ужичку и рашку област, Окружне жрађевинске секције, Народног одбора области шиповоужичке*, део грађе фонда *Ужичке трговачке омладине*, грађа бивших *ужичких еснафа и занатлијског удружења*, а затим архивска грађа личних фондова *адвоката Ђорђа Драшкића, професора Михаила Живковића, трговца Томе Наумовића и Милушина Кремића, библиотекар Павла -Паје Љубисављевића* из Ужица и др.

Преглед урађених инвентара по врстама:

СУМАРНИ ИНВЕНТАРИ				
Редни број	Сигнатура фонда	Назив фонда, збирке	Распон година	Број кутија, фасцикли
1.	1.1.1.	Начелство среза ариљског – Ариље	1850–1918	1 ф.
2.	1.1.11.	Општина годовичка – Годовик	1839–1918	6 кут.
3.	1.1.13.	Општина здравчићка – Здравчићи	1839–1918	13 кут.
4.	1.1.15.	Општина брезовачка – Катићи	1839–1918	3 кут.
5.	1.1.16.	Општина јаворска – Кушићи	1839 –1918	3 кут.

6.	1.1.17.	Општина мокрогорска – Мокра Гора	1839–1918	7 кут.
7.	1.1.19.	Општина пожешка – Пожега	1839–1918	135 кут.
8.	1.1.23.	Општина севојничка – Севојно	1839–1918	4 кут.
9.	1.2.26.	Окружна грађевинска секција – Ужице	1921–1929	19 ф.
10.	1.2.27.	Главна среска финансијска управа за срез ужички – Ужице	1920–1944	4 ф.
11.	1.2.33.	Начелство среза ужичког – Ужице	1918–1941	43 ф.
12.	1.2.34.	Начелство среза златиборског – Чајетина	1918–1941	135 ф.
13.	1.2.36.	Општина годовичка – Годовик	1918–1941	27 ф.
14.	1.2.39.	Општина брезовачка – Катићи	1918–1941	9 ф.
15.	1.2.44.	Општина потпећка – Потпећ	1918–1941	4 ф.
16.	1.2.47.	Шумска управа – Бајина Башта	1891–1941	14 ф.
17.	1.3.51.	Начелство среза моравичког – Ивањица	1941–1944	1 ф.
18.	1.3.52.	Начелство среза пожешког – Пожега	1941–1944	2 ф.
19.	1.3.54.	Начелство среза златиборског – Чајетина	1941–1944	3 ф.
20.	1.3.56.	Општина брезовачка – Катићи	1941–1944	1 ф.
21.	1.3.58.	Општина пожешка – Пожега	1941–1944	1 ф.
22.	1.4.72.	Народни одбор области титовоужичке – Т. Ужице	1949–1951	152 ф.
23.	1.4.73.	Окружни народни одбор – Т. Ужице	1944–1947	102 ф.
24.	3.3.283.	Окружни суд – Т. Ужице	1945 –	200 ф.
25.	4.1.298.	Женска стручна школа – Т. Ужице	1884–1956	6 кут.
26.	6.1.2.341.	Ужичка трговачка омладина – Ужице	1889–1945	3 ф.

Историјска баштина 17

27.	7.1.470.	Обласни комитет комунистичке партије Србије области титовоужичке – Т. Ужице	1949–1952	52 кут.
28.	7.1.471.	Срески комитет Савеза комуниста Србије среза ариљског – Ариље	1944–1955	44 кут.
29.	7.1.472.	Срески комитет Савеза комуниста Србије среза рачанског – Бајина Башта	1944–1955	31 кут.
30.	7.1.473.	Срески комитет Савеза комуниста Србије среза моравичког – Ивањица	1944 –1955	68 кут.
31.	7.1.474.	Срески комитет савеза комуниста Србије среза црногорског – Косјерић	1944–1955	26 кут.
32.	7.1.475.	Срески комитет Савеза комуниста Србије среза златарског – Нова Варош	1942 –1955	92 кут.
33.	7.1.476.	Срески комитет Савеза комуниста Србије среза пожешког – Пожега	1944–1955	22 кут.
34.	7.1.477.	Срески комитет Савеза комуниста Србије среза прибојског– Прибој	1943 –1955	18 кут.
35.	7.1.478.	Срески комитет Савеза комуниста Србије Пријепоље – Пријепоље	1940–1959	41 кут.
36.	7.1.479.	Срески комитет Савеза комуниста Србије среза титовоужичког– Т. Ужице	1944–1967	181 кут.
37.	7.1.480.	Срески комитет Савеза комуниста Србије среза златиборског – Чајетина	1944–1954	49 кут.
38.	7.1.523.	Савез синдиката Југославије – среско веће –Т. Ужице	1945–1967	27 кут.
39.	7.1.537.	Народна омладина Србије – обласни комитет области титовоужичке – Т. Ужице	1949–1952	7 кут.

40.	7.1.542.	Савез омладине Србије – срески комитет – Т. Ужице	1944–1967	36 кут.
41.	7.8.589.	Ужичка соколска жупа – Ужице	1924–1941	12 кут.
42.	2.620.	Лични фонд Милан Смиљанић – Сирогојно	1891–1979	52 кут.

АНАЛИТИЧКИ ИНВЕНТАРИ

Редни број	Сигнатура фонда	Назив фонда, збирке	Распон година	Број кутија, фасцикли
1.	1.1.7.	Начелство среза златиборског – Чајетина	1837–1918	26 ф.
2.	1.1.23.	Општина рошка – Роге	1871–1918	36 кут.
3.	6.1.2.336.	Удружење занатлија среза пожешког – Пожега	1900–1950	1 кут.
4.	7.3.558.	Друштво жена Србије – Женска подружина – <u>Ужице</u>	1878 –1941	5 кут.
5.	7.8.583.	Соколско друштво – Пожега	1922–1941	4 кут.
6.	7.8.593.	Коло јахача за округ ужички „Кнез Михаило“ – Ужице	1895–1941	1 кут.
7.	1. 603.	Породични фонд Милан и Алекса Борисављевић – Нова Варош	1857–1946	1 кут.
8.	1. 604.	Породични фонд Станиша и Милош Петаковић – Ужице	1897–1922	1 кут.
9.	1. 605.	Породични фонд Владе и Раде Селаковић – Т. Ужице	1901–1947	1 кут.
10.	2. 608.	Лични фонд Драгомир Дринчић – Т. Ужице	1880–1966	1 кут.

Историјска дашћина 17

11.	2. 609.	Лични фонд Михаило Живковић – Ужице	1862–1944	1 кут.
12.	2. 613.	Лични фонд Милутин Кремић – Ужице	1860–1923	13 кут.
13.	2. 614.	Лични фонд Павле – Паја Љубисављевић – Ужице	1886–1937	1 кут.
14.	2. 616.	Лични фонд Тома Наумовић – Ужице	1848–1914	1 кут.
15.	2. 617.	Лични фонд др Милош Перовић – Ужице	1874–1918	5 кут.
16.	1.2. 624.	Картографска збирка	1909 - 1965	86 инв. јед.
17.	3.4. 627.	Збирка плаката	1854–1940	3 кут.

АНАЛИТИЧКО - СУМАРНИ ИНВЕНТАРИ				
Редни број	Сигнатура фонда	Назив фонда, збирке	Распон година	Број кутија, фасцикли
1.	6.1.2. 338.	Удружење занатлија вароши и среза ужичког –Т. Ужице	1840–1950	25 кут.

Преглед информативних средстава импозантно показује број обрађених фондова и збирки у Архиву. Укупан број израђених сумарних инвентара износи 42, аналитичких 17 и аналитичко-сумарних један. Значајно је поменути и то да је овај инвентар у току прошле године припремљен за публикавање и у току је његово штампање¹³.

Израда информативних средстава - резултат архивистички сређености фондова или збирки у Архиву добија своју потпуну афирмацију од 1979. године са пријемом новог стручног кадра, односно архивиста са завршеним шестомесечним архивистичким течајем у Архиву Србије у Београду. Од тада је инвентарисан највећи број фондова. Фондови који су се аналитички обрађивали рађени су без израде регистара. Убрзо је уочена непотпуност информације о грађи фондова обрађених на овај начин. То је дало

¹³ Милева Милошевић, Фонд *Удружење занатлија вароши и среза ужичког – Т. Ужице* 1840–1950. аутор инвентара.

повода да се рад на обради фондова допуни радом и на изради регистара. Од тада се за све фондове који се аналитички обрађују израђују углавном именски, тематски (предметни) и географски регистри. Истовремено је и донекле исправљена грешка, па су израђени регистри и за фондове који их нису имали, али само на основу инвентарног описа, а не грађе.

Посебно је важно истаћи да архивистика, користећи принципе и методе рада информатике као науке, настоји да свој информациони систем учини што рационалнијим и ефикаснијим. У којој ће се мери то прилагођавање вршити, тек озбиљна аналитичка проучавања треба да покажу.

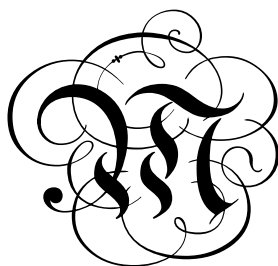
Даља демократизација културе и потребе науке чине нас одговорним да архивску грађу сакупљамо, чувамо и правилно користимо за обогаћивање културног живота, даљу афирмацију архивске службе, чиме се пружа могућност за што богатијом презентацијом архивског блага ужичког краја. Даљи успешан рад и развој Архива условљен је решењем смештајног и радног простора и већим бројем стручних радника на пословима сређивања и обраде архивске грађе.

Mileva MILOSEVIC

**Finding Aids on Archival Material
of the Historical Archive of Uzice**

Summary

Finding Aids on Archival Material of the Historical Archive of Uzice aim to give information on archives material that the Archives posses, on one hand, and to protect and provide its regular use. There are general finding aids (section guides, guide and summary) and close types (summary, descriptive and summary- descriptive inventories and registers). Several types of section guides, a guide, a summary, 42 summary inventories, 17 descriptive inventories with registers and one summary-descriptive inventory have been done till now.

Жељко МАРКОВИЋ

СТРУЧНИ ПРОФИЛ РАДНИКА СЛУЖБЕ ЗА ЗАШТИТУ АРХИВСКЕ ГРАЂЕ ВАН АРХИВА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

САЖЕТАК: У раду се говори о стручном профилу радника који су запослени у подручним архивима у Републици Србији на пословима заштите архивске грађе и регистратурског материјала ван архива. Поред тога осврнули смо се и на питања основе техничке оспособљености архива којим би се поспешило рад спољне службе. У једном делу изнети су и основни проблеми који тиште запослене у спољној служби, као и њихови предлози да се наведени проблеми превазиђу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Служба заштите АГ и РМ ван архива, спољна служба, архив, фонд, возило, рачунар, мобилни телефон, стручна спрема, законска регулатива.

Закон о културним добрима¹ у члану 76, у једном делу, одређује да надлежни архив, као установа заштите, врши стручни надзор над архивирањем, чувањем, стручним одржавањем и одабирањем архивске грађе, као и излучивањем безвредног регистратурског материјала, који се налази ван архива; налаже предузимање мера за отклањање утврђених недостатака у погледу заштите архивске грађе и регистратурског материјала и врши предузимање архивске грађе од ствараоца, односно имаоца. Ради извршења ових обавеза, у складу са начелом економичности и сврсисходности, архиви, у оквиру своје функционалне организованости, формирају Службу заштите архивске грађе и регистратурског материјала ван архива, односно, како се у архивистичком жаргону скраћено назива – Спољна служба.² Статутом и Правилником о систематизацији радних места, као унутрашњим правним актима, ближе су одређени услови за рад спољне службе, како они функционални, тако и персонални, односно општи и посебни.

Решењем о утврђивању територије архива³ одређено је да послове заштите архивске грађе у Републици Србији обављају 34 подручна архива, као и Архив Војводине и Архив Косова и Метохије.

У наставку рада приказаћемо какав је профил кадровске и техничке оспособљености радника који у архивима у Републици Србији обављају

¹ Службени гласник РС бр. 71/74.

² Наведени назив, као општеприхваћен, користимо у даљем излагању.

³ Службени гласник РС 7/96.

наведене послове заштите АГ и РМ ван архива.⁴ Третирали смо следећа питања: основне податке о раднику спољне службе (име и презиме, датум рођења, завршена школа, да ли је и када положен стручни испит); податке о архиву (година оснивања, које је године у оквиру архива формирана спољна служба, као посебан организациони вид делатности, колико општина покрива својом надлежношћу поједини архив); посебни проблеми службе (колико је фондова примљено у последње три године, да ли је служба технички опремљена – поседу је ли возило, рачунар, службени телефон); видови стручног усавршавања и сарадње, као и који су посебни проблеми актуелни за рад спољне службе.

Одговори на ова питања, надамо се, допринеће да нам један сегмент кадровске и техничке организације архива у Србији буде приближен. Такође, да нам ти подаци и саопштења анкетираних, укажу којим правцем се требамо кретати да би поспешили рад службе и решили актуелна проблематична питања.

Прикупљене податке изнећемо оним редоследом којим су архиви наведени у Решењу о утврђивању територије архива.⁵

Напомињемо да подаци изнети у раду бележе стање спољне службе у једном јако битном тренутку за саму архивску делатност: читав један друштвени период, тачније привредни систем, изумире и привредни субјекти тог система „завршавају“ свој век у архивским депоима. Пријем архивске грађе је посао који је тренутно скопчан са гомилом проблема материјалне природе. Дужност нам је навести да је људски фактор, немар и нестручност на терену, допринео да су ствараоци довели своју документацију до скорог нестанка, а да је управо стручни ангажман и ЕНТУЗИЈАЗАМ радника спољне службе и других радника запослених у Архивима, допринео да сачувамо архивску грађу читавог једног периода од нестанка. Тиме сматрамо да и имена лица и подаци о њима морају бити заступљени у овом раду, да на неки начин и себе сачувамо од заборава.

---

⁴ Архиви у Београду, Зајечару, Неготину и Пожаревцу, нам и поред више покушаја, наведене податке нису доставили. Уз разумевање за разлоге који су довели до тих чињеница, изражавамо жаљење што се то десило. За те архиве пружићемо само основне податке за наведену службу које смо преузели из публикације *Архиви у Србији*.

⁵ Изнети подаци представљају пресек стања у месецу фебруару 2008. године. Подаци су преузети из попуњених упитника које је приређивач рада добио од анкетираних колега.

Колега Комарица сматра да радници Службе треба више да посвете пажње проблему стања архивске грађе и регистратурског материјала правних субјеката у процесу власничке трансформације. Са тиме у вези износи и потребу за обучавањем радника који су задужени за архивску делатност у регистратурама. Такође, истиче потребу да радник службе добије звање инспектора, односно да сама спољна служба има статус инспектората.

Историјски архив Београда

Архив је основан 1945. године. Територијална надлежност Архива обухвата подручје Скупштине града Београда са 10 општина ужег градског језгра и 6 општина ширег градског језгра.⁶

Историјски архив Ваљево

Архив је основан 1948. године, док је Служба заштите АГ и РМ ван архива основана као посебна организациона јединица 1956. године. У служби ради једно лице – **Јанковић Зоран**, рођен 1957. године, дипломирао на Правном факултету у Крагујевцу. У Архиву ради од 1991. године, а звање вишег архивисте добио је 2003. године.

Архив под својом надлежношћу покрива шест општина и у последње три године извршена је примопредаја 18 фондова. Архив не поседује службено возило којим би радник одлазио у прегледе регистратура. Радник поседује рачунар на радном месту, не и мобилни телефон. Као вид стручног усавршавања истиче присуство на два семинара у организацији Архива Србије.

Као проблеме спољне службе истиче непрецизан статус службе, одсуство саветовања и неуједначена пракса у раду архива у Републици. Нема став по питању статуса инспектората службе, мада, што је интересантно, истиче потребу да лица која обављају ове послове добију радне униформе.

Историјски архив „31. јануар“ Врање

Архив је основан 1963. године,⁷ а 1978. године, као посебна организациона јединица основана је служба заштите АГ и РМ ван архива. Архив под својом надлежношћу има седам општина, а у последње три године

---

⁶ *Архиви у Србији*, Архив Србије и Историјски архиви у Србији, Београд 2000. год, стр. 57

⁷ У публикацији *Архиви у Србији*, на страни 85 је наведено да је Архив основан 1962. године.

примио је 6 нових фондова. Радници не поседују ни службено возило, ни рачунар, ни мобилне телефоне.

На пословима заштите раде два радника. **Божидар Ђорђевић**, рођен 1958. године, дипломирао је у Скопљу на Филозофском факултету на групи за историју. У Архиву ради од 1987. године, док је стручни испит положио 1988. године. Има звање вишег архивисте. У служби ради од 2003. године. **Мирољуб Стојчић** је рођен 1977. године, дипломирао је на Учитељском факултету у Врању, а у Архиву ради од 2003. године и то од почетка у Служби заштите АГ и РМ ван архива. Стручни испит положио је 2004. године и има звање архивисте. Као вид стручне сарадње наводи повремена саветовања архивских радника.

Као недостатке који онемогућавају боље обављање посла истичу нарочито непостојање посебног закона за архивистику, потребу за моторним возилом, рачунаром и мобилним телефоном на радном месту. Такође истичу и неопходност да спољна служба добије статус инспектората.

Историјски архив „Тимочке крајине“ Зајечар⁸

Архив је основан 1948. године. Под својом надлежношћу прати три општине. Служба заштите АГ и РМ ван архива, као посебна организациона јединица, постоји од 1972. године.⁹

Историјски архив Зрењанин

Историјски архив у Зрењанину основан је 1947. године, док Служба заштите АГ и РМ ван архива, као засебна организациона јединица постоји од 1960. године. Архив под својом надлежношћу прати регистратуре у пет општина, а у току последње три године примио је АГ и РМ од 18 стваралаца. У служби су запослена два радника.

Жељко Бојић, рођен 1961. године, завршио Гимназију у Зрењанину, запослен је у Архиву од 1987. године. Ради са звањем архивског помоћника, и то од самог заснивања радног односа у Служби заштите АГ и РМ ван архива. **Никола Петричић**, рођен 1973. године, завршио је Факултет за пословне студије у Београду, стручни испит из архивистике поло-

---

⁸ Нисмо добили тражене податке од наведеног Архива.

⁹ *Архиви у Србији*, Архив Србије и Историјски архиви у Србији, Београд 2000. год, стр. 99-100.

жио је 2003. године и стекао звање архивисте. У спољној служби ради од 2001. године, када је ступио и у радни однос у Архиву.

Архив поседује службено возило, *Застава 128*, радници поседују рачунаре за обављање радних послова, као и службене мобилне телефоне. Не присуствују стручним саветовањима у земљи и иностранству, као посебан проблем истичу непостојање посебног закона о архивској делатности. Истичу, такође, да „пре свега на нивоу друштва треба да дође до свести о значају посла који ми обављамо а након тога када се уреди ова област све остало ће доћи само по себи као последица овог за нас предуслова“. Обостраног су мишљења да служба треба да добије статус инспектората.

Историјски архив „Средње поморавље“ Јагодине

Историјски архив у Јагодини ради од 1951. године. Служба заштите АГ и РМ ван архива, као посебно одељење у оквиру Архива, постоји од 1963. године. Архив има под својом надлежношћу шест општина и у току последње три године примио је грађу 25 регистратура. Спољна служба запошљава два радника.

Слађан Јевремовић, рођен 1970. године, дипломирао на Факултету политичких наука у Београду. У Архиву се запослио 1996. године. Стручни испит из архивистике положио је 1998. године, од када ради као радник Службе заштите АГ и РМ ван архива.

Саша Здравковић је рођен 1971. године. Дипломирао је у Београду на Факултету одбране и заштите, а у Архиву ради од 1998. године. 2001. године положио је стручни испит и ради са звањем архивисте, у спољној служби од 2003. године.

Архив поседује возило *Југо Флорида*, којим радници одлазе у прегледе. Радници поседује персоналне рачунаре на радном месту, не и службене мобилне телефоне. Не истичу ништа као вид стручног усавршавања и пословне сарадње. Као проблем истичу ниподаштавање примене прописа о чувању и бризи над АГ и РМ од стране регистратура, као и питање надлежности архива над филијалама и ниске казне за починиоце прекршајних и кривичних дела. Децидирано истичу потребу да спољна служба добије статус инспектората.

Историјски архив Кикинда

Архив је основан 1946. године као „Архивско подручје бр. пет“ на буџету Градског народног одбора Кикинда и био је у саставу Народног музе-

ја. Од 1. 12. 1955. године послује као самостална установа. Функцију референта спољне службе дуго је обављао сам управник-директор, тек пријемом у радни однос Душка Илијашева 1.10.1979. године као референта спољна служба почиње да ради као организациона целина.¹⁰ Под својом надлежношћу Историјски архив у Кикинди има регистратуре из три општине. У последње три године извршен је пријем грађе од пет стваралаца.

У служби ради једно лице – **Јасмина Латиновић**, рођена 1972. године, дипломирала у Сомбору на Учитељском факултету. У Архиву ради од 2005. године, 2006. положила је стручни испит и стекла звање архивисте. Радник службе у прегледе одлази „пешке (Кикинда) а у Нови Кнежевац, Чоку, односно удаљена сеоска насеља у надзор одлазим или сопственим возилом или се сналазим на различите начине (аутобусом, неко ме превезе ко ради у тим местима и слично)“.¹¹ Као техничку опремљеност наводи поседовање рачунара у канцеларији и лап-топ за потребе на терену. Не поседује службени мобилни телефон. „На жалост, од када сам запослена у Историјском архиву, једном или двапут сам ишла на стручно усавршавање (семинар у Новом Саду). Међународна сарадња између Историјског архива Кикинди и неког архива из оближњих земаља није успостављена.“ Истиче потребу организовања и присуства стручним семинарима, како би се успоставила што тешња сарадња између архивиста, а тиме и пракса унифицирала. Јасмина Латиновић је мишљења да је неопходна да се у блиској будућности сви заложимо да радници у СС добију статус инспектора. „Срж и суштина сваког Архива је управо спољна служба и она захтева дужно поштовање од стране матице али и надлежних институција“ - износи на крају свој став колегиница Латиновић.¹²

Историјски архив „Шумадије“ Крагујевац

Архив у Крагујевцу је основан 1952. године.¹³ Служба заштите АГ и РМ ван архива основана је као посебна организациона јединица 1965. го-

¹⁰ Подаци цитирани из упитника колегинице Јасмине Латиновић.

¹¹ Цитат преузет из попуњеног упитника колегинице Јасмине Латиновић из Историјског архива у Кикинди.

¹² Колегиница Јасмина Латиновић послала нам је свој упитник пред почетак обраде података и писање рада. Колегиница се у упитнику извињава за кашњење и захваљује на сарадњи.

¹³ Основни подаци преузети из упитника. У публикацији *Архиви у Србији* изнет је податак да је архивско средиште у Крагујевцу основано 1948. године. Колегиница Марија Тодоровић је, као и већина колега који су нам доставили податке, сматрала за релевантну чињеницу формирање архива као самосталног правног субјекта.

дине. Архив у Крагујевцу прати под својом надзором регистратуре у седам општина. У последње три године вршен је пријем архивске грађе.¹⁴

У служби ради једно лице – **Марија Тодоровић**, рођена 1963. године, која је дипломирала у Крагујевцу на Правном факултету. Од 1993. године, од када је запослена у Архиву, ради у спољној служби. Стручни испит положила је 1995. године и тренутно има звање вишег архивисте.

Архив поседује службено возило *Јуџо 45*, али „се не користи за потребе спољне службе! Радник поседује рачунар на радном месту, не и службени мобилни телефон. Од стручног усавшавања и сарадње истиче само усавшавање при Архиву Србије у Београду. Као недостатке у раду изричито наводи не поседовање службеног возила за рад и потребу за увођењем службене легитимације. Неопходност статуса инспектора за радника службе је приоритетне природе.

Колегиница Тодоровић у посебно делу износи: „Ваш рад доприноси побољшању услова рада радника у спољној служби у свим Архивима.“

Историјски архив Краљева

Архив је основан 1961. године.¹⁵ Од 1963. године Служба заштите АГ и РМ ван архива ради у Архиву као посебна целина. Три општине су под надлежношћу Историјског архива Краљева. У задње три године преузета је грађа од 35 стваралаца. У служби су запослена два радника.

Благоје Бишевац, рођен 1947. године, дипломирао је у Сарајеву на филозофском факултету. Течај за архивске раднике савладао је 1977. године. Ради са звањем архивског саветника. У Архиву ради од 1976., а у спољној служби од 2000. године.

Мирољуб Арсић, рођен 1951. године, дипломирао је такође на Филозофском факултету, у Скопљу. Течај за архивске раднике успешно је савладао 1980. године и ради са звањем архивског саветника. У Архиву је запослен од 1979. а у спољној служби ради од 1980. године.

Спољна служба у краљевачком архиву не поседује моторно возило за потребе обављања посла, као ни мобилне телефоне, али имају рачунаре на радним местима. Не наводе ништа посебно као вид стручне сарадње и усавшавања. Колега Бишевац је добијао признања за културно-пропагандну

---

¹⁴ У упитнику није наведено колико је архивских фондова примљено у наведеном периоду.

¹⁵ Истичемо исту примедбу као у обради претходног упитника, односно да публикација *Архиви у Србији* износи податак да је архивско средиште у Краљеву основано 1948. године

и просветну делатност, док је колега Арсић добитник награде из Фонда Данице Гавриловић, за 1981. годину.

Оба радника истичу потребу доношења посебног закона за архивску делатност, као и неопходност установљења инспекторског статуса за раднике спољне службе.

Историјски архив Крушевац

По подацима које смо добили од колега из крушевачког архива, Архив је основан 1948. године, и у њему је 1972. године уведена као посебна организациона јединица Служба заштите АГ и РМ ван архива. Архив врши надзор над регистратурама шест општина и примио је грађу 45 фондова у последње три године.

Пет радника, колико их је у овој служби запослено у крушевачком архиву, за одласке у прегледе регистратура не могу користити службено возило, јер га архив не поседује за те потребе. Поседују рачунар, мобилне телефон са службеним телефонским бројевима немају.

Мирослав Младеновић је рођен 1947. године. Завршио је Средњу економску школу у Параћину, у Архиву ради од 1972. године са звањем архивског помоћника прве врсте. Од самог заснивања радног односа у Архиву ради на пословима заштите АГ и РМ ван архива. Стручни испит положио је 1989. године.

Аца Агатоновић, рођен 1962. године, дипломирао је у Крагујевцу на Економском факултету. У Архиву и у самој спољној служби ради од 2004. године, а 2006. године положио је стручни испит и стекао звање архивисте.

Данијела Миљковић, рођена 1967. године, дипломирала је на одсеку за социологију при Филозофском факултету у Нишу. У Архиву ради од 1995. године, у служби од 1997, а стручни испит и звање архивисте стекла је 1998. године.

У Приштини је 1969. године рођен **Јанко Ивановић**, дипломирани историчар, који је диплому стекао на Филозофском факултету у Приштини. Ивановић је распоређен на рад у Историјском архиву у Крушевцу из свог матичног Покрајинског архива КиМ. У упитнику је изоставио да наведе када је положио стручни испит, али из тога да поседује звање архивисте, закључујемо да је наведени испит успешно савладао. У архивистици ради од 1996. године, у спољној служби крушевачког архива од 2000. године.

Иван Ђокић, рођен у Крушевцу 1978. године, дипломирао је на Правном факултету у Београду и запослио се у крушевачком архиву 2006. године и то на пословима заштите АГ и РМ ван архива. Није још полагао стручни испит, тако да званично није стекао звање у струци.

Сви радници Спољне службе у Архиву у Крушевцу истичу као неопходност увођења статуса инспектората за своју службу. Не наводе никакве примере за учешће на стручним саветовањима. Колега Младеновић као посебан захтев износи неопходност партиципације радника Архива у процедури доношења закона о рачуноводству, судском пословнику и закона о заштити културних добара.

Историјски архив Лесковац

Архив је почео са радом 1954. године. 1968. године издвојена је Служба заштите АГ и РМ као посебна целина. Под својом надлежношћу архив има 6 општина и примио је грађу од три ствараоца у последње три године. Архив не последује службено возило за раднике службе, који немају ни службене мобилне телефоне. Персоналне рачунаре поседују на радном месту. У служби су запослена два лица.

Градмир Павловић, рођен 1953. године, завршио је у Лесковцу Гимназију 1975. године и исте године почео да ради у Архиву, када је положио и стручни испит. Има звање архивског помоћника прве врсте. У спољној служби ради од 1980. године.

Марина Кулић је рођена у Лесковцу 1960. године. У Нишу је дипломирала на филозофском факултету. У Архиву и самој служби ради од 1992. године. Стекла је звање архивисте 1993. године, када је положила и стручни испит.

Ни Павловић ни Кулићева не наводе учешће на стручним саветовањима, залажу се да радници у Служби добију статус инспектора.

Историјски архив Ниш

Историјски архив у Нишу је основан 1948. године, а Служба заштите АГ и РМ ван архива је основана 1973. године као посебна организациона јединица. Нишки архива покрива пет општина под својом надлежношћу и у протекле три године извршио је пријем грађе од 24 ствараоца. Два радника, која раде у служби, немају службено возило којим одлазе у прегледе, повремено од „Округа Ниш“ добијају возило. Не поседују службене мобилне телефоне, рачунаре на радном месту користе.

Љиљана Ђуровић је рођена 1956. године у Скопљу, у Нишу је дипломирала на Правном факултету. У Архиву ради од 1987. године када је положила и стручни испит. Има звање архивског саветника.

Невена Карабешевевић је рођена у Белој Паланци 1964. године. Дипломирала је на Економском факултету.¹⁶ У Архиву ради од 1991. године, а од 1992., када је положила стручни испит, ради са звањем архивисте.

Нишке раднице не наводе ниједан пример стручне сарадње и усавршавања, као проблеме са којима се сусрећу истичу нарочито проблем преузимања АГ и РМ у поступку стечаја, „непоштовање налога који стоје у записнику“. Сматрају за неопходно доношење новог Закона о културним добрима („нове казнене одредбе“), организовање саветовања и у њиховом случају посебно набавку службеног возила. Мишљења су да радници службе морају стећи звање инспектора.

Историјски архив „Рас“ Нови Пазар

1975. године у Новом Пазару је основан Архив и у њему не постоји Служба заштите АГ и РМ ван архива као посебна организациона јединица, тако да послове те врсте обавља лице које је ангажовано и на другим задацима.¹⁷ Новопазарски архив врши надзор над регистратурама у три општине. У задње три године примио је грађу од 20 стваралаца.

Зоран Поповић рођен је у Новом Пазару 1961. године. Дипломирао је на групи за историју на Филозофском факултету у Београду. Ради у Архиву од 1988. године. 1989. године успешно је савладао стручни испит и тренутно има звање вишег архивисте. Архив не поседује ни службено возило, нити запослени има службени број за мобилни телефон. Поседује рачунар на радном месту. Као облике стручног усавршавања наводи саветовања архивских радника које организује Архив Србије и Подружница архива. Као посебне проблеме у послу истиче:

1. недостатак стручних радника у регистратурама
2. у регистратурама у којима постоје задужени радници већина није оспособљена да на стручан начин штити архивску грађу и регистратурски материјал у складу са Законом о културним добрима.

---

¹⁶ Претпостављамо да је Невена Карабешевевић дипломирала у Нишу, мада је изоставила да наведе тај податак.

¹⁷ Зоран Поповић, који обавља послове на заштити АГ и РМ ван архива у новопазарској установи, врши послове управљања установом, односно ради и на месту директора Архива.

3. недостатак адекватног простора за смештај и чување АГ и РМ у регистратурама

4. нередовно финансирање општина које покрива Архив у многоне отежавају рад радника спољне службе.

5. не поседовање мобилног телефона, аутомобила и других техничких средстава знатно успорава рад спољне службе у овом Архиву

6. недовољан број радника у спољној служби Архива¹⁸

Саветовања и стручне сугестије су, по Поповићевом мишљењу, неопходне да би се устројио рад архивске службе у регистратурама. Статус инспектората, који би служба добила, допринео би умногоне циљу постојања службе.

Историјски архив Града Новог Сада¹⁹

Архив је основан 1954. године. На питање од када је у Архиву, као засебна целина формирана спољна служба, колега Вељковски из новосадског архива, доставио нам је непрецизан одговор да је то било „средином седамдесетих“. Архив под својом надлежношћу има 10 општина. Немамо податке о томе да ли су и колико грађе примили у новосадском Архиву у протекле три године.

Југослав Вељковски је рођен у Новом Саду 1970. године. Дипломирао је на Филозофском факултету у Новом Саду, и од 2000. године ради у Архиву, када је положио и стручни испит. У спољној служби ради од 2001. године.

Архив на поседује службено возило за потребе службе. Персонални рачунар и службени мобител радник поседује. Као вид стручног усавршавања посебно је истакнут семинар у Тузли – *Архивска пракса 2007*. Посебно као проблем службе наводи „застарелост начина рада, непознавање и неразумевање нових тенденција, дигитализација, прелаз на records manager, итд.“ Унапређење законске регулативе је предуслов успешног извршења посла. Позитиван је став по питању потребе да радник спољне службе

---

¹⁸ Из попуњеног упитника колеге Поповиће, пренето као у извору.

¹⁹ По личном сазнању приређивача овог рада, новосадски Архив запошљава два радника на пословима заштите АГ и РМ ван архива. Попуњен упитник послао нам је само колега Вељковски. Колега Бешлин, иако је више пута покушавано (преко колеге Вељковског и мејловима), није пружио одговоре на постављена питања. Уз жаљење што је тако, изражавамо и разумевање због тога што је, вероватно, колега Бешлин због преаузетости изоставио да нам својим подацима обогати поље информација о пословима које сви заједно обављамо.

добије статус инспектора јер „казне су, на жалост, најделотворнији начин принуде у овој земљи.“

Историјски архив Панчево

1949. године у Панчеву је основан Архив. Спољна служба је основана „одмах по оснивању“. Архив има под својом надлежношћу пет општина и у протекле три године примио је грађу од 6 стваралаца.

На пословима заштите АГ и РМ ван архива у панчевачком архиву ради једно лице – **Милован Ристић**, рођен у Петриљи 1959. године. Диплому је стекао на Филозофском факултету у Београду. У Архиву ради од 1988. године; 2003. године је положио стручни испит и почео потом, 2004. године да ради на наведеним пословима. Не одлази у прегледе службеним возилом, јер га нема, нема ни мобилни телефон, али персонални рачунар има на радном месту. Не наводи ниједан вид стручног усавршавања и сарадње.

Посебан проблем, по Ристићу је, непрофесионалност и неозбиљан приступ надлежних лица у регистратурама проблематици чувања документације. „Не треба инсистирати на обиласку великог броја регистратура у току године, већ чешће вршити надзор у регистратурама које поседују и стварају највећу количину регистратурског материјала: општинске управе, судови, велика предузећа...“. Категоричан је када инсистира да се служба мора произвести у ранг инспектората.

Историјски архив Пирот

Пиротски архив је основан 1956. године, а као посебна организациона јединица Служба заштите АГ и РМ ван архива основана је најпре 1982. године у оквиру нишког архива, а као засебно одељење у пиротском архиву – 1996. године.

Послове надзора над ствараоцима АГ и РМ врши једно лице – **Божа Јовановић**, рођен у Пироту 1947. године, дипломирао на Факултету политичких наука у Београду. Од самог заснивања радног односа у Архиву, 1996. године ради у спољној служби. Има звање архивисте, без положеног стручног испита.

Јовановић врши надзор над регистратурама у четири општине, колико их има под надлежношћу Архива у којем ради. У последње три године извршио је преузимање грађе од 11 стваралаца. Не користи службено моторно возило за одласке у преглед регистратура. Поседује рачунар, не и мо-

билни телефон. Сем саветовања у Архиву Србије не наводи ништа друго као вид стручне сарадње и усавршавања. „Хаотично стање у фирмама које се приватизују или ликвидирају, па је у таквом стању и рег. материјал и архивска грађа“, наводи као најочљивији проблем са којим се сусреће. „Појачање законске регулативе, јер без тога наш рад је борба са ветрењачама.“ Зато је категоричан да радник службе добије статус инспектора.

Историјски архив Пожаревац

Историјски архив у Пожаревцу основан је Решењем Министарства просвете НР Србије, 23. априла 1948. године као Архивско средиште у Пожаревцу.

Спољна служба у Историјском архиву у Пожаревцу је основана као посебна целина 1964. године.²⁰

Архив врши надзор над регистратурама у седам општина.

Историјски архив „Топлице“ Прокупље

У кратком историјату рада Архива у Прокупљу колега Иван Ракочевић нам наводи да је основан 2006. године („1948–1960. архивско средиште Прокупље; 1960–1989. Архивско одељење Архива Ниш; 1989–2006. Архивско одељење СО Прокупље.“). Од 2006. године, када је и основан, у Архиву ради као засебна целина спољна служба. Архив има надлежност над четири општине и примио је 12 фондова.

Иван Ракочевић, радник службе, са статусом приправника, рођен је 1979. године у Крушевцу, дипломирани је правник са дипломом нишког универзитета. Архивистиком се бави од 2007. године. Нема службено возило, ни рачунар, док има службени мобилни телефон. Посете њему најближим архивима су једина искуства сарадње у струци. О потреби да служба прерасте у институт инспектората нам пише: „Да, нажалост казне и страх од казне су делотворнији од свести о значају АГ и РМ.“

Историјски архив Сента

1952. године Архив у Сенти је започео рад као самостално правно лице. Од 1957. године спољна служба је издвојена као самостална јединица.

---

²⁰ Податке о раду спољне службе пожаревачког архива нисмо добили од запослених радника. Преузети су из публикације *Архиви у Србији*.

Архив своју надлежност простире над пет општина са којих је у протекле три године преузео грађу од 50 стваралаца.

Тибор Молнар, запослен у спољној служби, рођен је 1966. године у Сенти и дипломирао је 1993. године на бањалучком Пољопривредном факултету. У Архиву ради од 1991. године, а архивиста је постао 1995. године. У спољној служби ради од године 1999. Поседује службено возило *Лада 111*, поседује рачунар, не и мобилни телефон. Не истиче ништа посебно као видове стручне сарадње и усавршавања.

По Молнару, проблем за унапређење делатности је неадекватна законска и подзаконска регулатива. Зато се залаже за њихово доношење. Не заузима став по питању инспекцијског карактера службе.

Историјски архив Смедерево

Смедеревски архив је једна од најмлађих установа такве врсте у Републици Србији. Почео је са радом 1992. године, када је у њему и заснована спољна служба као посебно одељење у оквиру Архива. Смедеревски архив је основан за само једну општину, Смедерево, и примио је од 2005. до 2008. године грађу од 4 ствараоца.

У Служби ради једно лице – **Смиља Петровић**, рођена у Звечану 1954. године. Са дипломом београдског Правног факултета, у Архиву ради од 2002. године, а стручни испит и звање архивисте стекла је 2003. године. Сем рачунара, колегиница Петровић не поседује никаква друга средства техничке опремљености на радном месту. Без учешћа на стручним саветовањима и састанцима било какве врсте, као и већина колега истиче недовољно јасну законску регулативу у архивистичкој делатности. Сматра да би институт инспектората унапредио рад и значај Архива у Србији. На крају као се пита: „Шта ће бити са архивском грађом државе Србије ако се архивисти спољне службе буду убудуће према њој односили са истим немаром са којим се држава односи према архивима и архивистима?“

Историјски архив Смедеревска Паланка

Архив у Смедеревској Паланци је основан 1968. године, а две године касније у њему почиње рад спољна служба као засебан вид организационе делатности. Архив простире своју надлежност над две општине са којих је примио грађу од 10 стваралаца у протекле три године.

Марина Николић, радник спољне службе у паланачком архиву, рођена је 1969. године, дипломац је београдског Факултета одбране и заштите.

У Архиву ради од 1994. године; 1995. године положила је стручни испит и као архивиста је од 1996. у спољној служби. На радном месту користи рачунар, нема службено возило ни мобилни телефон. Не наводи никакав пример стручне сарадње и усавршавања.

Као и већина колега и колегиница Николићева је истакла проблем непрецизне и неадекватне правне регулативе, сматрајући да би инспекторска функција допринела побољшању рада службе.

Историјски архив Сомбор

Сомборски архив почео је са радом 1948. године и по подацима из пуњеног упитника и из публикације *Архиви у Србији*, закључујемо да у њему не постоји као засебна јединица Служба заштите АГ и РМ ван архива.

Архив простире своју надлежност над пет општина. Примео је грађу од 15 стваралаца у протекле три године. Послове надзора над ствараоцима врше два лица.

Младен Петровић, рођен 1948. године у Републици Хрватској, у Новој Градишки, дипломирао је на Филозофском факултету у Београду. У сомборском архиву радио од 1999. године.

Љиљана Пензеш је рођена у Миљевини, БиХ, 1961. године, а у Архиву се запослила 1996. године. Положила је стручни испит 1997. године, те са завршеном Гимназијом у Фочи, има звање архивског помоћника прве врсте. Од 2004. године врши послове надзора над ствараоцима АГ и РМ.

Оба радника сомборског архива поседују рачунар на радном месту, један поседује мобилни телефон, ауто не поседују. Не наводе никакве видове стручне помоћи и сарадње. Залажу се за бољу сарадњу са Трговинским судовима, захтевају набавку возила и превођење службе у статус инспектората. На крају колегиница Пензеш додаје: „Половину радног времена радим на рег. сређивању а половину на пословима спољне службе и то на уносу података и садржај досијеа регистратура и програма ЈАИС-а за спољну службу; водим и све друге евиденције: регистар активних и регистар пасивних регистратура, отварам досијеа регистратура и друго...“

Историјски архив „Срем“ Сремска Митровица

Архив је основан 1947. године. Спољна служба је 1962. године издвојена као посебна целина. Архив је основан за подручје седам општина са

којих је у протекле три године примио грађу од 31 ствараоца. У служби раде два радника.

Миливој Спасојевић је рођен 1954. године у С. Митровици. Наводи да је завршио „Вишу“ школу, не и коју. У Архиву ради од 1975. године. У спољној служби од 1983. године. Има звање вишег архивског помоћника.

Мирјана Медалић се родила у Крагујевцу 1971. године, у митровачком

Архиву ради од 1998. године. Стручни испит је 2001. године успешно савладала и стекла звање архивисте, те са тим звањем почела рад у спољној служби 2006. године.

Архив у Сремској Митровици је омогућио својим радницима да у прегледе одлазе службеним возилом марке *Југо*, да користе рачунаре на радном месту и извршио набавку службених мобилних телефона. Радници одлазе на саветовања, не наводе која и где. Залажу се за све видове стручног усавршавања.

Историјски архив Суботица

Архив у Суботици почео је са радом у 1947. години. Пословима заштите АГ и РМ ван архива суботички је архив од оснивања посветио пажњу, али се као засебно одељење спољна служба помиње тек од 1969. године. Под својом надлежношћу Архив има три општине и примио је грађу од 19 стваралаца у протекле три године.

На пословима заштите АГ и РМ ван архива, Архив запошљава два радника.

Бранислав Егић је рођен 1964. године и завршио је у Суботици Средњу културолошку школу. Од почетка рада у Архиву, 1994. године, ради у спољној служби. 1995. године положио је стручни испит и стекао звање архивског помоћника – референт службе заштите АГ и РМ ван архива. Из Егићевог попуњеног упитника дознајемо да суботички Архив поседује службено возило за потребе службе, да радници поседују рачунаре на радном месту, као и да за потребе обављања посла користе мобилне телефоне са службеним бројевима.

„Учествовао сам само на консултативним састанцима представника службе заштите архивске грађе и регистратурског материјала који су организовани у Архиву Војводине“ – износи на постављено питање о стручној сарадњи и усавршавању. Прецизира као проблем недовољан број лица ангажованих на пословима наведене заштите и сматра да „рад службе би се

учинио неупоредиво ефикаснијим када се тежиште ставило на заштиту архивске грађе, а брига о регистратурском материјалу препустила регистратурама.“

Да би и радник службе и сама установа постигли већи ауторитет служба се мора подићи на ранг инспектората, а радник мора добити статус инспектора, децидиран је Ергић у свом излагању.

Други радник запослен у спољној служби у суботичком Архиву, **Зоран Вељановић**,²¹ рођен 1959. године, са завршеним Филозофским факултетом, одсек за историју, доставио нам је упитник попуњен тако да из њега нисмо могли извући податке неопходне за тематику овог рада. За адекватне одговоре колега Вељановић нас је упутио на годишње извештаје Историјског архива у Суботици, на једном месту истиче да сам не поседује мобилни телефон са службеним бројем, да су сви послови службе једино скопчани и решиви у ресорном министарству. Симпатичан је и одговор колеге Вељановића на постављено питање о статусу инспектората спољне службе, као што је и симпатично да нам није одговорио на већину питања, чак револтирано наводећи да спољна служба не постоји у архивима, већ само *служба заштите архивске грађе ван архива*.²² Вељановић одговара да је инспекторска функција успешна „само ако уз то иде и електрични пендрек“.

Историјски архив Ужице.

Ужички архив је основан 1948. године. Служба заштите АГ и РМ ван архива формирана је 1965. године. Архив покрива својом надлежношћу регистратуре у десет општина. У последње три године примио је грађу од 31 ствараоца. На пословима заштите ради једно лице.

Марковић Жељко рођен је 1965. године у Ужицу. Дипломирао је на Правном факултету у Београду, а у Архиву ради од 2001. године, од почетка на пословима спољне службе. 2003. године са положеним стручним испитом стекао је звање архивисте.

Спољна служба ужичког архива за послове своје делатности поседује службено моторно возило, рачунар на радном месту и службени мобилни

---

²¹ Најосновније податке за колегу Вељановића пружио нам је колега Ергић.

²² Публикација *Архиви у Србији*, на коју нас, поред Годишњих извештаја ИАС упућује Вељановић, користи термин спољна служба, за службу заштите. Термин је општеприхваћен у архивистичком жаргону.

телефон. Учешће у раду Подружнице и сарадња са архивима БиХ и Републике Српске, истичемо као вид стручне сарадње.

Као основни проблем службе наводи недефинисан однос државе према јасности потребе очувања архивске грађе, неповољан положај Архива и непостојање посебног закона за архивску делатност. Статус инспектората је једино што је схватљиво и оправдано, када у питању устројавање делатности.

Историјски архив Чачак

Чачански архив је основан 1948. године (као средиште, као и већина Архива), а од 1955. године ради као Градски архив. 1972. године спољна служба функционише као засебна организациона јединица. Под својом надлежношћу покрива три општине са којих је у протекле три године примио грађу од 31 ствараоца.

Миломирка Ацић, која ради на пословима заштите, рођена је 1958. године, дипломирала је на Правном факултету у Београду. У Архиву ради од 1992. године, а годину дана касније почиње њен ангажман у спољној служби. Стручни испит полаже године 1994. и тренутно има звање вишег архивисте. Користи службено возило *Шерволеј* за одласке у прегледе, нема службени мобилни телефон, али поседује рачунар на радном месту. Без учешћа на било каквом виду стручног усавршавања и сарадње. Залаже се за организовање саветовања, сматра такође да је неопходно „донети јединствене Листе категорија регистратурског материјала са роковима чувања за судство, школство, здравство и др. на нивоу Републике.“

Због озбиљности посла радник службе мора бити унапређен у ранг инспектора.

Историјски архив Шабац.

Архив у Шапцу је основан 1952. године.²³ Од 1977. године Служба заштите АГ и РМ ван архива дејствује као засебан вид организационе делатности, али „служба заштите постоји од оснивања.“²⁴

Архив покрива својом надлежношћу територије осам општина и у протекле три године примио је 25 фондова („углавном ДП у стечају“).

²³ Податак из попуњеног упитника колеге Петровиће, из шабачког Архива. У публикацији *Архиви у Србији*, наводи се да је архивско средиште у Шапцу основано 1948. године.

²⁴ Цитати из упитника колеге Петровића.

Живојин Петровић, који у шабачком архиву једини обавља наведене послове, рођен је 1953. године у Шапцу. У Новом саду је дипломирао на Правном факултету. У Архиву је од 1984. године, од почетка на задацима у оквиру спољне службе. Стручни испит је положио 1985. године и стекао звање архивисте, које и данас има. Користи службено возило *Рено 4*, нема ни мобилни телефон ни рачунар на радном месту, нити је учесник на стручним саветовањима.

„Већина регистратура нема архивара, просторије за архиву су неусловне, већина регистратура нередовно доставља архивску књигу“ - износи Петровић као своја запажања из праксе. Истиче и изричито тражи да се радници спољне службе једном годишње састану у Архиву Србије и изнесу своја искуства, проблема и изнађу решења за њих.

Статус инспектората је незаобилазна тема и мора наћи своје позитивно решење.

Zeljko MARKOVIC

**Professional Profile of the Employees in Registry Offices
Inspection Service in the Archives of the Republic of Serbia**

Summary

We have gathered data from 25 regional archives, among 34 archives on this territory. 4 archives didn't give us data. We didn't treat 5 archives. The archives on the territory of Kosovo and Metohija weren't treated because of specific social and political conditions.

After inspection and arranging data, we have come to the following facts, which give us estimated image of personnel and technical capabilities of the registry offices inspection service in the archives of the Republic of Serbia. Besides, we have pointed out the basic segments that follow the problems in the service.

The number of communities, covered by the archives, ranges from 1 to 10. Usually 1 employee works in the service (in 14 archives), or 2 (in 10 archives), while only 1 archive employees more than 2 persons (5 employees).

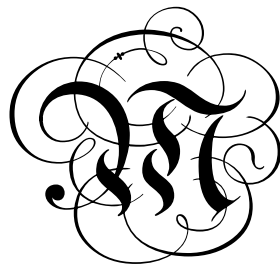
In these archives, among 39 employees who work in this service, 33 employees are with faculty degree, 1 with advanced school and 5 with specific secondary school, 11 employees graduated from Faculty of Law, 11 employees graduated from Faculty of Philosophy, 11 employees graduated from various schools (Teachers' Training Faculty – 3 employees, Faculty of Political Sciences – 2, Faculty of Economics – 2, Faculty of Security Studies - 1, Faculty of Agriculture – 1, as well as Faculty of Organizational Sciences and Faculty of Business Studies). 3 employees gained the title of archival advisor (2 of them are employed in the Archives of Kraljevo), 6 employees gained the title of senior archivist, 22 employees are archivists, others got lower titles and 1 is beginner employee.

The employees in 8 archives use official cars, when go into inspection. 17 archives don't have official car. 22 archives purchased computer equipment for the employees. 3 archives still don't use computers in the service; employees in 7 archives use official mobile phones; 18 employees don't have mobile phones.

The employees in this service in the archives of the Republic of Serbia put great effort to promote the service to the status of inspectorate, as well as the employees to the rank of inspector, believing that it is the most suitable way to achieve the goal of this service. In our opinion, it's necessary to express a real satisfaction because all of those polled are very interested in improving the service, giving suggestions and directives. Besides a series of problems, mostly identical in all Archives, almost unique attitude for improving the whole archival activity is passing a special law for archives activity. We would like the authorities to consider our appeal and valorize it as the initiative of competent persons. New Law has to intensify legal sanctions (especially penalties). The employees have to organize professional meetings and conferences regularly.

It's a necessity for the employees to organize professional seminars, of archives' employees as well as of employees in the active records, to apply new measures in archiving, to make contacts with neighboring states. We, also, point out the necessity of having a car. Unfortunately, only one third of the archives in Serbia have made this "necessity" possible for the employees in the service.

Beside general impression that all of those polled employees are very interested in improving working conditions as well as the final goal of this activity. We remind that the basic promotion of the activity will be realized only if we start it up inside the service and do our best to realize the goals we expect.

342.721(-054.68)(497.1)"1918/2007"
340.136:930.25(497.1)"1918/2007"
343.819.5(094.73)

Јован П. ПОПОВИЋ

**КОРИШЋЕЊЕ И ОБЈАВЉИВАЊЕ АРХИВСКЕ ГРАЂЕ
КОЈА СЕ ОДНОСИ НА ЗАРОБЉЕНИКЕ И ЛОГОРАШЕ
ИЗ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА
(морална и правна заштита њихових личности)²⁵**

*„Што ђогани од људи чинише
Што јуначки људе не смакнише
Што им ипакве муке ударише“
(Његош)*

САЖЕТАК: Материјалним прописима који уређују архивску делатност за архивску грађу државних и других органа и организација, насталу у периоду од 1918. године до распада Југославије, Законом о архивској грађи СРЈ²⁵ из 1998. године, подзаконским прописима и Правилником о коришћењу архивске грађе у Архиву Југославије утврђени су рокови, поступак и услови коришћења архивске грађе која се налази у Архиву Србије и Црне Горе. Законодавац, међутим, није прописао одредбе којима би се ограничило коришћење и објављивање архивске грађе која садржи имена заточеника - логораша над којима су вршена зверска мучења, злостављања, медицински, сексуални и други експерименти. Објављивање таквих података нанело би повреду личности, морала и достојанства лицима која таква искуства не могу ничим надокнадити, ни репарацијом, којом ни до данас нису обештећени.

²⁵ Архив Југославије, све до доношења Уставне повеље државне заједнице Србије и Црне Горе носио је тај назив. Од 4. 2. 2003. године „Сл. лист С и ЦГ“ бр. 1/2003. Након тога Архив Југославије је преименован у „ Архив Србије и Црне Горе“ „Службени лист Србије и Црне Горе“ број 1/ 2003. године и тај назив и даље носи, иако је дошло до раздруживања Србије и Црне Горе. Ускоро се очекује доношење закона о архивској грађи државе Србије, којим ће бити регулисан и назив досадашњег „Архива Србије и Црне Горе“, као и друга фундаментална питања архивске делатности.

Материјални закон који уређује надзор, преузимање заштиту, израду научно-обавештајних средстава, коришћење и објављивање архивске грађе, која је похрањена у Архиву Србије и Црне Горе је Закон о архивској грађи СРЈ, донет 1998. године „Службени лист С и ЦГ“ број 12/1998. Наведени Закон се и даље примењује. Подзаконски и интерни акти донети на основама наведеног Закона ближе уређују архивску делатност.

Да не би било збуњивања, напомињемо да ће се у цитатима Закона и других аката помињати понегде постојећи термини „Архив Југославије“ „Савезни органи“ „Савезна република Југославија“ и др.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Међународна конвенција, војни заробљеници, логори, заштита личности и морала заробљеника, рокови употребе архивске грађе, Петар Петровић Његош.

У Архиву Србије и Црне Горе похрањени су фондови, збирке и лични фондови Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Краљевине Југославије, Социјалистичке Југославије између 1945. и 1992. године, Савезне Републике Југославије од 1992. до 2003. године и период државне заједнице Србије и Црне Горе 2003–2006 године, када је дошло до њиховог раздруживања и стварања две међународно и међусобно признате државе Србија и Црна Гора. Наиме, грубо речено, ради се о фондовима, збиркама, личним фондовима из периода Краљевине Југославије и периода Социјалистичке Југославије до њеног престанка постојања. Та изузетно вредна грађа је незаобилазни извор за историју југословенских, балканских и далеко ширих простора и богата ризница културног наслеђа.

У Архиву Србије и Црне Горе налази се преко 750 фондова, личних фондова и збирки са око 22.000 дужних метара архивске грађе. У овом архиву и другим архивским одељењима у оквиру само одређеног броја савезних министарстава, који имају по законским прописима основане такве организационе јединице – архивска одељења (Унутрашњих и Спољних послова и Народне одбране), и у Музеју историје Југославије чува се архивска грађа фондова: *државних органа и организација, усђанова, привредних субјеката, друштвено-политичких организација, друштвених организација, и удружења грађана, односно свих субјеката који су били у структури организације савезне државе и појединаца*²⁶. (У фондовима Архива Србије и Црне Горе налазе се и предмети, досијеа везана за одређене личности.)

²⁶ **Према Закону о архивској грађи Савезне Републике Југославије, архивском грађом сматра се она грађа која је настала у раду:**

„Савезне скупшћине, Председника Републике, Савезне владе, савезних министарстава, друћих савезних органа и савезних организација, Савезног суда, Савезног државног тужиоца, Савезног усђавног суда, Народне банке Југославије, Војске Југославије војних судова, војних тужилаштва, Војног правобранилаштва, Врховног савета одбране, предузећа или друћих организација којима је савезним законом поверено вршење јавних овлашћења, јавних предузећа, јавних усђанова и друћих организација основаних савезним законом и међународних скупова чији су организатори органи Савезне Републике Југославије (у даљем тексћу савезни органи и организације);

- централних државних органа и усђанова, централних органа, политичких партија и друћих организација и стручних и друћих удружења Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца, односно Краљевине Југославије;

-централних политичких органа народно ослободилачког покрета , органа власти и управе и политичких и друћих организација Југославије из времена народноослободилачког рата;

- централних државних органа и усђанова, друштвено-политичких организација у Федерацији, усђанова које су вршиле послове од интереса за осћваривање функција Федераци-

Архивска грађа у Архиву Србије и Црне Горе користи се сходно одредбама Закона о архивској грађи федерације²⁷ и подзаконским и интерним актима која имају основ у закону, као и препорукама Међународног архивског савета и др. Законом и интерним актима предвиђено је да је: Архивска грађа која се налази у Архиву Југославије у даљем тексту **Архив** доступна за коришћење у роковима који су утврђени приликом предаје архивске грађе Архиву Југославије, а у складу са роковима које је прописао Закон о архивској грађи Савезне Републике Југославије. За архивску грађу која се налази у Архиву, а за коју приликом предаје није утврђен рок доступности *за коришћење, примењује се законски рок који не може бити дужи од 30 година, рачунајући од године настанка архивске грађе, односно само изузетно када за то постоје посебни разлози 50 година, ако је посебним савезним прописом то одређено, или је о томе донео одлуку савезни извршни орган (Савезна влада).*

За архивску грађу која се налази у Архиву, а за коју приликом предаје није утврђен рок доспелости за коришћење, примењује се рок од 30 година од дана њеног настанка, уколико је стваралац те грађе престао да постоји. У случају када приликом предаје архивске грађе Архиву није утврђен њен рок доступности за коришћење, а стваралац те архивске грађе још постоји, Архив ће од тог ствараоца писмено затражити да утврди рок доступности за њено коришћење.

Рок доступности за коришћење архивске грађе за оперативне потребе савезних органа и организација није лимитиран законом, односно за њено

је, заједница основаних савезним законом, друштвених организација и удружења грађана и њихових савеза на нивоу Федерације и самоуправних организација и заједница којима је савезним законом поверено вршење јавних овлашћења, као и међурејубличких и међународних скупова чији су организатори или органи, односно организације Југославије од Другог светског рата до стварања Савезне Републике Југославије;

-војске Србије и војске Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца, односно Краљевине Југославије;

-јединица народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије, односно Југословенске народне армије и архивска грађа војне природе која потиче од окупатора и њихових сарадника из Другог светског рата;

- надлежних савезних органа за народну одбрану и оружаних снага Југославије од Другог светског рата до стварања Савезне Републике Југославије;

- организација политичког, синдикалног и другог удруживања за деловање на територији Савезне Републике Југославије, као и политичких, културних, научних, јавних и других личности чије су активности од интереса за Савезну Републику Југославију, ако се та архивска грађа повери надлежном савезном органу, односно организацији у складу са овим законом (Архиву).“

²⁷ Службени лист СРЈ, број 12/98.

коришћење даје сагласност директор Архива Југославије и он је независан од године настанка архивске грађе.

Чињенице садржане у архивској грађи, а које се односе на остваривање права грађана из радног односа, личних и других грађанских права, на захтев грађана, Архив истражује и издаје те податке, без обзира на рок доступности остале архивске грађе за коришћење.

Архивска грађа преузета у Архив по основу поклона, откупа и у депозит – биће доступна за коришћење у роковима утврђеним у актима који су пратили преузимање архивске грађе по тим основама. Ти рокови могу бити и дужи од оних које предвиђа Закон о архивској грађи Савезне Републике Југославије (СРЈ).

Право коришћења архивске грађе имају сва правна и физичка лица из Савезне Републике Југославије под једнаким условима и на прописан начин.

Страни држављани могу користити архивску грађу СРЈ по одобрењу надлежног савезног органа, односно организације. У пракси то је најчешће директора Архива.

Архивска грађа СРЈ није доступна за коришћење ни после рокова које утврђује Закон о архивској грађи Савезне Републике Југославије (30, односно 50 година) у случајевима: *ако је архивска грађа у несређеном стању; ако се архивска грађа налази у процесу сређивања и обраде, ако је физички у тој мери оштећена да јој је потребна конзервација и рестаурација и ако се налази ван Архива, на изложби или слично. Такође, архивска грађа није доступна за коришћење истраживачима - ако садржи податке чије би коришћење могло да нанесе штетне последице за уљед, одбрану и безбедност земље, односно за друже државне и националне интересе.*

Истраживачи – корисници архивске грађе морају бити обавештени о разлозима због којих им се онемогућава коришћење архивске грађе, која је иначе доступна за коришћење, и о времену када ће се моћи удовољити њиховом захтеву.

Када је у питању коришћење архивске грађе, било за које наведене потребе, подзаконским актима врло прецизно је прописана процедура за добијање архивске грађе на коришћење. Нарочито је потребно вођење одговарајуће документације о свим видовима коришћења, прецизирање одговорности свих лица која учествују у процесу коришћења или издавања на коришћење архивске грађе. Обавеза је радника Архива да пружају све релевантне информације корисницима о фондовима, архивској грађи и њеној доступности за коришћење, о условима и начину коришћења архивске гра-

ђе и друге информације којима се обезбеђује ефикасан рад, како корисника тако и Архива у целини. Тиме се обезбеђује безбедност архивске грађе која је предмет коришћења. Кориснику који се не придржава прописаних правила ускраћује се коришћење архивске грађе.

На основу изнетог да се констатовати да у Архиву нема фонда који није доступан за коришћење после протекла 30 година од дана настанка архивске грађе. Постоји само ограниченост количине архивске грађе која се не даје сваком појединачном кориснику, као и ограниченост када су у питању наведени разлози, посебно они који се односе на коришћење физички оштећене архивске грађе, грађе која је на сређивању, обради, изложбама и слично.

По одредбама важећег закона, подзаконским прописима и Интерном акту о коришћењу архивске грађе у Архиву (ранијим прописима то је било предвиђено) **није предвиђена забрана доступности** архивској грађи и после истека рока од 30, односно 50 година, ако би се њеним објављивањем повредило достојанство, личност, морал и интереси грађана – ратних заробљеника или логораша, над којима су вршена многобројна недела и разни експерименти. Одмах се поставља питање – који су то фондови у којима се налази таква архивска грађа? То ће се најбоље објаснити ако се поброје и кратко образложе садржаји једног броја фондова смештених у Архиву који би могао доћи под такав режим коришћења. Објављивање докумената везаних углавном за грађане који у наведеним фондовима имају свој број и име, не само да би „узнемирило, потресло и повредило“ ове грађане, већ и њихове потомке ако их имају.²⁸

До прописаног рока, а и касније, поједини фондови из Другог светског рата, похрањени у Архиву, нису били дозвољени за коришћење нити је њихов садржај могао да буде објављиван. Узмимо за пример „Фонд Др-

²⁸ Појединац није ту само да не би био заборављен, већ му је ту чињењем над њим или са њим судбина одредила место. Свакако не може нити сме бити заборављен. Он не може бити заборављен па и да је „Човек сенка“, који је рођен да одживи живот, и да никог не оптерети ничим, а и све своје терете и болове отрпи сам са собом.

„Човек умире када се више нико њега не сећа. „Човек не треба отићи без трага не оставити код потомака у делима сећања. Потомци су такође смртни, а дела уколико не размахују историју брзо се заборављају. Најдуговечнији су документи материјални остаци човека његових мисли и душе. Развитак архивистике и информатике створили су такве могућности да се обичном човеку – „малом-великом човеку“, у архивима посвети мало више пажње. Да се дословце ни једно име или људска судбина не заборави. Ма ко он био, што радио да о њему остане некаквог трага, ако не може другде, може у архиву да се спаси од заборава“ Ту су досијеји не само оних који су правили дела већ и злодела (Др Миле Бакић „Ниједно се име не заборавити“ *Побјега*, Подгорица 1994.)

јавне Комисије за утврђивање ратних злочинаца из Другог светског рата“, који није дозвољаван за коришћење не само због рокова које су предвиђала нормативна акта (законски и подзаконски прописи) већ и због тога да се на просторима бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије не би разбуктале страсти у тада веома сложенем политичком и идеолошком миљеу, оптерећеном незнањем, полуистинама, реваншизмом и негирањем свега и свачега.

Стога ће овај рад обухватити кратку информацију о једном броју фондова, односно група фондова из којих се види како су (заробљеници) затвореници у концентрационим логорима убијани, злостављани, мучени, над којима су се вршиле највеће тортуре које људска свест и савест не може да појми.

Ниједна животињска врста није се обрачунавала међусобно тако како су се људи, боље речено нељуди, понашали према немоћним људима.

„Те их љеиће зоријаше сунце
И дављаху кише и времена
Не могаху из веза шенући“
(Његош)

Фонд „Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача (1943–1948) доскоро је био под ембаргом. И даље је постојала дилема око разлога *да овај и дружи фондови буду у режиму заштитице*. Јасно је да је главни разлог за такву одлуку био заштита интереса личности, али и монструозни облици злочина и експерименти који су вршени над Србима, Јеврејима и Ромима у Независној држави Хрватској и деловање шиптарске балистичке организације над неалбанским грађанима, пре свих Србима и Црногорцима.²⁹

Међународна демократска јавност због страшних злочина према цивилном становништву, ратним заробљеницима, имовини и непоштовању

---

²⁹ Не само истеком рока за могућност почетка коришћења тог фонда већ и дискреционим правом Проф. др Миодраг Зечевић и тадашњи директор Архива Југославије Јован П. Поповић припремили су четвортомну публикацију под насловом „Документи из историје Југославије – Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача из Другог светског рата“ . Томови књига су штампани у периоду од 1996. до 2000. године, чији је суиздавач био Архив Југославије. „**Ова књига је и сазнање и поука**. Она обухвата све облике учешћа, односно извршиоце чије је злочиначко испољавање једнако опасно : то су носиоци колаборације „организатори, извршиоци и целати“. (Проф. др Владимир Кривокапић – *Рајини злочини у Дружом светском рају* – „Међународна политика“, Београд 1998).

правила међународног права од стране фашистичких земаља (сила осовине) на окупираним територијама, покренула је иницијативу о кажњавању таквих дела. Захтев јавног мњења је био строго кажњавање лица за злочине који су учињени. Концем 1943. године савезничке државе, свака посебно и у оквиру међусавезничких односа, организовале су посебне органе при својим владама, као посебну Комисију Уједињених нација за ратне злочине.³⁰

Злочини које су окупатори и њихови помагачи починили над југословенским народима били су таквих размера да је АВНОЈ, одмах после конституисања, образовао Државну комисију за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача.³¹

Карактер и природа ових комисија није ближе проучена. Оне нису биле класични орган гоњења, нити правосуђа. То су били специфични органи у функцији истраживања и утврђивања чињеница које су се односиле на извршене или злочине који се врше од окупатора и његових помагача. Деловање ове организације морало је да буде брзо и ефикасно, јер је требало онемогућити уништавање и прикривање чињеница и података о извршеним злочинима и њиховим учиниоцима, као и спречити њихово бекство из земље и уништавање трага злочина. Суђење за ратне злочине у земљи вршили су редовни правосудни органи, којима су комисије достављале одлуке о утврђивању злочина и прикупљене доказне материјале. Критеријуми и мерила за утврђивање постојања ратног злочина дати су у међународним документима ове врсте, пре свих Хашким и Женевским декларацијама и конвенцијама, као и другим међународним документима: Московска декларација из 1943; Статут међународног војног суда из 1945; Статут Нирнбершког војног суда и Споразум о гоњењу и кажњавању главних ратних злочинаца које су потписале САД, Енглеска, СССР и Француска 1945. године и др.

Југословенски проблем је био знатно сложенији и суштинскији по својим основним обележјима у односу на групе ратом захваћене земље, јер је на њеном просјору деловало више окупационих држава и система, постојало је више квислинских творевина, а рат је, поред ослободилачког

³⁰ Комисија Уједињених нација за ратне злочине (КУН) основана је 20. октобра 1943. године у Лондону.

³¹ АВНОЈ је 30. новембра 1943. године донео Одлуку о образовању Комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача („Сл. лист“ број 1/1945.) Комисија је била при Председништву Националног комитета ослобођене Југославије које је одлуком именовало чланове Комисије и донело Правилник о раду Државне комисије (8. маја 1944, истог дана када је и ступио на снагу).

карактера и социјалне револуције, имао и снажна обележја националног, верског и грађанског рата. Злочини извршени на националној и верској основи били су изразито тежки и имали геноцидни карактер, пре свега према српском становништву, Јеврејима и Циганима. У Независној држави Хрватској, посебно у Херцеговини и Крајини, хрватски и муслимански живаљ уништавао је читаву српску насеља и све становништво српског порекла. Многи злочини ове врсте били су **прикривени завером ћушања и забравом из политичких разлога.**

Комисија која је постојала и радила пет година истраживала је и прикупљала доказе о злочинима. Она је имала право да на основу доказа прогласи неког за злочинца, и обавезу да о резултатима свога рада и истраживања обавештава јавност.

Како су докази о почињеним злочинима истовремено и докази о страдалим, међу доказним материјалима налазе се подаци о Југословенима страдалим широм Југославије. Пријаве, изјаве и саслушања сведока о злочинима Немаца и усташа, спискови стрељаних, уморених на разне начине, извештаји о ексхумацији лешева, спискови Срба који су били интернирани у логоре НДХ, елаборати о логорима са подацима о злочинцима који су деловали и спискови њихових жртава, подаци о страдању југословенских ратних заробљеника сведоче о страдањима у логорима Србије (Бањица, Јарак, Трепча, Сајмиште–Београд, Тот код Земуна, Шабац и др.), Хрватске (Јасеновац, Лепоглава, Лобор–Град, Молат код Шибеника, Славонска Пожега, Стара Градишка, Устика, Баница у Копривници...), Словеније (Рогашка Слатина).

Међу доказним материјалом ове комисије налазе се и подаци о Југословенима страдалим у логорима у иностранству у Норвешкој (Ботен код Рогнана, Ерланд-Естрес код Трондхајма, Улвен код Бергена, Бејсфјорд), Италији (Arzza, Sulmona, Avelinno, Cortemaggiore, Ferramonti di Tarsia, Poggio Reale), Албанији (Klos, Kavaja), Пољској (Auschwitz, Lublin, Krakow, Danzig, Oswiecim), Мађарској (Šarvar), Аустрији (Mauthausen), Немачкој (Hammelburg, Dahau, Schoken, Sachsenhausen, Neuengamme, Grossrosen, Achaburg, Nirnberg, Weilmuenster, Wolfgrubern, Birkenau, Buchhewald, Bergen-Belsen, Dortmund, Essen-Eisingen, Trier...), логорима Reven-sbrik, Osnabrik, Korgen...

Подаци су прикупљени на основу сећања логораша о приликама у логорима, о злочинима у логорима, спискова умрлих логораша, спискова преживелих интернираца из појединих логора, пријаве и оптужбе против немачких ратних злочинаца, записника са саслушања и изјава преживелих логораша датих у Југословенској војној мисији у Паризу и др.

У Другом тому четвортомне публикације „Документи из историје Југославије – Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Другом светском рату“ (проф. др Миодраг Зечевић и Јован П. Поповић) објављен је и списак ратних злочинаца, припадника 26 нација са простора Југославије (8961 имена). То је комплетан списак држављана Краљевине Југославије за коју је Државна комисија утврдила да су вршили ратне злочине. Ти спискови су достављани Комисији Уједињених нација ради верификације. За свако лице за које је утврђено да је вршило ратне злочине у књизи су унети и основни – лични подаци, ознака фасцикле и фонда у коме се одлука и документи на основу којих је лице проглашено за ратног злочинца налазе. (У овим документима налазе се невероватне изјаве о злочиним и злочинцима.

У 3. и 4. тому налазе се такође спискови ратних злочинаца са краћим подацима држављана окупаторских и припадника неоккупаторских земаља. Број утврђених ратних злочинаца из окупаторских и др. држава чини број од око 15000 лица (7567 Немаца, 3798 Италијана, 1424 Бугара...).³²

Из овог обимног фонда (од преко 90 дужних метара – 900 фасцикли, 90 књига и картотека) у разним документима, а поготову у изјавама преживелих лица, сведока, злочинаца, сликовито се приказују патње и злостављања жртва Другог светског рата које су починили окупатори и њихови помагачи на подручју Краљевине Југославије,³³ односно Федеративне Народне Републике Југославије.³⁴

³² Подносилац овог рада имао је личне непријатности када је обављајући функцију помоћника директора Архива Југославије 1980. године „дозволио“ 25.03. 1986 (бр. 02/4- 81/1896) године новинару Јовану Кесару да користи досије Курта Валдхајма (Ген. секр. УН, а касније председник Аустрије), који је објавио у „Вечерњим новостима“ вест о његовом поручничком учествовању у окупаторским-фашистичким јединицама на просторима Југославије. Наиме, након тог објављивања ишао је код дипломатских и управних органа Савезне владе на „информативне разговоре“ где је изјавио да му је позната и да поштује политику СФРЈ: несврстана, мирољубива и не мешање у политику других земаља, а да Архив и њено руководство не представља органе власти нити је носилац политике, већ управна организација која доследно спроводи законске прописе. Политика и дипломатија се може оградити од садржаја објављеног текста, али Архив је дао *истину* и голу истину на основу оригиналних докумената уз претходну сагласност надлежних државних органа који су били овлашћени за тај фонд и све им то предочио. Ипак, све је то било недовољно да му се не запрети губљењем функције, па и другим непријатним мерама. Но, истина је изашла на видело, а правда победила. И природно право.

³³ Закон о називу и подели Краљевине Југославије на управна подручја, „Службене новине Краљевине Југославије“, број 233 од 5. октобра 1929. године. Наведени закон донет је 3. октобра 1929. године указом краља Александра.

³⁴ Декларација о проглашењу Федеративне Народне Републике Југославије од 29. новембра 1945. године, објављена у „Службеном листу ФНРЈ“ број 93/1945.

Концепција о братству и јединству и тежња Комунистичке партије да се брже превазиђу национални раздори и потисну из друштвене свести страшни злочини које су вршили помагачи окупатора, посебно припадници војних формација одређених народа, вероватно су утицали да се што пре заврши рад на овим питањима, а на податке до којих је она дошла стави ембарго.³⁵

Сви процеси, суђења и изрицања пресуда над починиоцима злочина из Другог светског рата не могу надоместити муке и патње „оштећених“ и њихових породица (физичке и психичке ране), али их могу донекле ублажити кажњавањем починилаца.

„Зло чини ти од зла бранећи се
Ту зријеха никаквога нема“
(Његош).

Будућим генерацијама то може бити поука када упознају та стравична недела и санкције које су према злочинцима извршене.

У оквиру фонда „Савезни секретаријат за финансије – Уред за заштити југословенске имовине у иностранству“, број фонда 326, налазе се зрује и то: „Виво експерименти“, „Ратна одштета“ и „Југословенски ратни заробљеници у италијанским логорима“ из којих се могу видети подаци, поступак и положај Југословенских заробљеника и интернираца по разним европским концентрационим логорима у организацији окупатора и њихових помагача.

---

³⁵ Према неким непровереним сведочењима, предлог је потекао из Хрватске и Босне и Херцеговине, а између осталог и из разлога јер би „сваки други Хрват, и Муслиман из Херцеговине“ био проглашен за ратног злочинца. Можда су постојали и други разлози због којих је мимо правде тако рано укинута ова организација. (Према непотпуним подацима Државна, земаљске и све друге комисије и њихови органи прикупили су око 900.000 пријава о ратним злочинима и злочинцима, направљено је око 550.000 записника о саслушањима сведока и записника о саслушањима самих криваца, пронађено је око 20.000 оригиналних докумената из непријатељских извора, више хиљада фотокопија о злочинима и њиховим извршиоцима, прикупљен обиман информативно-документациони материјал: *штампа, флакати, објављене публикације итд.*, окупатора и његових помагача, израђено је око 170 обимних анализа и елабората итд. Комисије су донеле око 120.000 одлука којима је проглашено око 65.000 ратних злочинаца, донела велики број саопштења која су се односила на масовне злочине или већи број учинилаца или повезаних злочина, издала уверења о жртвама ратних злочина итд. Објавила је пет књига о злочинима окупатора и његових помагача, организовала бројне изложбе фотографија и докумената о злочинима учињеним у Југославији и сл. (Проф. др. Миодраг Зечевић и Јован П. Поповић „Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача из Другог светског рата, Београд 1996–2000. године).

Група докумената „Виво експерименти“ (1950–1971), садржи пријаве, извештаје, записнике о раду лекарске Комисије за одређивање накнаде лицима на којима су извршени огледи у нацистичким логорима или Уреда за обештећење жртава Виво експеримената; затим садржи анализе Међународне службе тражења, Интернационалног комитета у Женеви, микрофилмованих докумената о извршеним експериментима над логорашима концентрационог логора Матхаузен, чији се оригинали налазе у Савезном архиву у Кобленцу, у Немачкој; спискови жртава Виво експеримената позваних на преглед умрлих итд.

Поштујући приватност мучених људи на којима су вршени и експерименти, било би неморално, а тиме и ненормално да се кроз навођење њихових имена износе облици огледа и мучења који су вршени над њима. Овде ћемо без навођења њихових имена изнети неке од начелних исповести које су ти мученици давали пред лекарским комисијама, односно шта је рађено са њима или над њима: *вештачки су изазиване високе температуре и онда би их нагло ставили на снег на температури испод 35 степени и протрљали како ће се организам понашати; вадили им крв из кичмене мождине и сржи (што није рађено у сврху мучења, већ с циљем експерименталности јер су то обављали лекари); држали их гладне тако да су им се тежине крећале од 28 до 30 килограма, из разлога да се проба и утврди „људска издржљивост“; у херметички затвореној просторији изазивали да осуђеници и по 15 пута падају у несвести; вадили им крв и киселину из стомака; бајинали их; испробавали лекове прошив улазе плућа тако што би описано стављали поред отвореног прозора и сл.; вршили смртне постоје; ложоришце и ложорише су стерилизовали; вршена зрујна силовања (морале су да ћуте да суђужници не би сазнали за то); изазивали разна обољења, тифус и др.; од трљења сојевених психичких и физичких мучења и зледања шта се над другим заробљеницима – ложоришима ради, виши број ложораша је излудео; (родитељи или други сродници су их заступали пред лекарским комисијама и другим органима); пункцирали су и резали им шестисе; терали их да врше хомосексуалне радње; без икаквих разлога ампутирали ногу да би испробали како прошезе функционису; давани су им разни бацити и вируси, да би након пола сата испробали да ли су „ушли у крв“ (познат је само један случај да је од овог постојења „кужног заражавања“ преживео ложораш Словенац). Инјекције су им давале само ради медицинских експеримената и физичког уништења. Изгледа да су „гасна комора и крематоријум“ били једине добре и испробане лекарске превентиве“.*

Друа зруја докумената „Рајна одишета“ (1952–1957) садржи молбе Уреду за заштиту југословенске имовине у иностранству са прило-

зима интернираца из Србије, Босне и Херцеговине, Македоније, Црне Горе и Хрватске; затим збирне спискове потраживања интернираца; збирне табеле са подацима о броју лица у укупном времену које су интернирци провели у логорима. У тим документима садржани су и искази интернираца о њиховим злопаћењима и мучењима.

Трећа зрупа фонда „Југословенски рајни заробљеници у италијанским логорима“ садржи: општа досијеа, спискове заробљених лица и, осим података о југословенским, садржи и податке о италијанским држављанима заробљеним у савезничким логорима. Сличне тортуре над логорашима вршене су и у италијанским логорима, што се да видети из њихових досијеа.

Темајска збирка „Логори 1941–1954“ је изузетно малог обима, од једне фасцикле. У њој се налазе извештаји о животу и раду југословенских заробљеника и интернираца у логорима Бухенвалд, Маутхаузен, Клос и логорима у Норвешкој, записници са саслушања једног броја заточеника из логора Јасеновац и подаци о неделима усташа над женама Српкињама и др.

Фрагментарно у оквиру фонда „Емигрантска влада КЈ 1941–1945“ налази се грађа која се односи на заробљенике, интернирце, избеглице и лица затечена у иностранству, у којој се налази и саопштење Драже Михаиловића: *о злочинима Албанаца над српским сјановништвом.*

Ту се налазе и подаци о зверствима окупатора током октобра и новембра 1943. године, о покољима над српским сјановништвом од сјане мађарске полицеје у Новом Саду јануара 1942. године, извештај о насиљу Буџара са српском рајних злочинаца, српском Јевреја које су Буџари дејорировали, подаци о уништавању Јевреја интернираних у Немачку, ајел Краљевске владе упућене Рузвелту поводом покоља над српским народом од сјане Немаца и упућања, писма британском министру Идну поводом покоља Срба у Срему и насиља Немаца, Мађара, Буџара и упућања. Овде треба нагласити да се из извештаја могу видети зверски, нељудски постојци према заробљеницима у немачким и италијанским логорима и о убијању српских заробљеника у концентрационим логорима у Немачкој и о одговорностима за та убиства. Пошито је изостало обезбеђење лично сти, људској достојанства и личне сигурности. Где је то право на заштитију здравља?

*„Крв је људска рана наопака,
На нос вам је почела скакати
Прејунисше мјешину зријећа“
(Његош)*

За сва зликовачка и нељудска дела која су по нечијим налозима вршили егзекутори потребно је било *да се знају њихова имена и да се истакну на стуб срама.*

Међутим, поставља се питање да ли треба обелодањивати имена страдалника уношењем облика злодела над њима: монструозна злостављања и разни експерименти (убистава на најнехуманији начин, мучења, нечовечна поступања над њима, биолошки, медицински или други научни експерименти, стављање затвореника из вреле у ледену воду да би се установило како након тога људски организам реагује, обављање неприродних сексуалних радњи, хомосексуализам, силовање, „сексуални односи укрштање“ животиња са човеком и безброј других сабласних дела, једноставно наносење великих патњи) и тиме то скривати од јавности?

*„Улови их у мрежу ђавољу
Што је човек? ко слабо живинче!“
(Његош).*

Битно је истаћи да злодела не потврђују само изјаве преживелих логораша, на којима су вршени ти и такви експерименти, и који су до краја живота остали храбри и часни, али потиштени, изнурени, избезумљени, стално оптерећени тим нечасним и нехуманим делима над њима, већ и искази очевидаца и наравно сачувана документа налогодаваца, организатора и егзекутора (налогодавна и извршна акта). У тим документима налазе се још и разни извештаји, записници, дописи, и обимна преписка, прогласи, објаве, наредбе, наређења упутства, депеше, те разна обавештења, (оперативна, судска, персонална, санитарска и друга.)

Карактеристично је и то да преживели логораша нерадо или с муком причају о том тешком времену проведеном у концентрационим логорима.

Овде и у другим бројним случајевима изостали су принципи правне једнакости, јер су жртве биле лишене непосредне примене хуманитарног права и права на заштиту као да право на живот не припада свима.

Била је присутна дискриминација зависно од припадности народу или народности, вероисповести, раси, језику којим жртва говори, ког је политичког и другог опредељења и слично.

Сматрамо да те људе (свирепо мучене), као и њихове сроднике, ужу фамилију треба и даље штедети патњи на тај начин што се таква архивска грађа **не би давала на коришћење ради објављивања.**

По природном праву, божјој вољи, моралу и правди: налогодавци, организатори, извршиоци и целати морају бити кажњени и њихова имена истакнута (јавно објављена) за вечито сећање на нељудско и нехумано понашање зликоваца људске расе. Донекле као сатисфакција су сазнања да је један број зликоваца доспео тамо где им је место и да су добили „заслужене казне“. Те нечасне људе није грех осуђивати, напротив, праведно је изрицати им и најтеже, смртне казне, онако како је то међународним и домаћим кривичним законодавствима прописано.

Злочин и починиоци злочина не смеју да остану некажњени, стога треба омогућити широј јавности да се упозна са њиховим именима и нечувеним страдањима по њиховим налозима или од њихове руке, да би будуће генерације сачувале та сазнања.

Насупрот томе сматрамо да досијеа, изјаве и друга пратећа документа о лицима над којима су вршена злодела, разни експерименти, иживљавања и стравична мучења „играјући се њима“, разумним бићима, као са стоком и још горе, **не треба дозвољавати за коришћење ради објављивања**, јер се изношењем чињеница у јавност вређа достојанство личности и морал, нарушава њихов углед, а подсећањем на монструозна поступања са њима наноси бол, не само страдалницима већ и члановима њихових породица. Иначе, спискове треба чувати са великом пажњом, дозволити да се користе, али не у сврху објављивања *већ евенуално у сврху материјалне нагоднаде ишћење – репарације*.

Истини за вољу, тако изричите забране у важећем архивском законодавству (Закон о архивској грађи Србије и Црне Горе, подзаконским прописима донетим на основама Закона и Интерним актом о коришћењу архивске грађе у Архиву није предвиђена забрана коришћења наведених фондова, али постоји пракса која се примењује код ових фондова.³⁶ Наиме,

---

³⁶ Архивска грађа у архивима користи се за **научне потребе** (корисници су најчешће научне институције, као што су, на пример, академије наука, универзитети, институти, али и научни и други истраживачи као и појединци). Она се користи и за **културне потребе** (историјске читанке, тематске брошуре, водиче за историјске и културне знаменитости, албуме, каталоге, монографије, изложбе... и др) и у **оперативне сврхе** (грађа која је настала у раду институције која тражи њено коришћење, државни органи власти и управе, судови, институције које се баве проучавањем одређених процеса у развоју научних, технолошких, организационих и других достигнућа), за потребе институција или неког другог наручиоца. Коришћење архивске грађе за личне потребе грађана (лична стања и права) има велики значај. Наиме, нека егзистенцијална питања грађани могу регулисати само на основу архивске грађе. Овде се, пре свега, рачуна на права из радног односа, социјалног и здравственог осигурања, питања некретнина, личне својине, личних докумената и др. Овим захтевима удовољава се по хитном поступку и издају уверења, преписи или репродукују докумената

из хуманих и моралних разлога, да се не би повредило достојанство личности и наносили болови и патње ти досијеи нису давати на коришћење, иако су рокови забране истекли јер је **увек надјачавала** свест и савест оних који су о томе одлучивали. О томе је одлучивао старешина Архива по свом дискреционом праву.

И у случају да је корисник добио и такву архивску грађу на увид и коришћење, писмено и усмено је упозорен на могуће последице уколико и добијени фонд, део фонда, досије и сл., буде објављен. Тиме се искључује одговорност запослених у Архиву, јер су испоштовали законске рокове и поступак коришћења, обезбедили услове за рад истраживачима и најзад упозорили их на могуће последице.³⁷

Сматрамо да је законодавац испустио ту одредбу закона и из разлога што је за случај објављивање такве грађе без његове сагласности омогућено оштећеном лицу да има право поднети приватну кривичну тужбу, а након тога и грађанску ради надокнаде материјалне штете. (Такве одредбе су предвиђали ранији кривични закони: СФРЈ, СРЈ, републички па и важећи Кривични закон Србије „Сл. гласник“ број 85, 88 и 107 из 2005. године).

Да не би било искључивости, мислимо да би можда и ове фондове требало отворити за истраживање с тим што би се објављивање имена могло вршити *само уз претходну сагласност човека над којим су вршени експерименти и злочини или његове родбине.* (У том случају треба направити разлику између доступности ове грађе истраживачима од објављивања те грађе.)

која архив обавезно оверава, и тиме им се даје карактер званичне исправе која се поштује у управном и судском поступку и другим потребама као доказно средство.

Такође треба истаћи да преовладава пракса да се архивска грађа не дозвољава за коришћење, односно објављивање неовлашћеном лицу, нити му се може издати званична исправа од Архива, ако би се тиме **повредили интереси друштвене заједнице, нарушила службена или пословна тајна, као и повредили интереси грађана.**

³⁷ „Изјављујем да сам упознат са условима и начином коришћења архивске грађе у Архиву, који су предвиђени Правилником Архива о коришћењу архивске грађе и да ћу се тих услова придржавати.

Изјављујем да ћу податке до којих дођем током коришћења архивске грађе у Архиву, користити у складу са законом, односно да ћу поштовати ауторско-правне односе који могу настати из коришћења и објављивања архивске грађе коју користим по овој пријави, те да ћу у вези са овом сносити све материјалне и друге последице до којих евентуално дође, након што архивску грађу коју сам користио у Архиву објавим или на било који други противзаконити начин употребим“. (Извод из текста одштампаног на формулару за коришћење архивске грађе, коју прочита и потпише сваки истраживач пре почетка коришћења архивске грађе у Архиву.)

Међутим, ово је предмет једне научне расправе и процене разлога да ли треба и даље задржати досадашње решење или прихватити либералнији однос када су у питању ови фондови.

Jovan P. POPOVIC

**Use and Publication of Archival Material, which Refers to the Prisoners-of-War,
Confined in Concentration Camps During the Second World
War – Moral and Legal Protection of Their Personalities**

Summary

Archival and record management legislation, which regulates the work of the federal bodies and other federal organizations in Yugoslavia, in the area of the archival administration and the management of the archival material created since the formation of Yugoslavia in 1918 until its decomposition (Law on the archival material of SFR Yugoslavia adopted in 1998, the accompanying bylaws and the Regulations of the use of the archival material in the Archives of Yugoslavia) also determines the main issues of the records disposal schedules, procedures and conditions of the use of the archival material which is preserved in the Archives of Serbia and Monte Negro (former Archives of Yugoslavia).

The legislator has proscribed that the archival material is to be transferred to the Archives 30 years after their creation, exceptionally 50 years when needed but always verified by the decisions of the executive state authorities. The disposal authority determines the disposal schedule for the legacies, donations and purchases. The access right is guaranteed to all legal and physical persons under identical conditions. The use of the unarranged archival material is not allowed even beyond the scheduled period; the same goes for the archival material in the process of arrangement, conservation and restoration. The archival material, which contains data vital for the state and national security and interests, is not to be accessed as well. The Archives of Yugoslavia has always complied with these regulations.

The legislator has not proscribed the procedures, which limit the use and publicing of the archival documents containing the names of the prisoners-of-war confined in the concentration camps, which personally experienced beastly tortures, medical, sexual and other experiments. Public exposing of such data would certainly hurt the personality, ethics and dignity of those persons who so far haven't been able to compensate in any way such experiences. Having this in mind, the archival workers are obliged to remind the researchers and users of those archival documents on the consequences of making them public. On the other hand, the names of those responsible for such atrocities – those who gave orders and those who executed them need to be made public. The Archives of Yugoslavia published four volumes of the documents, preserved in the fonds under the title *State Commission for Determining Crimes of the Occupiers and Their Collaborators in the Second World War*, which contain names and short biographies of over 25000 war criminals from the territory of Yugoslavia, prepared by prof. dr Miodrag Zečević and Jovan P. Popović.

НАПОМЕНА: Уз сагласности аутора-односноца реферата Поповић П. Јована и главниоћ и одговорноћ уредника часописа **Tehnični i vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja** др Славице Товшак рад је преузет и објављен у овом часопису.

Јован П. ПОПОВИЋ

**ПРЕГЛЕД ПРОПИСА О ЗАШТИТИ АРХИВСКЕ ГРАЂЕ НА
ПРОСТОРИМА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ ОД 1918. ГОДИНЕ
ДО РАСПАДА СФРЈ И ПРОПИСИ КОЈИ СУ ДОНЕТИ У
НОВОСТВОРЕНИМ ДРЖАВАМА, РАНИЈИМ РЕПУБЛИКАМА
СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ФЕДЕРАТИВНЕ РЕПУБЛИКЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ДО 2007. ГОДИНЕ**

САЖЕТАК: Рад представља попис прописа о заштити архивске грађе на подручју Југославије од 1918. до распада СФРЈ и истих прописа донетих у новоствореним државама, бившим републикама СФРЈ до 2007. године.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Југославија, заштита архивске грађе, прописи, СФРЈ, Србија, Босна и Херцеговина, Македонија, Црна Гора, Република Српска, Федерација БиХ, Хрватска, Словенија.

Након Другог светског рата, почев од 1945. године, сви прописи на нивоу државе ДФЈ и ФНРЈ били су централизовани. Од доношења Устава СФРЈ из 1963. године долази до децентрализације прописа у свим областима, па и у области архивског законодавства. Децентрализацијом система ови прописи су прешли у надлежност република, а нешто касније и у надлежност аутономних покрајина Косова и Метохије и Војводине, осим за архивску грађу органа и организација Федерације за коју је надлежна савезна држава. Тако је ову област уређивало девет законских прописа и то: један савезни (за Архив Југославије и архиве и архивска одељења на нивоу Федерације), шест републичких и два покрајинска. О том мноштву прописа, који су били доста неуједначени, аутор овог Прилога писао је у више наврата. Тако је аутор овог прилога на предлог Савета за научно-истраживачки рад САРЈ урадио књигу „Збирка прописа из архивске делатности“ која је промовисана на Трећем савезном саветовању архивских радника Југославије у Задру 1987. године, а која се и данас користи као извор архивског законодавства на целој територији бивше СФРЈ, односно на територији садашњих међусобно и међународно признатих држава.

Од 1987. године до данас није рађен преглед нових законских и подзаконских прописа, иако је од тада до „распада СФРЈ“, као и након распада СФРЈ до данас прошло доста времена и донето много прописа.

Аутор овог рада је такође објавио један приручник који се односи само на тадашњу територију СРЈ, под насловом „Правни систем заштите архивске грађе и регистратурског материјала и начин канцеларијског пословања на нивоу државне заједнице Србије и Црне Горе и република Србије и Црне Горе“, који је изашао из штампе у Београду 2003. године и добио позитивну оцену стручне јавности.

Пошто аутор није био заинтересован да по устаљеној методологији у „својој режији“ објави књигу законских и подзаконских прописа на просторима Југославије од 1918. до 2007. године, то је одлучио да ипак припреми Преглед прописа и објави га у неком угледном архивском часопису као посебан рад – сепарат. Било би најприкладније да је објављен у часопису Архива Србије и Црне Горе „Архив“. Међутим, за саветовање у Раденцима – у Словенији аутор је на тему „Архивско законодавство између теорије и праксе“, које је одржано 2007. године, припремио реферат под насловом „Архивске асоцијације – сталешка удружења и њихова улога и значај у архивској делатности у државама – раније републикама са простора бивше СФРЈ од 1945. до 2007. године“. Пошто је поред пријављеног реферата аутор имао и припремљен *Преглед свих прописа донетих, како за време постојања Југословенске државе тако и након распада те државе, то јест укључујући и прошле који су донесени у свих шест новостворених држава*, то је **предложио** редакцији часописа „Технични и всебински проблеми класичнега и електронскега архивирања“ – Марибор за 2007. годину да у посебном поглављу – сепарату објави и Преглед прописа.... Редакција није испунила захтев аутора, већ га је у виду прилога објавила уз реферат. То је разлог да се понуди Редакцији часописа за историографију и архивистику *Историјског архива из Ужца* за објављивање као посебно поглавље – сепарат и тиме буде доступан јавности.

Тим Прегледом су се на једном месту углавном нашли сви прописи из области архивске делатности на целој територији бивше СФРЈ од 1918. до 2007. године. Кодификацијом тих законских и подзаконских прописа омогућен је свим корисницима целовит увид и лакше проналажење и консултовање законских и подзаконских прописа из архивске делатности на просторима Југословенске државе у наведеном временском распону.

Аутор је настојао да унесе све прописе, било оне који су сада на снази, или оне који су престали да важе и сматра да је у томе успео. Међутим, могуће је да је неки од законских, односно подзаконских прописа изоста-

вљен из разлога што у литературу која је аутору била доступна (укључујући и интернет-сајтове појединих архива) нису унети, или аутор у комуникацији није могао да добије потпуне информације.

И, ето, на једном месту кодификације прописа са датумима када су донети и у ком броју службеног гласила су објављени.

ПРОПИСИ: КЈ¹;ДФЈ; ФНРЈ; СФРЈ

Закон о архивима Министарства иностраних послова и дипломатских и конзуларних представништва Краљевине Југославије из 1930 године“ Службене новине, број XXXII/1930;

- ✓ Одлука о заштити и чувању културних споменика и старина, „Службени лист ДФЈ“, број 10/45;
- ✓ **Закон о заштити споменика културе и природњачких реткости ДФЈ из маја 1945.године Службени лист ДФЈ, бр, 10/45);**
- ✓ **Општи закон о заштити споменика културе и природњачких реткости из 1946. године, Службени лист ФНРЈ, бр, 81/46);**
- ✓ Наредба о привременом обезбеђењу архива, „Службени лист ФНРЈ“, бриј 25/48;
- ✓ Наредба о обавезном прикупљању и предаји отпадака од хартије, „Службени лист ФНРЈ“, број 83/49;
- ✓ **Општи закон о државним архивима, „Службени лист ФНРЈ“, бр. 12/50, 11/51 и 46/51;**
- ✓ Решење о чувању архивског материјала, „Службени лист ФНРЈ“, број 8/52;
- ✓ Наредба о вођењу централног каталога страних књига и часописа, „Службени лист ФНРЈ“, број 9/52;
- ✓ Упутство о прикупљању, чувању и повременом шкартирању архивског материјала, „Службени лист ФНРЈ“, **број 8/52;**

¹ У време постојања КЈ није донет ниједан целовит пропис којим би се на нивоу државе регулисала заштита архивске грађе, осим Закона којим се регулише заштита арх. грађе Министарства спољних послова. Било је покушаја да се донесе целовит пропис па су у том смислу урађена 2 нацрта и то:

- Пројекат Закона о државним архивима и регистратурама КЈ из 1935. године (Архив Југославије, фонд Министарства просвете КЈ, сигнатура АЈ-66- 1-1).

- Пројекат Уредбе са законском снагом о државним архивима из 1939. године (Архив Југославије, фонд Министарства просвете КЈ, сигнатура АЈ-66- 1-1).

- ✓ Општи закон о архивској грађи, „Службени лист СФРЈ“, број 48/64;
- ✓ Закон о Архивском савету Југославије, „ Службени лист СФРЈ“ бр. 48/64;
- ✓ Начела о одабирању архивске грађе из регистратурског материјала, „Службени лист СФРЈ“ бр. 12/68;
- ✓ Правилник о условима за коришћење регистратурског материјала и архивске грађе ДСИПа и дипломатских и конзуларних представништава Југославије у иностранству из 1969 године, „Службени лист СФРЈ“ број 23/69;
- ✓ Начела о јединственом евидентирању архивске грађе и регистратурског материјала, „Службени лист СФРЈ“, број 38/70;
- ✓ Закон о Архиву Југославије, „Службени лист СФРЈ“ број 6/73;
- ✓ Закон о Архиву Југославије, „Службени лист СФРЈ“, број 48/64;
- ✓ Закон о изменама и допунама Закона о Архиву Југославије, „Службени лист СФРЈ“, број 18/76;
- ✓ Закон о организацији и делокругу савезних органа управе и савезних организација, „Службени лист СФРЈ“, број 22/78;
- ✓ Закон о Меморијалном центру „Јосип Броз Тито“, „Службени лист СФРЈ“, број 69/82 и 69/85;
- ✓ Закон о архивској грађи федерације, „Службени лист СФРЈ“, број 11/86;
- ✓ Упутство о одабирању архивске грађе и излучивању безвредног регистратурског материјала између савезних органа управе и Архива Југославије, „Службени лист СФРЈ“ бр. 25/87;
- ✓ Упутство о чувању регистратурског материјала и архивске грађе савезних органа управе и савезних организација и о информисању Архива Југославије о архивској грађи (Интерни акт донео директор Архива Југославије из 1989 године);
- ✓ Правилник о условима и начину коришћења архивске грађе која се налази у Архиву Југославије (Интерни акт из 1989 године);
- ✓ Уредба о канцеларијском пословању савезних органа управе и савезних организација „ Службени лист СРЈ“ број 34/89, са Исправкама Уредбе од 8. јула 1989;
- ✓ Упутством о организацији и начину канцеларијског пословања савезних органа управе и савезних организација “ Службени лист СФРЈ“ бр. 84/89.

САВЕЗНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА (СРЈ)

- ✓ Упутство за сређивање и обраду архивских фондова и израду информативних средстава у Архиву Југославије, (Интерни акт, 10.11.1994.);
- ✓ Правилник о преузимању, смештају, чувању, заштити и коришћењу архивске грађе у Архиву Југославије и о професионалној одговорности радника Архива у односу на архивску грађу (Интерни акт 24.03.1994.);
- ✓ **Закон о архивској грађи Савезне Републике Југославије, „Службени лист СРЈ бр. 12/98 са Исправкама Закона „Службени лист СРЈ“ бр. 13/98;**
- ✓ Уредба о листи категорија регистратурског материјала и о одабирању и примопредаји архивске грађе СРЈ, (Службени лист СРЈ, бр. 49/99; са Стручно техничким упутством за спровођење ове Уредбе коју је донео директор Архива Југославије);
- ✓ Уредба о начелима и унутрашњој организацији и систематизацији радних места у министарствима, организацијама и службама Савета министара, „Службени лист Србије и Црне Горе“ бр. 25/2003.

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

- ✓ Уредба о Државном архиву Народне Републике Босне и Херцеговине, „Службени лист НРБиХ“, број 55/47;
- ✓ **Закон о архивима, „Службени лист НРБиХ“, број 14/62;**
- ✓ Правилник о стручном сређивању архивске грађе, о вођењу и објављивању инвентара и регистра архивске грађе, „Службени лист СРБиХ“, број 32/63;
- ✓ **Закон о изменама и допунама Закона о архивима, „Службени лист СРБиХ“, број 16/65 (пречишћен текст у „Службеном листу СРБиХ“, број 30/65;**
- ✓ Одлука о утврђивању мреже архива за ужа подручја, „Службени лист СРБиХ“, број 2/68;
- ✓ Упутство о о начину вођења и коришћења архивске књиге органа управе и организација, „Службени лист СРБиХ“, број 35/72;
- ✓ **Закон о архивској грађи и архивској служби, „Службени лист СРБиХ“, број 9/74;**

- ✓ Упутство о начину примопредаје предмета регистратурског материјала и архивске грађе у судовима, „Службени лист СРБиХ“, број 12/75;
- ✓ Самоуправни споразум о стручним звањима и архивској служби, „Службени лист НРБиХ“, број 13/75;
- ✓ Упутство о начину примопредаје архивске грађе између државних органа, организација удруженог рада и других организација, заједница, удружења грађана и грађанско-правних лица и надлежног архива, „Службени лист СРБиХ“, број 20/75;
- ✓ Упутство о поступку одабирања архивске грађе из регистратурског материјала, „Службени лист СРБиХ“, број 32/75;
- ✓ Правилник о условима за оснивање архива, „Службени лист СРБиХ“, број 32/75;
- ✓ Упутство о начину вођења и коришћења архивске књиге органа управе и организација, „Службени лист СРБиХ“, број 35/75
- ✓ **Закон о архивској дјелатности „Службени лист СРБиХ“ број 21/87;**
- ✓ Правилник о условима за оснивање и почетак рада архива, „Сл. лист СРБиХ“ бр.37/88;
- ✓ Правилник о условима за оснивање и почетак рада архива, „Службени лист СРБиХ“ бр 37/88
- ✓ Правилник о условима и роковима чувања регистратурског материјала и архивске грађе, као и одабирању архивске грађе и регистратурског материјала „Службени лист СРБиХ бр. 41/88;
- ✓ Упутство о начину примопредаје архивске грађе између ималаца архивске грађе и надлежног архива „Службени лист СРБиХ“ број 41/88.

Босна и Херцеговина - најновији прописи

- ✓ **Закон о архивској грађи и архиву БиХ, „Службени гласник БиХ“, број 16/2001;**
- ✓ Правилник о преузимању архивског градива у Архив Босне и Херцеговине, „Службени гласник БиХ“ број 10/2003;
- ✓ Правилник о заштити и чувању архивског градива у Архиву Босне и Херцеговине и регистратурнога градива у институцијама БиХ, „Службени гласник БиХ, број 10/2003;
- ✓ Правилник о кориштењу архивске грађе у Архиву БиХ, донет 28. III 2005. године.

Федерација Босна и Херцеговина - најновији прописи²

- ✓ Упутство о архивској књизи, чувању регистратурског материјала и архивске грађе између органа управе и служби за управу и надлежног архива.“ Службене новине, број ФБиХ број 26/98;
- ✓ **Закон о архивској грађи Федерације Босне и Херцеговине, „Службене новине ФБиХ број 45/2002;**
- ✓ Уредба о увјетима и начину полагања стручног архивистичког испита и начину стицању стручних звања у архивској струци, „Службене новине ФБиХ“, број 12/2003;
- ✓ Уредба о организовању и начину вршења архивских послова у правним лицима у Федерацији БиХ“ „Сл. новине ФБиХ“ број 12/2003.

Република Српска –најновији прописи

- ✓ **Закон о културним добрима, „Службени лист РС“ бр. 11/95;**
- ✓ **Закон о архивској грађи и архивима Републике Српске, „Служ. лист РС“ бр.20/1997;**
- ✓ **Закон о архивској дјелатности „Сл. лист РС“ бр. 35/99, и 9/2000;**
- ✓ Правилник о поступању са приватном документарном грађом, „Службени лист РС“ број 50/1999;
- ✓ Правилник о одабиру и излучивању јавне архивске грађе архиву, „Сл. лист РС“ број 59/1999;
- ✓ Правилник о стручној оспособљености радника, јавноправних особа које раде са документарном грађом, „СЛ. лист РС“ број 59/1999;
- ✓ Правилник о одабиру архивске грађе из регистратурског материјала „Службени гласник РС“ бр. 31/2000;
- ✓ Правилник о чувању и заштити архивске грађе и регистратурског материјала ван архива, „Службени гласник РС“ број 31/200;
- ✓ Правилник о начину примопредаје архивске грађе између ималаца архивске грађе и Архива Републике Српске, „Службени гласник РС“ бр. 31/2000;
- ✓ Правилник о условима за оснивање и почетак рада архива, „Сл. лист РС“ број 31/2000;

---

² На територији БиХ законодавно правно уређење заштите архивске грађе и регистратурског материјала доста је разуђено-децентрализовано па самим тим и доста сложено. Прописи (закони и подзаконска акта) се доносе на нивоу Босне и Херцеговине, Федерације БиХ, Републике Српске па чак и на нивоу кантона (10).

- ✓ Правилник о начину примопредаје архивске грађе између ималаца архивске грађе и Архива Републике Српске, „Службени гласник РС“ број 14/2002;
- ✓ Правилник о евиденцијама које води Архив Републике Српске „Службени лист РС“, бр. 14/2002;
- ✓ **Закон о архивској грађи и архивима, „Служ. лист РС“ март 2006;**
- ✓ **Закон о чувању документарне и архивске грађе и о архивама, „Служ. лист РС“ бр. 30/2006.**

ЦРНА ГОРА

- ✓ **Закон о државним архивима, „Службени лист НР Црне Горе“, број 27, 28/51;**
- ✓ **Закон о архивима и заштити архивске грађе (пречишћен текст), „Службени лист СРЦГ“, број 22/65;**
- ✓ **Закон о изменама и допунама Закона о архивима и заштити архивске грађе, „Службени лист СРЦГ“, број 19/67;**
- ✓ **Закон о архивској дјелатности, „Службени лист СРЦГ“, број 11/78;**
- ✓ Правилник о ближим условима за оснивање архива, „Службени лист СРЦГ“, број 11/79;
- ✓ Правилник о прикупљању, одабирању и излучивању архивске грађе и о чувању регистратурског материјала, „Службени лист СРЦГ“, број 20/79;
- ✓ **Закон о заштити споменика културе, „Службени лист Црне горе „, бр. 47/1991;**
- ✓ *Уредба о канцеларијском пословању органа државне управе, „Службени лист Црне Горе“ бр. 17/9.*

Најновији пројиси:

- ✓ **Закон о архивској дјелатности, „Службени лист Републике ЦГ, број, 25/92;³**

---

³ Из чланка угледних архивиста Државног архива РЦГ Снежане Пејовић и Срђана Пејовића под насловом „Положај и улога архива у Црној Гори“ објављеног у часопису „Архивска пракса“ број 6 у Тузли 2006 године, да се види да су два призната универзитетска професора са Правног факултета у Подгорици средином 2004 године, без консултације архивских стручњака, урадила „Нацрт закона о архивима“ који не само што није донет, већ није

- ✓ **Закон о изменама и допунама Закона о архивској дјелатности, „Службени лист РЦГ“, број 6/84 и 27/94**
- ✓ Правилник о начину одабирању архивске грађе и излучивање безвредног регистратурског материјала и предаји архивске грађе Државном архиву Црне Горе, „Службени лист РЦГ“ број 23/94;
- ✓ Одлука о висини накнаде за посебне услуге у Државном архиву Црне Горе број 23/94;
- ✓ Правилник о чувању регистратурског материјала и архивске грађе и давању података о архивској грађи Државном архиву Црне Горе, „Службени лист РЦГ“ број 23/1994;
- ✓ **Закон о електронском потпису, „Службени лист РЦГ“ број 55/2003;**
- ✓ *Уредба о организацији и начину рада државне управе, „Службени лист РЦГ“ бр. 54/2004.*

***

Државни архив ЦГ је управна организација па се скоро донети а овде набројани прописи посредно односе и на архивску делатност Црне Горе: **Закон о државној управи „Службени лист РЦГ“, број 38/2003; Закон о државним службеницима и намјештеницима „Службени лист РЦГ“, број 27/2004 и 31/2005; Закон о зарадама државних службеника и намјештеника „Службени лист РЦГ“, број 27/2004**, као и три уредбе и то: *Уредба о организацији и начину рада државне управе „Службени лист РЦГ“, број 54/2004; Уредба о накнадама и другим примањима државних службеника и намјештеника „Службени лист РЦГ“, број 24/2005 и Уредба о додацима на зараду државних службеника и намјештеника „Службени лист РЦГ“, број 24/2005.*

СР ХРВАТСКА

- ✓ Наредба о плану јединствених архивских знакова за све органе управе на територији Народне Републике Хрватске, „Народне новине НРХ“, број 7/58;

ни био у скупштинску процедуру. Од „њег се одустало“. Треба очекивати да ће ускоро архивски стручњаци у сарадњи са представницима других наука, свакако и Универзитетом у Подгорици, а консултујући домаће и стране искуство и бројну литературу, нарочито ону која обрађује методологију и начин заштите електронских облика записа, урадити Нацрт закона о архивима који ће нормативно регулисати заштиту архивске грађе и регистратурског материјала у Црној Гори.

- ✓ Упутство о предаји и преузимању несвршених предмета и архиве народних одбора укинутих опћина, „Народне новине НРХ“, број 4/60;
- ✓ **Закон о заштити архивске грађе и архивима, „Народне новине НРХ“, број 41/62;**
- ✓ Правилник о регистрацији архива и евиденцији збирки архивске грађе, „Народне новине НРХ“, број 50/62;
- ✓ Упутство за издавање дозвола за извоз изворне архивске грађе у иностранство и о размјени архивске грађе са иностранством, „Народне новине НРХ“, број 50/62;
- ✓ Упутство о преузимању архивске грађе од грађанског-правних особа и грађана, „Народне новине НРХ“, број 2/63;
- ✓ Упутство о вођењу евиденција у архивима, „Народне новине НРХ“, број 7/63;
- ✓ Одлука о одређивању подручија на којима архиви врше архивску службу, „Народне новине СРХ“, број 28/63;
- ✓ **Закон о измјенама и допунама Закона о заштити архивске грађе и архивима, „Народне новине СРХ“, број 15/65, Пречишћен текст „Народне новине СРХ“, број 31/65;**
- ✓ **Закон о заштити архивске грађе и архивима, „Народне новине СРХ“, број 31/65;**
- ✓ Упутство о вођењу евиденције архива и збирки архивске грађе, „Народне новине СРХ“, број 12/67;
- ✓ **Закон о заштити архивске грађе и архивима, „Народне новине СРХ“, број 25/78;47/86 и 47/89;**
- ✓ Правилник о одабирању и излучивању регистратурне грађе, „Народне новине СРХ“, број 36/81;
- ✓ Опћа листа за излучивање регистратурне грађе, „Народне новине СРХ“, број 36/81;
- ✓ Правилник о полагању стручног испита у архивској струци, „Народне новине СРХ“, број 38/81;
- ✓ Правилник о одабирању и излучивање регистратурне грађе у органима управе опћине Огулин, „Службене новине заједнице опћине Ријека, број 49/85;
- ✓ Правилник о уредском пословању, „ Народне Новине“ број 38/1987;
- ✓ Правилник о заштити архивске и регистратурне грађе изван архива, „Народне Новине“ број 38/1987;
- ✓ Правилник о јединственим класификацијским ознакама стваратеља и приматеља аката, „Народне новине“ број 37/1988.

Најновији прописи:

- ✓ **Закон о архивском градиву и архивима, „Народне новине РХ“ број 105/1997;**
- ✓ Правилник о коришћењу архивскога градива, „Народне новине РХ.“ број 67/1999;
- ✓ Правилник о предаји архивске грађе архивима „ Народне новине РХ“ број 90/2002;
- ✓ Правилник о вредновању те поступку одабирања и излучивања архивског градива „Народне новине РХ“ број 90/2002;
- ✓ Правилник о евиденцијама у архивима; „Народне новине РХ“ број 90/2002
- ✓ **Закон о заштити и очувању културних добара, „Народне новине РХ“ број 157/2003**
- ✓ Правилник о увјетима смјештаја опреме, заштите и обраде архивског градива, броју и структури стручног особља архива „Народне новине РХ“ број 63/2004;
- ✓ Правилник о полагању стручних испита у архивској струци „Народне новине РХ број 63/2004;
- ✓ Правилник о стручном оспособљавању и провјери стручне оспособљеност и дјелатника у писмохранама „Народне Новине РХ“ број 93/2004.

СР МАКЕДОНИЈА

- ✓ **Закон за архивската грага и архивите, „Службени весник на СРМ“, број 16/65;**
- ✓ Упатство за одабирање на архивската грага од регистратуркиот материјал, „Службени весник на СРМ“, из 1967 године;
- ✓ Упатство на начинат на вршењето поврмени прегледи и одабирање на архивската грага од регистратурскиот материјал, „Службени весник на СРМ“, број 43/68;
- ✓ **Закон за архивската дејност, „Службени весник на СРМ“, број 47/73 ;**
- ✓ Упатство за единствено задолжително евидентирање на архивската грага, „Службени весник на СРМ“, број 16/75;
- ✓ **Закон за изменување на Законот за архивската дејност, „Службени весник на СРМ“, број 42/76;**

- ✓ Уредбата за канцеларското работење и одабирањето на архивската граѓа од регистратурскиот материјал, „Службени весник на СРМ“, број 14/77;
- ✓ Упатство за начинот на канцеларското работење и за одабирањето на архивската граѓа од регистратурскиот материјал, „Службени весник на СРМ“, број 14/77;
- ✓ Упатство на архивската граѓа во регистратурите (Македонски архивист XIII-XIV/84);
- ✓ **Закон за општествени организации и здруженија на граѓани, „Службени весник на СРМ“ број 32/83 и 12/90;**
- ✓ **Закон за општествени организации и здруженија на граѓани, „Службени весник СРМ“ број 32/83 и 12/90**
- ✓ Уредбата за канцеларско и архивско работење, „Сл. весник на РМ“ 58/96;
- ✓ **Закон за здруженијата на граѓани и фондациите, „Службени весник на РМ“ број 31/1998.**

Најновији прописи:

- ✓ **Закон за архивска граѓа, „Сл. весник на РМ“ бр 36/90 и 36/93;**
- ✓ **Закон за здруженијата на граѓани и фондациите „Службени весник на РМ“ број 31/98.**

SR SLOVENIJA

- ✓ Uredba o ustanovitvi Osrednjega državnega arhiva Slovenije in arhivskega sveta, „Uradni list SNOS in NVS“, broj 50/45;
- ✓ **Zakon o arhivskem gradivu in o arhivih, „Uradni list SR Slovenije“, broj 4/66;**
- ✓ **Zakon o spremembah i dopolnitvah zakona o arhivskem gradivu in o arhivih, „Uradni list SR Slovenije“, broj 4–24/66;**
- ✓ Navodilo o načinu izvajanja materijalnega varstva arhivskega in registraturnega gradiva, „Uradni list SR Slovenije“, broj 10/69;
- ✓ Navodilo o odbiranju arhivskega gradiva iz registraturnega gradiva, „Uradni list SR Slovenije“, broj 9/70;
- ✓ **Zakon o arhivskem gradivu in o arhivih, „Uradni list SR Slovenije“, broj 34/73;**
- ✓ **Zakon o naravni in kulturni dediščini, „Uradni list SR Slovenije“, broj 1/81 in 42/86;**

- ✓ Pravilnik o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva u arhivu, „Uradni list SR Slovenije“, broj 34/81;
- ✓ Pravilnik o sestavi in vodenju evidence arhivskega gradiva, „Uradni list SR Slovenije“, broj 34/81;
- ✓ Pravilnik o pogojih za uporabo arhivskega gradiva, „Uradni list SR Slovenije“, broj 34/81;
- ✓ Pravilnik o strokovnih in tehničnih pogojih za začetek dela strkovnih organizacij, „Uradni list SR Slovenije“, broj 21/82;
- ✓ Pravilnik o pripravi in o opravljanju strokovnih izpitov za delavce v arhivih;
- ✓ Pravilnik o strokovni usposobljenosti delavcev družbenih pravnih oseb ter članov društev, ki delajo s dokumentarnim gradivom, „Uradni list SR Slovenije“, broj 15/83;
- ✓ Pravilnik o pripravi, strokovnih ispitih pri dobivanju nazivov za zaposlenje v dejavnostih s področja varstva kulturne dediščine, „Uradni list RS“ broj 31–2023/1996
- ✓ **Zakon o arhivskem gradivu in arhivih (ZAGA) , „Uradni list RS“ broj 20/1997 in 32/1997;**
- ✓ **Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD) ,objavljen 20. II 1999;**
- ✓ **Zakon o arhivskem gradivu in arhivih „Uradni list RS“ broj 59/1999;**
- ✓ Pravilnik o odabiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva u arhivu, „Uradni list RS) broj 59–2814/1999;
- ✓ Pravilnik o materialnem varstvu arhivskega i dokumentarnega gradiva, „Uradni list RS“ broj 59–2811/1999;
- ✓ Pravilnik o ravnanju z zasebnim arhivskim gradivom, „Uradni list RS“ broj 59–2816/ 1999;
- ✓ Pravilnik o strokovni obdelavi in evidencah arhivskega gradiva, „Uradni list RS“ broj 59–2812/1999;
- ✓ Pravilnik o strokovni usposobljenosti delavcev javnopravnih oseb, ki delajo z dokumentarnim gradivom, „Uradni list RS.“ br 59–2813/1999;
- ✓ Pravilnik o uporabi javnega arhivskega gradiva v arhivih, „Uradni list RS.“ broj 59–2815/1999;
- ✓ **Zakon o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu, „Uradni list RS“ broj 57/2000;**
- ✓ Sklep o ustanovitvi in načinu dela arhivske komisije. „Uradni list RS“, 97–4073/2000;
- ✓ Pravilnik o obveznem okviru načrta klasifikacijskih znakov, „Uradni list RS“, br. 114/2003;

- ✓ **Zakon o varstvu osebenih podatkov (ZVOP) „Uradni list RS“ broj 86/2004.**

Najnoviji propisi:

- ✓ **Zakon o varstvu dokumentarnih in arhivskega gradiva ter arhivih (ZVDAGA) „Uradni list RS.“ broj 30/2006**
- ✓ Uredbo o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva. „Uradni list RS“, 8 broj 86/2006.

СР СРБИЈА

- ✓ **Закон о државним архивима, „Службени гласник НРС“, број 4/51;**
- ✓ Правилник о оснивању и задацима стручних савета при државним архивима, „Службени гласник НРС“, број 1/52;
- ✓ Решење о подручју рада градских државних архива, „Службени гласник НРС“, број 17/52;
- ✓ **Закон о архивској грађи и архивској служби, „Службени гласник СРС“, број 12/67;**
- ✓ Упутство о поступку одабирања архивске грађе и излучивању безвредног регистратурског материјала и о начину примопредаје између органа управе и надлежних архива, „Службени гласник СРС“, број 9/70;
- ✓ Упутство о начину вођења и коришћења архивске књиге органа управе, „Службени гласник СРС“, број 9/70;
- ✓ **Закон о заштити споменика културе, „Службени гласник СРС“, број 3/66; ?**
- ✓ **Закон о заштити културних добара, „Службени гласник СРС“, број 28/77;**
- ✓ **Закон о изменама и допунама Закон о заштити културних добара, „Службени гласник СРС“, број 34/81;**
- ✓ Правилник о ближим условима за почетак рада организације заштите културних добара, „Службени гласник СРС“, број 35/81;
- ✓ Упутство о поступку одабирања архивске грађе, излучивању безвредног регистратурског материјала и о начин примопредаје архивске грађе, „Службени гласник СРС“, број 47/81;
- ✓ Упутство о начину вођења и коришћења архивске књиге, „Службени гласник СРС“, број 47/81;

- ✓ Правилник о подацима који се уписују у регистре, начин вођења регистра и централног регистра архивске грађе и о документацији о овим културним добрима која се образује и чува из регистра, Службени гласник СРС“, број 67/82;
- ✓ Закон о изменама и допунама Закона којима су одређене новчане казне за прекршаје, „Службени гласник СРС“, број 24/85;
- ✓ Закон о изменама и допунама Закона о заштити културних добара, „Службени гласник СРС“, број 51/85;
- ✓ Закон о културним добрима, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 71/90;
- ✓ Уредба о категоријама регистратурског материјала са роковима чувања, „Службени гласник РС“ број 44/93.

Најновији прописи:⁴

- ✓ Закон о културним добрима, „Службени гласник Републике Србије“ бр. 71/94;
- ✓ Правилник о ближим условима за почетак рада и обављања делатности установа заштите културних добара, „Службени гласник РС“ број 21/95;
- ✓ Правилник о начину вођења евиденције регистратурског материјала који ужива претходну заштиту, „Службени гласник РС“ бр. 28/96;
- ✓ Решење о утврђивању територије архива, „Службени гласник РС“ бр. 7/96;
- ✓ Правилник о програму стручног испита у делатности заштите културних добара и начину њиховог полагања, „Службени гласник РС“ бр. 11/96;
- ✓ Правилник о ближим условима за почетак рада и обављања делатности установа заштите културних добара, „Службени гласник РС“ бр 21/95; ?
- ✓ Уредба о канцеларијском половању орђана државне управе „Службени гласник РС“ бр. 80/92, са Упутством о канцеларијском половању орђана државне управе „Службени гласник РС“ 10/93 и 14/93.

---

⁴ Овде нису унети прописи које доноси директор Архива Србије, иако су неки од њих објављени у Службеном гласнику РС.

САП КОСОВО⁵

- ✓ **Закон о архивској грађи и архивској служби, „Службени лист САПК“, број 50/76;**
- ✓ Упутство о начину вођења и коришћења архивске књиге, „Службени лист САПК“, број 35/76;
- ✓ Правилник о примопредаји архивске грађе, „Службени лист САПК“, број 16/78;
- ✓ Правилник о начину евидентирања, класификације, архивирања и чувања регистратурског материјала, „Службени лист САПК“, број 16/78;
- ✓ **Закон о Архиву Косова, „Службени лист САПК“, број 47;/78**
- ✓ Правилник о условима за оснивање и рад архива и архивских јединица, „Службени лист САПК“, број 13/79;
- ✓ Упутство о поступку одабирања архивске грађе, излучивања безвредног регистратурског материјала и о начину примопредаје архивске грађе, „Службени лист САПК“, број 35/85;
- ✓ Упутство о начину вођења и коришћења архивске књиге, „Службени лист САПК“, број 35/85.

Најновији прописи:

Закон о архивској грађи и архивима од 17.04.2003. године („On a Constitutional Framework for Provisional Self-Government in Kosovo“).

САП ВОЈВОДИНА⁶

- ✓ **Закон о архивској грађи и архивској служби, „Службени лист САПВ“, број 22/73;**
- ✓ Правилник о примопредаји архивске грађе, „Службени лист САПВ“, број 4/75;

---

⁵ Након усвајања Устава Републике Србије 1990. године, којим се законодавно правно уређење, па и област заштите архивске грађе и регистратурског материјала, регулише јединствено на целој територији Србије, па и за АП КиМ, није било потребно доносити законске прописе, јер је била покривена цела територија Србије. Међутим, пре слања овог Прегледа за Словенију аутор је на Интернету нашао текст Закона о архивској грађи и архивима Косова који је донет 17.04.2003. године.

⁶ Након доношења Устава Републике Србије 1990 године, за територију АП Војводине примењују се прописи који важе за Републику Србију.

- ✓ **Закон о изменама и допунама Закона о архивској грађи и архивској служби, „Службени лист САПВ“, број 7/77;**
- ✓ Уредба о начину евидентирања, класификације, архивирања и чувања регистратурског материјала, „Службени лист САПВ“, број 12/78;
- ✓ Правилник о стручном кадру, грађевинским објектима и опреми архива и архивских одељења, „Службени лист САПВ“, број 3/79;
- ✓ Одлука о листама категорија регистратурског материјала, који су дужни трајно чувати, државни органи и друштвене заједнице, осим Скупштину САП Војводине, „Службени лист САПВ“, број 6/82;
- ✓ **Закон о архивској грађи и архивима, „Службени лист САПВ“, број 1/85;**
- ✓ Правилник о начину полагања и програму стручног архивистичког испита, „Службени лист САПВ“, број 9/86;
- ✓ Правилник о начину коришћења архивске грађе (9. 12. 86).

Jovan P. POPOVIC

Review of the Acts and Regulations Relative to the Preservation of the Archival Material That Were in Force on the Territory of the Former Yugoslavia, i.e. Since 1918 Through the Dissolution of SFRJ (Socialist Federal Republic of Yugoslavia) and Regulations Brought in Newly Founded States, Former Republics of SFRJ, up to 2007

Summary

After the Second World War, since 1945, all governmental (DFJ and FPRY – Democratic Federal Yugoslavia and the Federal Peoples' Republic of Yugoslavia) regulations were centralized. When the Constitution of SFRY (the Socialist Federal Republic of Yugoslavia) was passed in 1963, the regulations in each field were decentralized, even in the archival legislation. After the system was decentralized, these regulations passed into the competence of the republics, and later of the autonomous provinces of Kosovo and Metohija and Vojvodina, except for the archival material of the federal bodies and organizations, which were under the competence of the Federal state. This field was regulated by nine legal prescriptions: one of the federal (for the Archives of Yugoslavia and the Federal archives and archives departments), six of the republic and two of the province.

The author aimed to put in all the regulations, the governing as well as inoperative regulations. He presumes himself successful. However, it's possible that some of the regulations and accompanying regulations might have been omitted because they were not entered in the literature available to the author (including web-sites of some archives) or the author couldn't get complete information in the communication.

ПРИКАЗИ

Др Љубомир ПЕТРОВИЋ

Peter Fritzsche, STRANDED IN THE PRESENT, MODERN TIME AND THE MELANCHOLY OF HISTORY, Harvard University Press, Cambridge and London 2004, 268 pp.

Овладавање историографским знањима ретко прати посвећеност питањима која се могу окарактерисати као теоријски проседе или филозофски приступ укупном значењу прошлости. Практичари историјске науке помало су зазирали од онога што се међу њима сматрало претеривањем у стручној култури и само су ретки појединци били довољно одважни да премосте провалију која је делила теоријско и практично. Потом је уследила реакција на потискивање теорије у виду модела и претходних хипотеза која је у екстремном виду имала за последицу некоректно ишчитавање извора и подешавање података према потребама теме или њихових аутора. Ипак, то не значи да је потребно бежати од суочавања са теоријским концептима чак и онда када они нису блиски разумевању света традиционалне историјске науке.

За једну од таквих књига може се сматрати дело Питера Фричеа *Насукани у садашњости, модерна времена и меланхолија историје*. Слично идејама Имануела Валерштајна, и аутор полази од Француске револуције у објашњавању потребе за местом и временом сигурности и безбедности до којих човек модерног времена, са својим наслеђем, никада није дошао. За Фричеа, управо је та револуција и револуциони период створила осећај провалије између прошлости и садашњости, а исто тако између индивидуалаца и друштвених група. Тај осећај раздора преовлађује и у њиховим првобитно прихваћеним изворима личног и социјалног значења. Када се неко суочи са њима, стиче утиске и закључује да су револуционарни мислиоци, под утицајем догађаја, упали у низ, чинило се, бескрајних шокова, како у тумачењу тако и у разматрању последица. Била је то позадина за стварање новог сензибилитета који се тицао места индивидуе у драми историје. Аутор је пратио измештање осећаја сигурности у људском животу кроз ова књижевна и психолошка несигурна времена.

После увода и првог поглавља посвећеног централизацији револуције, књига се наставља у пуној дескриптивној прози креирајући богату културну историју написану на основу импресивног броја историјских извора да би аутор дао слику новог историјског поља посматрања на размеђи психологије и културно-историјских радова.

Свако следеће поглавље испитује симболе премештања у погледима модерних западних Европљана и Американаца до првих деценија 19. века. Проучавање осећања изопштености у другој глави под називом *Странци* допустило је аутору да испита искуство егзила кроз дневнике, мемоаре, па чак и радове који се могу сврстати у родове биографско романескних форми. Та форма била је уобичајена за изражавање почетних ставова изгнаника према психолошким последицама револуционарних тежњи. Као пример прогнаника са осећајем продужене присилне измештености из свог простора и времена Фриче је изабрао великог француског песника и аристократу Франсоа де Шатобријана, чији је дневник схваћен као својеврсни тестамент потреби његове генерације да се избори са губитком и прогонством, не толико везаним за простор колико оличеним у времену које нису разумели. Био је то почетак сложене игре стварања онога што ће се у нашем времену исказивати као модерни идентитет, а за тај први нараштај искорењених особа чињеница да човек нема јединствен и конзистентан живот била је предмет бола, забринутости па и недореченог песимизма. Искушењу преиспитивања прелома у људским животима нису одолели ни други припадници емиграције као што су биле мадам де Стал и мадам де Менервил. Бити странац у егзилу постало је симбол проблематике модерног живота самог по себи, или ако се посматра са становишта пружања отпора, живота који се осећа у носталгичном и меланхоличном временском начину размишљања. Нису само књижевни радови сведоци и извори за осећање изгубљености својствено модерном човеку. Део преиспитивања сложене прошлости игре осећања, меморије и политичких веровања, у обликовању идентитета, повезан је са материјалним остацима, као што су рушевине којима је посвећено следеће поглавље.

Био је то део напора да се објасни успон националне свести преко повезивања историјских и географских тачака на којима су тврђаве, цркве и куле од споменика постали подсетници на моћно време давне прошлости које је требало обновити. Симбол актуелности пожељне прошлости постала је готска катедрала у Колоњу која је поборнике немачког националног препорода подсећала на нереализоване могућности предака и на могућност да се аспирације попут њеног завршетка пренесу будућим нараштајима. То другачије читање материјалних остатака показатељ је основне разлике између разумевања прошлости у 18. веку и каснијем периоду. Док је

18. век говорио о моралној лекцији природе која уништава споменике људске величине, докле је 19. век посматрао рушевину као појединачног сведока издвојеног катастрофалног тренутка националних историја. Сумирајући разлику, Фриче је нагласио дијалектичку моћ рушевина у оквиру постреволуционарне имагинације. Тако су све појединачне рушевине постале подсетник континуитета, али и сведок претње изненадног уништења. Други начин њиховог читавања било је призивање полупривремене прошлости у личном и за Фричеа кључном национално политичком значењу.

Четврто и пето поглавље књиге воде читаоца ближе кући као средишту стварања личних и друштвених идентитета испитујући локализацију националне меморије. У случају САД томе су послужиле „палате сећања“ на америчке поседничке породице из 19. века које су стварале осећај повезаности и поседништва међу генерацијама које су пролазиле. Централне фигуре културних политика тога времена доживљавале су нацију кроз инитимне и фрагментарне делове описујући пејзаже простора и времена у коме су деловали. Иза пажљиво сакупљених прича браће Грим, које данас могу изгледати сасвим лишене могућих политичких позадина, назире се демонстрација првобитног јединства немства схваћеног као нешто што треба обновити. Тако се поново јавила меланхолична мисао о страшном раздору између прошлости и садашњости, овога пута не у идеолошким оквирима противника Француске револуције него у схватањима националног бића.

Последње поглавље књиге посвећено је стварању меморије у оквиру породице преко породичног живота и култивације породичног сећања, што доводи до одговора на питање на који су начин модерне концепције времена и простора нашле израза у свим слојевима друштва. На примеру ауторке *Чича Томине колибе* Харијет Бичер Стоу приказано је како географска подела на Исток и Запад обликује осећај места, времена и простора на примеру њене породице која се често селила, а на основу тог искуства Фриче је одлучио да га прошири и на целу америчку нацију. Показало се да су литерарне форме које је Фриче користио као изворе, од историјских новела Валтера Скота до француског песника Жерара де Нервала, осмишљене тако да подржавају домаћинства средње класе створена да очувају, ритуализују и преносе меморију преко онога што је аутор назвао „историзацијом приватног живота“. Та врста сећања повезује значајне историјске догађаје са личном и породичном драмом, или срећом обичних људи. У кућној атмосфери догађаји као што су рођендани и породична окупљања комбинована су са предметима за чување сећања као што су фотографије и књиге за лепљење исечака, како би сачували осећај континуитета у временима и просторима који су били све приступачнији брзим из-

менама и осећању губитка. Попут њеног европског пандана и противника, викторијанског осећања епохе, америчка идеологија прогреса суочила се са компликованим осећајем неповезаности и ерозије значења разних врста прошлости. Одговор се тицао настајања очувања меморије кроз бројне културне праксе и празнике.

Закључак под називом *Историјско доба* даје преглед и групу финалних оцена општег значаја историјске свести модерног Запада. Показало се да постоје два спектра могућности разматрања историјске свести. Први спектар говори о еманципаторским могућностима историјске свести, а други, много мање пожељан, говори о идеолошком осуђивању и одбацивању оних за које се сматра да су просторно и временски изван модерности, попут народа који не припадају Западу или их он не признаје као део западне културе иако вековима живе у њој, као што су на пример амерички Индијанци. Сам аутор имао је намеру да створи слику предане и личне културне активности која је омогућила посебну породичну и личну концепцију историје.

Остаје отворено питање, зашто оваква разматрања нису обухватала 20. век и његове преломе, као што су два светска рата и геноцид над Јеврејима. Тако остајемо ускраћени за размишљање да ли су ти догађаји утицали на лично и колективно схватање простора и времена, у културном значењу тих речи, или су она само пуки продужеци једног сензибилитета створеног крајем 18. века. Изостао је и одговор на питање да ли су преломи 19. и 20. века само последице прекретнице у 18. веку, а још важније да ли су изнедрили нове могућности разумевања простора и времена и да ли су ти видови нових погледа упоредиви са временом револуције у француском народу.

Упркос недореченостима књиге Питера Фричеа, остаје утисак да би књига која би се бавила сличним проблемима српског народа у 19. и 20. веку била добродошла, тим пре што утисак о времену у коме живимо ствара можда погрешну слику да су Срби народ чије је историјско сећање могуће, ако не лако преобликовати, а онда бар системски употребити у нечему што се може назвати идеолошким обликовањем нације.

Весна ЛУЧИЋ

**ИЗДАЊА ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА УЖИЦЕ
У 2007. ГОДИНИ**

Током 2007. Историјски архив у Ужицу је обогатио нашу историографију са пет издања. Две од пет штампаних књига су упечатљива сведочанства аутора о себи и својим савременицима, судбинама појединаца и дешавањима из прошлости српског народа и садрже мноштво историјских података. То су: *Дневник (1915–1919)* Борисава – Малише Атанацковића, који је за штампу приредио др Илија Мисаиловић и *Животопис Максима Евгеновића*, који је приредила мр Татјана Ракић. Поред ова два дела мемоарске грађе, објављена је књига др Животе Марковића, *Народне старешине ужичког краја у доба Првог и Другог усјанка*, затим *Народно благо*, Мехмед-бега Капетановића Љубушака и часопис за историографију и архивистику *Историјска баштина* број 16.

***Борисав – Малиша Атанацковић, Дневник (1915–1919),
за штампу приредио др Илија Мисаиловић,
Историјски архив, Ужице 2007, стр. 854.***

Ко је Борисав – Малиша Атанацковић?

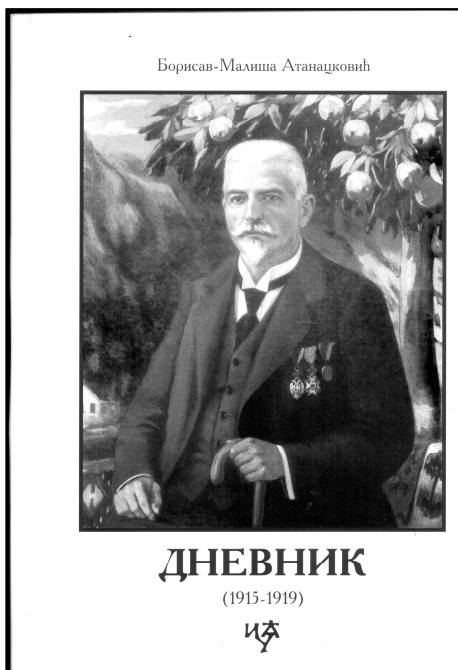
Рођен је у Заглавку од мајке Јеле и оца Трипка. По смрти мајке долази код оца у Ужице. Дају га кафеџији Јевту Петковићу на шегртовање, да изучи кафеџијско умеће. Потом ће у Београду провести годину дана код ткача Тилера, где ће научити немачки језик и германски однос према раду.

По повратку у Ужице отвара своју кафану и ракициницу. Његове предузетничке способности долазе до изражаја и први индустријски објекти који се отварају у Ужицу су резултат његовог рада. Он је био њихов власник или већински акционар. То су: Ткачка радионица (1898), хидроцентрала „Под градом“ на Ђетињи (1900), стругара (1905), парни млин (1910), млин, а потом и хидроцентрала „Под Гротом“ (1913), електрични млин на Ракијској пијаци (1912), пецара клековаче на Ракијској пијаци, фабрика цигле и црепа у Крчагову, мајдан креде у Качеру.

Из његове пословне успешности развила се и политичка каријера у оквиру Народне радикалне странке. Био је посланик укупно 22 године. За то време био је председник и одборник Општине ужичке, председник Из-

возничког еснафа у Ужицу, председник Управног одбора Трговачке банке у Ужицу (1908–1919), члан Трговачке коморе у Београду за Округ ужички (1912–1919), члан неколико хуманитарних и просветних установа. Једно време је био и уредник „Златибора“ (1892–1983).

Женио се два пута. Из брака са Јеленом Шундерић је имао једну ћерку, а из другог брака са Драгом Марковић имао је шест ћерки и два сина.

Пред нама се не налази само Малишин Дневник (1915–1919), већ и његова преписка, чланци објављени о њему и биографија. Заоставштину М. Атанацковића је сачувао и предао приређивачу Малишин унук Драгослав Ђурић. Састоји се од једне свеске и три нотеса, који показују велики број послова којима се бавио и имена људи са којима је Малиша сарађивао.

Уводни део, назван „Ратни дневник у коме се размишља о производњи сирева“ је написао академик Љубомир Симовић. Следећи, главни део књиге чини Дневник, подељен на поглавља, по ратним годинама од 1915. до 1919. Оригинални рукопис Дневника писан је у 18 свезака.

Почео је са писањем 4. августа 1915. године, а завршио га 30. јануара 1919. године. Педантно бележи

све што му се током дана догоди: где је био, шта је радио, кога је срео и са ким је разговарао, коме је позајмио новац, шта је купио, колико је и зашто потрошио, куда се и са ким повлачио пред непријатељем... Дневник садржи обиље информација о стању на ратиштима, о стању у војсци и народу, о понашању људи... У избеглиштву на Крфу, Италији, Француској и Швајцарској, стално размишља о ткачници, млину, стругари... Све гледа и бележи са највећом пажњом и радозналешћу и планира како да све то што види изгради у Србији. Нажалост, одмах по доласку у Србију, умире. У Дневнику су и подаци његовом здравственом стању, великој побожности, о бризи за породицу и државу, о сновима и страховима.

После Дневника следи поглавље „О Борисаву-Малиши Атанацковићу“ које је написао приређивач и састоји се из следећих потпоглавља: Биографија, Породица М. Атанацковића, образовање, Прве ужичке новине „Златибор“, Породична кућа Малише Атанацковића, О Малишиној болести, Малиша као политичар (712–718), Посланичка активност М. Атанацковића из сачуване преписке, Малиша као индустријалац, Други о Малиши Атанацковићу и Прибелешке Малише Атанацковића. Колики је углед уживао у Ужицу и Србији најбоље говори списак званица за свадбу његове ћерке Јелене 1912. године, почев од краља Петра и престолонаследника Александра, међу званицама су били генерали Путник и Штурм, професори универзитета, начелник министарстава и др. угледни гости. У Прилозима су два чланка из Српске заставе и један из Малог журнала. На крају су: Речник мање познатих речи и провинцијализама, регистар личних имена и регистар географских имена, који умногоме помажу у разумевању текста, као и кретању кроз њега.

Књига је обогаћена фотографијама и уметничким сликама М. Атанацковића и његове породице, Ткачке радионице, Хидроцентрале.

Дневник је животан и драматичан, аутентичан документ и драгоцен историјски извор за период рата, али не само за војну и политичку историју, већ и друштвену, јер прича о нашем менталитету, манама и заблудама. Многа питања која Малиша себи поставља током рата су и данас актуелна, јер оно што нам и даље недостаје су предузимљиви људи, добре идеје и власт, која ће све то да подржи.

Деведесетих година XX века улица поред фабрике до реке Ћетиње је названа по првом ужичком индустријалцу. То је било прво јавно признање за овог прегаоца, који је умногоме задужио свој град. Штампаче Дневника је још један начин да му се ода признање и да се млађе генерације упознају са својим успешним суграђанима, не би ли на такав начин стварали позитивне узорце у животу.

*Максим Евџеновић, Животопис, приредила за штампу
мр Тајјана Ракић, Историјски архив, Ужице 2007, сџр.*

У првом делу књиге нас приређивач упознаје са Максимом Евџеновићем и његовим Животописом кроз следећа поглавља: О Животопису Максима Евџеновића, Литерарни и историјски значај Животописа Максима Евџеновића, Биографија Максима Евџеновића, Прве школе и значај Евџеновићеве породице у школству, Евџеновић и Ужичко читалиште, О изменама у овом издању Животописа и Рекли су о Максиму Евџеновићу.

Укратко, из овог дела сазнајемо да је Животопис Максима Евгеновића први пут публикован у Будимпешти у штампарији Виктора Хорњанског 1877. године.

Максим Евгеновић је рођен 1794. године, а умро после 1876. Рођен је у Ужицу од мајке Стане и оца Јевгенија, родом из Чајничка. Отац му је био ћебеџија, писмен и учен човек, па је љубав према књизи пренео и на сина. У својој кући, у Ужицу, држао је школу и куповао сиромашној деци књиге и хартију. Максим се у свом Животопису захваљује родитељима на њиховој доброту и племенитости.

Током Првог српског устанка Евгеновић је неколико пута мењао место боравка док се није, привремено, скрисио у Београду. Учећи терзијски занат и трговину научио је шпански, немачки и турски језик. Учествовао је у Првом и Другом српском устанку и Револуцији 1948/1949. године, лично и материјално помажући устанике. Био је редован читалац часописа „Голубица“ и велики покровитељ културних установа. Прилагао је Фонду српских народних школа у Кнежевини Србији и Друштву читалишта вароши и окружија ужичког, па је 1857. изабран и за њиховог мецену.

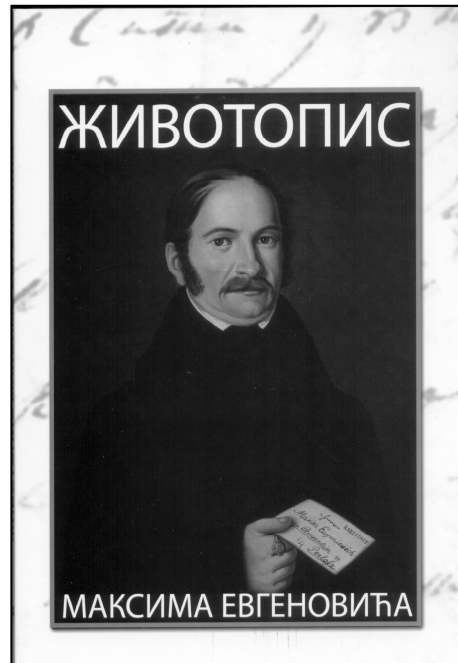
Био је ожењен Алком, ћерком Јована Момирова. Будући без деце, посетио је свог сестрића Саву Ђурића под условом да се брине о њему и његовој жени кад остаре, али нажалост, овај то није испоштовао.

Сви ови биографски моменти се налазе у Животопису. Оригиналан рукопис није сачуван. Коришћен је текст објављен 1877. у Будимпешти. Приређивач се потрудио да сачува изворни текст, али и да га прилагоди данашњем правопису. Да би олакшало читање и разумевање текста, приређивач у напоменама појашњава догађаје, непознате изразе и лоцира мање позната места. Поред Животописа, објављена су и Писма, сачувана у истом облику као и 1877. године а напомене испод текста олакшавају разумевање и смисао текста. На крају књиге је факсимил Евгеновићевог оригиналног писма Танасију Миливојевићу из Опова. Поред овога, у поглављу Прилози налазе се и слике Максима и његове супруге Алке, које је израдио сликар Живко Петровић. За лакше сналажење у тексту дати су регистри личних и географских имена и речник мање познатих речи и провинцијализама.

Приређивач у оквиру поглавља Рекли су о Максиму Евгеновићу даје преглед свих аутора који су обратили пажњу на овај спис, у оквиру којих текстова и књига и на који начин су га третирали.

На то шта се све користило за израду овог издања упућују нас наведени извори и литература.

Посебну целину чине: Животопис, Додатак и Опроштај од читаоца. У Животопису се међусобно преплићу узбудљива и пуна преокрета, животна прича писца и историјски догађаји којима присуствује. Мотив да пише је да младима пренесе своја животна искуства, своју веру и патриотизам и поручи да увек следе позитивне узоре у свом народу. У Додатку бележи како је његов сестрић злоупотребио поверење и завршава поруком младима „Само рад, поштење и непоколебимо уздање у Бога, нека су ти звезде блистајуће у ноћи овога живота“, а у Опроштају од читаоца, који пише када се рукопис већ штампа, и када почињу Српско-турски ратови, саопштава своју наду да ће овај текст подстаћи генерације на пожртвовање и племените циљеве.

Лична драма, успони и падови, смрт и живот одсликавају време тзв. „бежаније“ тј. револуције. Неколико пута се у пословима уздизао и пропадао, неколико пута је гледао смрти у очи, а свој живот и преживљавање је тумачио искључиво Божјом вољом и промишљу. Потресно делују описи спаљивања Ужица 1805. године и освајање 1807, освета Турака после слома устанка. Даје нам интересантна сведочанства о виђенијим личностима тог времена: Карађорђу, Милошу, проти Матеји Ненадовићу и његовом боравку на Бечком конгресу, патријарху Рајачићу, Ђорђу Стратимировићу, митрополиту Леонтију, о коме пише изразито негативно.

Поновно објављивање овог дела је важно зато што актуелизује једну изузетну личност ужичке културне историје, која је била учесник најзначајнијих догађаја за историју српског народа. Из Евгеновићевог *Животописа* се види колико се Срби у расејању труде да сачувају свој језик, културу, ћирилицу, национални и верски идентитет, што ми у самој Србији много пута заборављамо и занемарујемо.

Пошто друштвена историја и историја приватног живота почињу да заузимају све истакнутије место у историји, тако се и објављивање овог

дела уклапа у такве тенденције. Интересантно и узбудљиво штиво је погодно за рад на часу, ако не у целости, а онда бар у деловима, не би ли ученици, бар на тренутак, осетили време прве половине 19. века и захвалност прецима за све жртве које су поднете да би Србија била слободна.

***Др Живоша Марковић, Народне старешине
ужичког краја у доба Првог и Другог устанка.
Историјски архив, Ужице 2007, сѝр.***

У речи издавача на почетку књиге, Историјски архив у Ужицу, нас упознаје са својим активностима поводом обележавања 200-годишњице Првог српског устанка. Од 2004. године Архив постојано објављује изворе и радове о Ужичкој нахији за овај период. Књига др Животе Марковића *Народне старешине ужичког краја у доба Првог и Другог устанка* објављена је поводом 200 година од ослобођења Ужица од Турака (1807–2007).

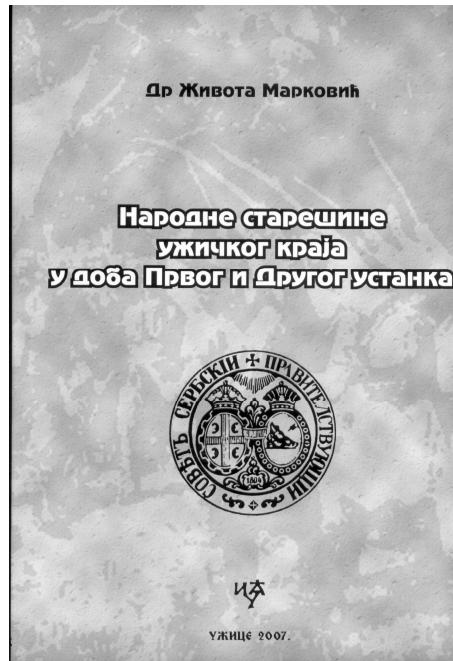
Потом следе напомене аутора, у којим се објашњава зашто је књига настала, на који начин је уређена и у којима се писац захваљује рецензенту др Недељку Радосављевићу и лектору Драгици Матић на пруженој помоћи, као и Историјском архиву на објављивању књиге.

Књига се састоји из пет поглавља и то: Ужички крај у устаничкој борби и српској револуцији (1804–1815), *Устаничка власт и њене старешине*, *Прилози за биографије, Поменик старешина и истакнутих рајника и Личности из других крајева заслужне помена*.

Аутор се у првом поглављу *Ужички крај у устаничкој борби и српској револуцији (1804–1815)* осврће на главне догађаје у ужичком крају у периодима: Првог српског устанка 1804–1813. године, обнове турске власти 1814. године и Другог српског устанка 1815. године. У овом делу се налазе и две важне карте: *Распоред српске војске у борби за ослобођење Ужица 20. јула 1805.* и *Важнији бојеви и оружани сукоби са Турцима у ужичком крају од 1804–1813. године*, коју је саставио сам аутор, али је велика штета што су слова мала, а самим тим карте нечитке, те се њихов смисао губи.

У поглављу *Устаничка власт и њене старешине* наводе се подаци из пописа из 1818. за ужички крај, упознаје нас са организацијом војне и цивилне српске власти у време устанака, а потом се наводе старешине вишег и нижег ранга овог краја, прати се њихова промена онолико колико то извори допуштају. На крају прва два поглавља налази се списак коришћених извора и литературе.

У трећем поглављу *Прилози за биографије* дати су основни биографски подаци о личностима које су се истицале у организовању устаничке борбе као војни заповедници, затим лица која су као цивилне старешине радила на пословима управљања у устаничким органима власти, као и заслужни духовници, од којих су неки били ратници и старешине. Све ове личности су биле везане за ужички крај и наведене су азбучним редом њихових презимена. Међу њима су: 11 војвода, 2 бимбаше, 7 буљубаша, 17 кнезова, 6 духовника и неколико ратника о којима нема много података. Укупно, у овом делу, је представљено 50 личности. На крају сваке биографије могу се прочитати коришћени извори и литература.

У четвртном делу *Поменик старешина и истакнутих ратника* наводе се личности заслужне помена са онолико података, колико је у овом моменту аутору било доступно. Већина њих били су из редова средњих и нижих старешина, истакнутих ратника, а има и духовника, укупно 26. Поводом 50-огодишњице Другог српског устанка 34 ратника из ужичког краја су награђени Таковским крстом и добили су дипломе, па се наводи њихов списак.

У петом делу *Личности из других крајева заслужне помена* дају се биографије оних који су били из других крајева Србије, а у време устанака су провели неко време у Ужичкој нахији, укупно 16 личности. И њихове биографије су распоређене по азбучном реду презимена, а иза сваке биографије се наводе коришћени извори и литература. Где год је било могуће приказане су и њихове слике.

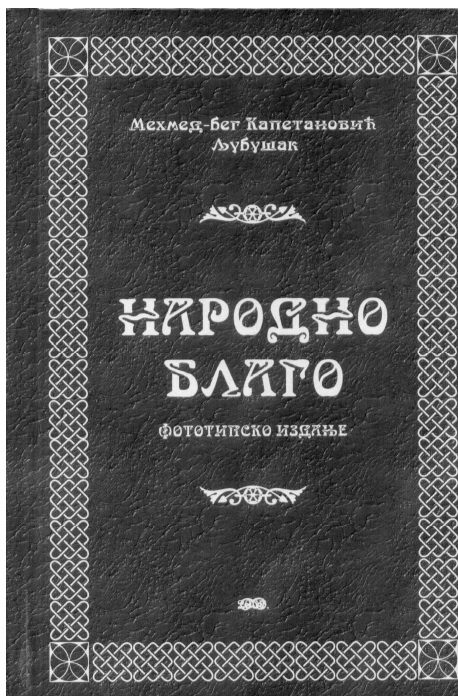
У досад објављеним књигама и радовима о периоду устанака у ужичком крају дате су исцрпније биографије само за неколицину народних старешина. О осталима је писано успут и фрагментарно. Због тога је ова књига потпунији прилог бољем познавању живота и дела народних старешина, који су нас својом борбом и радом задужили да негујемо успомене на оне

који су дали велики допринос борби српског народа и ужичког краја за ослобођење од вековне турске власти.

Мехмед-беџ Капетановић Љубушак, Народно блаџо

У оквиру сарадње Историјских архива Ужица и Сарајева Историјски архив је објавио фототипско издање књиге *Народно блаџо* Мехмеда Капетановића Љубушака, из библиотечког фонда Ужичког архива. Ова књига је први пут објављена 1887. године, а ћирилично и допуњено издање 1888. године.

Мехмед-бег Капетановић Љубушак (1839–1902) је био истакнута личност БиХ. Био је народни посланик у турском парламенту и у два маха градоначелник Сарајева. Био је сакупљач народних умотворина, преводилац са арапског, турског и персијског језика, бавио се књижевним радом и био покретач листа „Бошњак“.

У уводном делу књиге нас упознаје са садржајем књиге, шта „веле“ књижевници о пословицама, како је и зашто дошло до објављивања књиге на оба писма, а људима који су му помогли се одужио тако што је на крају књиге навео имена својих помагача, укупно 56. У поглављу *Боже ѿмози!* Наводи да је сакупио 4800 примера народног стваралаштва, својим радом и уз помоћ других.

Циљ му је да сакупи што више народних мудрости да не би пропале и нада се да ће и други наставити исто дело. Мудрости су навођене по азбучном реду. Од 15. до 206. стр. су наведене *народне ѿсловице*, а неке од њих је и протумачио. Од 207. до 235. стр. су сакупљене и додате пословице и неке изреке. Од 235. до 257. стр. су народне песме: једна историјска и две љубавне. Потом су *Народне ѿ-ѿијевке*, тј. пословице у стиховима од 259. до 286. стр. Затим су ту *Примјенјачице*, тј. изреке од 288. до 305. стр. Од 306. до 308. су тзв. *Прѿиивне*

примјеначице, укупно 42. Од 309. до 315. стр. је наведена поучна песма Авдија, а у истом духу су и песме „Чији прстен, онога и дјевојка!“ и Позив, Јусуф-бега Филиповића на науку. Од 328. до 352. стр. се налазе преводи неких арапских, турских и персијских пословица и мудрих изрека под именом *Источно благо*. Од 353. до 393. стр је *Додатак* другом издању *Народног блага*, који се састоји од: народних пословица (353–379) и превода источних мудрости (381–393).

Народ увек треба враћати на оно што је током времена изнедрио, на есенцију његове мудрости. Много народно благо још увек живи као део јединственог културног наслеђа балканских народа, што је и један од многих разлога за поновно штампања ове књиге.

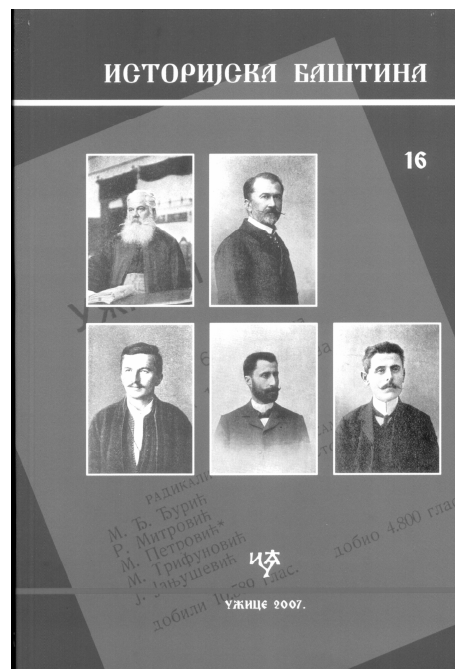
Историјска баштина бр. 16, уредник Александар В. Савић, Ужице 2007.

Модернизованог дизајна и ове године се појављује часопис за историографију и архивистику Историјска баштина бр. 16.

Садржи 25 прилога распоређених у следеће тематске целине: Чланци (7), Из архивских фондова (10), Архивистика (3), Прикази (3), Библиографије (1) и Из Летописа Архива (1). Сваки рад прати резиме на енглеском језику. На крају часописа налазе се адресе аутора прилога, међу којима су 4 доктора наука, 3 магистра и многи сарадници из Златиборског округа и других архива из Србије и Босне и Херцеговине.

Текстови су по тематским целинама, разврстани хронолошки. За период Првог српског устанка имамо два текста: др Животе Марковића, *Карађорђе у ужичком крају* и Слободана Радовића *Зайис Милоша Ружића о једном догађају у Ужицу у Карађорђево време*.

За средину XIX века су везани текстови: Данила Станојевића *Златиборци у Мађарској буни 1848–1849*.

године, Салиха Селимовића, *Исламизирани Клименти на подручју Кладнице* и Стаменка А. Стаменића, *Домаћинства Солошуше у попису стоке 1860. године*.

Највећи број прилога који се односе на другу половину XIX века тичу се политичке историје: Данице Шостар *Избор часника у општини Ужичкој 1883. године* и Александра В. Савића и Мирољуба Јовановића, *Избор Видоја Л. Невесиња за народног посланика 1889. године*. Приређивачи су користили оригинална документа, која се налазе у Архиву Србије. За политичку историју су везани и прилози Зорана Јанковића, *Српска народна скупштина (1908–1912)*, као и и текст др Бранка Надовезе *Друштвена и филозофска мисао Крсте Цицварића*.

За Први светски рат везана су четири прилога: Милорад Искрин, *Радоје Појовић, поручник 10. пешадијског пука*, др Стеван Игњић *Симо С. Појовић (1882–1953) – сведок времена*, мр Недељка Јешића, *Забелешке Ђура Николића о повлачењу српске војске 1915. године и о живоју у заробљеништву (1916–1918)* и Наде Петровић, *Илија Боровић (1895–1969), Напурају заборављених српских јунака*. Два прилога су приређени одломци дневника: Симе С. Поповића и Ђура Николића, а два су упознавање са биографијама или деловима биографија поменутих јунака ослободилачких ратова: Илије Боровића и Радоја Поповића.

У модерни XX век нас, са темом из друштвене историје, уводи Миле Чарапић са својим текстом *Ужички биоскопи и њихов репертоар 1907–1941*. За прву половину XX века је везан рад Зорице Џаковић и Миодрага Д. Глушчевића, *Испраживања у дружим архивама о Ужичкој грађанској штедионици 1884–1948*. Овде је представљена грађа из Архива Југославије, која се односи на Ужичку грађанску штедионицу за период 1931–1943. године.

На подручје Чајетине и Златибора се односе два рада: мр Војислава Лазовића, *Ваздушна бања „Златибор“ – Партизанске Воде 1953–1962*. и Миодрага Б. Дабића, *Општина Чајетина у ошлегалу пописа становништва 1948–2002. године*. В. Лазовић нас упознаје са оснивањем и пословањем Ваздушне бање на Златибору у наведеном периоду, а у другом се анализира изразита појава смањења броја становника кроз иселјавање и смањени наталитет.

У домену архивистике Мирослав Дучић нам преноси *Испраживања Историјског архива Ужице у поштуру приватизације и стечаја привредних објеката*. Следећи је текст Наде Петровић, *Документи о Ужицу у бази података „Инвентар“ Архива Србије и Црне Горе*, а потом и текст Борише Радовановића у раду *Архивска грађа као извор за генеалогска испраживања*.

Тематска целина Прикази садржи три текста. Мина Кујовић даје приказ *Зборника радова са Првог конгреса архивиста Босне и Херцеговине*, Лучић Весна приказ *Издања Архива у 2006. години* и Марковић Жељко представља кратку биографију *Краљевог секретара Момчила Вуковића Бирчанина – Мумије*.

У Библиографијама Славица Мереник обрађује *Ужице у устаницима*. На крају Весна Прљевић у *Летопису ИАУ за 2006. годину* бележи активно-сти Архива.

Архив и даље остаје доследан својој издавачкој политици објављивања архивске грађе и радова из области локалне историје. Ове године преовладава мемоаристика, посебно она везана за Први светски рат. Дневници нису само грађа за војну и политичку историју, већ и за друштвену. Обележен је на достојан начин и јубилеј 200 година од ослобађања Ужица од Турака, низом чланака и књигом Животе Марковића.

Треба истаћи да модерне информационе технологије не улазе у наше Архиве брзином којом би требало, тако да је важан рад којим је представљена база података „Инвентар“ Архива СЦГ. Друга савремена и болна тема је демографско одумирање нашег становништва, приказано кроз анализу златиборског краја.

Прошлост и савременост се преплићу и кроз остала издања Архива за ову годину. Корисно је подсећање на заборављене личности нашег краја које својим животом, радом и патриотизмом могу бити позитиван узор младима.

Издањима за 2007. годину Историјски Архив у Ужицу је значајно обогатио нашу историографију и надамо се да ће у том правцу и истрајати.

ИЗ ЛЕТОПИСА АРХИВА

Весна ПРЉЕВИЋ

ЛЕТОПИС ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА У УЖИЦУ ЗА 2007. ГОДИНУ

Током 2007. године Историјски архив је наставио да прати и обележава значајне догађаје везане за установу и град и да успешно сарађује са архивима у окружењу остварујући део програма кроз културно-пропагандну и образовну делатност и међуархивску сарадњу. У организацији Друштва архивиста Србије и ове године изведена је стручна екскурзија са богатим садржајем.

Културно-пропагандна и образовна делатност

24. јануар

У Галерији у Пожеги отворена је изложба „Дипломатија Краљевине Југославије“ 1918–1941 аутора мр Гојка Маловића из Архива СЦГ. Изложба је представљена ученицима и грађанима Пожеге у оквиру прославе Савиндана, а у организацији Гимназије „Свети Сава“ из Пожеге, Историјског архива Ужице и Архива СЦГ. На отварању су говорили: директор Гимназије Владе Недељковић, директор Историјског архива Ужице и архивиста-историчар Александар Савић.

23. фебруар

Представљању универзитетског уџбеника *Архивистика* Богдана Лекића, у Архиву СЦГ присуствовали су Мирослав Дучић и Милева Милошевић. Књига представља спој архивске теорије и праксе.

13. март

У Великој сали општине Ужице, у организацији Историјског архива и аутора Манојла Деспића одржана је трибина посвећена „Родослову по Мандесу“. Група од три аутора из Ужица, састављајући родослов својих фамилија, дошла је до нових методолошких решења за израду родослова и на тај начин омогућила и другима да приликом израде свог родослова примене исти принцип. Трибини су присуствовали бројни истраживачи и сарадници Архива.

19. април

Објављен је први број Архивског гласника – информативног средства Друштва архивиста Србије.

24. април

У изложбеном простору Народног музеја отворена је изложба докумената Тито – Стаљин, коју је Историјски архив преузео од Архива СЦГ, а у оквиру прославе Дана Архива. У реализацији изложбе учествовали су: Архив СЦГ, Федерална архивска агенција Руске федерације и државни Архив Руске федерације.

Изложбу је отворио директор Историјског архива Мирослав Дучић, а говорили су директор Архива СЦГ Миладин Милошевић и директор Народног музеја Блаже Чубрило. Поред бројних представника установа у култури, општине Ужице, изложби је присуствовао и аташе за културу руске амбасаде у Београду.

22. мај

Отворена је изложба „Катарина Миловук и женски покрет у Србији почетком XX века“ аутора мр Љиљане Станков из Педагошког музеја у Београду. Изложба је постављена у Јокановића кући, а на отварању је говорила Љубица Мацура, музејски саветник, која је са Милодарком Ђајић, кустосом, Милевом Милошевић, архивском саветником и Драганом Димићем, конзерватором саветником, била сарадник на постављању изложбе. Изложба је отворена у организацији Народног музеја и Историјског архива у у Ужицу.

18. септембар

Ученици Основне школе „Стари град“ са професорком Весном Лучић посетили су Архив. Предавање о историјату и раду Архива одржао је архивиста Александар Савић.

3. октобар

На платоу испред хидроцентрале, а у оквиру Дана града, представљен је читаоцима *Дневник* (1915–1919) Борисава Малише Атанацковића, који је за штампу приредио др Илија Мисаиловић. Представљању књиге присуствовали су представници општине Ужице и бројни грађани.

О књизи су говорили: др Венцеслав Глишић, др Илија Мисаиловић, а присутне госте је поздравио Александар Савић.

8. октобар

У сали општине Ужице, одржана је промоција књиге Народне старешине ужичког краја у доба Првог и Другог устанка др Животе Марковиће, у присуству представника Општине и сарадника Архива. О књизи су говорили: др Недељко Радосављевић, аутор др Живота Марковић, а присутне је поздравио Александар Савић.

Промоција књиге *Народне старешине ужичког краја у доба I и II устанка*

26. октобар

На Сајму књига у Београду Историјски архив је представио књигу *Ужичка клисура (1925–1945)*, Драгослава Богдановића и Мила Чарапића. О књизи је говорио Александар Спасојевић. Сајам књига су посетили: Мирослав Дучић, Драган Кнежевић, Снежана Ђокић, Даница Шостар и Весна Прљевић.

6. новембар

На Учитељском факултету промовисана је књига *Учитељски њоџмаџак (1926–1935)* библиографија, Добрила Аранитовића. О књизи су говорили: Миомир Милинковић, директор Архива Мирослав Дучић и архивски саветник Милева Милошевић.

7. новембар

У малој сали Задужбине Коларац одржана је промоција *Дневника (1925–1945)* Борисава Малише Атанацковића, коју је приредио за штампу др Илија Мисаиловић. О књизи су говорили: Љубинка Трговчевић и приређивач др Илија Мисаиловић, а присутне је поздравио директор Историјског архива Мирослав Дучић.

Промоција *Дневника (1925–1945)* Борисава Малише Атанацковића

Међуархивска сарадња

28–30. март

Саветовању у Раденцима у Словенији, на тему *Технички и други проблеми класичног и електронског архивирања*, присуствовао је и директор Архива Мирослав Дучић, који је том приликом разменио искуства из области архивистике са представницима архива БиХ и Словеније, а са Петром Класинцем из покрајинског Архива Марибор договорио наставак међуархивске сарадње.

У раду саветовања су учествовали Архиви Немачке, Аустрије, Хрватске. Организатор саветовања је покрајински Архив Марибора.

Саветовање у Раденцима у Словенији

18–19. октобар

У Тузли је одржано 20. међународно саветовање *Архивска пракса*. Организатори саветовања су: Архив Тузланског кантона Тузла и Друштво ар-

хивских запосленика Тузланског кантона. Саветовању су присуствовали представници Архива: Словеније, Хрватске, Србије, Аустрије, Турске. У раду саветовања су учествовали и представници Архива Ужица, Мирослав Дучић са рефератом: Стечај као начин престанка једног ствараоца и искуства Историјског архива Ужице приликом преузимања документације у стечају и Весна Прљевић са рефератом: Архивски фондови органа управе у периоду 1944–1977. година у примени Закона о пријављивању и евидентирању одузете имовине.

Радови су објављени у публикацији Архива Тузланског кантона *Архивска пракса*.

12–13. децембар

У Сарајеву у Архиву БиХ обележен је Дан Архива. Том приликом отворена је изложба „Кроз архивске фондове и збирке“, представљена публикација *Гласник архива*, а организовано је и стручно саветовање „Информатизација архивске службе Босне и Херцеговине“. Свечаности су присуствовали: директор Историјског архива Мирослав Дучић и архивист Желько Марковић.

13–14. децембра

У Архиву Србије обележен је Дан архива. Том приликом одржано је стручно саветовање на тему Архивски стандарди и њихова примена, мултимедијална презентација Архив Србије и потписан Протокол о сарадњи између Архива Србије и Српске православне цркве. Свечаности је присуствовала Весна Прљевић.

Стручно усавшавање и екскурзија

25. април

У Новом Саду у Архиву Војводине представљена је радионица Дигитализација и организација дигиталних архива, у организацији Одсека за информацијске знаности филозофског факултета Свеучилишта у Загребу и Архива Војводине Нови Сад. Водитељи радионице доц. др сц. Хрвоје Станчић и мр сц. Горан Злоди. Радионица је намењена архивистима који раде са великом количином административне документације. Приказане су могућности да се таква архива чува у електронском облику. Презентацији су присуствовали: Мирослав Дучић и Драган Кнежевић.

6–10. новембра

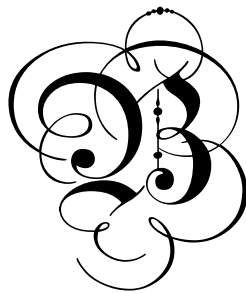
Друштво архивиста Србије организовало је стручну екскурзију у Праг. Поред боравка у Прагу, архивисти су обишли: Будимпешту, Сент-Андреју, Карлове Вари и Братиславу.

Најдужи боравак био је у Прагу (три дана) и том приликом посећен је Државни архив, савремена зграда, импозантног изгледа, урађена по свим архивским стандардима. Зграда има 13 спратова изнад земље и 2 испод земље, савремену лабораторију за конзервацију, читаоницу, библиотеку, беспрекорне депое за смештај архивске грађе. Карлов град из 14. века, председничка палата, катедрала, цркве и тргови, пружили су незаборавно уживање приликом обиласка. Посебан доживљај је била посета замку Штерберг.

У Карловим Варима група је обишла фабрику стакла и порцелана „Мозер“, Руску цркву, као и купалиште, које су посећивали: Петар Велики. Гете, краљ Милан Обреновић и многе друге знамените личности.

Посетом Сент-Андреји група је обишла кућу Вука Караџића, Пожаревачку цркву, Београдску православну цркву.

На екскурзију су ишли: Зорица Џаковић, Жељко Марковић и Весна Прљевић.

АДРЕСЕ АУТОРА ПРИЛОГА

Др Љубомир Петровић
научни сарадник
Институт за савремену историју
Београд, Трг Николе Пашића 11

Др Недељко Радосављевић
Историјски институт
Кнез Михајлова 35
11000 Београд

Др Живота Марковић
политиколог
Страхињића Бана 4
31000 Ужице

Мр Маја Николова
музејски саветник
Педагошки музеј Београда
Узун Миркова 14
11000 Београд

Мр Слободан Радовић
професор књижевности
Д. Туцовића 41
31000 Ужице

Љубица Мацура
Музејски саветник
Народни музеј Ужице
Д. Туцовића 18
31000 Ужице

Миодраг Глушчевић
професор историје
М. Атанацковића 6
31000 Ужице

Милош Тимотијевић
историчар, виши кустос,
Народни музеј Чачак
Цара Душана 1, 32000 Чачак

Јован П. Поповић
адвокат и публициста
Булевар Деспота Стефана 34/4
11000 Београд

Салих Селимовић
наставник историје
Кладница
36310 Сјеница

Весна Лучић
професор историје
ОШ „Стари град“
31000 Ужице

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ УЖИЦЕ
Д. Туцовића 52, 31000 Ужице

Милева Милошевић, архивски
саветник
Мирослав Дучић, виши архивист
Весна Прљевић, виши архивист
Александар В. Савић, архивист
Жељко Марковић, архивист
Зорица Цаковић, архивски
помоћник

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ

Историјски архив Ужице
Димитрија Туцовића 52
31000 Ужице
е-mail arhivue@ptt.yu
www.arhivue.org.yu

CIP